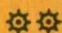
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO RAŠTAI XXI T.
REDAG. PROF. V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS

L. KARSAVINAS

EUROPOS KULTŪROS ISTORIJA

V
VIDURINIŲ IR NAUJŲJŲ AMŽIŲ SĄVARTOJ

V. D. UNIVERSITETO HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS „SPINDULIO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ 1937

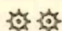
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO RAŠTAI XXI T.
REDAG. PROF. V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS

L. KARSAVINAS

EUROPOS KULTŪROS ISTORIJA

V

VIDURINIŲ IR NAUJŲJŲ AMŽIŲ SĄVARTOJ

V. D. UNIVERSITETO HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS „SPINDULIO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ 1937

TURINYS

* *

X

DIDŽIOJI BAŽNYČIOS SCHIZMA IR HUSO EREZIJA

72. Romon grįžusi popiežių kurija negalėjo greit įsitvirtinti Italijoj ir išvengti Bažnyčios schizmos. — Grigaliui XI numirus (1378 m.), Romoj esantieji kardinolai išrinko popiežium neapolietį U r b a n ą V, o jis greit susikramtė ir su jais pačiais, ir su N e a p o l i o karaliene, ir su kitais Europos valdovais (3—7). Prancūzijos ir Neapolio remiami, pabėgę iš Romos kardinolai atskilo nuo Urbano ir išsirinko prancūzą K l e m e n t ą VII. Tuo būdu valdovai ir išviso Bažnyčia suskilo dviem „obedijencijom". Urbanininkų Italijoj nuveiktas Klementas įsikurdino Avignone (7—10),

73. bet įkalbėjo N e a p o l i o karalienei O n a i I paskirti įpėdiniu Prancūzų karaliaus brolį L i u d v i k ą A n j o u. Tačiau Neapoly įsikaraliavo Urbano sąjungininkas K a r o l i u s D u r a z z i e t i s. Tiesa, netrukus susikivirčijo Karolius su Urbanu; o Karoliui išvykus Vengrijon Liudviko Didžiojo karūnos įsigyti, Neapolį L i u d v i k o II A n j o u vardu užkariavo Onos našlys O t t o n a s B r a u n s c h w e i g i e t i s. Urbanui V numirus (138 m., 10—12), Romos kardinolai paskelbė popiežium B o n i f a c i j ų IX, kuris investino Neapolio karalyste Karoliaus sūnų V l a d i s l o v ą (Ladislaus), greit atgaivinusį Roberto II politiką. Pačioj Romoj savo valdžią Bonifacijus betgi sutvirtino. Dėl popiežiaus sosto visokiomis priemonėmis kovojo ir su Klementu VII, ir su jo įpėdiniu B e n e d i k t u XIII (12—14).

74. Kultūros krizės faktu, Bažnyčios schizma pasireiškė ir politinė Europos krizė, pirmiausia Prancūzijos kova dėl politinės pirmenybės. Kaip tik todėl, kad schizma buvo pačios kultūros ir pasaulėžiūros krizė, valdovai dar mažiau galėjo ją panaikinti. Savaime kilo visuotinio Bažnyčios sinodo idėja. Visuotino sinodo šaukėsi ir kardinolai, ir teologai (14—17), iš jų — keli Paryžiaus magistrai, P i e r r e d'A i l l i, G e r s o n, C l é m a n g e s (17—18). Tačiau ir sinodininkų teorijos buvo ne visiems priimtinos, nes prieštaravo kiek tradicinėms pažiūroms į Bažnyčią (ib.). Prancūzijos valdžia priversta buvo pagaliau atsiklausti Paryžiaus universiteto nuomonės, kuris savo pasiūlymu (1934 m.), savaime suprantama, klausimo irgi neišsprendė (18—19). Nieko nedavė ir Romos popiežių, Bonifacijaus IX, Innocentijaus VII ir Grigaliaus XII derybos su Avignono popiežium Benediktu XIII. Pagaliau, Prancūzijos kurstomi, Romos ir Avignono kardinolai susitarė ir patys sušaukė visuotinį sinodą P i s o s miestan (19—21).

75. Pisos sinodui (1409 m.) vadovavo sinodinės teorijos atstovai, Pierre d'Ailli, Gerson ir kiti, bet daugumas valdovų jo nepalaikė (21—24). Sinodas pasmerkė abu popiežius ir išrinko Aleksandrą V, kurio tïarą paveldėjo Jonas XXIII. Apie Bažnyčios reformą ir Pisos sinodas, ir abu jo popiežiai tik tekalbėjo. Schizmai tuo būdu dar padidėjus, vėl įsigijo reikšmės bažnytinių imperatoriaus pareigų idėja (24—26).

76. Savo Čechijos karalystę aptvarkęs, Karolius IV ėmė tvarkyti ir Vokiečių imperiją (§§ 9, 10). Bet jo sūnus imperatorius - karalius Vaclovas (Wenzel) susikivirčijo su čechų diduomene ir su kitais Luxemburgais. O jo valdžiai nusmukus Čechijoj (26—28), negalėjo jis sėkmingai ir imperatoriauti. Svyravo tarp įsigalėjusių imperijos kunigaikščių ir su kunigaikščiais bei riteriais kovojančių miestų. Nei jo pasiūlymai reformuoti imperiją paveikė kunigaikščių, nei mėginimai susitarti su Prancūzija ir pabaigti Bažnyčios schizmą (28—32). Kunigaikščiai viskuo jį kaltino, pagaliau nuvertė ir paskelbė imperatorium Pfalzo kurfiurstą Ruprechtą. Ruprechtas negeresnis imperatorius buvo ir nieko gera imperijai nepadaręs numirė. Jo vieton išrinktas buvo Vaclovo brolis, Vengrų karalius Sigismundas (31—34).

77. Kova su Bažnyčios schizma, kaip minėta (§ 75), kėlė imperatoriaus ir imperijos reikšmę. Tą kovą vokiečiai laikė savo patrijotizmo dalyku ir, plėsdami jos prasmę, suprato kaipo Bažnyčios reformą. Nenuostabu — religinga Europos šviesuomenė aiškino schizmą Bažnyčios nusmukimu, o Bažnyčios nusmukimą visiems rodė ir reformos troškimą reiškė vėl įsigalėjusios erezijos, iš jų — ir Wiclifo mokslas (§ 39; 34—35). Ypačiai paveikė wiclifizmas Čechiją, kur susijo jis su religiniu - tautiniu čechų atgijimu (§ 9) ir su besprasidedančia politine - socijaline revoliucija (§ 76). Wiclifo idėjomis užsidegė ir J. Husas (35—38). Apie Husą ėmė telktis patrijotai ir Bažnyčios reformos trokštantieji, o kovoti su juo—kunigai, daugiausia vokiečiai, ir Bažnyčios hierarchija. Vaclovas globojo Husą (38—40). Ypačiai smarki pasidarė kova, kai Husas užpuolė popiežiaus Jono XXIII paskelbtąsias indulgencijas „kryžiaus karo" su Neapolio karaliumi Vladislovu dalyviams bei rėmėjams. O kovoj ilgainiui paaiškėjo ir Huso bei husininkų ideologija (40—43).

78. Imperatoriui ir Čechijos sosto įpėdiniui Sigismundui rūpėjo išravėti erezija, panaikinti schizma ir reformuoti Bažnyčia (§ 76). Susitaręs su Jonu XXIII, sušaukė jis visuotinį Bažnyčios sinodą Konstanzo miestan (43—44). Teologai iš anksto apsvarstė to sinodo programą ir numatė jo nutarimus sinodininkų teorijos prasme (44—45). Sinodo tėvai nelinkę buvo pripažinti tikru popiežium Jono XXIII: norėjo visų trijų popiežių išklausyti ir patys laisvai išspręsti jų ginčą. Kadangi Konstanzan atvykusiam Jonui nepasisekė apginti savo valdžios, tai iš Konstanzo slapta jis pabėgo; bet greit buvo suimtas ir sinodo nuverstas (45—47). Grigalius XII pats išsižadėjo popiežiaus valdžios, o Benediktą XII sinodas, kaip ir Joną, nuvertė (47—48).

79. Panaikinęs tuo būdu schizmą, bet naujo popiežiaus dar neišrinkęs, Konstanzo sinodas mėgino panaikinti ir ereziją: nuteisė bei sudegino Husą ir Jeronimą Prahietį, o protestą pasirašiusius Čechijos ponus atskyrė nuo Bažnyčios (48—52).

80. Svarbiausias Konstanzo sinodo uždavinys buvo Bažnyčios reforma, be to — in capite et in membris, vadinasi, visos Bažnyčios, neišskyrus ir popiežių kurijos. Tačiau be popiežiaus reformuoti Bažnyčia rados sunku, juo labiau, kad prasidėjo sinodo „nacijų" tarpusavio kova (52—54), o sinodo išrinktas pagaliau popiežium Martynas V, savaime suprantama, priešinosi, kad nesumažintų jam valdžios ir pajamų. Reformos darbas pasibaigė popiežiaus konkordatais su valdovais (54—57).

XI

RYTŲ PASIENIS, VOKIETIJA IR BASELIO SINODAS

81. Sigismundas tarėsi Bažnyčios reforma padidinsiąs savo autoritetą bei galią. Bet jo galia pirmiausia priklausė jo paties valstybės ir jos santykių su kitomis Europos rytų valstybėmis. Pavojingas Sigismundo priešas buvo unijos su Lietuva atgaivintoji Lenkija, ir nepadėjo čia jam tai, kad Vytautas tapo faktiškai nepriklausomu valdovu (58—59). Veltui Sigismundas rėmė Teutonų Ordiną. Religinės savo reikšmės nebetekusi Ordino valstybė nusmuko. Vytautas ir Jogaila ties Žalgiriu sutriuškino jos galią, ir Konstanzo sinodas rados ne Ordinui bet Lenkijai - Lietuvai palankus. Po Thorno taikos (1411. II) Ordinas tik tesigynė, o Sigismundas tik diplomatines priemones tegalėjo vartoti (59—65).

82. Mat, reikėjo jam, be to, kovoti su Venecija ir Milanu, rūpintis savo karūnavimu, Vokietijos reikalais (65—66) ir įsiviešpatauti Čechijoj. Čia vis stiprėjo religinė-tautinė revoliucija. Su katalikais ir vokiečiais lygia dalia kovojo ir utrakvistai, ir taboritai. Vaclovui numirus, Sigismundui nepasisekė paveldėti Čechijos sosto: reikėjo dėl jo kariauti. Žižka sumušė vokiečių kariuomenę, apgynė Čechiją nuo pirmojo kryžiaus žygio (66—69), o utrakvistai pasiūlė karūną Jogailai ir Vytautui. Vytauto vietininkas Zigmantas Kaributas ėmė valdyti Čechiją, tiesa, greičiau tik nominaliai, nes katalikų, utrakvistų, taboritų ir sektantų tarpusavio kovos virsta dabar jau pilietiniais karais. Sigismundas atsisakė remti Ordiną ir tuo būdu susitarė su Jogaila ir Vytautu (69—72), bet Vengrijos ir Vokietijos reikalai tebetrukdė jam kariauti su Čechais. Ėmė derėtis su Sigismundu ir pilietinių karų nuvarginti Čechai. Tiesa, karas nenutrūko, ir 1431 m. ties Tausa husinininkai išsklaidė naują kryžiuočių kariuomenę (72—74).

83. Sigismundas, Vokietijos kunigaikščiai ir net popiežiaus legatas linkę buvo susitarti su Čechais, kurie reikalavo visuotinio Bažnyčios sinodo. Tiek taikai su eretikais, tiek sinodui priešinosi popiežius Martynas V. Bet Martynui pirmiausia reikėjo įsitvirtinti Romoj bei Italijoj ir kovoti dėl Neapolio karalystės su Alfonsu Aragoniečiu. Todėl ilgai kovoti su sinodininkais negalėjo ir 1431 m. sutiko sušaukti sinodą Baselin (74—77). Eugenijui IV įsipopiežiavus, ėmė posėdžiauti tas sinodas, kuriam vadovavo sinodininkai ir kurį rėmė valdovai, o popiežius, su savo priešais Italijoj kovodamas, paleisti jo nedrįso (77—80).

84. Baselio sinodas sutarė su Čechais vadinamuosius kompaktatus (80—82) ir ėmėsi Bažnyčios reformos darbo. Kadangi mažino jis ta reforma popiežiaus valdžią, tai greit su Eugenijumi IV ir susivaidijo (82—84). Eugenijus priverstas buvo visa tai kentėti, nes kovojo su Roma ir su Alfonsu Aragoniečiu; tik 1437 m. išdrįso perkelti sinodą Ferraron (84—86).

85. Ferraros-Florencijos sinodas privertė atvykusius Rytų Bažnyčios pasiuntinius paskelbti jos uniją su Vakarų Bažnyčia ir popiežiaus pirmenybę (1439. VI); tuo pakėlė popiežiaus autoritetą (87—89). Bet valdovų remiamas Baselio sinodas Eugenijui nepasidavė, nuvertė jį ir išrinko jo vieton Feliksą V (89—90). Tik su Milanu ir su Alfonsu Aragoniečiu susitaikinęs teįsigalėjo Eugenijus; ėmė tiesiog tartis su Prancūzija bei Vokietija ir pagaliau pasiekė, kad Feliksas V išsižadėjo popiežiaus valdžios, o Baselio sinodas pats save paleido (90—95).

XII

EUROPOS PASIENIS IR VOKIETIJA XIV—XV AMŽ.

86. Vokiečių imperatoriaus galia priklausė pirmiausia jo paties valstybės, o kadangi nuo XIII a. galinga valstybė tik Europos rytuose tegalėjo išaugti (ne centrinėj bei pietinėj Vokietijoj), tai — Vokietijos santykių su rytiniu Europos pasieniu ir paties to pasienio. Čia svarbu, kad europėjančiose pasienio valstybėse tebeviešpatavo dar primityvusis imperijalizmas ir kad Europos kultūra turėjo joms tiek teigiamos, tiek neigiamos (tai be kitko rodo husizmas ir feodalizmas) įtakos (96—99). Viena iš galingiausių Europos pasienio valstybių XV a. tapo su Lietuva susijungusi Lenkija. Vytautui Didžiajam pasisekė pasidaryti faktiškai savarankišku valdovu ir įsigyti įtakos pačiai Lenkijai, nors formaliai Lietuva buvo prijungta prie Lenkijos, ir abiejų valstybių suverėnas buvo Jogaila. Bet kultūringesnė (europiškesnė) Lenkija ilgainiui vis labiau veikė Lietuvą, pirmiausia jos bajoriją, o Lietuvos sustiprintoji Lenkijos valdžia toli gražu neatsisakė nuo Lietuvos žemių inkorporavimo. Lenkai sugriovė Vytauto planą vainikuotis Lietuvos karalium ir prieš Švitrigailą, jo politiką atgaivinusį, parėmė Zigmantą. Tačiau tiek Zigmanto, tiek Kazimiero laikais Lietuva nenustojo buvus savarankiška valstybė (99—102).

87. Jogaila-Vladislovas II negalėjo sustabdyti seniai jau prasidėjusio Lenkijos didikų bei pralotų įsigalėjimo, nors ir ėmė viliotis šlėktas. Didikai valdė Lenkiją Vladislovo III laikais. Tik Kazimieras IV tepasinaudojo šlėktu kova su didikais ir šlėktų remiama absoliutinės monarchijos ideologija — pastiprino karaliaus valdžią (102—106). Jis nuveikė Teutonų Ordiną, atėmė jam Pomerėliją, Kulmiją bei Karališkuosius Prūsus, o jį patį padarė savo vasalu. Bet atsisakė jis nuo didžiųjų Lietuvos kunigaikščių politikos, nuo kovos su Maskva. Kovai su Osmanais sąjungininkavo su Vengrija, atgaivino unijos su ja ir su Čechija idėją. Jo sūnus Vladislovas pasidarė

Čechų ir Vengrų karalius. Tuo būdu Jogailaičiai atrodė kovų su Osmanais vadai, Europos gynėjai esą. Bet Jono Albrechto ir Aleksandro laikais Lenkijoj karaliaus valdžią ėmė silpninti įsigalėję šlėktos, o Lietuvoj susilpnėjo didžiojo kunigaikščio valdžia. Antra vertus, nestipri rados ir dinastinė Lenkijos - Lietuvos unija su Čechija ir Vengrija (106—108).

88. Čechijoj, Sigismundui numirus, po ilgos suirutės įsikaraliavo utrakvistų vadas Jurgis Podiebradas, kuris paskyrė savo įpėdiniu Vladislovą Jogailaitį. Ilgainiui taboritai išnyko, o iš dalies susijo su Chelčickio (Čechijos) broliais, bet utrakvistai tebekovojo su katalikais. Jų laimėjimas reiškė žemvaldžių įsigalėjimą ir karaliaus valdžios smukimą (109—111). Neilgam sustiprino karaliaus valdžią Vengrijoj Motiejus Korvinas: Vladislovui Jogailaičiui karaliaujant ir čia įsigalėjo didikai (111—112). Tiek Vengrijai, tiek Čechijai ir Lenkijai reikėjo gintis nuo Vokietijos, kas dar labiau silpnino jas ir trukdė kovą su Osmanais (112—114).

89. Tai kovai XV a. pabaigoj ėmė vadovauti Austrija, kuri, pati rytinė ir įvairiatautė valstybė būdama, priklausė betgi Vokietijai, ir kurios valdovai Rudolfas I ir Friedrichas V įsteigė Habsburgų dinastiją. Kad ir kaip menkai valdė savo žemes ir imperiją, Friedrichas paliko vis dėlto savo sūnui Maksimilijonui suvienytą bei Burgundijos hercogo žemėmis padidintą Austriją ir imperijos sostą. Austrijai didinti, ginti ir valdyti Habsburgai reikalingi rados imperijos (115—117), bet imperija pavirtus buvo „Vokietijomis": politinės ir socijalinės kovos griovė jos vienovę. Dėl imperatoriaus, kunigaikščių ir miestų tarpusavio kovos negalėjo įsikūnyti nė vienas imperijos reformos planas (117—120).

90. Nepaisant tos politinės suirutės, kultūriškai ir tautiškai XV a. Vokietija greit augo. Miestai klestėjo ir ėmė lemti kultūrą (120—124). Vokiškosios tendencijos pasireiškė liepsnojančioj gotikoj (124—125). Išsivadavusi iš architektūros jungo skulptūra darėsi didžiu, sintetiniu ir savotišku menu (125—128). Tapytojai tiesė kelią didiesiems XVI a. menininkams. Raižomasis ir spausdinimo menas veikė plačią visuomenę (128—130).

91. Tiesa, literatūra, apskritai imant, smuko. Minnesangas virto meistersangu (130—133). Teatras merdėjo (133—134). Gyvesnė buvo satyrinė literatūra (Reyneke de Vos, Tyl Eulenspiegel, Narrenschiff, 134—136) ir vadinamosios tautos dainos (136—138), dar gyvesnė — religinio pobūdžio literatūra. Vokiečių kalbai įsigalėjus, didžiai reikšminga rados proza (138—140).

92. Menas ir literatūra sako vokiečių tautą pakirdus ir ėmus aiškinti savo kultūros pradus. Bet kultūros pradai religiniai. Kaip tik XIV—XV amžiaus Vokietiją ir būdina intesyvus religinis gyvenimas. Jis reiškiasi kova su supasaulėjusia Bažnyčia, kova, kuri buvo ir patrijotinė - politinė (141—142), dar labiau — naujomis bažnyčiomis, kulto augimu, išpažinties sakramento bei indulgencijų reikšme, relikvijų kultu, prietarais, misticizmu, atgailos nuotaika ir imitatio Christi idėja (142—146). 1348—49 m. nuūžė per Vokietiją flagelantų sąjūdis, kuris susijęs buvo

su nebažnytinės krikščionybės (Laienchristentum) idėja (146—148).

93. Ta idėja pati augo iš meisterio Eckeharto ir jo sekėjų — Ruysbroecko, Seusės, Taulerio — mistikos (148—150). Aiškiai ją išreiškė laisvosios dvasios broliai, švelniau — Dievo draugai (150—154), Theologia Deutsch (154—156). Su socijalinės teisybės idealu sijo naujoji religinė pasaulėžiūra Imperatoriaus Sigismundo Reformacijoj ir žemdirbių sukilimuose (156—157). Bet netrūko pastangų ir apkatalikinti tą naują ir iš esmės vokišką pasaulėžiūrą. Tai rado Gerhardas Groot, jo bendrojo gyvenimo broliai ir Tomo Kempis Imitatio Christi (157—159).

XIII

ITALIJA IR EUROPOS KULTŪRA

94. Vokiečiams aiškinantis germaniškąjį Europos kultūros aspektą, o Prancūzams gaivinant savo valstybę, romaniškajai Europos kultūrai ėmė vadovauti Italai (160—161). Bet politiškai - tautiškai susivienyti jiems nesisekė. Milano dukas F. Sforza atsisakė nuo užkariaujamosios Viscončių politikos, bet Venecija, su Osmanais kovodama, pradėjo plėsti savo terra ferma ir pasidarė pavojinga politinei Italijos pusiausvyrai (161—164). Su ja kovojo Sforzų Milanas ir Medičių Florencija (164—166), kurios, o iš dalies ir visos Italijos, politikai ėmė vadovauti Laurynas Puikusis (Lorenzo il Magnifico). Sugebėjo jis pagaliau apsiginti ir nuo užkariaujamųjų popiežiaus Siksto IV bei Neapolio karaliaus Ferrantės planų, susigiminiavo su popiežium Innocentijum VIII ir iki gyvos galvos saugojo taiką Italijoj (166—170).

95. Neapoly įsikaraliavęs Alfonsas Aragonietis ir jo sūnus Ferrantė nebegalėjo vadovauti Italijai, kaip kadaise Robertas II, juo labiau, kad reikėjo jiemdviem kovoti su popiežiais ir malšinti popiežių kurstomieji karalystės baronai. Ferrantė pasidavė pagaliau politinės Lorenzo programos šalininkams ir, kai Milano dukas Liudvikas Mauras sumanė su Prancūzų pagelba padidinti savo dukatą, griežtai pasipriešino ir jam, ir jo sąjungininkui popiežiui Aleksandrui Borgia (170—173).

96. Martynas V, Eugenijus IV ir Nikalojus V laimėjo kovą su sinodininkais, o mokytieji teologai atgaivino ir naujais argumentais parėmė bažnytinės popiežių pirmenybės idėją (174—175). Tačiau Bažnyčios popiežiai nereformavo, pirmiausia todėl, kad turėjo rūpintis politine savo valdžia tiek Europoj, tiek pačioj Italijoj. Politinė popiežių reikšmė Europai nebegrįžtamai nusmuko. Tai be kitko rado jų, ypačiai Kaliksto III ir Pijaus II, mėginimai vadovauti kryžiaus karams su Osmanais (175—180). Antra vertus, su bendrais Europos uždaviniais nesutiko itališkoji popiežių politika, visai natūralus Romos valstybės valdovų egojizmas (180—182).

97. Mat, Romos valstybė buvo ne tik politinės, bet ir bažnytinės popiežių valdžios parama. M a r t y n a s V suvaldė Romos miestą, bet Romėnai sukilo prieš E u g e n i j ų IV, kuris turėjo pabėgti iš miesto ir tik po 4 metų tegalėjo grįžti (§ 84). N i k a l o j u s V ir P o v i l a s II bijojo sąmokslų (182—184). Dar daugiau rūpesčių turėjo popiežiai su savo vasalais. Ėmė tad remtis savo „nepotais", bet numirusio popiežiaus nepotai buvo naujojo priešai (184—187). Nenuostabu, kad popiežiai supasaulėjo ir niekuo nebesiskyrė nuo kitų Italijos valdovų; kaip ir pastarieji, pasidarė mecenatai, renesanso globėjai ir kurstytojai (187—188). Bet ne popiežių Roma, o

98. Medičių F l o r e n c i j a buvo kūrybinis renesanso centras. Karališkai išauklėtas, apsišvietęs, bet ir demokratiškų papročių tironas L a u r y n a s P u i k u s i s vadovavo kultūrai. Jį apspito garsieji architektai, skulptoriai, tapytojai (188—190). Jo draugas garsusis filologas bei poetas P o l i t i a n o, broliai P u l c i, pats L a u r y n a s ir kiti literatai vaizdavo linksmą Florencijos gyvenimą, gražino jį savo kūriniais, gaivino ir italų poeziją (190—194). F i c i n o pirmininkaujamoji platonininkų „akademija" aiškinosi naująją pasaulėžiūrą (194—196). Bet ir Florencijoj, juo labiau kitų valdovų dvaruose — Ferraroj, Mantovoj, Milane, Neapoly, Romoj — renesanso kultūra ėmė virsti dvaro kultūra, ir ilgainiui literatūra nebeteko kūrybinių savo jėgų. Romoj popiežiaus dvaro humanistai profesoriavo ir universitete; vienas iš jų, P o m p o n i j a s L a e t a s, įsteigė A c a d e m i a R o m a n a; Neapoly — Alfonso ir Ferrantės dvariškiai humanistai susibūrė į A c a d e m i a P o n t a n i a n a; Venecijoj ir Ferraroj, kaip ir Florencijoj, sužydo italų poezija (G i u s t i n i a n i, B o i a r d o, 196—199).

99. Kaip ir poetai, Florencijos tapytojai vaizdavo jos ir jos šviesuomenės gyvenimą. Jie savinosi niederlandiečių techniką ir tebepirmininkavo italų tapybai, bet nenustelbė kitų mokyklų — Padovos, Umbrijos, Venecijos — savotiškumo (199—201).

100. Apskritai imant, XV a. italų meną būdina tas pats racijonalizmas ir realizmas, kuris pasireiškė ir to meto literatūra (Poggio, Beccadelli, Pontano, Politiano, 201—206). Karštai humanistų mėgzdžiamoji klasikinė literatūra padėjo augti racijonalizmui ir realizmui, antra vertus — išauklėjo italų poezijos formą. Vieni humanistai pasidarė italų kalbos poetais dvariškiais (plg. § 98), kiti — mokslininkais filologais (206—207). Bet italų literatūrai augti nemažiau reikšmingi ir mažo mokslo buržua, iš jų — B u r c h i e l l o ir L u i g i P u l c i (207—212). Garsusis L. B. A l b e r t i buvo karštas italų kalbos gynėjas (212—213).

101. Taigi, klasikinės senovės renesansas buvo ne kas kita, kaip tautinės italų evoliucijos forma, priemonė tautinei kultūrai išaiškinti ir išugdyti. Tąja kultūra reiškėsi prancūzų kitoniškai reiškiamas romaniškasis Europos kultūros aspektas, bet pirmiausia — italų tautos augimas, iš esmės religinis. Religiniais sąjūdžiais pradėjo savo gyvenimą italų tauta ir nereikia mažinti religinių pačios renesanso gadynės sąjūdžių reikšmės. Tačiau jokio „krikščioniškojo humanizmo" nėra buvę, nes renesanso ir humanizmo dvasia iš prigimties buvo priešinga krikščioniškai Viduramžių pasaulėžiūrai ir aktualėjo arba pasaulininkų pasaulėžiūra, arba neoplatoniško pobūdžio filosofija (213—217).

XIV

FILOSOFIJOS GAIRĖMIS

102. Filosofinis XV a. darbas nepasireiškė naujomis sistemomis, bet — kritika ir tuo, kad filosofija bei mokslas vis griežčiau skyrėsi nuo teologijos, o teologijos srity stiprėjo agnosticizmas. Kritikos dvasios žeidžiamas augo misticizmas, jos kurstomas — laisvasis mokslas (218—221). Dunso Skoto sekėjas V. Occamas padėjo žinojimo pamatan jo paskelbtąjį principą — mėgino visa išvesti iš akivaizdžių tiesų, bet kaip tik todėl užpuolė Skoto ir Tomo Akviniečio realizmą. Jis išdėstė naują „terministinę" gnoseologiją, kuri vadavo mokslą iš aristotelizmo jungo ir tam tikra prasme darė jį laisvą net nuo pačios realybės (221—227).

103. Teologijos srityje Occamo filosofija ne tik griovė Dievo buvimo įrodymus, bet virto agnosticizmu. Tikėjimo tiesas Occamas tik tikėjimo aktais terėmė. Tais aktais žmogus turįs pripažinti Šv. Rašto skelbiamąjį mokslą, kuris ir esąs tradicinis Bažnyčios mokslas (227—231).

104. Senųjų filosofijos mokyklų, via antiqua, atstovams nepasisekė nuveikti okamizmo, via moderna, kuris įsitvirtino Paryžiuje ir paplito po Europą (231—232). Didelę reikšmę turėjo filosofinis okamizmas, ypačiai Nikalojaus d'Autrecourt mokslas, kuris virto kova su Aristotelio fizika (232—236). Kovojo su ja ir kūrė naujųjų amžių fiziką ir kiti okamininkai — Buridanas, Albertas Saksonas, o ypačiai Nikalojus Oresme (236—239).

105. Okamizmo aiškinamosios tendencijos, visai natūralu, vertė teologus gaivinti, tobulinti ir sisteminti senąsias sistemas, ypačiai tomizmą, antra vertus, kreipė dėmesį į mistinę neoplatonininkų filosofiją, giminingą vokiečių dvasiai (239—241).

106. Neoplatoniškąją ir vokiškąją krikščionių tikėjimo sistemą išrutulavo genijalusis Nikalojus Kuesietis (241—242).

107. Senovės neoplatonininkų mokinys, jis pasinaudojo ir averroesininkų, okamininkų bei mokslininkų kritikos darbu. Jo manymu, mūsų protas negalįs pažinti ne tik Dievo, bet ir daiktų esmės, nes, norint kas pažinti, reikią, kad pažinimo subjektas sutaptų su pažinimo objektu, o mūsų pažinimas tik panašėjimas į savo objektą tęsąs. Žmonių pažinimo esama apytikrio ir reliatyvaus, konjektūrinio, galinčio betgi be galo tobulėti (242—245). Tačiau Nikalojaus gnoseologija toli gražu ne skeptiška: jis rodo, kokiu būdu pažinimas gali tobulėti ir virsti tikru susivienijimu su savo objektu. Anapus juslių ir prieštaravimo dėsniu besiremiančio proto veiklos esanti dar intelekto veikla, kuri pamatuojanti bei vainikuojanti pažinimą. Bet intelektas esąs ir anapus prieštaravimo dėsnio bei priešybių; tad jo veiklos negalima vadinti pažinimu: ji — nebežinojimas, docta ignorantia, mistinė intuicija (245—251). Intelektas sydinąs žmogų su tikėjimu reiškiančiasi Dievo šviesa ir su pačiu Dievu. Tuo būdu žmogus galįs visiškai susivienyti su Dievu ir nuveikti savo netobulumą (251—254). Tie Kuesiečio filosofijos pagrindai leidžia

jam išspręsti universalijų (realizmo - nominalizmo) problemą (246—247) ir išaiškinti, kas yra begalybė ir jos rūšys (249—250).

107. Savo gnoseologija Kuesietis griovė aristotelizmą (ką darė ir okamizmas, § 104), o jo vieton kėlė vokiškąją, panteistinį krikščionybės momentą aktualinančiąją pasaulėžiūrą, kuri labiau, kaip XIII a. įsigalėjusi aristoteliškoji teologija, sutiko ir su XI—XII a., ir su Rytų krikščionybe. Visą žinojimą darė jis religinį, ir jo gnoseologija savaime virto ontologija (254—257).

108. Savotiškai, tiesa — neoplatonininkų įpėdžiu, aiškino jis Dievo būtį ir esmę (257—259), įrodinėjo Trejybės dogmą (259—262) ir stengėsi išaiškinti Dievo santykius su pasauliu komplikacijos bei eksplikacijos sąvokomis (259—264). Netobulą (palyginti su absoliučia Dievo visako vienove, arba a b s o l u t a i d e n t i t a s) pasaulio vienovę Kuesietis vadina u n i t a s c o n t r a c t a, kuri, Dievo eksplikacija būdama, ir vaizduojanti Devą. Tuo būdu, Dievui absoliučiam maksimumui ir minimumui esant (257), pasaulis esąs reliatyvus maksimumas ir minimumas — savo paties principas ir matas, iš kur Kuesietis ir išveda atomistinę pasaulio struktūrą (264—267). Nors pasaulis ir esąs teofanija, nors ir vaizduojąs net pačią Dievo Trejybę, Kuesietis jo su Dievu betgi netapdina (267—271).

109. Kadangi pasaulis esąs u n i t a s c o n t r a c t a i n p l u r i b u s (§ 108), vadinasi, netobula visako vienovė, tai kiekvienas individualus daiktas turįs būti pats suindividualėjęs pasaulis, arba mikrokosmas (plg. 247 psl.); juo labiau mikrokosmas esąs individas žmogus, kuris sydinąs savyje dvasinę būtį su intelektine. Visi individai sudarą tam tikrą hierarchiją. Bet, kad turėtų toji hierarchija savo maksimumą ir kad pats pasaulis galėtų sutobulėti, reikią, kad Dievas susivienytų su vienu iš individų žmonių. Tuo būdu Kuesietis įrodinėja Dievo įsikūnijimą ir tai, kad Dievo sukurtasis pasaulis galįs tikrai sudievėti (271—274).

110. Tačiau reikia pabrėžti, kad, visą mūsų žinojimą tikėjimu pamatuodamas ir, gali sakyt, tikėjimu versdamas, Nikalojus Kuesietis ir krikščionių mokslą suprato kaip universalią religiją, t. y., naikino ypatingą jo reikšmę (274—275). Jo sistema atitiko vokiečių dvasios tendencijas ir turėjo įtakos pačiai romaniškajai Europai, bet pastarosios dvasiai prieštaravo (275—276).

111. Nikalojui Kuesiečiui kuriant savo sistemą, platonizmas įsigalėjo ir Italijoj, Florencijoj, kur pirmieji jo skelbėjai buvo graikai — G. P l e t o n a s (274—279) ir B e s s a r i o n a s (279—280),

112. pranašas ir sistemintojas — M a r s i g l i o F i č i n o. Nei jo, nei P i c o d e l l a M i r a n d o l a originaliais mąstytojais laikyti negalima. Bet visi Florencijos platonininkai padėjo plisti platonizmui, kurį jie derino su teologija ir vertė universalia mistinio pobūdžio religija. Tuo rodė jie, kad platonizmas krikščionių tikėjimui pavojingas, ir kurstė teologus gaivinti tradicinę teologiją. Tuo pat metu platonizmas sijo su mokslu ir kvėpė naują natūrfilosofiją (280—298).

RODYKLĖS

BIBLIOGRAFIJA

INDEKSAS

VIDURINIŲ IR NAUJŲJŲ AMŽIŲ SĄVARTOJ

X

Didžioji Bažnyčios schizma ir Huso erezija

72

Grigalius XI perkėlė kuriją Romon (§ 21). Palikęs jis gražią savo tėviškę, dėkingąją ir ištikimąją Bažnyčiai tautą, nepaklausęs karaliaus, kunigaikščių ir daugelio kardinolų, jį Avignone pasilikti prašiusių, nepaisęs pavojų ir didelių išlaidų..., nes norėjęs atitaisyti, ką blogai buvo padarę jo valdininkai Italijoj, nes mėgęs taiką ir mėginęs Italiją nuraminti. Deja, vėjais nuėjusios visos jo viltys. Taip rašė jis pats, skundėsi; ne be reikalo. — Žiaurusis kardinolas legatas Robertas Genèvietis pultim paėmė Ceseną ir įsakė iššudyti visus miesto gyventojus; tuo įbaugino kai kuriuos miestus — Pisa, Siena ir Bologna susitaikino su popiežium — bet sukūlė moralinį popiežiaus autoritetą. Bolognięčiai nebenorėjo tikėti popiežium ir kardinolais; Florencija kreipėsi į visus krikščionybės valdovus — skundėsi popiežiaus žiaurumu; jos poetas Franco Sacchetti tyčiojosi pasaulį griaunančiu popiežium, Papa Guastamondo. Mažai tesvėrė ekskomunikos ir interdiktai, kuriais Grigalius kovojo su Florencija, ir dar mažiau galėjo padaryti jo diplomatija. Nesisekė popiežiui nė savo valstybės atgaivinti. Nebegalima buvo nė manyti apie Bažnyčios reformą, kad ir kaip primygę patardinėjo tat popiežiui Bažnyčios rūpintojai, ypačiai šv. Kotryna Sienietė. Reikėjo galvoti, ar galima popiežiui pasilikti Italijoj, susirasti nauja savo valdžiai parama ir išvengti schizmos. Mat, iš 23 kardinolų tik 16 tebuvo su popiežium (kiti — Avignone), o iš jų tik 4 tebuvo italai. Kardinolai norėjo, kad kurija grįžtų Avignonan, ir vadovavosi čia ne tik meile tėvynei bei savo karaliui, bet ir labai realiais sumetimais. — Kurijos per-

sikėlimas Romon reiškė, kad, Prancūzijos įtaka nusikratydama, Bažnyčia vėl tampa savarankiška valstybe. Bet kuo gi ta silpna, nesutvarkyta dar valstybėlė galėjo pasiremti — ar Prancūzijos priešu tolimąja Anglija, kuri kovojo ir su Prancūzija, ir su kurija? abejotina senojo savo priešo Vokiečių imperatoriaus galia? ar vėl Prancūzija, ko dėlei reikėjo grįžti Avignonan? Atrodo, kad Grigalius buvo bemanąs Avignonan grįžti, bet 1378. III. 27 numirė. Prieš mirdamas įsakė kardinolams nelaukti savo kolegų iš Avignono atvykstant ir kuogreičiausiai išrinkti naują popiežių: bijojo neramumų Romoj ir, gal, schizmos.

Grigaliui numirus, Romos tauta, jos magistratai ir pralotai italai prisispyrę ėmė reikalauti, kad popiežium išrinktas būtų romėnas, bent italas, ir kad kurija pasiliktų Romoj. Kardinolams konklavan susirenkant (IV, 7), didelė minia įsibrovė į Vatikaną, net į paties konklavo salę ir grasino kardinolams keršysią, kad neišrinksią jie romėno ar italo. Vargais negalais po trijų valandų pasisekė išvyti patrijotai ir užmūryti rinkėjai. Bet romėnai nenurimo; taip pasiutiškai rėkė bei triukšmavo, kad kardinolams sunku buvo vienas kitą išgirsti, vakare priėjo prie konklavo salės langelio Romos kvartalų atstovai ir pakartojo tautos reikalavimus. Kardinolai pažadėjo būti sąžiningi ir žiūrėti Romos Bažnyčios garbės. Bet Vatikaną apsupusi minia visą naktį tebeplyšojo, o kitą dieną net suskambino Šv. Petro varpais, tarytum norėjo konklavą pulti.

Kaip visa tai paveikė užmūrytąją kolegiją, mes nežinome. Be abejonės, jeigu kardinolai buvo sąžiningi ir drąsūs, tai galėjo laisvai tartis ir rinkti. Tačiau kai kurie iš jų nurodė, kad tautos bruzdėjimas laisvus rinkimus darąs nebegalimus. Tiek to. Kardinolai italai, savaime suprantama, laisvai norėjo išrinkti italą. Bet 11 konklavo narių buvo prancūzai ir 1 ispanas, o tie svetimšaliai negalėjo susikalbėti: du patys nežinojo, ką nori rinkti, Roberto Genèviečio vadovaujamieji 4 kardinolai, „galai“, norėjo išrinkti prancūzą, kiti penki, „limousiniečiai“, kurį nors Limousino vyskupą. Taigi, nė viena partija negalėjo surinkti $^{2}/_{3}$ (=11) balsų. Pašėlusių romėnų minios skubėti verčiami, kardinolai susitarė pagaliau išrinkti popiežium jų kolegijai nepriklausantį B a r i arkivyskupą B a r t o l o m m e o P r i g n a n o, visų gerbiamą pralotą, kilimo neapolietį. Jį rinkdami, kardinolai galėjo pasitikėti Neapolio karalienės O n o s, Prancūzų karaliaus giminės,

pagelba. Be to, išrinktasis ilgai gyveno Avignone, kurį laiką ėjo kurijos vicekanclerio pareigas ir apiprancūzėjo kiek. Kardinolai prancūzai, gal būt, turėjo vilties, kad jis perkels kuriją Avignonan. Pasikvietė kardinolai išrinktąjį Vatikanan ir, papietavę, nuėjo į koplyčią paskelbti jo popiežium. Tačiau Vatikaną apsupusių romėnų tarpe pasklido gandas, kad išrinktas nieko nekenčiamas Grigaliaus XI sūnėnas Giovanni di Baro. „Norime romėno!" rėkdama, apsiginklavusiųjų minia įsilaužė į konklavą. Kardinolai išsigando. Vienas iš jų, išsigelbėti norėdamas, sušuko: „Popiežius yra Šv. Petro kardinolas" (labai populiarus senis, romėnas Tibaldeschi). „Ir mes, rašo kitas kardinolas, „paskelbėme minėtąjį kardinolą popiežium išrinktą esant, apvilkome jį, kad ir besipriešinantį, popiežiaus apsiaustu ir pasodinome ant altoriaus. Beveik dvi valandas sėdėjo jis čia liaudies neišleidžiamas. Ilgai niekas nekreipė dėmesio į jo žodžius. — Aš nesu popiežius. Popiežius yra kitas, Bari arkivyskupas". Tuo tarpu kiti kardinolai paspruko ar pačiame Vatikane pasislėpė. Pasislėpė ir pats išrinktasis. Niekur negalėjo surasti jo pasiutusi minia. Kitą dieną (IV. 9), išryto, Romos magistratai aplankė kardinolą Luną. — Tauta žinanti, kad išrinktas ne kardinolas Tibaldeschi, bet Bari arkivyskupas. Kadangi išrinktasis ir kardinolai esą dabar Vatikane, tegul kardinolas Luna sušaukia juos ir lai jie pabaigia, kas pradėta. Pavakary susirinko Vatikane 12 kardinolų (4 net iš Romos pabėgo) ir intronizavo B. Prignano. Jis pavadino save Urbanu VI (1379-89 m.).

Kaip ir tas vardas rodo, kardinolai prancūzai apsiriko: Urbanas VI buvo pasiryžęs popiežiauti Romoj. O popiežiauti norėjo jis taip, kaip didieji XIII amžiaus popiežiai, tarytum nebūtų buvę nei Avignono nelaisvės, nei galingosios kardinolų kolegijos. Sumanė jis tapti nieko, pirmiausia, žinoma, Prancūzijos karaliaus, nepriklausomu ir sudrausti kardinolus. Ėmė sąjungininkauti su Anglija, bet nesijieškojo imperatoriaus Karoliaus IV paramos: išdidžiai elgėsi su jo pasiuntiniais ir nenorėjo pripažinti jo sūnaus Vaclovo Romos karalium, sakėsi galįs pats rinkti ir versti karalius. Popiežiaus tïara visai susuko galvą Urbanui: atrodė jam, kad norint universalioji popiežių monarchija atgaivinti, užtenką griežtų žodžių, o jokių politinių sąjungininkų nereikią. Susirėmė jis ir su karaliene Ona, kuri viena iš pirmųjų džiaugdamos sveikino popiežių neapolietį, — atsisakė karūnuoti Neapolio kara-

lium jos vyrą Ottoną (§ 16), smarkiai peikė palaidą jos gyvenimą ir — bent tokie gandai ėjo — besiruošiąs buvo atiduoti karalystę savo sūnėnui Francesco Prignano. Sukurstė jis prieš save ir buvusį savo sąjungininką Fondi grafą Onorato Gaetani.

Iš tokios aistringos, bet neapgalvotos politikos, žinoma, nieko gera išeiti negalėjo. O Urbanas tuo pat metu ėmė ir Bažnyčią reformuoti. Čia, rodos, galima buvo pasitikėti asketišku ir pamaldžiu ganytoju, kuris visuomet sąžiningai ėjo savo pareigas, ašutinę nešiojo ir net nakties metu Šv. Raštą skaitinėjo. Deja, ne be reikalo patardinėjo jam šventa Bažnyčios reformos kurstytoja Kotryna Sienietė „daryti savo darbą saikingai". „Teisingumas be saikingumo", rašė jam, „greičiau yra neteisingumas, nei teisingumas... Dėl Nukryžiuotojo aptvardykite kiek staigius savo prigimties norus". Buvusis kurijos vicekancleris ne tik kad politikuoti ir Bažnyčią valdyti, bet ir savo paties puikybės pažaboti nemokėjo. Jausdamasis, kad pats dorai gyvenąs, nekentė kitų nedorumo; pats nedorėlį sūnėną aklai mylėjo, o iš kitų reikalavo visų krikščioniškųjų dorybių. Tikėjo jis absoliutine Šv. Petro įpėdinio valdžia ir šiurkščiai niekino kardinolų patarimus; elgėsi su jais, kaip su kokiais vaikėzais. Savo tarybai (consistorium) pirmininkaudamas, vieniems kardinolams draudė jis kalbėti, kitiems atšaudavo: „Kvailai kalbate"; kardinolą Orsini viešai durnium pavadino. Ne tiek Urbanas reformavo Bažnyčią, kiek žadėjo ją reformuoti, plūdo ir baugino nedorėlius. Tiesa, pradėjo ir reformos darbą: uždraudė visiems kurijos valdininkams, o pirmiausia kardinolams, kurie turį būti kitiems teisingumo ir šventumo pavyzdys, imti iš prašytojų ir valdovų pinigus bei dovanas. Ypač uoliai, bet daugiausia žodžiais, kovojo jis su prašmatniu ir nedoru kardinolų bei pralotų gyvenimu.

Kardinolai pripratę buvo laikyti save popiežiaus tik vadovaujamais Bažnyčios kunigaikščiais ir valdytojais. Dažnai vertė jie popiežius vykdyti kardinolų kolegijos norus. Patys politikavo, derėjosi su valdovais ir tuo savo turtus didino. Jų kolegija atstovavo kurijos tradicijoms ir jas saugojo. Tie išdidūs Bažnyčios kunigaikščiai, žinoma, nenorėjo išsižadėti savo galios, turtų, iš valdovų gaunamų dovanų ir gyvenimo malonumų. Gal, ir būtų jiems užtekę krikščioniškosios kantrybės, kad Urbanas tiktai telojęs juos būtų: ir popiežius galįs būti plungė, ir jis neamžinai gyve-

nąs. Gal, iš lėto, atsargiai bei mandagiai popiežius ir būtų galėjęs juos suvaldyti ir apdorinti. Bet Urbanas grasino papildyti kardinolų kolegiją italais bei romėnais. Be abejo, tuo būdu sumažėsiančios kiekvieno kardinolo pajamos ir galia. Patikimas dalykas esąs, kad naujieji kardinolai būsią visiškai paklusnūs popiežiui ir niekuomet tada nebegrįšianti kurija Avignonan. Žodžiu, nebematė pagaliau kardinolai jokios kitos išeities, kaip arba pasiduoti Urbano valiai, arba jį nuversti. O čia galėjo jiems padėti Prancūzų karalius, Neapolio karalienė ir Fondi grafas. Pateisinti kova su popiežium ir visai lengva rados. — Argi paties konklavo metu kardinolas Orsini neabejojęs rinkimų laisve ir tikrumu? Tiesa, visi kardinolai viešai buvo pripažinę Urbaną tikru popiežium. Bet argi popiežiaus rinkimai žmonių nuomonės, o ne Šv. Dvasios priklausą? Kardinolai galėję suklysti ir tikru popiežium pripažinti netikrą.

Vasaros metu nesveiko Romos oro proga kardinolai prancūzai pavieniui išvažiavo atostogų ir susirinko Anagni mieste. Čia visų pirma susižinojo jie su Prancūzų karalium. Karolius V buvo labai pamaldus, Bažnyčiai ištikimas žmogus, bet, savaime suprantama, norėjo, kad kurija grįžtų Avignonan; bijojo Urbano pažado apitalinti kardinolų kolegiją. Taigi, mielai patikėjo — gal, gudrusis karalius ir pats nesuprato kodėl — kardinolų laišku, padrąsino juos, davė pinigų ir pažadėjo duoti dar daugiau, maža to — ateiti Italijon su kariuomene. Paprašė jis Neapolio karalienę, kad palaikytų „brangiuosius jo draugus“ kardinolus. Pervėlai susigriebė Urbanas — pasiūlė kardinolams taikintis ar pavesti visą klausimą Bažnyčios sinodui, žadėjo visas jų teises bei privilegijas pripažinti. Kardinolai nesutiko, juoba, kad Urbanas kaip tik tuo metu paskyrė 29 naujus kardinolus. Kardinolai atskalūnai paskelbė manifestą, kuriuo visam pasauliui aiškino, kaip „tikrovėje“ išrinktas buvo Urbanas, atsisakė pripažinti jį popiežium ir siūlė visiems nuo jo atskilti (VIII. 9). Karoliaus V laišką gavę, kardinolai prancūzai išsirinko (prisijungę prie jų tuo tarpu 3 kardinolai italai rinkimuose nedalyvavo) 1378. IX. 20 popiežium kruvinąjį kardinolą Robertą Genėvietį, il papa di Fondi, Klementą VII (1378-94 m.).

Tuo prasidėjo didžioji Bažnyčios schizma (1378 — 1417 m.). Nebe pasaulinis valdovas iškėlė antipopiežių, bet pati visai Bažnyčiai vadovaujanti popiežių kurija, pati Bažnyčia suskilo. Euro-

pos kultūros krizė pasireiškė Bažnyčios, tos kultūros branduolio, krize. Tai buvo Bažnyčios suvalstybėjimo ir supasaulėjimo, kultūros antinomijos bei krizės vaisiaus, vaisius. Tik todėl, kad popiežių valdžia buvo ir politinė ir kad internacijonalinėmis savo tendencijomis trukdė ji augti tautinėms valstybėms, įsikišo į schizmą Prancūzų karalius ir kiti valdovai. Tautiniams valdovams knietėjo šiaip ar taip nusikarti internacijonalia politine popiežių valdžia — arba pasivergti popiežius, kaip kadaise Ottonas Didysis, o XIV amžiuje Pilypas Gražusis, arba sutautinti bei pasiglemžti sava Bažnyčia ir panaikinti, bent sumažinti internacijonali popiežiaus galia. Tuo būdu Bažnyčios schizma buvo ir politinė visos Europos krizė, ne tik politinė — išviso Europos santvarkos ir net pasaulėžiūros krizė. Tačiau, Bažnyčiai suskilus, išnyko vienintelė politinės europiečių vienovės forma, nes nė viena tautinė valstybė negalėjo pripažinti kitos pirmenybės, kaip negalėjo ir leisti kitai Bažnyčią pasiglemžus visoms pirmininkauti. Taigi, iš minėtųjų alternatyvų ilgainiui tik antroji rados vykdoma; bet ir ji nesutiko su europiečių tikėjimu, su visuotinės (vadinasi, jų supratimu internacijonaliosios) Bažnyčios idėja.

Tai, kad Bažnyčia pasidarė dvigalvė, griovė vakarų krikščionybės pamatą, visiems matomąją Bažnyčios vienovę. Nei religingi žmonės galėjo suskilusioj Bažnyčioj apsiprasti, nei valdovai, nei patys tebekovoją savybėj popiežiai. Negalį būti, kad abu popiežiai būtų tikri ir kad vienas gyventų Romoj, o antras Avignone. Avignone gyvendami, popiežiai nenustojo buvę Romos popiežiai. Roma esanti tikra popiežių sostinė. Popiežius galįs gyventi ir kitur, net Avignone (kas atrodė betgi visiems nenormalu), bet jis turįs valdyti Romą. Todėl Klementas VII, tik ką išrinktas, ėmė kovoti su Urbanu dėl Romos.

Kas gi iš jųdviejų buvo tikras popiežius? — Mums dabar klausimas visai aiškus. Ar laisvai išrinko kardinolai Urbaną, ar ne, nesvarbu. Formaliai rinkimai su kanonų teise sutiko, ir net realiai rinkėjų valia mažiau buvo suvaržyta, nei renkant popiežiai, kurių tikrumu niekam nė galvon nebuvo atėję abejoti. Grigaliaus XI ir Urbano VI patarėja bei įkvėpėja, Šv. Kotryna Sienietė nė valandėlės nedvejojo. „Sužinojau", rašė ji Urbanui apie kardinolus, „kad tie žmogaus pavidalo velniai išrinko naują popiežių. Ne Kristaus vietininką, bet antikristą jie išrinko. Niekada aš nenustosiu, šventasis Tėve, pripažinus Jūsų Kristaus vietinin-

ku žemėje". Tačiau Vincas Ferrer ir Petras Luxemburgas, irgi šventieji, tikru popiežium pripažino Klementą, o tūli žmonės atvirai sakė, kad nežino, katras yra tikras. Kai kurie ėmė tvirtinti, kad, norint sielą išganyti, užtenką tikėti, jog vienas iš dviejų (nesvarbu katras) esąs tikras. Nenuostabu — niekas negalėjo tikrai sužinoti, kas darėsi Romoj ir Vatikane 1378 m. balandžio mėn. pradžioj, o kompetentingieji liudininkai, kardinolai rinkėjai, visi nuo Urbano VI atsimetė ir savo pačių žodžių išsigynė.

Karolius V iš pat pradžios rėmė kardinolus, bet veikė labai atsargiai, dėjosi nepartyviu, o gal, ir tikrai stengėsi toks būti. Jo sušauktasis rugsėjo mėnesį Prancūzijos pralotų susirinkimas nutarė laikytis neutraliai ir pasiūlė sušaukti visuotinį Bažnyčios sinodą. Tai nesutrukdė Karoliui pinigais ir pažadais padėti kardinolams. Bet tik lapkričio mėnesį įsakė karalius visose bažnyčiose paskelbti Klementą išrinktą popiežium. Paryžiaus universitetas ilgai priešinosi Karoliui: jo paklaustas, 1379. I atsakė, kad klausimas dar neaiškus ir visos universiteto „nacijos" negalinčios dar susitarti. Iš tikro, normandų ir prancūzų nacijos palankios buvo Klementui, bet liko ištikimi Urbanui pikardai, prie kurių priskiriami buvo flandrijiečiai, ir anglai (t. y. patys anglai, skotai, airiai, vokiečiai, čechai, lenkai ir skandinavai): svetimšaliai mokslininkai bei studentai priešinosi prancūzų popiežiui. Vargais negalais Karolius pasiekė savo: V. 30 universiteto įgaliotiniai pranešė jam, kad universitetas pripažįstąs tikru popiežium Klementą. Bet tat nevisai tiesa buvo.

Karolius V stengėsi patraukti savo popiežiaus pusėn ir kitus valdovus. Skotija, Savoja, Navarrė, Portugalija ir Kipro karalystė pripažino Klementą. Kastilija iki 1381 m. svyravo, taip pat ir Burgundija. Anglija palaikė Urbaną VI. Kadangi Urbanas, kardinolams nuo jo atskilus, nusileido Karoliui IV ir patvirtino Vaclovą Romos karalium, tai Karolius ėmė jį ginti tiek nuo kardinolų, tiek nuo išsirinktojo jų popiežiaus. Jam numirus, Vaclovas irgi nepasidavė įkalbamas Prancūzų karaliui, o Frankfurto seimas (1379 m.) nutarė, kad po Vaclovo galvos Romos karalium tegali būti išrinktas tik tas, kas pripažįsta popiežium Urbaną. Kölno ir Triero arkivyskupai smarkiai užpuolė Karoliaus V pasiuntinius: kaip drįstąs Prancūzų karalius, kuris pirklausąs juk imperato-

riaus, remti imperatoriaus antipopiežium paskelbtąjį Robertą Genèvietį? Imperijos kunigaikščiai nesutiko net pietauti su schizmatikais, su Karoliaus V pasiuntiniais. Vokietijos įpėdžiui pripažino Urbaną Vengrija, Lenkija ir Skandinavijos valstybės. Urbano laikėsi ir daugumas Italijos valstybėlių. Garsieji Bolognos universiteto profesoriai, iš jų Tomas Acernietis, gynė Urbano teises.

Tačiau ir pačioj Prancūzijoj netrūko urbanininkų, kaip, antra vertus, Urbanui ištikimose valstybėse atsirado daug klementininkų. Daugely diecezijų klementininkai ir urbanininkai kovojo savybėj dėl vyskupystės. Kunigaikščiai savo nutarimu (placet) patys išspręsdavo tokius ginčus, o vadovavosi čia dažniausiai politiniais sumetimais. Abu popiežiai reikalavo sau vis didesnių mokesčių ir vienas antrą keikė. Abiejų autoritetas baisiai nusmuko. „Blogybių prisipildė Bažnyčia“, rašė Kotryna Sienietė; guodėsi mistiniais savo regėjimais: „Mačiau, kaip Kristaus Sužadėtinė eikvoja savo gyvybę, nes tiek kupina ji gyvybės, kad niekas negali jos nužudyti; mačiau, kaip teikia ji stiprybės ir šviesos ir kad niekas negali padaryti jos bejėgės ir tamsios; ir mačiau aš, kaip nemažėja jos vaisių, bet vis daugiau auga“. Tačiau toli gražu ne visi taip tvirtai tikėjo Bažnyčia, ir Bažnyčios santvarka griuvo, o erezijos plito.

73

Klementas VII, homo sanguinis, pasišovė išvyti Urbaną VI iš Romos ir Italijos. Bet Urbano kondottieris Alberigo da Barbiano ties Marino (1379. IV. 29) sumušė Klemento samdinius, bretonus: „išvadavo Italiją nuo barbarų“. Klementas su savo kardinolais atsidūrė pagaliau savo sąjungininkės karalienės Onos dvare; tik, liaudžiai prieš jį sukilus, turėjo greit pabėgti Avignonan. Tiesa, jis nenusiminė ir įkalbėjo Onai paskirti Neapolio sosto įpėdiniu Karoliaus V brolį Liudviką Anjou (§§ 16, 48, 49). Tačiau amžinasis pretendentas į tą sostą Vengrų bei Lenkų karalius Liudvikas Didysis buvo jau užleidęs savo teises savo sūnėnui Durazzo dukui Karoliui ta sąlyga, kad Karolius Liudviko dukters Marijos naudai atsisakytų nuo teisės paveldėti Vengrijos karūną. Urbanas, atskyręs Oną nuo Bažnyčios, investino Karolių Neapolio karalys-

te ir 1381 m. jį karūnavo, o už tai gavo iš jo pasižadėjimą investinti popiežiaus sūnėną Francesco Prignano Kapuja, Amalfi ir kitomis karalystės grafystėmis. Klementas savo rėžtu pasiūlė Liudvikui Anjou didžiąją Bažnyčios valstybės dalį kaipo vasalinę A d r i j o s karalystę, kad tik išvytų iš Italijos Karolių Durazzietį ir Urbaną. Karolius (§ 16) užsikariavo pagaliau Neapolio karalystę, nužudė senąją karalienę, bet savo pažadų popiežiui tesėti nė nemanė. Savo kardinolų neklausydamas, Urbanas pats su visa kurija nuvažiavo tartis su Karolium (1383 m.). Popiežių Aversoj sutikęs, Karolius padarė jį savo belaisviu ir privertė tuo tarpu pasitenkinti savo nepotui (sūnėnui) viena N o c e r a; žadėjo išpildyti ir kitus popiežiaus norus, kai išvysiąs iš Italijos įsibrovusį jon 1382 m. Liudviką. Tačiau, Liudvikui 1384. IX numirus, Karolius ne tik kad nieko tam nepotui nedavė, bet ir patį, jį nuo Bažnyčios atskyrusį ir su savo kurija Noceroj įsikūrusį, popiežių apsiautė. Kasdien kelis kartus prieidavo Urbanas prie lango, iš kur galima buvo matyti Karoliaus kariuomenė, ir iškilmingai, varpais skambinant ir kunigams degančias žvakes žemėn metant, ekskomunikuodavo priešus, kol išvadavo jį 1385. VII. 7 bretonų samdinių kariuomenė.

Patys Urbano kardinolai negalėjo iškentėti temperamentingos, bet beprasmiškos ir Bažnyčiai kenksmingos jo politikos. Daugelis jų susimokė suimti popiežių ir priversti jį klausyti specijaliai įsteigtinos kuratorių komisijos. Tačiau Urbanas susekė sąmokslą, pats suėmė šešis kardinolus ir baisiais kankinimais — „buvo jo širdis kietesnė, nei Deukalijono akmenys ir titnagas“ — visa iš jų iškamantinėjo. Su belaisviais kardinolais paliko jis Nocerą ir, pasiekęs Luccą, įsakė juos nužudyti. Tuo tarpu Neapoly likę kardinolai viešai atsisakė jo klausyti ir pareikalavo, kad būtų sušauktas Bažnyčios sinodas, o Karoliui Durazziečiui nuvykus po Liudviko Didžiojo mirties Vengrijos sosto įsigyti, O t t o n a s B r a u n s c h w e i g i e t i s L i u d v i k o II A n j o u vardu užėmė Neapolį (1387 m.). Nužudytojo (1386 m.) Vengrijoj Karoliaus našlė užsidarė su savo sūnumi V l a d i s l o v u (L a d i s l a u s) tvirtoj Gaëtoj ir šaukėsi talkon popiežių, o Urbanas ir pats buvo jau beskubąs Neapolin; tik pinigų stoka privertė jį užsukti Romon. Savo iždui papildyti paskelbė jis, kad vietoj 1400 m. jubiliejus būtų švenčiamas 1390 m., bet nebesulaukė

jo — 1389. X. 15 numirė; ėjo gandas, kad buvo vėl pradėjusių su juo kovoti romėnų nunuodytas.

Žiaurumu prilygo pagaliau Urbanas savo priešui Klementui VII, bet politiniais gabumais ir apsukrumu Klementas, be abejo jį prašoko. Gerai žinojo Klementas, kad priklauso Prancūzijos; kaip įmanydamas tinkino jis karaliui ir princams. Kardinolus skyrė savo globėjų, ypačiai Prancūzijos karaliaus, noru ir čiulpė tiek savo paties (mėgo jis prašmatnų ir linksmą gyvenimą), tiek tų globėjų naudai. Buvo jis „Prancūzijos princų ir baronų tarnas..., jiems tikindamas skyrė vyskupystes jauniems ir nevertiems žmonėms; galiūnų malonės įsigyti norėdamas pasiutiškai eikvojo pinigus, leido jiems rinkti mokesčius, kuriais apkraudavo jie kunigiją, net pats jiems tokių mokesčių siūlė ir tuo būdu beveik visai pavergė kunigiją pasaulinių valdovų valdžiai, ir kiekvienas iš jų atrodė didesnis popiežius esąs, nei jis pats“.

Aišku, netiko popiežiauti nei Urbanas VI, nei Klementas VII. Tikėjosi betgi Klementas, kad, Urbanui numirus, pripažins jį Romos kardinolai. Tačiau, Romoj susirinkę 12 kardinolų paskelbė popiežium kilnųjį neapolietį Petrą Tomacelli — Bonifacijų IX (1389—1404 m.). Bonifacijus troško atgaivinti Bažnyčios vienovę, tik — ta sąlyga, kad jį pripažintų visi popiežium ir kad Klementas išsižadėtų tiaros. Kovojo jis tad su Klementu ir ekskomunikomis, ir diplomatija. Šiuo atžvilgiu nesiskyrė nuo savo pirmtakūno; bet gerai suprato, kiek nebeįvykdoma buvo atgyvenusi absoliutistinė Urbano VII politika ir kad pirmieji Romos popiežiaus uždaviniai buvo susitaikinti su savo kardinolais ir įsiviešpatauti Romoj bei Italijoj.

Nusileido Bonifacijus savo rinkėjams, grąžino jiems visas jų teises bei privilegijas ir naujais turtais dosniai juos apdovanojo. Aiškiai jis matė, kad negalėjo kartu ir nuo Klemento vardu imperijalistinių savo planų Italijoj siekiančios Prancūzijos apsiginti, ir jos puolamojo Neapolio pasiglemžti. Todėl nusiuntė Neapolin savo legatą karūnuoti jaunojo Vladislovo (Ladislaus), kuris už tai pripažino save popiežiaus vasalu ir atrėmė Liudviko II Anjou kariuomenę. Tiesa, brangiai atsiėjo tat popiežiui: gabusis garbėtroška Vladislovas atgaivino Roberto II politiką ir stengėsi pirmininkauti Italijai, net paties popiežiaus valstybei bei Romai, be to, reikėjo Bonifacijui remti jo pretenzijos į

Vengrijos sostą, dėl ko susikivirčijo su popiežium Vengrų karalius Sigismundas (1403).

Pinigų visur ieškodamasis, Bonifacijus privertas buvo už tam tikrą mokestį pripažinti savo vikarais Ferraros, Urbino, Rimini, Bolognos ir kitų Bažnyčios miestų sinjorus bei magistratus. Bet tuo bent savo siuzerenitetą Bažnyčios valstybėj atgaivino, nuramino ją ir pinigų gavo. Dar daugiau pinigų davė jam jubiliejinių metų (1390 ir 1400) pajamos, o ypačiai bulių pardavinėjimas ir simonija, kuri nemažai pakenkė jo autoritetui: auctoritas et reverentia papalis ex factis eius plurimum viluit apud omnes. Žinoma, sunku buvo pripažinti toks popiežius vyriausiu Bažnyčios vadu, bet reikia neužmiršti, kad vargšas ir bejėgis popiežius nebegalėjo vadovauti to meto Bažnyčiai. Savo valdžią stiprindamas Bonifacijus netiesiog dirbo popiežiaus autoriteto, kurį tiesiog mažino, labui; ir čia daug padarė. Jis įsiviešpatavo Romoj ir jos apskrity; sustiprino Kapitolïumą, Vatikaną ir Castel Sant-Angelo, kur 1400 m., Colonnoms netikėtai įpuolus Romon, laimingai ir išlindėjo. Vladislovo padedamas Bonifacijus sugriovė tvirtas Colonnų pilis Romos apylinkėse, ir 1401 m. Colonnos pripažino popiežiaus valdžią. Suvaldė jis ir Romos demokratiją: valdė Romą, kaip „griežtasis imperatorius", gynė liaudį nuo didikų, bet politinę tautos galią panaikino, rūpinosi teise ir ekonomine gyventojų gerove. Amžininkai peikė jo nepotizmą: visur kište kišo jis savo gimines, nepotus. Bet kuo gi, kad ne giminėmis, galėjo pasitikėti popiežių valstybę ir politinę valdžią gaivinąs Bonifacijus?

Bonifacijus IX ne tik apsigynė nuo Prancūzijos remiamojo Klemento VII puolimų, bet ir sutvirtino politinę Romos popiežiaus buitį pačioj Italijoj, Avignono karą su Roma beviltį padarė, juoba, kad Prancūziją silpnino pilietiniai karai ir karas su Anglija. Žinoma, tuo nepanaikino Bonifacijus schizmos; aikštėn iškėlė betgi, kad gali ji būti panaikinta ne karais, o tiktai pačios Bažnyčios nutarimu. Prancūzų valdžia, rodos, tai pagaliau suprato ir pasidavė universiteto įtakai, nenorėjo, kad Avignono kardinolai rinktų įpėdinį numirusiam (1394. IX. 16) Klementui. Bet kardinolai išrinko popiežium gabų ir doringą ispaną kardinolą Pedro de Luna, Benediktą XIII (1394 — 1417). Tiesa, prieš jį rinkdami, prisiekė jie išsižadėti tïaros, jeigu kas iš jų būsiąs išrinktas ir jeigu reikalausianti to Bažnyčios gerovė.

Tą priesaiką pakartojo po savo rinkimų Benediktas ir pats kreipėsi į Prancūzų karalių prašydamas jo atgaivinti Bažnyčios vienovę.

74

Valdovai galėjo padėti vienam popiežiui nuveikti antrąjį, bet negalėjo susikalbėti ir patys išspręsti, katras yra tikras. Kad ir kaip karštai Avignono popiežių rėmė, nebuvo betgi Prancūzų karalius visai įsitikinęs, jog remia tikrąjį. O čia kėlė dar abejonių abiejų popiežių šalininkų kova savybėj, teologų bei kanonų teisės žinovų ginčai ir tokios autoritetingos įstaigos, kaip Paryžiaus universitetas, svyravimai. Tik pati Bažnyčia tegalėjo išspręsti, katras popiežius yra tikroji jos galva. Bažnyčios neklystamumu ir šventumu žmonės neabejojo. Bet kas gi, dviem popiežiam atsiradus, galįs kalbėti vienos Bažnyčios vardu. Buvo žmonių, kurie drįso tvirtinti, kad klausimas išviso neišsprendžiamas. Pati Bažnyčia, be abejo, žinanti, katras popiežius jai vadovaująs; bet žmonėms užtenką žinoti, kad vienas iš popiežių esąs tikras, ir tiek. Gal, iš esmės ir nesvarbu, kiek esą popiežių, du, trys, dešimtis ar dvylika. Gal, kiekvienas kraštas galįs turėti savo popiežių. O gal, pats Dievas panoręs, kad kurį laiką būtų daug popiežių, kaip kadai kitkart atsiradę du karaliai Dovydo karalystėj. Kintanti karalysčių valdysena. Kodėlgi negalinti kisti ir Bažnyčios santvarka?

Tačiau visos tos mintys klibino katalikų Bažnyčios ir tikėjimo pamatus. — Jeigu nežinoma, kas yra tikras popiežius, tai nebėr absoliučiai reikšmingos instancijos, kuri galėtų neklysdama spręsti tikėjimo ir doros klausimus. Tada tik reliatyvią, hipotetinę reikšmę turi Bažnyčios hierarchija (nes nežinia, ar iš tikrojo popiežiaus gauna ji savo valdžią) ir jos sakramentai. O jeigu ne iš popiežiaus, bet tiesiog iš Dievo gauna savo valdžią toji hierarchija, tai kodėlgi negali tos valdžios gauti ir kiekvienas krikščionis, kaip tvirtino eretikai, ir kam gi tada hierarchija? Nesunku buvo įsivaizduoti tokia nehierarchinė krikščionių - kunigų Bažnyčia (§ 39); ji net sutiko su individualistine - demokratine amžiaus pasaulėžiūra. Tačiau reikėtų tada išsižadėti istorinės Bažnyčios, išsižadėti savo istorijos ir matomosios tikėjimo bei kultūros vienovės. Antra vertus, kuo gi galėjo čia paremti savo tikėjimą laisvieji kunigai - krikščionys? — Tradicija? — ji, Bažnyčią

atmetus, tik klystančiųjų žmonių tradicija tebuvo. Jausmu, mistiniu patyrimu? — jis galėjo būti subjektyvus bei netikras, paties žmogaus pramanytas. Protu? — protas klysta. Šv. Raštu? — jį klystantis žmogaus protas arba nebepripažįstamosios Bažnyčios tradicija, arba dar mažiau autoritetinga žmonių tradicija aiškina. Nereikia užmiršti, kad europiečio tikėjimas iš esmės buvo autoritetu remiantysis tikėjimas, *fides ex auctoritate*. Tikėjimo dalykuose europietis pats savimi nepasitikėjo, nes, panteizmo perdaug bijodamas, jautėsi atskirtas nuo Dievo; jam reikėjo čia išorinio, empirinio autoriteto, *pastovaus autoritetingo vado*, o tik vienas vadas tegalėjo būti tikrai autoritetingas (daugeliui vadų esant, reikėtų pačiam jų ginčai spręsti ir savimi pasitikėti). Todėl, Bažnyčios vienovę kaip monarchinę-hierarchinę jos santvarką suprasdamas, europietis padarė tąją santvarką pačiu popiežiaus pamatuojamu ir vainikuojamu autoritetu.

Marsilijus Padovietis, Occamas, schizmai prasidėjus — ir Wiclifas atgaivino senąją visuotinio sinodo vadovaujamosios Bažnyčios sąvoką, kurios iki šiol tebesilaiko rytų Bažnyčia. Tačiau, viena, visuotinis sinodas nebuvo nuolatinė Bažnyčios įstaiga, kurios reikėjo europiečiams, bent romaniškosios Europos tautoms; antra, sinodinė Bažnyčios sąvoka prieštaravo katalikybės tradicijoms ir dvasiai; trečia, ir patį visuotinį sinodą katalikai suprato saviškai. Mat, visuotinis sinodas atstovaująs Bažnyčiai, o Bažnyčia esanti popiežiaus valdomoji ir hierarchiškai sutvarkytoji krikščionių visuomenė, greičiau viena kunigija, nei kunigija ir pasaulininkai. Taigi, ir visuotinis sinodas turįs savo santvarką vaizduoti Bažnyčios santvarką, t. y., būti hierarchiškai sutvarkytas ir popiežiaus vadovaujamas. Aiškiai sakė Šv. Tomas: „Sinodas sušaukiamas popiežiaus autoritetu ir popiežiaus nutarimu tvirtinamas“. Nuosekliai samprotaujant, be tikrojo popiežiaus negalį būti ir tikrojo Bažnyčios sinodo. Bet XIV amžiuje tai nebuvo dar visai išaiškinta ir su absoliučios popiežiaus pirmenybės idėja tebekovojo dar senoji priešpopiežinės, „priešeuropinės“, Bažnyčios sąvoka.

Su Urbanu VI susirėmę kardinolai šaukėsi visuotinio sinodo; pats Urbanas irgi buvo kurį laiką bemanąs išspręsti savo ginčą su jais visuotinio sinodo nutarimu; tam sinodui, žinoma, pats ir norėjo pirmininkauti. Paryžiaus universitetas siūlė Karoliui V

kreiptis į visuotinį sinodą, ir Karolius 1380 m. pavedė jo profesoriui Konradui iš Gelnhauseno motyvuoti tą pasiūlymą. Konradas (Epistola concordiae) išdėstė savo mintis. — Visuotinį sinodą šaukiąs popiežius, bet prireikus, išimtinai ir pati Bažnyčia galinti susirinkti, be popiežiaus leidimo ar sutikimo tapti (per savo atstovus) visuotiniu sinodu. Tas sinodas galįs net patį popiežių teisti, nes turįs visą Bažnyčios valdžią, kuri remiantis ne popiežium, bet susirinkusiųjų sinodan visuma. Popiežius galįs klysti; viena Bažnyčia (ir visuotinis jos sinodas) suklysti negalinti. Konradas polemizuoja su tais, „kas be paliovos kartoja, kad ir visi susirinkę Bažnyčios pralotai be popiežiaus autoriteto tik paprastas jų susirinkimas, o ne Bažnyčios sinodas tėsą". Panašias mintis reiškė ir kitas vokietis Heinrichas Heimbuche iš Langensteino (ties Marburgu). Jo galva, Dievas leidęs Bažnyčiai suskilti, nes norįs, kad baisusis schizmos blogis eitų Bažnyčiai sveikaton ir kad ji save reformuotų. O reformuoti Bažnyčią tegalįs tik visuotinis jos susirinkimas, kuris būtinai reikalingas ir schizmai panaikinti. Nereikią kreipti ypatingo dėmesio į tai, kad Kristus pats įsteigęs popiežiaus valdžią. Kad nebūtų Jis to padaręs, tai Bažnyčia ir pati būtų galėjus išsirinkti sau popiežių. Jeigu kardinolai renką Bažnyčiai netinkantį jai popiežių, tai Bažnyčia turinti teisę peržiūrėti jų, savo įgaliotinių, nutarimą ir net visai atimti jiems teisę rinkti popiežių. Ta teisė iš esmės priklausanti vyskupijai ir grįžtanti į jos rankas, kai kardinolai negalį išrinkti popiežiaus arba blogai savo teise naudojąsi. Kaip valstybės, taip ir Bažnyčios reikaluose reikią žiūrėti, ar tos ir tos priemonės naudingos visumai, ar kenksmingos. Jeigu valdovas, užuot gynęs valstybę, griaunąs ją ir išduodąs, tai visi turį jam priešintis. Taip — ir Bažnyčioj. Įstatymai skelbiami žmonių gyvenimui tvarkyti; bet, savaime suprantama, įstatymų leidėjas negalįs iš anksto žinoti visų konkrečių gyvenimo aplinkybių. Todėl reikią žiūrėti ne įstatymų žodžių, bet jų prasmės ir tikslo, jų leidėjo noro ir tuo būdu įstatymai aiškinti, o prireikus net keisti. Tai, kad popiežius šaukiąs visuotinį Bažnyčios sinodą, nėsanti dar esminė to sinodo žymė, juoba, kad visuotinis sinodas (= pati Bažnyčia) negalįs klysti, kaip kad popiežius, ir esąs aukštesnis, nei popiežius ir kardinolai. Visuotinį sinodą galį sušaukti ir pasauliniai valdovai, ypačiai imperatorius, į kurį specijaliai kreipėsi Heinrichas Heimbuche, nuo 1383 m.

Vienos universiteto profesorius. Tai net imperatoriaus pareiga esanti.

Visai natūralu, kad sinodinę Bažnyčios sąvoką kėlė aikštėn ir darė išvadas iš jos daugis Paryžiaus profesorių. Taip antai, magistras Pierre Plaoul abu popiežius laikė schizmatikais, pabrėždinėjo karaliaus pareigą sušaukti sinodą ir grąžinti Bažnyčiai taiką, kurios lygia dalia reikalaujanti ir Dievo, ir gamtos teisė. Kad popiežius griaunąs taiką, tai krikščionys turį nuo jo atskilti. Prahos dominykonas Jonas Falkenberg įrodinėjo, kad kardinolai galį nuversti popiežių, bet patys negalį būti jo nuversti. Garsusis kanonų teisės žinovas Padovos profesorius Francesco Zabarella aiškino Bažnyčios santvarką tautos suvereniteto idėja. Jo nuomone, visa valdžia priklausanti pačiai Bažnyčiai ir jos atstovybei — visuotiniam sinodui, o popiežius tik vykdomąją valdžią teturįs. Jei popiežius klystąs, tai Bažnyčia turinti jo klaidas atitaisyti; jeigu jis puoląs erezijon — sinodas galįs jį nuversti. Popiežius valdąs Bažnyčią tik todėl, kad visuotinis sinodas nėsanti nuolatinė įstaiga. Bet popiežius turįs valdyti Bažnyčią drauge su kardinolais ir be jų sutikimo negalįs leisti įstatymų visai Bažnyčiai. Kad negalįs popiežius susitarti su kardinolais, tai ginčą sprendžiąs vėl visuotinis sinodas, kurį sušaukią popiežiaus rinkėjai kardinolai. Tačiau žymiausieji Paryžiaus teologai prisibijojo kiek visų tų naujovių: sustingusių, konservatyviškesnių pažiūrų žmonės buvo.

Pierre d'Ailli (g. 1350 m.), Occamo sekėjas, buvo žymus profesorius ir pamokslininkas. Knietėjo jam Bažnyčios reforma, ir baisiai paveikė jį schizma. Universitetas 1386 m. nusiuntė jį Romon schizmos reikalu derėtis su popiežium ir kardinolais, o 1389 m. patapo jis universiteto kancleriu. Ailli manė, kad popiežius galįs klysti ir kad vienintelis tvirtas Bažnyčios pamatas tėsąs pats Kristus, žinoma — ir Jo žodis, Šv. Raštas. Tačiau visų išvadų iš tų tvirtinimų padaryti jis nedrįso ir bijojo pripažinti negalinčiu suklysti net visuotinio Bažnyčios sinodo, iš kurio laukė Bažnyčios reformos. Sakė visuotinį sinodą esant aukštesnį, nei popiežius, bet draudė savo kolegas, persmarkiai Benediktą XIII puolančius, ir tvirtino, kad reikią klausyti net erezija įtariamo popiežiaus. Žodžiu, pats jis dvejojo ir stengėsi tarpininkauti bekovojančioms savybėj partijoms. Griežtesnis kiek buvo jo mokinys Gerson (Jean Charlier iš Ger-

s o n o, g. 1363 m.), kilimo kaimietis, vienas iš gabiausių to meto oratorių ir mistikas. Jo nuomone, mistika (čia ėjo jis Bonaventūros pėdomis, bet sydino mistiką su nominalistine Occamo filosofija) esanti tikroji teologija. Tačiau mistika turinti tiktai aiškinti tradicines dogmas ir vesti žmones į teologijos tikslą — į atgailą. Tuo būdu mistika nesilpnino Gersono tradicijonališkumo, greičiau jį stiprino. Savo pamokslais stengėsi Gersonas sudorinti visuomenę ir, savaime aišku, sirgo Bažnyčios schizma. Bet kokiu būdu galima ta schizma panaikinti? — Teologijos daktaro laipsnį gaudamas, Gersonas pasakė kalbą, kur tvirtino, kad popiežius, pastebėjęs, jog popiežiaudamas kenkiąs Bažnyčiai, turįs pats savo valdžios išsižadėti. Vėliau geriausia priemone schizmai panaikinti laikė Gersonas visuotinį sinodą ir viename savo pamoksle, pasakytame popiežiaus Benedikto akivaizdoj, įrodinėjo savo mintį argumentais, labai panašiais į Heinricho Heimbuche argumentus. Ailliui numirus, Gersonas pasidarė Paryžiaus universiteto kancleris (1376 m.) ir vienas iš įtakingiausių reformos sąjūdžio vadų. Jo mokinys ir sekėjas buvo N i c o l a s P o i l l e v i l l a i n d e C l e m a n g i s (C l é m a n g e s, g. 1367 m., 1393 m. — Paryžiaus universiteto rektorius).

Visos tos įvairios nuomonės ir visi tie teologų bei kanonistų ginčai aiškina bažnytinę Prancūzijos politiką. — K a r o l i u s V privertė universitetą pripažinti popiežium Klementą VII (§ 72), bet pats greit ėmė dvejoti ir, gal, linkęs buvo sekti Konrado Gelnhauseno patarimais. Tačiau, Karoliui numirus, jo sūnaus Karoliaus VI dėdė L i u d v i k a s A n j o u pasišovė ginti politinį savo sąjungininką Klementą VII (§ 73) ir griežtai pasipriešino visuotinio sinodo šalininkams, kad ir reikalavo universitetas tą sinodą sušaukti. Universitetas turėjo nutilti; be to, daug profesorių abejojo, ar teisėtas bus ne popiežiaus sušauktasis sinodas. Vis dėlto nuo kovos universitetas toli gražu neatsisakė. Urbanui numirus, 1391 m. Gersonas savo pamoksle priminė karaliui jo pareigą panaikinti schizmą, kad ir ne karu, bet taikos keliu. Klementą VII gindamas Karolius VI įsakė universitetui tylėti, bet tiktai teisių fakultetas karaliaus tepaklausė: teologai ir artistai tebebruzdėjo. Po trejų metų, pasveikusiam Karoliui universiteto įgaliotinius priimant, vienas iš jų išdrįso pasakyti karaliui, kad jis turįs arba su schizma kovoti, arba išsižadėti krikščioniškojo karaliaus vardo. Čia esąs Berri dukas pasiūlė universitetui iš-

reikšti savo nuomonę schizmos klausimu, ir karalius (1394. I. 28) paskyrė komisiją, kuri drauge su universitetu turėjo išaiškinti dalyką. Universitetas kreipėsi į visus savo narius, padarė slaptą plebiscitą; iš visų fakultetų narių sudarytoji komisija suklasifikavo 10.000 gautųjų atsakymų. Buvo trys svarbiausi pasiūlymai. — Vieni siūlė sušaukti visuotinį Bažnyčios sinodą (via concilii); kiti — kad abu popiežiai patys išsižadėtų savo valdžios ir kad kardinolai išrinktų naują (via cessionis); treti — kad abu popiežiai drauge išrinktų komisiją ir pavestų jai išspręsti savo ginčą (via compromissi). Aišku daugumas nenorėjo niekinti popiežiaus pirmenybės. Pierre d'Ailli, Gilles de Champs ir Nicolas de Clemangis suredagavo ir (1394. VI. 6) įteikė karaliui komisijos pranešimą; redaktorai pritardinėjo antrajam pasiūlymui (via cessionis). Deja, nė girdėti nenorėjo apie tą pasiūlymą Klementas VII ir Bonifacijus IX, kuris vadino jį neteisėtu Dievo nustatytosios santvarkos puolimu.

Kadangi ir Karolius VI, ir Romos karalius Vaclovas linkę buvo sutikti su Paryžiaus teologais ir išrinkti via cessionis, Klemento įpėdinis Benediktas XIII ir Bonifacijus IX turėjo ką nors padaryti. Susitarė juodu — kiekvienas laimėti tikėdamasis — eiti „kompromiso keliu" ir ėmė tartis dėl komisijos sudarymo; tik, savaime aišku, nieko neišėjo iš to gero, bet nenuoširdaus sumanymo. Valdovai tebereikalavo, kad abu popiežiai išsižadėtų sosto. Prancūziją tuo reikalu aplankęs Vaclovas pažadėjo priversti tai padaryti Bonifacijų, kuris, iš tikro, sutiko pagaliau atsisakyti nuo valdžios, bet tiktai ta sąlyga, kad atsisakytų ir Benediktas. Bet Avignone Karolius VI nieko nelaimėjo: Benediktas atkakliai jo pasiūlymams priešinosi. Karoliaus VI Paryžiun sušauktas pralotų, teologų bei kanonistų susirinkimas nutarė, kad reikia nebeklausyti Benedikto, nes jis esąs atkaklus schizmos rėmėjas (1398. V. 22). Tai buvo viešai paskelbta ir pranešta pačiam Benediktui. Aštuoniolika kardinolų atsisakė jo klausyti, pasisamdė karių ir apsiautė popiežiaus rūmus Avignone. Prancūzijos pavyzdžiu nebepripažino Benedikto popiežium Kastilija, Navarre ir daugelis Flandrijos miestų. Pagaliau sutiko Benediktas išsižadėti sosto, jeigu išsižadėsiąs sosto ir Romos popiežius ar numirsiąs. Bet Bonifacijus IX buvo jau užmiršęs savo pasižadėjimą. Tiesa, 1404 m. jis numirė. Tačiau, 1402 m. vėl laisvas pasidaręs, Benediktas neskubėjo tesėti savo pažadų. Jo

pasiuntiniai Romoj negalėjo laiduoti numirusio Bonifacijaus kardinolams, kad Benediktas kada nors tuos pažadus ištesės. Taigi, kardinolai — prisibijojo jie kiek be to ir romėnų — išrinko popiežium neapolietį Innocentijų VII (Cosimo dei Migliorati, 1404-06 m.). Prieš rinkdami jį, kardinolai pasirašė aktą, kuriuo pabrėžė savo pačių ir naujojo popiežiaus pareigą atgaivinti Bažnyčios vienovę.

Tačiau schizmai panaikinti pasižadėjimų ir gero noro neužteko. Neblogas popiežius buvo Innocentijus VII. Jis pakėlė Romos reikšmę, atgaivino nusmukusį Romos universitetą ir kurijos sekretoriais ėmė skirti humanistus — Poggio, Leonardo Brunį, Pietro Paolo Vergerio. Bet Italijoj turėjo jis remtis Neapolio karaliumi Vladislovu, kuris bijojo, kad derybos dėl unijos gali pasibaigti Prancūzijos, Neapolio priešo, laimėjimu. Vladislovui nusileisdamas Innocentijus ranka numojo į savo paties pasižadėjimą ir ėmė priešintis tebereikalaujantiems unijos kardinolams. O jam numirus, kardinolai nedrįso atidėti naujojo popiežiaus rinkimų, nes bijojo ir Vladislovo, ir suirutės pačioj Romoj, ir Benedikto įsigalėjimo. Pakartojo jie savo priesaiką, kurią buvo prisiekę prieš Innocentijų rinkdami, ir išrinko seną ir dorą venecijietį Angelo Correr — Grigalių XII (1406-15 m.).

Naujasis popiežius buvo karštas unijos šalininkas; sakė, kad norįs susitikti su Benediktu net ir tada, jeigu reikėsią jam, dienagaliui seniui, pėsčiam su lazda eiti arba sukiužusia eldija jūra perplaukti. Benediktui rašė jis, kad reikią ne ginčytis dėl teisės, bet imtis paveikslu Senojo Įstatymo moteris, kuri geriau sutikus išsižadėti savo vaiko, nei jį nebegyvą pasidalyti. Atsakomuoju savo laišku pritarė tam kilniajam sumanymui Benediktas. Buvo paskirta popiežiams pasimatyti ir diena, ir vieta — Savona. Bet Grigalius staiga nusileido karaliui Vladislovui ir savo nepotams, kurie bijojo nebetekti popiežiaus duotųjų jiems žemių, turtų bei pareigų; netoli jau būdamas nuo Savonos, pareiškė, kad Savona nėsanti jam atvangi vieta. Jam grįžus atgal, Luccon (Romą užėmęs buvo karalius Vladislovas), Benediktas XII vienas teatvyko Savonon, atseit, žinojo, kad nebūsią čia Grigaliaus. Buvo net mėginęs Benediktas Grigaliui Romą atimti, tik pavėlavo — prašoko jį Vladislovas.

Prancūzų valdžia greit įsitikino, kad abu popiežiai tik gražiais žodžiais tebarškėjo ir kad Benediktas sukčiavo ne mažiau,

kaip Grigalius; be to, Benediktas perdaug savarankiškai elgėsi su Prancūzija — nenorėjo aklai remti jos politikos, o Prancūzija sau paklusnaus popiežiaus troško. Taigi, Prancūzų karalius pranešė Benediktui (1408. I. 12), kad, popiežiams nesusitaikinus, Prancūzija laikysis neutraliteto ir nė katro popiežiaus neberems. Benediktas tinkamai atsakė — priminė kanonines bausmes, kurios gresia visiems, kas neklauso popiežiaus. Bet Paryžiaus universitetas paskelbė, kad kaipo atkaklus schizmatikas ir eretikas Benediktas nebetekęs savo valdžios, o Prancūzų Bažnyčios sinodas palaikė karalių ir uždraudė kunigams klausyti Benedikto. Tai dar nereiškė, kad Prancūzija būtų pripažinus popiežium Grigalių, politinį savo priešą. Ji kreipėsi dabar į kardinolus, mėgino sutaikinti Avignono kardinolus su Romos, kad jie drauge išrinktų naują popiežių arba sušauktų visuotinį sinodą jo išrinkti. Atrodė, kad kitos išeities nebebuvo. Paties Grigaliaus XII kardinolai su juo, savo pažadų neištesėjusiu, susirėmė; o kai Grigalius, vėl savo pasižadėjimą laužydamas, paskyrė 4 naujus kardinolus, 7 kardinolai susirinko Pisos mieste ir parašė du manifestus. Blogai informuotuoju popiežium nepatenkinti, apeliuoją jie geriau informuotajam popiežiui, Jėzui Kristui, visuotiniam sinodui ir būsimajam popiežiui; šaukią visus krikščionių valdovus padėti Bažnyčiai. Pervėlai ėmė šaukti visuotinį sinodą ir abu, vienas antrą schizma tebekaltiną popiežiai. Prancūzija patraukė kardinolų ir savo pusėn Navarrę, Čechiją ir Vengriją. Livorno mieste susirinko abiejų popiežių kardinolai atskalūnai ir 1408. VI. 29 sušaukė visuotinį sinodą Pisos miestan 1409. III. 29.

75

Kardinolai sušaukė Pisos sinodą prieš abiejų popiežių, o kadangi vienas iš jųdviejų turėjo būti tikras, tai prieš popiežiaus valią. Tuo kardinolai niekino popiežiaus pirmenybę. Pisos sinodo dalyviams ir šalininkams reikėjo ginti sinodo pirmenybė.

Pierre d'Ailli aiškinosi savo idėjas. — Bažnyčios galva, tvirtino jis, esąs Kristus, ir Bažnyčios vienovė esanti visų krikščionių vienovė su Juo, ne būtinai — ir su popiežium. Ir be popiežiaus Bažnyčia esanti viena: kur du ar trys susirenką Kristaus vardu, ten ir Jis pats esąs drauge su jais. Įrodinėjo savo mintis Ailli ir natūros teise. — Kiekvienas kūnas priešinąsis

padalijimas. Todėl ir Bažnyčia, Kristaus kūnas, visuomet saugojus savo vienovę ir šaukiami buvę sinodai, kuriems nepirmininkavęs popiežius. Ir dabar galįs būti sušaukiamas visuotinis sinodas, jeigu 1) nėsą popiežiaus, jeigu 2) popiežius išeinąs iš proto, tampąs eretiku ar visai netinkąs popiežiauti, jeigu 3) jis atkakliai atsisakąs sušaukti sinodą ir jeigu 4) keli žmonės vadiną save popiežium ir ginčijąsi tarpusavy dėl popiežiaus sosto. Aišku — Ailli pats pripažįsta popiežiams pirmenybę, kiek tik ta pirmenybė derinama su jo ginamuoju sinodu. Tą sinodą laiko jis reikalingu ne todėl, kad neigtų popiežiaus valdžią sinodo valdžios labui, bet tiktai todėl, kad nemato, kaip kitaip galima nuveikti schizma. Kreipia jis dėmesį ir į daugumo katalikų pažiūras bei nuotaiką — pataria sinodui neversti popiežių, bet pasiūlyti jiedviem patiem sosto išsižadėti, tik, jiedviem nenorint to padaryti, išrinkti naują, bet ir tai tik tada, jei sutiksią su naujais rinkimais visi krikščionys, bent didžioji jų dalis. Šiaip — vietoj vienos schizmos būsiančios dvi, vietoj dviejų popiežių — trys. Atsargiai dėstė sinodinę teoriją ir G e r s o n a s (D e u n i t a t e E c c l e s i a e). Gynė ir įrodinėjo jis Bažnyčios teisę susirinkti be popiežiaus sutikimo; patardinėjo dėlto — jeigu vieno ar antrojo popiežiaus šalininkai nepripažinsią sinodo išrinktojo, tai dėl šventos ramybės su jais ne kovoti, bet laukti jųdviejų mirties. Reikią pasirūpinti tik tuo, kad nebūtų jiedviem išrinktas įpėdinis. Geriau esą pasiekti taika vėliau, nei visai jos neturėti.

B o l o g n o s universitetas pritarė Paryžiaus teologams. Daugelis sinodo trokštančiųjų laikė jį nesutinkančiu su Bažnyčios kanonais, bet tarėsi turį juos sulaužyti, kad būtų išgelbėta nuo schizmos ir reformuota Bažnyčia. Buvo, esam jau matę, ir nuoseklių sinodinės teorijos atstovų. P i e r r e P l a o u l viename Pisos sinodo posėdy viešai pareiškė, kad Bažnyčia (sinodas) esanti aukštesnė už popiežių. Tačiau sinodas buvo, gali sakyt, dvigubai neteisėtas, nekanoniškas. Mat, sušaukė jį abiejų partijų kardinolai. Kanonai niekur neminėjo kardinolų teisės šaukti Bažnyčios sinodą. Be to, vienas iš popiežių būtinai turėjo būti schizmatikas, netiesiog turėjo tad būti schizmatikai ir jo kardinolai. Išėjo, kad sinodą ir schizmatikai sušaukė. Tiesa, kiekviena partija sušaukė tik savo „obedïencijos“ žmones, bet visi susirinkusieji iš pat pradžios posėdžiavo drauge ir sudarė v i e n ą sinodą.

Sinodą silpnino ne tik kanonų teisės normos, bet ir politiniai

faktai. Grigaliaus XII ir Benedikto XIII kardinolai nebūtų susitarę ir išdrįsę sušaukti visuotinio sinodo, kad nebūtų jų sukursčius ir palaikius Prancūzija. Pisos sinodas buvo Prancūzijos politikos padaras. O Prancūzijai tik Čechija, Vengrija ir Navarre patraukti savo pusėn tepasisekė. Kardinolai kreipėsi į Romos karalių Ruprechtą, kad jis, kaip kadaise Ottonas Didysis, sutvarkytų Bažnyčią, nes Romos karalius (imperatorius) formaliai tebebuvo Bažnyčios advokatas, t. y., turėjo tam tikrą teisę sušaukti Bažnyčios sinodą. Anglų karalius Heinrichas IV irgi priminė Ruprechtui tąsias jo pareigas. Bet Ruprechtas nepasitikėjo Pisos sinodu, abejojo jo kanoniškumu, nenorėjo tarnauti Prancūzijos politikai ir tebelaikė popiežium Grigalių XII. Vengrijos karalius Sigismundas tebesiūlė, kad abu popiežiai patys susitartų. Tos pačios nuomonės buvo Venecija, Pisą pasiglemžusi ir galingiausia centrinės Italijos valstybe tapusi Florencija, Siena ir Rimini tironas Karolius Malatesta, pas kurį atsidūrė Grigalius. Neapolio karalius Vladislovas, įsiviešpatavęs Romoj, nenorėjo, kad pasibaigtų schizma ir kad išsižadėtų sosto paklusnus jam Grigalius, kuris nesipriešino grobuoniškai jo politikai ir pagaliau už 25.000 florinų pardavė jam Romą ir visą Bažnyčios valstybę.

Panelei Šv. Apreiškimo dieną, 1409. III. 25 Pisos katedroj pradėjo posėdžiauti sinodas. Išviso buvo susivažiavę 24 kardinolai, 4 patriarchai, 12 arkivyskupų, 80 vyskupų, 87 abatai, aibė vyskupų bei kitų pralotų įgaliotinių, universitetų atstovai, 300 teologų ir valdovų pasiuntiniai. Abu popiežiai, kad ir pakviesti, nei patys atvyko, nei savo atstovų atsiuntė. Malatesta, Grigaliaus XII globėjas, mėgino tarpininkauti jam ir sinodui, įrodinėjo, kad sinodas viena teilaimėsiąs — vietoj dviejų popiežių būsią trys. Pats Grigalius negalįs atvykti Pison, nes Florencijiečiai esą jo priešai, ir siūląs perkelti sinodą į kitą vietą. To pat reikalavo ir Ruprechto pasiuntiniai. Į sušauktąjį kitame mieste sinodą turįs atvykti ir Grigalius, šiaip — karalius Ruprechtas nustosiąs jo klausyti. Vokiečiai išdėstė ir savo abejojimus sinodo kanoniškumu. — Ar galį kardinolai, popiežių pripažinę, paskui nuo jo atskilti ir nebeklausyti? Ar turį jie teisę sušaukti sinodą? tosios teisės tikrovėje niekuo negalima esą pagrįsti. Ar galį dalyvauti sinode neteisėtieji kardinolai? o iš dviejų kardinolų kolegijų viena, be abejo, esanti neteisėta, schizmatiška. Atrodo, kad vokiečiai sa-

vo abejojimais ir savo pasiūlymu perkelti sinodą į kitą vietą, norėjo suardyti sinodą, nes Ruprechtas buvo Grigaliaus šalininkas, o jo pasiuntiniai pasimatę ir pasitarę buvo su pačiu Grigalium.

Bet sinodas atsakė, kad, tokiai baisiai schizmai Bažnyčią ištikus, galima ir net reikią nebeklausyti popiežiaus schizmatiko. O Grigalius XII, kaip kad ir visi jo veikimai rodą, esąs ne tik schizmatikas, bet tikras eretikas. Kad reikią sušaukti sinodas, o popiežius nenorįs ar negalįs jo sušaukti, tai kardinolų pareiga esanti tat padaryti. Teisėtai susirinkę abiejų kolegijų kardinolai Bažnyčios vienovės atgaivinti. Tokiu atveju galima esą susidėti net su ekskomunikuotaisiais ir schizmatikais. Sinodas paskelbė save kanoniškai susirinkusiu, visuotiniu ir visai katalikų Bažnyčiai atstovaujančiu. Kadangi abu popiežiai sinodan neatvyko ir net neatsiuntė savo įgaliotinių, pripažino juodu sinodas atkakliais schizmatikais. Visiems žinoma, kad juodu iš visų gyslų priešinąsi Bažnyčios vienovei. Tuo puolą juodu „v i e n o s, šventos, katalikiškos ir apaštališkos Bažnyčios dogmą“ ir todėl esą tikra to žodžio prasme eretikai, ne tik schizmatikai. Penkioliktame savo posėdy, VI. 15, sinodas paskelbė „žinomus eretikus ir schizmos kurstytojus“ Pedro de Luna ir Angelo Correr nebetekus popiežiaus valdžios ir panaikino visas jųdviejų kardinolams paskelbtąsias bausmes, o naujai paskirtiesiems kardinolams atėmė pareigas bei titulą. Tuoj pasišovė kardinolai naują popiežių rinkti. Vienu balsu nutarė, kad išrinktasis neturįs teisės paleisti sinodo, kol nebūsianti reformuota Bažnyčia, ir 1409. VI. 26 išsirinko popiežium kardinolą Milano arkivyskupą, senąjį P e t r ą P h i l a r g i. Jis buvo kilimo graikas — kardinolai bei sinodas tikėjosi, kad ne tik atgaivinsią Bažnyčią, bet ir grąžinsią jon graikus, — ir priėmė A l e k s a n d r o V vardą (1409-10 m.).

Aleksandras V viešai patvirtino savo pasižadėjimą reformuoti Bažnyčią ir pasiūlė sinodui išrinkti mokytų žmonių komisiją, kad drauge su kardinolais apsvarstytų reformų klausimą. Bet, kadangi daugelis pralotų paliko sinodą, tai popiežius, sinodui sutinkant, atidėjo pagaliau visą darbą iki naujo visuotinio sinodo. Tiesa sakant, pirmiausia reikėjo ne Bažnyčia reformuoti, bet nuversti kiti du popiežiai, kurie nė nemanė sinodui nusileisti. Pisos popiežių pripažino Prancūzija, Anglija ir dalis Italijos bei Vokietijos. Ispanija, Portugalija ir Skotija teberėmė Benediktą XIII, o didžioji Italijos ir Vokietijos dalis — Grigalių XII. Kaip

įmanydamas gynė pastarojo teises karalius Ruprechtas. Bažnyčią ištiko nauja ir baisesnė nelaimė, kurią pranašavo Ailli ir gudrusis Rimini tironas Malatesta.

Italijoj Aleksandro kova su Grigalium rados neišvengiama. Tai kovai vadovavo kardinolas Baldassare Cossa. Cossa priklausė kilniai, bet nusmukusiai Neapolio šeimai, kuri vertėsi karių-piratų amatu. Be abejo, ir Baldassare piratų žygiuose dalyvavo, kol ėmė jį globoti Bonifacijus IX, gal, jo giminė. Paskirtas buvo Cossa 1396 m. arkidïakonu Bolognon, o 1402 m. dïakonu kardinolu; 1403 m. pavedė jam popiežius grąžinti Bažnyčiai Bolognos apskritį. Atliko tą darbą kardinolas, bet visur išgarsėjo savo žiaurumu ir gobšumu. Pasidarė jis pagaliau labai turtingas žmogus; ir tiek savo pinigais, tiek diplomatiniais savo gabumais bei politine įtaka prisiviliojo daugumą nuo Grigaliaus XII atsimetusių kardinolų. Įkalbėjo jis kardinolams išrinkti dienagalį bei silpnavalį Aleksandrą V, o Aleksandrui — perkelti kuriją Bolognon, kur greit nagan suėmė ir jį, ir kardinolus; Aleksandro vardu pats popiežiavo, kol parūpo jam savo paties vardu popiežiauti. Ėjo gandai, kad Cossa Aleksandrą nunuodijęs. Tiesa, daug visokių dalykų buvo apie kardinolą Cossą pripasakojama. Jis, girdi, savo ranka žmones galabijęs, nekaltųjų kraują liejęs; prieš popiežium tapdamas, nė vieno karto nėjęs išpažinties, amžinuoju gyvenimu netikįs. Tačiau niekas neabejojo kariniais ir politiniais jo gabumais; ir daug svėrė jo santykiai su Liudviku II Anjou, kuris drauge su juo „grąžino" Aleksandrui V Romą (1410. I) ir užpuolė karalių Vladislovą. Tikėdamies, kad Cossa galįs ištiesti, kas netiesu, indirecta dirigere, kardinolai 1410. V. 17 išrinko jį popiežium.

Gal, rinkėjai ir neapsiriko. — Jonas XXIII (1410-15) — taip pasivadino Baldassare Cossa — išsijuosęs rėmė Liudviką II Anjou, o kai Liudvikas, pralaimėjęs karą su Vladislovu, priverstas buvo grįžti Prancūzijon ir ekskomunikos Vladislovo nepaveikė, susitarė (1413 m.) su pačiu Vladislovu: Vladislovas atskilo nuo Grigaliaus XII. Italijoj vienas Malatesta Grigalių tebegynė. Vokietijoj, Ruprechtui numirus, Jonas padėjo įsikaraliauti Sigismundui Luxemburgui (1410-11 m.), tuo metu karaliaus Vladislovo, tad ir Grigaliaus XII priešui. Bet Sigismundas troško karūnuotis imperatorium; todėl reikėjo jam tikrojo popiežiaus ir to popiežiaus autoritetą patvirtinti ga-

linčio visuotinio sinodo. Jonas XXIII dėjosi einąs išvien su Bažnyčios gaivintojais, Aillį ir Zabarellą paskyrė kardinolais; bet Bažnyčios reforma nelabai jam rūpėjo. Sušaukė dėlto Romos sinodą (1412 m.). Nieko iš to sinodo neišėjo.

Schizma buvo ne tik Bažnyčios, bet ir Europos politikos klausimas. Norint schizma panaikinti, reikėjo, kad susitartų valdovai; ir juo ilgiau truko schizma, juo aiškiau darėsi, kad negalima čia apsieiti be Romos karaliaus (imperatoriaus), Bažnyčios advokato. Romos Bažnyčios istorija išsena buvo susimezgus su Vokiečių imperijos istorija. Nenuostabu, tad, kad Bažnyčios krizė kėlė aikštėn imperijos ir Vokietijos reikšmę.

76

Karolius IV padėjo pamatus savo dinastijos galiai — padidino ir aptvarkė Čechų karalystę. Ja remdamasis pradėjo jis tvarkyti ir imperiją. Tačiau pradėti darbas buvo kur kas lengviau, nei pabaigti; be to, Karolius pats pakenkė savo įpėdiniui tuo, kad išdalijo savo žemes sūnums ir giminėms (§ 9). Brandenburgo markgrafui Sigismundui, Liudviko Didžiojo dukters sužadėtiniui (vedė ją Sigismundas tik 1385 m.), knietėjo nė Čechijos ir Vokietijos reikalai — stengėsi jis įsigyti Vengriją ir Lenkiją. Sigismundo įtakai pasidavęs, jo brolis bei siuzerėnas karalius Vaclovas paniekino Bažnyčios, imperijos ir pačios Čechijos reikalus, įsikišo į Sigismundo kovą dėl Lenkijos bei Vengrijos ir padėjo jam Vengrijoj įsikaraliauti (1387 m.): Lenkija nutraukė unijos su Vengrija ryšius ir susijungė su jaunosios savo karalienės Jadvygos vyro Jogailos-Vladislovo II Lietuva (§ 14). Luxemburgų valdomosios žemės padidėjo, tik nepadidino tai karaliaus Vaclovo valdžios: nebuvo jam dėkingas Sigismundas. Taip pat tik ties savimi težiūrėjo ir kitas Vaclovo vasalas, jo brolėnas Moravijos markgrafas Joštas, kuriam Vaclovas 1383 m. atidavė Luxemburgą, o Sigismundas — už pagelbą kovoj dėl Vengrijos — Brandenburgą (1386 m.). Joštas troško pats tapti Čechų karalium.

Tokiomis sąlygomis ir kiekvienam būtų buvę sunku varyti toliau Karoliaus IV pradėtoji politika — stiprinti Čechijoj karaliaus valdžią ir tvardyti jos diduomenė. O Vaclovui trūko ir politiko gabumų. Greit nusibodo jam valdymo smulkmenos, siste-

minis darbas, kurį taip sąžiningai atlikdavo Karolius IV; perdaug mėgo medžioti, linksmintis ir vyną gerti; geros širdies buvo, bet nemokėjo, įsiutęs, pats savęs suvaldyti. Prityrusiems ir įmetėjusiems Karoliaus patarėjams išmirus, padarė Vaclovas savo ministeriais smulkiuosius bajorus bei miestelėnus, paklusnius sau žmones, kurie sąžiningai valdininkavo, bet sugriežtino Karoliaus IV politiką. Taigi, kartu ir, jau Karoliaus laikais prasidėjęs, diduomenės pasipriešinimas valdžiai augo, ir pati valdžia savo griežtumu ėmė kurstyti prieš save diduomenę.

Kaip ir tėvas, Vaclovas gerbė teisę; kaip ir tėvas, norėjo būti tikras, vadinasi, absoliutus, savo karalystės valdovas; tėvo įpėdžiui kovojo su diduomene ir globojo miestelėnus; tik, kai reikėjo veikti nuosekliai, bet atsargiai ir švelniai, veikė siurkščiai ir šuorais. Savo patarėjų kurstomas, susiginčijo jis dėl Bažnyčios turtų bei teisių su Prahos arkivyskupu Jonu iš Jenzensteino, buvusiu savo kancleriu, kuris, tiesa sakant, ne tik jį, bet ir visus erzino savo valdingumu ir asketinio pobūdžio pamokymais. Taip pagaliau įsiuto Vaclovas, kad grasino arkivyskupui jį prigirdyti. Arkivyskupas iš karaliaus nagų paspruko, bet generalinį jo vikarą Joną iš Pomuko (Nepomuką) ir kitus jo patarėjus Vaclovas suėmė, pats primušė, liepė kankinti, o Joną, ir po baisių kankinimų jam nusileisti atsisakiusį, įmesti surištą į Moldavos upę (1393 m.)

Nežmonišku karaliaus darbu pasinaudojo jo priešai. Seniai jau su juo kovojanti ponų sąjunga sutarė panaikinti jo patarėjų valdžią. Pati ta sąjunga persilpna buvo savo planui įvykdyti, bet susidėjo su ja ir patraukė savo pusėn Sigismundą, Meisseno markgrafą bei Albrechtą III Habsburgą markgrafas Joštas (1394 m.). Sukilėliai pasiskelbė norį atgaivinti senąją Čechijos santvarką ir 1394. V. 8 netikėtai suėmė Vaclovą, privertė jį paskirti Joštą karalystės regentu ir visokiomis melagystėmis nuramino subruzdusius Prahos miestelėnus bei smulkiuosius bajorus. Tačiau Vaclovo brolis Luzacijos valdovas Jonas sušaukė karaliaus šalininkus, užėmė Prahą ir buvo paskelbtas „tikru viešpačiu ir karūnos regentu“ visam laikui, kol nebus išvaduotas sukilėlių suimtas Vaclovas. Vokietijos kunigaikščiai ir Frankfurto seimas reikalavo laisvės Romos karaliui. Sukilėliai turėjo VIII. 2 išvaduoti Vaclovą, bet privertė jį pažadėti, kad dovanos jiems, maištininkams, ir išspręs savo ginčą su jais

trečiųjų teismu. Vaclovas, savaime suprantama, pažadų neištesėjo ir mėgino atkeršyti savo įžeidėjams. Kova nenutrūko. Vaclovas dėjosi čia su Sigismundu prieš Joštą, čia su Joštu prieš Sigismundą, o juodu — čia su juo, čia vienas su antru ir su Čechijos ponais.

Visa tai trukdė Vaclovui karaliauti ir Vokietijoj, kur jo tebevaromoji Karoliaus IV politika greit susidūrė su savotiška pačios Vokietijos evoliucija. Karolius IV tikėjosi sutvarkysiąs Vokietiją su kunigaikščių pagelba, kuriems ir nusileisdinėjo. Auksinė bulė draudė kunigaikščių vasalams ir miestams telktis į sąjungas; ir teisės santvarka (Landfrieden), kuria rūpinosi Karolius ir Vaclovas, buvo projektuojama ir vykdoma tik tiek, kiek ji nemažino kunigaikščių valdžios. Kunigaikščiai nerėmė Karoliaus IV ir Vaclovo reformuojant imperiją, dažnai net priešindavosi reformai, kuri galėjus būtų susilpninti juos ir sutrukdyti politinius jų planus. Kiekvienas jų stengėsi pirmiausia padidinti bei sustiprinti savo paties valstybę; imperija tesirūpindavo tik tada, kai reikėdavo jam kovoti su bendrais kunigaikščių priešais — su riteriais, su miestais, su pačiu imperatorium. Žinoma, ir kunigaikščiai turėjo tam tikrą meilę tėvynei, žiūrėjo kiek jos garbės, norėjo, kad Vokietija Europai pirmininkautų; tik savo pačių ir savo valstybės labo aukoti tai tėvynei nesutiko.

Su kunikaigščių pagelba negalima buvo reformuoti imperijos. Karolius nesuprato tos savo klaidos, gal būt, todėl, kad tik tepradėjęs buvo reformą; jo pėdomis eidamas Vaclovas būtinai turėjo susiremti su kunigaikščiais. Bet kas gi kitas galėjęs būtų paremti karalių - reformatorių? Miestai? — Jie nepasitikėjo išvien su kunigaikščiais einančiu karaliumi ir gražiai suprato, kaip pavojinga jiems buvo karaliaus siūlomoji imperijos reforma. Iš tiesų, Auksinė bulė draudė jiems jungtis, vadinasi, gintis nuo kunikaigščių, kurie nuolat juos engė, vergė, pinigų jieškodamies įkeisdavo. Kunigaikščiams nusileisdamas Vaclovas atsisakinėjo pripažinti Švabijos miestų sąjungą, kurioj dalyvavo apie 90 miestų ir kurios svarbiausias uždavinys buvo apginti imperijos miestų laisvė. Frankfurto seimui (1381 m.) pasiūlė Vaclovas žemės taikos (Landfrieden) projektą, kuris nukreiptas buvo prieš miestų sąjungas. Panašaus pobūdžio žemės taiką paskelbė 12-ai metų Vaclovas Nürnbergo seime (1383 m.): imperija buvo padalinta į 4 „partijas“ (apskritis), į kurias miestai turėjo įstoti po vieną, ne sąjungomis. Miestai griežtai pasipriešino tai taikai

ir Vaclovas pagaliau (1384 m. Heidelberger Stellungstag) sutiko, kad Švabijos ir Pareinio miestų sąjungos prisidėtų prie taikos kaipo du atskiri vienetai. Tuo abi sąjungos netiesiog buvo pripažintos.

Uolesnis valdovas, nei Vaclovas, būtų, gal, mėginęs pasiremti miestais ir pats padėjęs jiems steigti sąjungas, kad ir sunku pasakyti, ar galima būtų buvę sujungti miestai ir padaryti jie imperijos parama; greičiau — ne. Miestai irgi savų tikslų siekė ir tesitelkė tik aiškių bendrų uždavinių ir aiškaus bendro pavojaus verčiami. Imperijos reforma jokio ypatingo pelno miestelėnams nežadėjo, ir jiems atrodė nežavingesnė, nei kad kunigaikščiams. Nuo Habsburgų savo laisvę gindami Šveicarijos miestai susidėjo su kaimiečių bendruomenėmis ir išsikovojo nepriklausomybę bei sąjungą (1315-88 m,. § 10), kuri ėmė skirtis nuo imperijos. Vokiečių Hansa XIV amžiuje pavirto faktiškai savarankiška valstybe, kuriai labiau rūpėjo prekybos reikalai, nei imperijos santvarka ir garbė.

Kovai dėl savo laisvių susijungė Švabijos miestai. Jų sąjunga greit įsigijo didelę politinę reikšmę; savo kariuomene, o ypačiai savo artilerija rados ji pavojinga riteriams, žabojo juos plėšikaujant ir nuosekliai griovė jų pilis. Lygia dalia ir nuo miestų, ir nuo kunigaikščių gindamies, riteriai patys ėmė burtis. Hessene, Westfalijoj, visoj pietų Vokietijoj atsirado netrukus ir jų sąjungų (Hörner, Falkner, Georgsgesellschaft, St. Wilhelmsgesellschaft); XIV amžiaus pabaigoj ypačiai įsigalėjo „Maurojančio Liūto“ sąjunga (Löwenbund) į kurią įstojo Würtembergo grafas, kiti galingieji Švabijos senjorai, Augsburgo bei Strasburgo vyskupai ir net Baselio miestas. Liūto Sąjunga labai greit pavirto ofensyvine ir pradėjo kovą su miestais. Tai privertė ir miestus jungtis — pirma Hagenau, Kolmarą ir Mühlhauseną, paskui, Liūto Sąjungai 1380 m. užpuolus Frankfurtą, ir Pareinio miestus: 1381 m. susijungė Frankfurtas, Mainzas, Speyeris, Wormsas, Hagenau ir Weissenburg. Su Pareinio Sąjunga tais pačiais metais pasirašė ginamąją sutartį ir Švabijos Sąjunga. Miestai susitarė ginti savo sąjungų narius net nuo paties karaliaus.

Kunigaikščiai ir jų kurstomas karalius, kaip jau minėta, kovojo su tomis Auksinės bulės draudžiamomis sąjungomis. Parei-

nio kurfiurstai 1381 m. pasižadėjo vienas kitam padėdinėti kovoj su miestų sąjungomis ir patys nė į vieną iš jų neįstoti. Tačiau Austrijos hercogas Leopoldas III, kuris dėl užkariaujamųjų savo planų šiaurės Italijoj nenorėjo tuo tarpu kovoti su miestais, ėmė tarpininkauti jiems, riteriams ir kunigaikščiams. Ehingeno mieste 1384 m. Švabijos Sąjungos ir kai kurių riterių sąjungų bei susidėjusių su jomis kunigaikščių buvo pasirašyta taika. Daugumas riterių sąjungų po tos taikos savaime išnyko, bet, kadangi Vaclovas nenustojo vykdęs pavojingos miestams reformos, Švabijos ir Pareinio Sąjunga sutvirtino draugystės ryšius. Esam jau matę, kad Heidelbergo sutartimi Vaclovas jas pripažino (1384 m.).

Tuo sukiršino jis kunigaikščius, kurie be to bijojo ir vis beaugančios Luxemburgų galios. Kunigaikščiai reikalavo, kad imperijai paskirtas būtų ypatingas regentas (1384, 1387 m.). Todėl Vaclovas pats ėmė ieškoti miestų pagelbos; 1387 m. pažadėjo Švabijos Sąjungai, kad jos nepaleis ir saugos miestų teises ir laisves, jeigu miestai savo rėžtu gins jį nuo kiekvieno, kas kėsinsis jam valdžią atimti. Tačiau nei pats Vaclovas žiūrėjo savo pažadų, nei miestai savo. Miestai tarėsi ir, karaliui jiems nepadedant, kariavo su kunigaikščiais, o karalius 1389 m. pasiūlė miestams paleisti jų sąjungas ir pripažinti naujai paskelbtąją žemės (tiksliau — Pareinio, Bavarijos, Švabijos, Frankonijos, Hesseno, Thüringijos ir Meisseno žemių) taiką: kiekvienai apskričiai turėjo vadovauti 4 kunigaikščiai ir 4 miestų atstovai. Karo su kunigaikščiais susilpninti, miestai pagaliau sutiko. Tuo būdu nustojo gyvavusios Švabijos ir Pareinio sąjungos. Tik septyni Konstanzo vadovaujamieji miestai nepripažino tosios taikos, ir 1390 m. apie Ulmą vėl susitelkė 12 miestų.

Vaclovas laikėsi tradicinės Luxemburgų sąjungos su Prancūzija. Bet nepasidavė jis Prancūzų karaliaus įkalbamas ir užstojo Romos popiežių. Jau 1379 m. susitarė su trimis kurfiurstais arkivyskupais ir su pfalzgrafu Ruprechtu visomis galėmis remti Urbaną VI. Tiesa, maža tai tereiškė, nes ne tik visos imperijos — ir visų kunigaikščių negalėjo padaryti urbanininkais: daug jų, taip antai, Austrijos hercogas Leopoldas III, buvo klementininkai. Vaclovą imperatorium karūnuoti siūlydamas, Urbanas VI tikėjosi, kad jis apgins Neapolio karalystę nuo Liudviko II Anjou; Vaclovo žygio Italijon laukė ir italai pa-

trijotai. Tikrai, 1383 m. Vaclovas ruošėsi žygiuoti Italijon. Jo karūnavimasis ir Urbano VI įsigalėjimas, be abejonės, būtų padidinę jo autoritetą Vokietijoj. Bet nusileido jis čia savo broliui Sigismundui ir atidėjo sumanytąjį žygį. Romos karalius neatliko bažnytinių savo pareigų, neapgynė Bažnyčios nuo prancūzų popiežiaus, nužemino imperiją.

Gerai patarnavo tuo Vaclovas Luxemburgų galios prisibijantiems ir jo politika nepasitikintiems kunigaikščiams. Patys jie trukdė jam aptvarkyti imperiją ir nė kiek nepadėjo jam Romos popiežių ginti. Bet imperijos nužeminimu vieną jį tekaltino. Tikrovėje patogiau jiems buvo, kad Vaclovas kuomažiausiai kištųsi į Vokietijos reikalus, bet prikaišiojo jam, kad imperija nesirūpinąs ir retai Vokietijoj tesirodąs. Karalių kaltindami kunigaikščiai, manau, jautėsi patrijotinę savo pareigą atlieką. Pareinio kurfiurstai 1395 m. reikalavo, kad atvyktų pagaliau Vaclovas Vokietijon; jeigu ne taip — pagalvosią jie, kurfiurstai, kas daryti. Nenuramino jų, kad Vaclovas 1396 m. paskyrė savo vietininku, imperijos vikaru, Sigismundą, kuris, tiesa sakant, irgi nesirūpino Vokietija, nes užsivertęs buvo Vengrijos reikalais. Kurfiurstai, tikrai, ėmė galvoti, kas daryti; tarėsi tarpusavy, ar negeriau vieton Vaclovo išrinkti kitas karalius. O čia su kurfiurstais arkivyskupais susiuostė ir Pfalzo kurfiurstas. Kurfiurstai arkivyskupai 1397 m. sušaukė seimą Frankfurtan ir, į Sigismundą nė dėmesio nekreipdami, prašė Vaclovo paskirti imperijai vikarą. Atvyko pagaliau Vokietijon Vaclovas, bet nelaiku ėmė globoti miestus ir tuo dar labiau susiundė prieš save kunigaikščius. Frankfurto seime (1398 m.) įteikė jam kurfiurstai savo skundą. — Nieko nedarąs jis Bažnyčios schizmai pribaigti, nesaugąs imperijos teisių bei žemių Italijoj ir pačioj Vokietijoj. Gianui Galeazzo Visconti davęs hercogo titulą ir tuo privertęs Florenciją sąjungininkauti su Prancūzija, kuri jau pasigrobus Genovą. Čechijos kunigus ir kitus savo valdininkus persekiojąs. Vaclovas nusileido kiek — nuvažiavo Reimsan tartis dėl schizmos su Karoliumi VI. Bet sutikus jam su Karoliumi versti abu popiežius sosto išsižadėti, kunigaikščiai pasidarė karščiausi Bonifacijaus IX šalininkai, nė girdėt nenorėjo, kad „tikrasis“ popiežius savo valdžios išsižadėtų. Kadangi kaip tik tuo metu vėl prasidėjo suirutė Čechijoj, kurfiurstai išdrįso rinktis naują Romos karalių; 1400. VIII. 20 paskelbė Vaclovą nuverstą esant, nes esąs nenau-

dingas ir tingus valdovas ir imperijos griovėjas, savo titulo nevertas. Kitą dieną išrinko jie Romos karaliumi Pfalzo kurfiurstą Ruprechtą (1400 — 1410 m.).

Ruprechtas buvo susidėjęs su kurfiurstais maištininkais todėl, kad ėjo tat sveikaton jo paties kurfiurstystei. Karalium renkamas, pažadėjo jis kurfiurstams patvirtinti visas jų teises, sugrąžinti imperijai Milaną bei kitas jos prarastąsias žemes ir, pats Bonifacijaus IX šalininkas, pasirūpinti Bažnyčios gerove. Bet ir norėdamas mažai ką tegalėjo jis padaryti. Žygis Italijon sutrukdė jam kovą su Vaclovu, o kova su Vaclovu, kurį su Sigismundo ir Jošto pagelba privertė 1401 m. taikintis, — itališkąją politiką. Su 15.000 karių 1401. IX nuvyko Ruprechtas Italijon, kur kvietė jį Florencija, bet, pinigų neturėdamas, priverstas buvo paleisti ⅓ savo kariuomenės; negalėjo tad kovoti su daug stipresniu Gianu Galeazzo Visconti. Žiemojo jis Padovoj ir pavasarį, nieko, nė paties popiežiaus neparemtas, grįžo Vokietijon „be kariuomenės, be pinigų, be imperatoriaus karūnos ir be garbės".

Tuo tarpu Luxemburgai susitaikino; Vaclovas vėl paskyrė Sigismundą imperijos vikaru (1402. II), o be to ir savo vietininku pačioj Čechijoj, sutiko nieko nebedaryti su juo nepasitaręs. Gianas Galeazzo kvietė Vaclovą Italijon karūnuotis. Tačiau, neseniai dar, 1401 m,. iš Vengrijos galiūnų valdžios Vaclovo išvaduotasis, Sigismundas ne broliškais jausmais ir ne dėkingumu vadovavosi. Susitarė jis su Čechijos ponais, suėmė (1402. VI) Vaclovą ir pradėjo pats vienas valdyti Čechiją bei politikuoti; sakėsi norįs vežti Vaclovą Italijon imperatorium karūnuoti. Nesutiko betgi su tuo planu tai, kad susitaikino su Habsburgais, kurie rėmė Ruprechtą; vieną iš jų, hercogą Albrechtą V paskyrė net savo įpėdiniu Vengrijai. Tiek to — jeigu ir iš tikro buvo jis pradžioje bemanąs karūnuoti Vaclovą, tai iš to sumanymo nieko gera Vaclovui neišėjo. Galeazzo Visconti numirė (1402. IX, 3), popiežiaus Bonifacijaus IX palaikomas Neapolio karalius Vladislovas buvo savo šalininkų paskelbtas ir Zaroj karūnuotas Vengrijos karalium (1403. VIII), o Vaclovas tupėjo belaisvis Vienoj, pas Habsburgus, kuriems buvo atidavęs jį saugoti Sigismundas. Pagaliau paspruko betgi Vaclovas iš Vienos ir džiaugsmingai buvo priimtas griežtu bei grobuonišku Sigismundo valdymu nepatenkintos Čechų tautos. Vėl prasidėjo brolių ko-

va, kur su Sigismundu sąjungininkavo Habsburgai, o su Vaclovu — Jogaila.

Kaip Luxemburgai nemokėjo pasinaudoti bloga Ruprechto buitimi, taip ir Ruprechtas — nauja jų tarpusavio kova ir Viscončio mirtimi. Trūko jam pinigų ir galios, reikėjo jam kovoti su dinastine jo politika pačioj Vokietijoj nepatenkintais kunigaikščiais. Į Auksinę bulę dėmesio nekreipdami, tūli kunigaikščiai susivažiavo Marbacho miestan (1405. IX) ir sudarė sąjungą savo teisėms nuo karaliaus ginti. Paleisti tos sąjungos Ruprechtui nepasisekė. Taip pat nesugrąžino jis imperijai, kaip kad buvo pasižadėjęs kunigaikščiams, Brabanto, kuris susidėjo prieš jį su Burgundija ir Vaclovu. Pisos sinodas pripažino Romos karalium ne Grigaliaus XII šalininką Ruprechtą, bet Vaclovą. Tai grėsė Ruprechto valdžiai, nes daugumą Vokietijos kunigaikščių sinodo nutarimas paveikė. Bet 1410. V. 18 Ruprechtas numirė.

Kurfiurstai ne iš karto susikalbėjo. Triero arkivyskupas ir naujasis Pfalzo kurfiurstas pripažino popiežium Grigalių XII; Mainzo ir Kölno arkivyskupai — Joną XXIII. Brandenburgo ir Saksonijos kurfiurstai buvo septintojo kurfiursto, paties Vaclovo, šalininkai. Bet Jonas XXIII papiršo kurfiurstams Vaclovo brolį Sigismundą, nuo 1396 m. imperijos vikarą. Kadangi Sigismundas nenorėjo pažadėti kurfiurstams skirti imperijai vikarą tiktai su jų sutikimu, tai Mainzo ir Kölno arkivyskupai iškėlė kito Luxemburgo, Jošto kandidatūrą. Joštas, nesąžiningas ir gobšus kunigaikštis, „didžiausias melagis“, tuoj su viskuo sutiko. Vaclovas dėl šventos ramybės atsisakė pagaliau nuo Romos karaliaus titulo ir liepė savo įgaliotiniams balsuoti drauge su Mainzo bei Kölno arkivyskupais. Tačiau ištikimu sigismundininku tapęs Nürnbergo burggrafas Friedrichas VI Hohenzollernas buvo jau patraukęs Sigismundo pusėn Triero ir Pfalzo kurfiurstus. Kai 1410. IX. 1 keturi Pareinio kurfiurstai susirinko Mainzan, klausimas nebuvo dar visai išaiškintas. Grigalininkai, Pfalzo ir Triero arkivyskupai drauge su Brandenburgo markgrafui atstovaujančiu Hohenzollernu išrinko (IX. 20) Sigismundą, o joninirkai, Mainzo bei Kölno arkivyskupai su Vaclovo įgaliotiniu, — Joštą (IX. 28). Abu brolėnai neskubėjo įsikaraliauti — tarėsi savybėj ir su Vaclovu. Pagaliau Joštas numirė, o Sigismundas susitarė su Vaclovu (1411. VII. 9): Sigismundas turįs būti išrinktas Romos ka-

ralium ir dalintis su Vaclovu imperijos pajamas, Vaclovas — karūnuotas imperatorium. Truputį anksčiau Jonas XXIII įkalbėjo Mainzo bei Kölno arkivyskupams rinkti Sigismundą, o juodu patraukė savo pusėn ir Saksonijos hercogą. Taigi, 1411. VII. 21 Romos karalium antrą kartą, bet jau visų kurfiurstų išrinktas buvo Sigismundas.

77

Bažnyčios schizma, kurios negalėjo nuveikti nei Europos valdovai, nei Pisos sinodas, vėl iškėlė Vokiečių imperatorių. Bet ir pačios imperijos likimas buvo glaudžiai susijęs su Bažnyčios schizma. Bažnyčios vienovė atgaivinti ne tik kad knietėjo tiek Romos karaliui bei kurfiurstams arkivyskupams, tiek kitiems kunigaikščiams, bet ir buvo visų jų patrijotizmo akstinas: Vokiečių imperatorius turįs išgelbėti ir reformuoti Bažnyčią, o tuo atgaivinti senąją, dabar kitų tautų niekinamą Vokiečių garbę. Kunigaikščiai suprato, kad tam reikėjo reformuoti pati imperija ir reikalavo reformos iš imperatoriaus; tiktai, kada reforma, konkretėdama, susidurdavo su egojistiniais jų interesais, atkakliai priešindavosi jai ir kaltindavo imperatorių apsileidimu, netinkamumu ir — tuo, kad su schizma nekovojąs. Ar sąmoningai ir nuoširdžiai, ar ne — kunigaikščiai teisino egojistinę savo politiką tuo, kad imperatorius ir kiti jų priešai esą netikrojo popiežiaus šalininkai ar nesirūpiną Bažnyčios gerove. Ir be to sudėtinga bei sunki Vokietijos buitis darėsi dar sudėtingesnė bei sunkesnė. Taigi, Bažnyčios vienovės atgijimas priklausė imperijos, o imperijos atgijimas — Bažnyčios reformos.

Kai Nikalojus de Clemangis ir kiti teologai bei kanonistai aiškino Bažnyčios schizmą tuo, kad Bažnyčia supasaulėjus ir nusmukus, jie tik tereiškė plačių visuomenės sluoksnių nuomonę. Dviejų, o paskui ir trijų popiežių tarpusavio kova visiems pirštu prikišamai rodė, kiek nusmuko Bažnyčia ir kiek reikalinga buvo jos galvos ir jos narių reforma, reforma in capite et in membris. Trims popiežiams popiežiaujant, Bažnyčia nebeteko vyriausios savo valdžios, tvarkos ir drausmės. Nebebuvo kam kovoti su erezijomis, o jos, savaime suprantama, krizės metu baisiai įsigalėjo. Ir pamaldieji žmonės laukė antikristo ateinant, o vieną iš popiežių tuo antikristu laikė. Visur skaityta bei aiškinta abato Jokymo, Kirilo (§ 19) ir kitų mistikų pranašavimai. Vienas, ne-

toli nuo Cosenzos gimęs ir pats save eremitu T e l e s f o r u vadinąs, italas 1386 m. išleido ir paskyrė Genovos dogei pranašavimų knygą. Rašė jis, kad Dievas yra nubaudęs žmones Bažnyčios schizma už jų, o ypačiai už kunigų nuodėmes. Bet 1393 m. schizma pasibaigsianti ir antipopiežius su savo sekėjais būsią nubausti Perugijoj. Tiktai — po to ateisiančios dar baisesnės nelaimės. — Friedricho II Staufeno ainis imperatorius Friedrichas III, r e x A q u i l o n i s, susidėsiąs su trimis antipopiežiais ir imsiąs žiauriai persekioti Bažnyčią; net Prancūzų karalių Karolių įmesiąs kalėjiman. Tačiau pats Dievas stebuklingai išvaduosiąs Karolių, o popiežium išrinktas būsiąs angeliškas ganytojas. Jis ir jo vadovaujamoji kunigija atsisakysią nuo savasties, o visuotinis Bažnyčios susirinkimas visa tai patvirtinsiąs. Angeliškasis Ganytojas atimsiąs Vokiečiams imperiją ir karūnuosiąs imperatorium Prancūzų karalių, kuris užkariausiąs Šv. Žemę. Tada pripažinsią Kristų graikai, žydai ir stabmeldžiai. Žinomas jau mums (§ 74) profesorius H. H e i m b u c h e moksliškai įrodinėjo, kaip tušti yra visi tie prancūzininko Telesforo ir kitų pranašų prasimanymai.

Visai natūralu, kad ėmė stiprėti ir vėl plisti senosios, inkvizicijos nevisai išravėtosios erezijos. V a l d e n s a i, XIII amžiuje įsiskverbę Bavarijon ir Austrijon, XIV amžiaus gale nepaprastai įsigalėjo. Jų mokslas skelbiamas buvo pietų Vokietijoj, Pareiny, Thüringijoj, Brandenburge, Silezijoj, Lenkijoj, Moravijoj ir Čechijoj (kur jie vadinosi pikardais). Valdensai skiepijo žmonėms evangeliškojo gyvenimo idealą ir savo „apaštalais" stengėsi pakeisti supasaulėjusią kunigiją. Pačią Bažnyčią ir jos mokslą atmesdavo mistinės sektos, ypačiai L a i s v o s i o s D v a s i o s b r o l i a i (IV, 91), kurie iš dalies sijo su valdensais. Žinoma, mistinės idėjos negalėjo tapti naujojo tikėjimo ar Bažnyčios reformos pamatu, o valdensai irgi atstovavo religiniams XII—XIII amžiaus sąjūdžiams, kurie nebesutiko su XIV—XV amžiaus dvasia. Vis dėlto šventosios Bažnyčios idealas toli gražu nebuvo dar išnykęs. Didelę reikšmę turėjo, kad valdensai skleidė E v a n g e l i j o s idealus ir populiarino Šv. Raštą. Šv. Raštas tapo tikėjimo bei doros mastu; juo — nebe Bažnyčios autoritetu — pamatavo Bažnyčios mokslą naujosios kartos teologai bei filosofai. W i c l i f a s pasiėmė milžinišką darbą — reformuoti Bažnyčią ir visą krikščionių tikėjimą Šv. Rašto pagrindais.

Labai greit įsiskverbė Wiclifo mokslas į Čechiją. — Prahos studentai dažnai, pabaigę savo universitetą, važiuodavo pasimokyti ir mokslo laipsnio įsigyti į Paryžių ir Oxfordą (turėjo reikšmės ir tai, kad Richardo II žmona Ona buvo karaliaus Vaclovo sesuo), o čia, savaime aišku, užsikrėsdavo naujomis idėjomis. Grįžę, tie studentai tapdavo Prahos universiteto profesoriais ir dažnai skaitydavo paskaitas, kaip to ir universiteto statutas reikalavo, pagal Prahos, Paryžiaus ir Oxfordo profesorių kursus. Tuo būdu Prahoj žinomi buvo filosofiniai ir religiniai Wiclifo traktatai (su pastaraisiais, rodos, pirmas supažindino čechus, 1401—1402 m., karštas Wiclifo sekėjas Jeronimas Prahietis). Jau 1403 m. universitetas uždraudė disputą, kur turėjo būti aptartos 45 iš Wiclifo raštų ištrauktosios tezės.

Wiclifo įtaka čechų šviesuomenei buvo natūrali. — Nuo XIII —XIV amžiaus čechai turėjo Šv. Rašto knygų vertimus, ir pačioj Prahoj, Betliejaus koplyčioj, kunigai sakė pamokslus čechiškai. Čechai skaitinėjo Šv. Raštą ir domėjosi tikėjimo klausimais, o kadangi neturėjo dar savo teologinės-filosofinės tradicijos, tai prastai, negudragalviaudami tuos klausimus sprendė ir Evangeliją skaitė. Tai nereiškia, kaip mano kai kurie vokiečių istorininkai, kad čechai buvo nemokšos ir barbarai, bet tiktai — kad nebuvo jie dar suėmę savin romaniškosios kultūros ir išsižadėję savo pačių kultūros (tebūnie — potencijalios) pradų. Nacijonalinė-kultūrinė kova su vokiečiais, kurie niekino „barbarus" ir, patys jų kalbos nemokėdami, vadovavo jų Bažnyčiai, kurstė čechus branginti savo kalbą ir senuosius savo Bažnyčios papročius. Ilgai laikėsi Čechijoj ir IV Laterano sinodo panaikintasis senasis paprotys teikti Švenčiausiąjį dviem pavidalais ir pasaulininkams. Garsieji pamokslininkai, vokietis Konradas Waldhauseris, o ypačiai Jonas Miličas jau Karoliaus IV laikais skleidė evangeliškojo gyvenimo idealus ir neglostė supasaulėjusios kunigijos (§ 9). O Bažnyčia Čechijoj, kaip ir visur, nusmuko, ypačiai schizmos metu. Vargu bau buvo ji blogesnė, nei kitur, bet buvo ji nubudusios tautos priešų, vokiečių, Bažnyčia; o religinis sąjūdis, Vaclovui karaliaujant, ėmė syti su nacijonaliniu. Žmonės žvairom žiūrėjo į beaugančius Bažnyčios turtus ir kunigų privilegijas. Pats Karolius IV bemanąs buvo uždrausti dovanoti žemes bažnyčioms ir vienuolynams. Tėvo programą šiurkščiai ėmė vykdyti Vaclovas (§ 76). Jau Miličas buvo beturčių kunigų gynėjas.

Motiejus iš Janovo iš visų reikalavo evangeliško gyvenimo, skyrė tikrąją krikščionybę nuo netikrosios, o tikrąją laikė su Šv. Raštu sutinkančiąją (§ 9).

Galima sakyti, kad religiniais savo veikalais Wiclifas sprendė ir aiškino kaip tik tuos klausimus, kurie ir čechų visuomenę jaudino. Neatsitiktinai ištikimasis Wiclifo sekėjas Husas pasidarė tautiniu čechų vadu. Jan Hus gimė (1369 m.?) Husinece, netoli nuo Bavarijos sienos, pasiturinčio valstiečio šeimoj. Mokėsi jis Prahoj ir, kaip daugumas neturtingųjų mokinių, gyveno tuo, ką užsidirbdavo bažnyčiose giedodamas bei mišioms tarnaudamas; įstojo pagaliau į Prahos universitetą, kur 1396 m. gavo magistro laipsnį. Mokydamasis ir mokydamas susipažino jis su Wiclifo veikalais, kurie „atvėrė jam akis ir kuriuos perrašinėjo ir be galo skaitė". Pats Husas turėjo tam tikrų dïalektiko - polemisto gabumų, bet — greičiau receptyvinį protą: nebuvo savarankiškas ir originalus mąstytojas. Svarbiausias jo būdo bruožas buvo principijalumas ir aistringas aktyvumas, kuris dažnai versdavo jį polemizuojant nuo tiesos kelio nukrypti. Bet tiesos jis troško; tik ne tiek jam rūpėjo toji tiesa ieškoti, ištirti ir tiksliai formuluoti, kiek kūnu padaryti. Visas jis tiesai pasiduodavo, pats save su ja tapdino ir tuo davė progą vokiečių istorininkams kaltinti jį tuščia puikybe. Iki šiol nedovanoja jie Husui ir sultingos jo kalbos (jis yra vienas iš didžiausių čechų kalbos rašytojų), smarkių išsireiškimų, kuriuos patys ant šakių kiloja cituodami savo Liuterio žodžius. Be reikalo mažino jie, manau, ir profesoriškosios Huso veiklos reikšmę. Originalių mąstytojų Prahos universitete tais laikais ir vokiečių tarpe nebuvo, o Huso kolegos kitoniškai jį vertino: 1401 m. išrinko filosofijos fakulteto dekanu, 1402 m. — universiteto rektorium. Tiesa, galimas dalykas, kad tūli rinkėjai vadovavosi kiek ir patrijotiniais sumetimais: Husas buvo susibičiuliavęs su žymiais čechų tautos mylėtojais — Andriumi iš Brodo, Steponu iš Palečo ir kitais. Kunigu 1400 m. įšventintas, Husas 1402 m. paskirtas buvo Betliejaus koplyčios pamokslininku. Čia čechų kalba ėmė jis skleisti savo, tiksliau — Wiclifo, idėjas, kovoti dėl doro pasaulininkų, o ypačiai kunigų gyvenimo.

Tai, kad Husas, pamokslus sakydamas, smarkiai keikė kunigus, o universitete kovojo su Bažnyčios pasmerktojo Wiclifo priešais, jam nepakenkė. Prahos arkivyskupas Sbinko iš Ha-

senburgo paskyrė jį net Bažnyčios sinodų pamokslininku, galì sakyt — kunigų censorium (1405 m.), ir be kitko pavedė jam ištirti Vilsnako kunigų sukčiavimą Kristaus kraujo relikvija, kuri staiga ėmė stebuklus daryti. Husas drauge su dviem kitais teologijos magistrais pripažino stebuklus netikrais; o pats išleido be to traktatą De omni sanguine Christi glorificato. Įrodinėjo jis čia, kad dabar tikras Kristaus kūnas tik Šventčiausiojo vynas tęsąs ir kad tikinčiajam stebuklai visai nereikalingi. Krikščionis, užuot stebuklų troškęs, turįs gilintis į Šv. Raštą, o kunigai turį žmonėms ne stebuklus rodyti, bet Kristaus žodį skelbti.

Kunigų ydas aikštėn keliantieji Huso pamokslai, kaip ir jo kova dėl Wiclifo idėjų, ilgainiui turėjo sukurstyti prieš jį ir tikrai sukurstė tiek kunigus, tiek katalikybės gynėjus, o pirmiausia jo globėją arkivyskupą Sbinką. Jau 1408 m. kunigai apskundė arkivyskupui Husą, kad darkąs kunigus ir pjudąs juos liaudimi. Arkivyskupas uždraudė Husui sakyti pamokslus bei kunigauti ir pasiekė, kad universitetas užgynė jam aiškinti Wiclifo traktatus. Tačiau Husas jokio dėmesio nekreipė į tuos draudimus. Jį rėmė ir visuomenė, ir karalienė Sofija (Husas buvo jos dvasios tėvas), ir pats karalius Vaclovas, kuris kaip tik tuo metu įsakė Bažnyčiai ir universitetui abiejų popiežių atžvilgiu laikytis neutralumo, vadinasi, nė vieno nepripažinti. Taigi, arkivyskupas buvo bejėgis, nes tebepripažino Grigalių XII. Universitetas suskilo: vokiečių „nacija" pasipriešino karaliui, o čechai visiškai jam pritarė. Supykęs Vaclovas išleido dekretą, kuriuo visais universiteto klausimais davė čechams 3 balsus, o vokiečiams tik vieną. Vokiečių daktarai, magistrai ir studentai 1409 m. apleido Prahos universitetą; daugumas jų atsidūrė Leipzige, kur buvo įsteigtas naujas universitetas. Prahos universitetas sutautėjo, ir Husas pasidarė pirmuoju jo rektorium (1410. X.).

Bet tuo tarpu išrinktas buvo popiežium Aleksandras V (§ 75), kurį pripažino ir Sbinko. Kunigai vėl ir smulkiau apskundė Husą. — Husas ne tik prieš kunigus, bet ir prieš pačią Bažnyčią kurstąs liaudį; Romą vadinąs antikristo sostine, o visus už sakramentus mokestį imančius kunigus — eretikais; viešai giriąs eretiką Wiclifą ir sakąs norįs, kad jo siela po mirties būtų ten pat, kur esanti tojo eretiko siela. Sbinko prašomas, Aleksandras V savo bule (1410. III) įgaliojo jį kovoti su wiclifininkais. Arki-

vyskupas sušaukė sinodą, kur buvo nutarta sudeginti Wiclifo knygos ir sudrausti pamokslininkai, pirmiausia Husas. Veltui protestavo pats universitetas, o Husas parašė apeliaciją naujam popiežiui Jonui XXIII. Arkivyskupas savo rūmų kieme iškilmingai sudegino visas Wiclifo knygas, kurias tik galėjo surankioti, o Husą bei jo sekėjus prakeikė. Tik mažai ką tos iškilmės tepaveikė. Visuomenė užstojo Husą; liaudis dainavo arkivyskupą pajuokiančias dainuškas ir persekiojo Huso priešus kunigus, grėsė net pačiam arkivyskupui, kai mėgino jis antrusyk atskirti Husą nuo Bažnyčios. Husas savo Betliejaus koplyčioj sakė vis smarkesnius pamokslus. Tvirtino, kad reikią labiau klausyti Dievo, nei žmonių, primindavo savo klausytojams Mozę, kuris Dievo įstatymui ginti apsiginklavęs. Eretiku, Bažnyčios priešu savęs jis nelaikė ir ramiai tebeaiškino sau universitete Wiclifo mokslą. Iš tikro, kas gi tada galėjo pasakyti, kas yra tikras Bažnyčios mokslas, jeigu pati Bažnyčia trigalvė pasidarė?

Huso globėjas karalius Vaclovas įsikišo į ginčą. Paprašė jis Jono XXIII atšaukti Aleksandro V bulę, nes Čechuose nėsą erezijų. Rašė popiežiui ir karalienė, ir didieji valdininkai bei didikai, ir Prahos miestelėnai, melste meldė nebedrausti čechų kunigams skelbti Dievo žodžio. Su arkivyskupu susižinojęs, Jonas XXIII pakvietė Romon patį Husą. Husas sutiko važiuoti, bet tam pasipriešino jo draugai, karalienė ir karalius. Karalius jautėsi popiežiaus įžeistas ir reikalavo, kad visas dalykas būtų peržiūrėtas. Popiežius nusileido ir paskyrė naują komisiją; bet arkivyskupas nepasidavė ir 1411. III. vėl anatematizavo Husą ir paskelbė interdiktą Prahos miestui. Tiesa, popiežiaus neparemtas, arkivyskupas priverstas buvo pagaliau nusileisti ir 1411. VII susitaikino su karalium. Vaclovas pažadėjo kovoti su erezijomis, o arkivyskupas parašyti popiežiui, kad erezijų Čechuose nėsą. Abu savo pažadų neištesėjo, bet arkivyskupas greit po to numirė (1411. IX).

„Visa čechų tauta", rašė Husas Anglijos wiclifininkams, „trokšta Tiesos ir nieko nenori žinoti, kaip tik Evangeliją. Kur tik atsiranda pamokslininkas — mieste, sodžiuje ar pilyje — ten iš visur priplūsta minių minios žmonių. Mūsų karalius, visas jo dvaras, baronai ir prasti žmonės pasidarė Dievo žodžio gynėjai". Husas, be abejo, perdėjo; bet naujasis, Husui ir kitiems vadams nevisai dar aiškus, tikėjimas tapo tautine čechų religija. Kas buvo jo esmė? — Pirmiausia idėja, kad jis yra paties Kristaus,

Evangelijos mokslas. Kristaus Tiesa darė čechus laisvus nuo kurijos jungo, nuo mokesčių ir nuo tautą bei karalių žeminančių reikalavimų; laisvino juos nuo svetimšalių — nuo visų nekenčiamos vokiečių kunigijos. Bažnyčiai nebegalint ar nebenorint savęs reformuoti, Dievo Žodis, Šv. Raštas, sakė čechams, kad jie gali ir turi ginti Kristaus tikėjimą nuo pačių popiežių, kad patys turi pagal tą tikėjimą sudorinti Bažnyčią. Niekas principijaliai Bažnyčios neniekino. Reikalauta, kad kunigai mokytų bei gyventų pagal Evangeliją, o prireikus versta jie gyventi evangeliškai arba — nebeklausyta jų, ir tiek. Pats Husas laikė save tikru, Bažnyčiai ir popiežiui ištikimu kataliku. Iš Wiclifo raštų pasipešiodavo jis tik to, kas jo nuomone sutiko su Evangelijos ir Bažnyčios mokslu, ir — žinoma, savo paties galva aiškinamo — Bažnyčios mokslo prasme aiškino savo mokytojo idėjas. Čia padėjo jam gudrios dïalektikų distinkcijos, kuriomis pats save apgaudinėjo. Tačiau ilgainiui kova su Bažnyčios mokslu ir hierarchija rados neišvengiama. Evangeliškojo gyvenimo idealo ir Evangelijos mokslo nebegalima buvo suderinti su Bažnyčios dogma ir gyvenimu, nes evangeliškosios krikščionybės vardu Husas ir jo bendraminčiai neigė istorijoj išsiaiškinusią krikščionybę. Turėjo jie tad pagaliau suprasti Wiclifo idėjas taip, kaip buvo jas supratęs pats Wiclifas.

O Wiclifo idėjos tebeveikė Husą ir husininkus, juo labiau, kad religinis čechų sąjūdis pats stiprino wiclifizmą ir padėjo jam plisti. Anglai wiclifininkai džiaugėsi Huso laimėjimais ir susižinodavo su juo ir su jo sekėjais. Iš Čechų Huso gaivinamasis wiclifizmas ėmė plisti Vokietijoj, kur noroms nenoroms skleidė jį Prahą palikę profesoriai bei studentai, Vengrijoj ir Lenkijoj. Oxfordo profesorių mokinys Jeronimas Prahietis kurstė tėvyniečius savo laiškais ir siuntinėjo jiems Wiclifo veikalus. Pats jis skleidė Wiclifo — juo reikią tikėti daugiau, nei Šv. Augustinu — mokslą Paryžiuje (1404 m.), Heidelberge (1406), Kölne (1407), nuo 1410 m. Vengrijoj, Chorvatijoj, Austrijoj, Lenkijoj. Karalius Sigismundas liepė jį suimti pačiame Ofene (Budoj), kur karaliaus akivaizdoj smarkiai jis puolė kunigiją (1410); bet greit Jeronimas laisvas atsidūrė Vienoj, o 1411 m. — Prahoj. Taigi, tautinis čechų sąjūdis tapo bendro Bažnyčios reformos sąjūdžio branduoliu. Ne tik Prahos arkivyskupas — pati Bažnyčia turėjo kreipti dėmesį į tai, kas darėsi Prahoj. Bet kovą pradėjo Husas.

Jonas XXIII 1411 m. savo bule paskelbė kryžiaus žygį prieš

Neapolio karalių Vladislovą, Grigaliaus XII šalininką; žadėjo visiems to žygio dalyviams ir rėmėjams nuodėmių atleidimą. Popiežiaus įgaliotiniai visur ėmė pardavinėti indulgencijas, kurios greit rados tokia gera prekė, kad Prahos (žinoma, ne tiktai Prahos) kunigai pradėjo didmenomis jas pirkti ir su dideliu pelnu pardavinėti mažmenomis. Pasipiktinęs tuo Husas viešai ėmė peikti Jono XXIII bulę ir pakvietė visus į disputą dėl indulgencijų Prahos universitetan. Net Huso draugai, Steponas iš Palečo ir kiti, jam pasipriešino; tik tuščiąja — 1412. VI. 7 didžiojoj universiteto salėj Husas, didelei miniai susitelkus, išaiškino, kad kryžiaus bulė nesutinkanti su Šv. Raštu. Pakartojo jis Wiclifo (kuris irgi kovojo su popiežiaus Urbano VI paskelbtuoju kryžiaus žygiu prieš Flandriją) argumentus. — Popiežius neturįs jokios teisės Bažnyčios vardu griebtis ginklų, ir jokios reikšmės neturinčios jo indulgencijos. Atgaila, o ne pinigais gaunąs žmogus nuodėmių atleidimą. Kas nėsąs paties Dievo amžinajam gyvenimui paskirtas, praedestinatus, tam indulgencijos nepadėsiančios. O kas esąs paskirtas ir kas ne, nė pats popiežius negalįs žinoti. Jis, Husas, visai nenorįs ginti nei Neapolio karaliaus, nei nuverstojo Grigaliaus XII ir nesipriešinąs valdžiai, kurią yra davęs popiežiui Dievas, bet tokiai bulei, kaip kad Jono XXIII, reikią iš visų jėgų priešintis, nes prieštaraujanti ji Šv. Raštui. Po kelių dienų minia viešai sudegino kelis bulės egzempliorius. Netrukus Husas išleido traktatą, kur praplėtė savo argumentaciją. Čia ginčijo jis ir nuomonę, kad popiežius tikėjimo dalykuose negali suklysti. Tokia nuomonė esanti net bedieviška, nes daranti popiežių lygų pačiam Kristui. Nieko nereiškią, kad daugumas kitaip manąs. Vienas pranašas Elijas turėjęs daugiau teisės, nei 400 Baalo kunigų.

Teologijos fakultetas savo rėžtu pasmerkė eretiškąsias Huso ir Wiclifo nuomones. Paskelbė jis eretikus esant, kas nepripažįstąs Bažnyčios papročių, nors Šv. Rašto ir nepagrįstų, ir indulgencijų. Kunigai šaudė bažnyčiose pamokslais, iš kailio nėrėsi, įrodinėjo, kad popiežius esąs žemiškasis Dievas, galįs atleisti nuodėmes, kam tik panorsiąs, ir kariauti, kaip kiti žemės valdovai. Praha subruzdo. Pagaliau įsikišo į kovą valdžia ir suėmė tris karštakošius jaunikaičius, kurie pačioj bažnyčioj perdaug triukšmingai protestavo prieš kunigo popiežininko žodžius ir vadino indulgencijas apgaulingais laiškais. Miesto Taryba, vokiečiai, nu-

baudė juos mirtimi ir ta pačia bausme prigrasino visiems maištininkams. Bet niekas neišsigando. Husininkai iškilmingai palaidojo tris savo kankinius. Karaliaus favoritas Vokas iš Waldsteino suruošė juokingą procesiją, kur vienas studentas, paleistuve apsirengęs, vaidino bulės rolę; pagaliau vėl buvo džiaugsmingai sudeginti bulės egzemplioriai. Veltui pats Vaclovas ir net arkivyskupas stengėsi nuraminti prahiečius. Prahos kunigų kurstomas, Jonas XXIII atskyrė Husą nuo Bažnyčios, įsakė visose bažnyčiose kas sekmadienis jį keikti, suimti jį ir sugriauti Betliejaus koplyčią. Išpildyti popiežiaus įsakymų Prahos katalikai nepajėgė, bet visa tai padidino suirutę. Vaclovas net paprašė Husą kurį laiką išvažiuoti iš Prahos: tikėjosi, jam išvykus, nuraminsiąs maištą. Sušaukė karalius 1413. II. 2 sinodą. Bet husininkai reikalavo, kad Čechija turėtų tas pačias bažnytines laisves, kaip ir kitos valstybės, taip antai, kad ekskomunikos nebebūtų skelbiamos be karaliaus sutikimo. Nieko neišėjo iš Vaclovo triūso. Kaip ir visuomet revoliucijos metu būna, valdžia neturėjo nei aiškios programos, nei energijos, išsigimė. Dar blogiau rados, kad Čechijoj nebuvo įsikerėjusių politinės-socijalinės santvarkos tradicijų. Anarchijon įpuolusi, apirusi čechų tauta neturėjo įsisenėjusių įstaigų ir ideologijos, su kuriomis būtų galėjus kovoti, o tuo savo pačios ideologiją aiškintis ir naujųjų įstaigų kurtis. Tik neapykanta vokiečiams bei vokiečių Bažnyčiai, primirštosios religinės tradicijos ir neišaiškintieji dar Evangelijos idealai tevienijo tą tautą: „demokratine" Vaclovo politika nepatenkintus ponus, kovojančią su jais smulkiąją bajoriją, ponų spaudžiamus valstiečius ir, palyginti su vokiečių buržuazija, silpną buržuaziją. Kartu su tautine-religine revoliucija augo ir socijalinė kova, o Šv. Raštas veikė žmones ne tik Evangelijos idealais, bet ir Senojo Įstatymo idėjomis, žiaurių išrinktosios tautos karų su savo ir Dievo priešais pavyzdžiais.

Husininkų kova su katalikais pasireiškė literatūrine polemika. Steponas iš Palečo, Andrius iš Brodo, Stanislovas iš Znaimo puolė Wiclifo ir Huso mokslą. Husas buvusiems draugams nedovanojo, išleido (iš dalies lotyniškai, iš dalies čechiškai) „Apie Bažnyčią", „Apie Simoniją", „Postilę". Palyginti su Wiclifu, nieko nauja jis nesakė — sistemino, aiškino ir populiarino Wiclifo mintis. Net katalikino jas kiek. Taip antai, pritarė jis Wiclifui, kad Bažnyčia esanti congregatio omnium prae-

destinatorum, Dievo išrinktųjų visuomenė, ir kad popiežius bei kunigai galį būti ir neišrinkti, ne tikrosios Bažnyčios nariai; tačiau bijojo pakartoti nuosekliai Wiclifo padarytąją išvadą, kad pati popiežiaus bei kunigų valdžia priklausanti to, ar Dievo jie išrinkti, praedestinati. Husas linkęs buvo taip manyti, bet tvirtino, kad Dievo amžinajam gyvenimui ir nepaskirtieji popiežiai, vyskupai, pralotai bei kunigai turį bažnytinę valdžią, quoad officia esą tales, sc. papae, episcopi ir t. t., ir kad bažnytinė (ne pasaulinė) popiežiaus valdžia einanti iš paties Kristaus. Husas tebelaikė save kataliku ir principijalios savo skelbiamųjų idėjų reikšmės pats nesuprato. Juo lengviau buvo jam laiškuose savo draugams prahiečiams vadinti savo priešai — popiežius, jo „pranašai", daktarai, magistrai ir teisininkai — antikristo tarnais. Jautėsi jis ginąs Kristaus mokslą ir, kaip pats Kristus, persekiojamas; bet nenusiminė: „Žąsis (čechiškai = hus) išplės dar savo sparnus prieš Behemotho sparnus!" Vieno savo šalininko pilyje Kózi hradek gyvendamas nenustojo jis skelbęs Dievo žodžio, ir aibė žmonių susirinkdavo jo pamokslų klausyti. Po kelerių metų, Husą sudeginus, jo sekėjai taboritai pastatė čia Taboro miestą.

78

Romos karaliui Sigismundui reikėjo popiežiaus ir tikrojo popiežiaus, kad karūnuotų jį tasai imperatorium. Bet karaliui čia ne tiktai titulas terūpėjo. Norėjo jis karūnavimu sustiprinti savo valdžią Vokietijoj ir nuveikti pasyvų kunigaikščių pasipriešinimą. Ne tuoj sutiko jis ir imperatoriauti, bet tik tada, kai kurfiurstai atsisakė nuo perdidelių savo reikalavimų (§ 76). Tačiau, kad ir norėjo imperatoriauti, Sigismundas pirmiausia buvo betgi Vengrijos karalius ir Čechijos sosto įpėdinis. Politiškai išaugo jis kovodamas dėl Vengrijos ir Lenkijos, čia susidurdamas, čia derėdamasis su Habsburgais: visa jo politika buvo surizgus su Čechija, Vengrija, Lenkija-Lietuva ir Austrija, kurios ne tik nuolat viena su kitomis santykiavo, bet dažnai stengdavosi ir susijungti. Sigismundas padarė savą šito rytinio Europos pasienio uždavinį — kovą su turkais ir karuose su jais pasižymėjo. Vokietija rados jam svarbi pirmiausia kaip tos rytinio Europos pasienio politikos parama, ir 1411 m. jis lengva širdimi paskyrė

Friedrichą Hohenzollerną Brandenburgo regentu, o 1415 m. net pardavė jam Brandenburgą kartu su kurfiursto titulu. Klastingas ir kietaširdis, bet apsišvietęs, mandagus ir mokąs su žmonėmis elgtis bei juos viliotis, Sigismundas suprato ir pačios imperijos uždavinius; palaidūnas, buvo labai religingas; laikė save krikščionybės gynėju ir, imperatorium išrinktas, rimtai žiūrėjo į naująsias savo pareigas. Negaišdamas ėmė jis ruošti visuotinį Bažnyčios susirinkimą, susižinojo ir 1413 m. Lodi mieste pasimatė su Jonu XXIII, įkalbėjo jam pagaliau sušaukti sinodą nebe Italijoj, bet toliau nuo visų trijų popiežių — Konstanzo mieste. Jonas negalėjo čia ilgai ginčytis su Sigismundu, nes Neapolio karalius Vladislovas buvo atėmęs jam Romą (1413. VI. 8) ir ruošėsi užimti Toskaną.

Dar neaišku buvo, ar pasiseks Sigismundui įvykdyti savo planai, o kardinolai ir teologai buvo jau besvarstą būsimojo sinodo programą. Visų nuomone, sinodas turėjo: 1) išspręsti, kas yra tikras popiežius, arba tikrąjį išrinkti, 2) panaikinti ereziją ir 3) reformuoti Bažnyčią. Bet, kaip ir anksčiau, teologai ginčijosi tarpusavy, kas turi pirmininkauti Bažnyčiai: popiežius ar visuotinis sinodas. Radikalai nė girdėt nenorėjo apie popiežiaus pirmenybę; Wiclifu sekdami, daugis anglų skyrė visuotinę Bažnyčią, kuriai pirmininkaująs ne popiežius, bet sinodas, nuo vietinės popiežiaus vadovaujamosios Romos Bažnyčios. Panašias idėjas dėstė ir traktato „Kokiu būdu galima suvienyti ir reformuoti Bažnyčia" autorius (Dietrich von Niem?). Jo galva, visuotinė Bažnyčia yra davus valdžią Romos Bažnyčiai ir viena teturinti raktų valdžią, teisę rišti ir išrišti žmones. Todėl visuotinis sinodas esąs didesnis už popiežių ir galįs sumažinti ar net panaikinti jo valdžią, o jį patį nuversti. Visuotinis sinodas neklystąs, ir jo nutarimai esą lygūs Evangelijos žodžiams. Praktiškai sakant, tokiam šventam tikslui, kaip Bažnyčios vienovė, galima visokios, net blogos priemonės vartoti; nevaržančios tada Bažnyčios nė doros tiesos.

Bet Ailli ir Gersonas tarpininkavo radikalams ir popiežininkams, jieškojo taikingos išeities. Ailli įspėdavo, kad negalima griauti Bažnyčios hierarchijos ir mėginti, reformuojant Bažnyčią, gaivinti apaštalų laikų santvarkos. Tačiau siūlė jis apriboti kiek popiežiaus valdžią, išrinkti Bažnyčios provincijų atstovų komisiją ir pavesti jai drauge su popiežium valdyti Bažny-

čios finansus bei kontroliuoti jos valdymą. Ailli manė, kad popiežius priklausąs visuotinio sinodo, kuris neklystąs, jeigu remiąsis Šv. Raštu, nes tada jis tikrai atstovaująs negalinčiai suklysti visuotinei Bažnyčiai. Bažnyčiai reformuoti reikią kas treji metai šaukti provincijos sinodai, kas dešimts metų — visuotinis sinodas. Bet popiežiaus valdžia einanti betgi iš paties Dievo. Šiuo atžvilgiu dar griežtesnis buvo kitas Paryžiaus teologas Gersonas. Tuos, kas nepripažįsta popiežiaus primato reikalingumo ir Dieviškosios kilmės, laikė jis eretikais. „Bažnyčios valdžia yra antžemiškos kilmės ir nekinta. Jos branduolys ir pamatas, tai popiežiaus pirmenybė, kurią Bažnyčios vienovės labui yra įsteigęs pats Kristus". Tačiau, gudragalviauja Gersonas, reikią skirti „pati valdžia" nuo „valdžios, kiek turi jos atstovas", popiežius. Popiežiaus pirmenybę įsteigęs Dievas, bet popiežius skirianti Bažnyčia. Ji negalinti atsiskirti nuo popiežiaus pirmenybės, bet galinti — nuo popiežiaus. Popiežiaus valdžios niekas negalįs teisti, nė pati Bažnyčia, bet visuotinis sinodas galįs teisti popiežių, sumažinti jo valdžią ir net visą ją pačiai Bažnyčiai grąžinti. Popiežius esąs aukštesnis, nei kas kitas Bažnyčioj, bet jis neaukštesnis už pačią Bažnyčią; nes dalis negalinti būti aukštesnė, didesnė už visumą. Visi tie samprotavimai, žinoma, pergudrūs. Jie ramino kiek priverstus teisti bei versti popiežius sinodo tėvus, bet ilgainiui tik tepadėjo popiežiams apginti savo pirmenybę.

Nenoromis atvyko Konstanzan (1414. X. 1) Jonas XXIII. Sinodui pasikvietus ir kituodu popiežiu, išvedžiojo jis, kad sinodas norįs visus tris teisti. Todėl kuodaugiausia ištikimųjų sau pralotų sinodan pasiuntė; antra vertus, saugomuoju Sigismundo laišku nesitenkindamas, susitarė su Tirolio hercogu Friedrichu Habsburgu — paskyrė jį Bažnyčios kariuomenės vadu, davė jam gerą atlyginimą ir prisiekdino popiežių ginti. Ne be reikalo suosėsi prityręs intryginінkas. Ne tik kad nepasisekė jam sinodui pirmininkauti, bet nieko nepešė gudriais savo pasiūlymais ir jo šalininkai. Siūlė jie sinodui imtis reformos darbo ir kovos su erezija. Pirmučiausia reikią, sakė, kad sinodas įvykdytų Pisos sinodo nutarimus. „Pirma reikia", atrėžė kardinolas Ailli, „išklausyti Grigaliaus XII ir Benedikto XIII pasiuntinių, nes šiaip negalima su jiedviem tartis ir taikingai atgaivinti Bažnyčios vienovės". Atvykęs Konstanzan (1415. XII. 24) Sigismundas palaikė Aillį, ir sinodas nutarė priimti ne tik Jono XXIII,

bet ir Grigaliaus bei Benedikto įgaliotinius kaipo popiežiaus legatus. Kadangi Grigalius sutiko išsižadėti valdžios, jei tik išsižadėsią ir Benediktas bei Jonas, tai Sigismundas ir sinodo tėvai tikėjosi priversią visus popiežius pasišalinti ir geruoju pabaigsią schizmą. Bet Jonas nelinkęs buvo nusileisti, juoba, kad jo sinodan atsiųstųjų pralotų balsai galėjo sudaryti daugumą. Tada sinodo vadai, nė nesikreipdami į bendrą jo susirinkimą, nutarė, kad visi jo nariai, kaip koks universitetas, susiskirstytų keturiomis „nacijomis" (italų, prancūzų, anglų ir vokiečių, prie kurių priskirti buvo čechai, vengrai, lenkai ir skandinavai). Kiekviena nacija turėjo išrinkti tam tikrą komisiją, „deputaciją". Deputacijos atskirai svarstė visus klausimus ir, susitarusios, įnešdavo pasiūlymą į bendrąjį sinodo susirinkimą, kur kiekvienai nacijai priklausė vienas balsas, o penktasis kardinolams. Tuo būdu sinodas nieku pavertė jonininkų balsų daugumą. Jonas kovą pralaimėjo, o savo atkaklumu visus prieš save sukurstė. Jo priešai kėlė aikštėn visas jo ydas bei nuodėmes, net ir nebūtas, visiems įrodinėjo, kad iš trijų popiežių kaip tik jisai esąs blogiausias.

Verkdamas prisiekė jis pagaliau atsisakyti nuo valdžios ta sąlyga, kad atsisakytų ir kiti popiežiai, iš kurių Grigalius buvo jau, taip pat lygtinai, atsisakęs. Liko įkalbėti tat ir Benediktui. Sigismundas siūlėsi tarpininkauti, bet Jonas atsisakė įgalioti jį tartis su Benediktu: norėjęs pats su juo derėtis. Gaila pasidarė Jonui popiežiaus tiaros, o gal ir savo išsižadėjimu tikėjosi jis prisivilioti Sigismundą bei sinodą ir, apsirikęs, buvo bemanąs pasprukti ir prakeikti sinodą, ko bijojo sinodo tėvai. Šiaip ar taip, bet su hercogo Friedricho pagelba 1415. III. 20, Konstanze surengtojo turnyro metu popiežius, arkliaberniu persivilkęs, pabėgo; atsiuntė laišką, kad savo priesaikos laužyti nenorįs, šaukė dėlto pas save savo kardinolus bei dvariškius ir, be abejo, norėjo išardyti sinodą.

Iš tiesų, pradžioje tėvai sutriko; italai ėmė bėgti pas popiežių, austrai — pas hercogą Friedrichą, daugelis abejojo, ar tebegali sinodas posėdžiauti visai be popiežiaus. Išgelbėjo sinodą Sigismundas ir Gersonas, „sinodo siela". Gersonas išdėstė savo pažiūras ir pabrėžė sinodo pirmenybę, kai kuriuos drąsiomis savo kalbomis nubaugino, bet daugumą įtikino. Sinodas nutarė, kad niekas negalįs jo paleisti arba perkelti į kitą vietą, kol nebūsianti reformuota Bažnyčia, quousque ecclesia sit refor-

mata in fide et moribus, in capite et membris. Kai kurių kardinolų pasipriešinimą užgniaužęs, paskelbė jis dekretus, aiškiai formuluojančius sinodo pirmenybę. Sinodas atstovaująs visai kovojančiajai Bažnyčiai, *ecclesia militans*. Jo valdžia einanti tiesiog iš Kristaus, ir kiekvienas turįs jo, sinodo, klausyti tikėjimo, kovos su schizma ir Bažnyčios reformos dalykuose. Jonas XXIII galįs atšaukti savo kurijalus tiktai sinodui sutinkant, ir Jono skelbiamos bausmės neturinčios jokios reikšmės.

Kad ir ne tiek jau daug buvo gersonininkų, sinodo energija paveikė jonininkus, kurie ėmė grįžti Konstanzan. Kadangi Sigismundui pasisekė tuo tarpu nuveikti Friedrichas, kuris net pats jam pasidavė, kol bus suimtas Jonas, sutiko pagaliau Jonas išsižadėti sosto ir be jokių sąlygų. Bet dabar nebenorėjo derėtis su juo sinodas, iškėlė jam bylą (V. 2), apkaltino erezija, schizma, simonija bei kitais nusikaltimais ir paskelbė jį nuverstą esant (V. 29). Pats jis pakliuvo pagaliau į Sigismundo rankas; tik po trejų metų išsivadavo ir naujojo popiežiaus *Martyno* V vėl buvo paskirtas kardinolu.

Atrodė, kad sinodas tikrai pavirto aukščiausia Bažnyčios valdžia. Bet, sosto išsižadėdamas, Grigalius XII bent formaliai apsaugojo popiežiaus pirmenybę, ir sinodo tėvai nenuosekliu savo elgimusi tylomis su juo sutiko. — Prieš Jono XXIII pabėgimą Grigalius įgaliojo Malatestą jo, Grigaliaus, vardu atsisakyti nuo popiežiaus valdžios, tiktai—tam tikromis sąlygomis. Malatesta 1415. VI. 15 aplankė Sigismundą ir išdėstė jam Grigaliaus pasiūlymą. Popiežius atsiuntęs jį, Malatestą, ne pas sinodą, kurio popiežius nepripažįstąs, bet pas Sigismundą, ir, kad būtų Bažnyčiai grąžinta taika, pats savo noru išsižadąs valdžios. Sigismundui ir sinodo komisijai susipažinus su popiežiaus pasiūlymais, viešame sinodo posėdy, kuriam pirmininkavo pats Romos karalius, buvo perskaitytos popiežiaus bulės. Jomis Grigalius skyrė sinodui savo prokuratorius ir įgaliojo kardinolą Dominici bei Malatestą išnauja sušaukti Romos karaliaus sušauktąjį Konstanzo sinodą, tačiau ta sąlyga, kad jam, popiežiui, išsižadant savo valdžios, nepirmininkautų tam sinodui ir net nedalyvautų jame Baldassare Cossa. Tuo būdu Grigalius netiesiog sakė, kad tik jis (ne Avignono ir Pisos sinodo popiežiai) tęsąs tikras popiežius, kad nei Pisos sinodas, nei Konstanzo sinodas, kol nesušaukę pastarojo tikrojo popiežiaus įgaliotiniai, nebuvę tikri visuotiniai sinodai, kad, pagaliau, neturį

kanoninės reikšmės Konstanzo sinodo nutarimai dėl visuotinių sinodų teisių bei pirmenybės. Tuo, kad su popiežiaus pasiūlytąja procedūra sutiko, sinodas netiesiog pripažino popiežiaus pirmenybę ir atsisakė nuo sinodininkų teorijos. Sinodas paskyrė Grigalių Porto vyskupu kardinolu ir Anconos markos legatus a latere, bet 1417. X. 18 Grigalius numirė. „Nepažinau pasaulio, ir pasaulis manęs nepažino", buvę paskutinieji šito valdžios, bet ne popiežiaus pirmenybės išsižadėjusio popiežiaus žodžiai.

Dabar ir popiežininkams Konstanzo sinodas rados visuotinis ir kanoniškai sušauktas. Tiesa, liko dar trečias popiežius, Benediktas XIII, o jis sutiko išsižadėti valdžios tik tada, jeigu sinodas pirma pasmerksiąs Pisos sinodą, pats išsiskirsiąs, pripažinsiąs jį, Benediktą, tikru popiežium ir pavesiąs jam įtakingas pareigas Bažnyčioj. Sigismundui ir Aragono bei Kastilijos karaliams nepasisekė perkalbėti Benedikto; bet Aragono ir Kastilijos Bažnyčios pripažino sinodą ir atsiuntė savo atstovus. Sinodas 1417. VII. 26 nuvertė „schizmatiką ir eretiką" Benediktą. Jis iki gyvos galvos, visų apleistas, gyveno savo giminės pily ties Valencija ir sakė, kad čia esanti visuotinė Bažnyčia.

79

Ne tik schizma panaikinti knietėjo Konstanzo sinodui, bet ir Bažnyčia reformuoti, o pirmiausia išravėti vis tebestiprėjanti Čechijoj, o iš Čechijos į Vokietiją, Vengriją bei Lenkiją tebesiskverbianti erezija. Norėjo nuplauti nuo Čechijos erezijos dėmę ir jos sosto įpėdinis Romos karalius Sigismundas. Pakvietė jis Konstanzo sinodan Husą, kad susirinkusių tėvų akivaizdoj pasiteisintų; pažadėjo jį globoti, leisti laisvai važiuoti Konstanzan ir atgal; davė saugomąjį laišką. Nelabai pasitikėjo Husas sinodo nepartyvumu, nujautė mirti važiuojąs; tačiau tikėjosi kiek ir laimėsiąs kovą dėl Kristaus mokslo, pačius sinodo tėvus — nayvus reformatorius! — įtikinsiąs. Taigi, 1414. X. 11 išvažiavo jis iš Prahos ir XI. 3 atvyko Konstanzan. Bet jo priešai — Steponas iš Palečo, Vladislovas Timas, kuris 1412 m. pardavinėjo Prahoj indulgencijas, ir kiti — buvo jį praviję. Agitavo jie prieš Husą ir sinodo tėvų tarpe, ir popiežiaus Jono dvare. Kai po kelių savaičių pasklido gandas, kad Husas norįs pabėgti, Jonas, nepaisydamas saugomojo Sigismundo laiško, liepė jį suimti. Sigismundas supyko, grasino

palikti Konstanzą, jeigu popiežius nepaleisiąs Huso. Bet pralotai atsakė, kad, imperatoriui išvažiuojant, savaime pasibaigsiąs ir sinodas ir kad nieko nereiškią eretikui duodamieji pažadai, žodžiai bei laiškai. Ne pirmą kartą teko Sigismundui savo žodis laužyti, juo veikiau sulaužė jį Bažnyčios labui. Jono XXIII paskirtoji komisija ėmė kvosti liudininkus, kurie kaltino Husą, bet advokato jam nedavė. Surašė ji 42 kaltinamuosius punktus, o išgirdus, kad Husas pritardavęs vienam savo draugui, Prahos kunigui, pradėjusiam teikti Švenčiausią pasaulininkams dviem pavidalais, ir šitą punktą į kaltinamąjį aktą įdėjo. Tačiau visos tos neteisybės buvo niekai palyginti su tuo, kaip elgėsi su Husu, Jonui pabėgus, patys sinodo tėvai.

Konstanzo vyskupo pilin ant Reino kranto atvežtas, buvo čia Husas pančiais sukaustytas, naktį su prirakintomis prie sienos rankomis. Naujoji, sinodo išrinktoji komisija, kurioj dalyvavo ir kardinolas Ailli, nebeleido Huso draugams jo pamatyti, o pati ėmė tirti ne tik Huso, bet ir Wiclifo mokslą. Tik sinodui Wiclifo mokslą pasmerkus (1415. V. 4), teliepė komisija atvežti Husą atgal į Konstanzą (VI. 5) ir pasiūlė jam sinodo posėdy išsižadėti erezijų, kurios buvo 45 punktais išdėstytos. — Husas laikąs Bažnyčią Dievo amžinajam gyvenimui išrinktųjų visuomene, o Bažnyčios galva patį Kristų, ne popiežių. Ne pagal Kristaus įstatymą gyvenąs popiežius esąs antikristas. Tvirtinąs Husas, kad pradžioje popiežiai buvę lygūs kitiems vyskupams ir kad reikią atgaivinti toji pirmykštė visų vyskupų lygybė. Didžiausiu autoritetu, didesniu, nei tėvų nuomonės ir Bažnyčios tradicija, pripažįstąs jis Šv. Raštą, o tą eretiškąją savo nuomonę remiąs Augustino, Grigaliaus Didžiojo ir Bernardo iš Clairvaux žodžiais. Mokąs jis, kad Švenčiausias ir pasaulininkams turįs būti teikiamas vyno pavidalu. Husas sutiko išsižadėti visa, kas klaidinga, bet prašė, kad pirma būtų jam tas klaidingumas įrodytas. Tada perskaityta jam visi kaltinamieji punktai. Bet kai mėgindavo Husas atskirus punktus išaiškinti, visi kartu imdavo rėkinti šaukti, o kai jis tylėdavo, sakydavo, kad jis prisipažįstąs kaltu. „Įsivaizdavau“, sakė pagaliau Husas, „kad sinodo tėvai yra mandagesni, drausmingesni ir geresni“. Truputį mandagesni jie ir rados kito posėdžio metu, gal todėl, kad jame dalyvavo ir Romos karalius. Šįkart galėjo Husas pasakyti, kad niekuomet negynęs v i s ų Wiclifo nuomonių, tik protestavęs, kai visos jos kartu, be jokio aiškinimo ir

skirtumo buvo smerkiamos. Jis mėgino paaiškinti, kaip jas supranta, ir apginti savo nuomones. Bet sinodo tėvai ginčytis su eretiku nenorėjo. Jų galva, Bažnyčios mokslu reikią nesiginčijant tikėti, ir Bažnyčia turinti ne įtikinėti žmones, bet versti juos tikėti. Sigismundas patarė Husui nusileisti sinodui, nes jis, karalius, eretiko globoti nenorįs. Husas romiai atsakė, kad atvažiavęs sinodan ne atkakliai savo nuomonių ginti ir kad sutinkąs išsižadėti savo klaidų, jeigu jos būsiančios jam įrodytos. Nuo tų savo žodžių Husas neatsisakė nei naujame sinodo posėdy (VI. 8), nei privačiuose pasikalbėjimuose su norinčiais jį perkalbėti draugais ir kardinolais Ailli bei Zabarella. Verkdamas tvirtino jis, kad niekas nėra jam įrodęs jo nuomonių klaidingumo. Buvo jis pasiryžęs geriau baisia mirtimi mirti; meldėsi Dievui ir šventiesiems, kad duotų jam stiprybės iškentėti kančias ir mirti.

Konstanzo katedron, kur be sinodo ir Sigismundo su savo dvariškiais susirinkus buvo didelė žmonių minia, buvo atvestas (1415. VI. 6) Husas. Iškilmės prasidėjo mišiomis. Po mišių Lodi vyskupas pasakė ilgą pamokslą apie krikščionių pareigą naikinti erezijas, buvo perskaitytos bei pasmerktos tūlos Wiclifo bei Huso tezės ir paskelbtas pranešimas apie Huso bylą. Kelis kartus mėgino Husas protestuoti. „Laisvai", sakė jis pagaliau, „čia esančio karaliaus laišku saugomas" (jis įsmeigęs akis į Sigismundą ir net Sigismundas paraudęs) „atvykau aš savo nekaltumo įrodyti ir už savo tikėjimą atsakyti". Vienas pralotas perskaitė sinodo nutarimą, skelbiantį Husą eretiku. Husas vėl garsiai protestavo ir, atsiklaupęs, prašė Dievo dovanoti visiems jo priešams. Po to apvilko jį kunigo rūbais, davė jam į rankas taurę ir paskutinį kartą pasiūlė išsižadėti erezijų. Husas atsakė, kad negali meluoti Dievo bei žmonių akivaizdoj ir tuo kitų žmonių gundyti. Tada garsiai besimeldžiančiam Husui atimta buvo taurė, ir nuvilkti kunigo rūbai, panaikinta tonzūra. Ant galvos buvo jam uždėtas popierinis kūgis su nupieštais jame trimis velniais, jo sielą pragaran velkančiais, ir su užrašu: H i c e s t h a e r e s i a r c h a. „Bažnyčia su tavim nebebendrauja", sušuko vyskupai, „ir atiduoda tavo kūną pasaulinei valdžiai, o sielą Šėtonui". — „O aš atiduodu ją", tarė Husas, „savo Viešpaties Jėzaus Kristaus rankosna". Karaliaus įsakymu pfalzgrafas Liudvikas su savo kariais nuvedė pasmerktąjį, kad „pasielgtų su juo kaip su eretiku". Sinodui ėmus svarstyti Bažnyčios reikalus, Husas melsdamasis ir giedo-

damas ėjo savo Golgoton. Priėjo, atsiklaupė ir, pakėlęs rankas, garsiai meldėsi. Kai kurie pasiūlė, kad prieitų jis išpažinties. Bet griežtai pasipriešino tam vienas kunigas, mat, troško, kad eretikas atsitiktinai dangun nepakliūtų. Budeliai pririšo Husui rankas prie stulpo virvėmis, o kaklą net geležine grandine; iki kaklo apkrovė jį malkomis bei šiaudais ir, Husui vėl atsisakius prakeikti savo erezijas, užkūrė laužą. Husas giedojo: „Kristau, gyvojo Dievo Sūnau, pasigailėk manęs!“ Kai ėmė jis giedoti tai trečią kartą ir pridėjo: „Tu, kuris iš nekaltosios mergelės Marijos esi gimęs“, vėjas šiuptelėjo jam į veidą liepsna ir dūmais. Dar kelias valandėles — kiek reikią dviem, daugiausia trims „Tėve mūsų“ sukalbėti — krutino jis lūpomis ir judino galva... Jo pelenai supilti buvo į Reiną.

„Husas“, rašė Gersonas, „buvo pripažintas eretiku ir pasmerktas. Kad būtų buvęs jam duotas advokatas, tai nebūtų buvę galima jo kaltės įrodyti“. Sinodo tėvai, iš tikro, po kojų pamynė teisės normas, nedavė Husui gintis, nenorėjo klausyti jo paaiškinimų, nemėgino jo įtikinti ir žiauriai nužudė. Pasmerkė jį remdamies tik jo priešų, tiesa, daugiausia čechų, žodžiais ir ištrauktais iš jo veikalų posakiais, kuriuos galėjęs jis būtų apšvelninti ar kitaip išaiškinti. Bet jo mokslas iš esmės buvo eretiškas, ir tėvai suprato tą mokslą daug geriau, nei kad pats Husas. Jie matė, kad Huso mokslas griauna tos hierarchinės Bažnyčios pagrindus, kurią stengėsi jie atgaivinti ir kurią Husas tepripažino tik tiek, kiek pats buvo nenuoseklus mąstytojas. Jie padarė iš to mokslo visas logiškai neišvengiamas išvadas, kurių nebuvo daręs Husas ir kurios buvo pavojingos ir pačiai Bažnyčiai, ir politinei-socijalinei santvarkai. Tėvai tarėsi giną Bažnyčią ir valstybę, tikėjosi pavyzdinga erezïarcho bausme nubauginti čechus. Tuo buvo susirūpinęs ir Sigismundas. Kad grįšiąs Husas Čechijon, sakė jam ištikimieji patarėjai, tai įsiliepsnosiąs prasidėjęs jau gaisras; geriau esą čia šaknys išrauti, o ten šakos apgenėti. Baimė padarysianti savo.

— Nepadarė. Čechai neišsigando, o pasipiktino. Prahos seimas atsiuntė sinodui smarkų protestą, skundėsi, kad sinodas yra įžeidęs Čechų tautą, priminė sinodui, kad Husas buvęs geras, doras bei teisingas žmogus, tikras krikščionis, bodėjęsis erezijų ir skelbęs Dievo žodį šv. tėvais sekdamas. Čechų ponai prašė būsimojo popiežiaus padėti Čechijai krikščioniškai gyventi ir tvirti-

no, kad iki paskutiniojo kraujo lašelio ginsią Kristaus įstatymą ir romius, jį skelbiančius kunigus. Prie savo protesto pridėjo ponai ir peticiją, kur reikalavo, kad Dievo mokslas būtų skelbiamas Čechijoj laisvai ir pagal Šv. Raštą, kad vyskupai baustų pamokslininkus, kurie Šv. Rašto žodžiams prieštarauja ir kad visus ginčus spręstų Prahos universiteto rektorius ir magistrai.

Sinodas žinia kad negalėjo išpildyti tokių reikalavimų. Atskyrė jis nuo Bažnyčios minėtąjį protestą pasirašiusius ponus, o Prahos universitetui atėmė teises ir privilegijas. Tiesa, kai kurie sinodo nariai ėmė abejoti, ar galima nuraminti Čechija teroru; siūlė išvaduoti iš kalėjimo wiclifininką ir Huso gerbėją J e r o n i m ą P r a h i e t į, kuris, ilgo bei sunkaus kalėjimo nukamuotas, išsižadėjęs buvo erezijų, ir pasinaudoti jo įtaka čechams. Bet Jeronimui pagailo kančių išsigandus, ir drąsiai išpažino jis savo tikėjmą; sinodo posėdy, užuot keikęs savo klaidas, išgarsino Husą. Tolerantiškumo gynėjus nuveikė Jeronimo bei Huso priešai čechai ir Gersonas, ir 1416. V. 30. Jeronimas buvo sudegintas. „Smerkiate mane", kreipėsi jis į savo teisėjus, „nors esu nekaltas. Bet paliksiu jūsų kūne gylį. Kviečiu jus atsakyti man po šimto metų Visagalio Dievo akivaizdoj".

80

Svarbiausias, bet ir sunkiausias Konstanzo sinodo uždavinys buvo B a ž n y č i o s r e f o r m a. Tačiau niekas nesuprato tos reformos taip, kaip Wiclifas ar Husas; niekas nė nemanė gaivinti Evangelijos idealų. Sinodas atstovavo hierarchinei Viduramžių Bažnyčiai ir bažnytinės dvasios visuomenei. O toji visuomenė turėjo nepalyginti daugiau reikšmės, nei galima manyti tyrinėjant ir todėl neišvengiamai išpučiant schizma ir erezijos. Jos pažiūras ir polinkius reikšdino šventieji, kurių XIV — XV amžiui netrūko, pamokslininkai, senųjų ordinų reformatoriai ir naujųjų steigėjai — K o t r y n a S i e n i e t ė, j ė z u a t ų steigėjas G i o v a n n i C o l o m b i n i, o b l a č i ų steigėja F r a n c e s c a R o m a n a († 1440), B e r n a r d i n a s S i e n i e t i s, V i n c a s F e r r e r, P e t r a s L u x e m b u r g a s, G e r h a r d a s G r o o t (1340-84), b e n d r o j o g y v e n i m o b r o l i j ų steigėjas, ir daug kitų. Toji visuomenė tikėjo senąja savo Bažnyčia, sielojosi jos nelaimėmis ir baisiąja schizma, troško jos reformos, rėmė ir

sinodus, bet negalėjo nė įsivaizduoti Bažnyčios be popiežiaus. Todėl taip nenuosekliai ir galvojo tokie teologai, kaip Ailli ir Gersonas, todėl Konstanzo tėvų daugumas ir priešinosi radikaliems sinodinės teorijos atstovams, kad bendravo su bažnytine visuomene ir kad jos tendencijas aiškino bei vykdė. Josios abejojimus ir troškimus vaizdavo sinodo partijų, sinodo ir popiežių tarpusavio kova. Sinodas norėjo reformuoti Bažnyčią, bet daugumas tėvų reformatorių laikė idealu netolimosios praeities Bažnyčią, be to — apidealintąją, Bažnyčią, kur rūpestingas popiežius vadovavęs dorai kunigijai, kunigija valdžius pasaulininkus ir mokius juos krikščioniškai gyventi, o pasaulininkai buvę jai paklusnūs. Tėvų reformatorių nuomone, nieko nereikėję iš esmės keisti, tik sudorinti žmonių gyvenimas, mokyti jie Bažnyčios mokslo, o tam pirmiausia sudrausti ir sudorinti pati kunigija. Visiems aišku buvo, kad finansinė kurijos sistema — annatos, reservacijos, provisijos, ekspektancijos, dispensacijos, įvairūs ir tamel didėją mokesčiai, indulgencijų pardavinėjimas — tvirkino ir pačią kuriją, ir kunigiją. Norėta tad reformuoti Bažnyčia ne tik in membris, bet ir in capite, t. y., pertvarkyti ir sudorinti kurija, naujais įstatymais sudrausti kardinolai ir pats popiežius. Taigi, ne tik schizma, bet ir Bažnyčios reforma kėlė aikštėn klausimą, kas turi pirmininkauti Bažnyčiai: popiežius ar visuotinis sinodas, nes, žmogiškai samprotaujant, sunku buvo tikėtis, kad ištvirkusi kurija pati save reformuotų. Kai kurie projektininkai nuosekliai ir labai praktiškai siūlė padėti Bažnyčios santvarkos pamatan perijodiškai sušaukiamųjų visuotinių ir provincinių sinodų sistemą.

Bet popiežiaus pirmenybės idėja, esam jau matę, tiek buvo įsikerėjus, kad patys sinodininkai gandėjosi daryti logiškai neišvengiamas išvadas iš savo teorijos ir stengėsi, kaip Gersonas, sofistiškais samprotavimais suderinti ją su popiežiaus pirmenybe. Jie nedrįso griežtai atmesti pastarosios gynėjų — savo pačių valdžią ginančių kardinolų ir italų, kuriems popiežiaus pirmenybė buvo patrijotizmo dalykas, — argumentų. Antra vertus, popiežiaus pirmenybė turėjo ir didelę praktinę reikšmę. — Provincijų sinodai atstovavo kiekvienas savo tautos Bažnyčiai ir dėl jos gerovės su kurija kovodami, noroms ar nenoroms, sąmoningai ar ne, griovė vakarų Bažnyčios vienovę, o visuotinį sinodą dažnai bejėgį darė tarpusavinė jo „nacijų“ kova. Ir kas gi, popiežiaus valdžiai išnykus, galėjęs būtų apginti pačią tautinę Bažnyčią nuo

trokštančio ją pasiglemžti valdovo ar padėti tam valdovui ją eksploatuoti? O politinių savo valstybės ir savo valdovo tikslų siekdama kiekvienos tautos Bažnyčia dažnai stengdavosi pasinaudoti universalia popiežiaus valdžia tiems tikslams įvykdyti ir prireikus pati kėlė aikštėn popiežiaus pirmenybę, nors ginčijo ją, kai darė tatai kitos tautos Bažnyčia. Egojistiniai tautinių Bažnyčių, valdovų, kardinolų ir atskirų pralotų sumetimai mezgėsi su principiniais ginčais. Taigi, sinodo sumanytosios reformos nelengvo darbo būta.

Tik 1415. VII. 24 Konstanzo sinodas teišrinko reformos komisiją (3 kardinolus ir 32 keturių nacijų atstovus). Ji dirbo iki 1416. X, bet sinodui jokio pranešimo nepadarė, nes dėl svarbiausių klausimų sinodininkai negalėjo susikalbėti su popiežininkais. Daug blogiau buvo, kad nustojo savo autoriteto ir karštasis reformos šalininkas Sigismundas. Tėvai nebebijojo nei Jono XXIII, nei Benedikto XIII; o pats Sigismundas įsikišo į Prancūzijos kovą su Anglija, 1416. VIII. susidėjo su Anglija ir tuo sukurstė prieš save įtakingą sinodo naciją, prancūzus. Iki tol prancūzai ėjo išvien su vokiečiais ir anglais prieš italus ir kardinolus; dabar susiartino su kardinolais ir ėmė kovoti su anglais, su kuriais susirėmė ir ispanai. Kardinolai tuoj pasinaudojo nacijų kivirčais. — Sinodas 1415. V—VII buvo nutaręs, kad naujasis popiežius negali būti išrinktas be jo sutikimo, ir norėjo pirma reformuoti Bažnyčią, o tik paskui — gal, pats, be kardinolų — jį išrinkti. Dėl minėtosios nacijų kovos kardinolams pasisekė pakeisti toji sinodo darbų programa: 1417. V buvo nutarta, kad naująjį popiežių rinktų kardinolai drauge su sinodo atstovais, o 1417. VII ir pats Sigismundas turėjo sutikti, kad popiežius būtų išrinktas tuoj po kurijos reformos ir paskui drauge su sinodu reformuotų visą Bažnyčią in membris. Buvo išrinkta nauja reformos komisija, bet ir ji savo darbo nepabaigė. —

Kardinolas Ailli ėmė reikalauti pirmučiausia išrinkti popiežių, nes negalinti Bažnyčia ilgiau gyventi begalvė. Jį parėmė visa kardinolų kolegija, italai, prancūzai ir ispanai. Imta kaltinti vokiečiai Huso erezija, o Sigismundas neteisėtu kišimusi į Bažnyčios reikalus. Kardinolai grasino palikti sinodą. Kilo pavojus, kad jis iširs. Bet čia surado kompromisą anglų vadas Winchesterio vyskupas Heinrichas Beaufort; pasiūlė, kad būtų priimti ir paskelbti komisijų jau paruoštieji dekretai ir išrinktas popiežius,

bet kad sinodo nutarimu būtų laiduota ir visos Bažnyčios reforma, drauge su sinodu popiežiaus vykdytina. Iš tikro, 1417. X. 9 ir 30 buvo paskelbti 5 reformos dekretai, kurie skyrė rinktis būsimuosius sinodus po 5 ir 7 metų, o paskui kas 10 metų, visokiomis priemonėmis saugojo Bažnyčią nuo naujosios schizmos, pripažino aukščiausius Bažnyčios pralotus nepakeičiamais ir mažino kiek popiežiaus valdžią bei pajamas (spolijų bei prokuracijų teisę), o patį būsimąjį popiežių įpareigojo drauge su sinodu reformuoti Bažnyčią. Popiežių rinkti, sinodo nutarimu, turėjo šįkart kardinolų kolegija (23 kardinolai) drauge su 30 penkių sinodo nacijų (italų, ispanų, prancūzų, anglų ir vokiečių) atstovų.

Išrinktas buvo, 1417. XI. 11, kilnusis romėnas O d o C o l o n n a, M a r t y n a s V (1417-31 m.), mandagus ir išsimokslinęs, nesenas dar (49 m.) žmogus, geras kanonų teisės žinovas. Kardinolu paskyrė jį 1405 m. I n n o c e n t i j u s VII; vėliau globojo jį ir visą jo šeimą J o n a s XXIII. Jonui pabėgus iš Konstanzo, kardinolas Colonna prisijungė prie jo, kaip ir daugis kitų, bet greit grįžo sinodan. Čia niekuo nepasižymėjo, partijų ginčuose nedalyvavo, su visais geruoju gyveno. Netrūko jam dėlto nei galvotumo, nei energijos. Buvusis Jono XXIII bendradarbis, savaime aišku, negalėjo būti sinodininkas. Tiesa, vargu ar galėjo pripažinti sinodo pirmenybę ir išsižadėti tūkstantmečių kurijos tradicijų, tūkstantmetės jos ideologijos bet kuris popiežius. Ir be popiežiaus gynė jo pirmenybę kardinolai ir daugis sinodo narių: patys Martyno V rinkimai sako popiežininkus laimėjus kovą su sinodininkais. Bet dabar popiežininkai galėjo susispiesti apie gyvąjį popiežių, o sinodininkams reikėjo kovoti ne su popiežininkais ir popiežiaus pirmenybės idėja, kuri galima buvo ir gersoniškai aiškinti, bet su pačiu popiežium.

Martynas V pradėjo popiežiauti, kaip jo pirmtakūnai, — nekreipė ypatingo dėmesio į sinodo norus ir dekretus. Jo išleistosios taisyklės popiežiaus kanceliarijai niekuo nesiskyrė nuo jo pirmtakūnų išleistųjų. Davė jis Sigismundui teisę rinkti dešimtinę, ėmė duoti vadinamąsias ekspektancijas, uždraudė apeliuoti sinodui dėl popiežiaus nutarimų tikėjimo dalykuose. Tačiau pažadėjęs buvo drauge su sinodu reformuoti Bažnyčią ir atvirai nesipriešino tebereikalaujantiems reformų Sigismundui ir sinodui. Vėl buvo išrinkta reformos komisija. Dėja, ir šįkart negalėjo susikalbėti jos nariai. Italai, ispanai ir Paryžiaus universiteto atstovai gynė po-

piežiaus teises, prancūzai ir vokiečiai šovėsi jas apkarpyti, o anglai — juos ir be to gynė nuo popiežiaus Anglijos įstatymai — buvo abejingi. Norinčiam kuogreičiausiai nusikratyti sinodu popiežiui nereikėjo nė savo noro rodyti, nes netrukus visiems paaiškėjo, kad nieko negali išeiti iš sinodo triūso. Pagaliau vokiečių nacija įteikė savo pasiūlymus tiesiog popiežiui, o ja greit pasekė ir kitos nacijos. Martynas atmetė vokiečių pasiūlymą dėl priemonių kovoti su popiežium, bet sutiko su mažesnės reikšmės projektais. Visa Bažnyčios reforma in capite pasibaigė 7-ais dekretais (1418. III. 21), kurie sumažino ir aptvarkė kiek finansines kurijos teises. Reformą in membris Martynas įvykdė konkordatais su atskiromis nacijomis (ir jų valdovais): super certis articulis, super quibus non poterat fieri concordia nationum,... concordaverunt nationes singillatim quaelibet pro se su cardinalibus pro parte papae deputatis. Tie konkordatai (1. su vokiečiais, 2. su anglais, 3. su prancūzais, italais ir ispanais) siaurino finansines kurijos teises (annatų, vakancijų, beneficijų ir t. t. praktiką), fiksavo kardinolų skaičių (24 kard.) ir laidavo, kad jais bus skiriami mokyti bei dori žmonės iš visų nacijų su pačios kardinolų kolegijos sutikimu. Konkordatai buvo pasirašyti penkeriems metams, t. y., iki naujo visuotinio sinodo, kuris turėjo susirinkti 1423 m. Pavijos mieste.

Taigi, Konstanzo sinodas panaikino schizmą, bet nepajėgė reformuoti Bažnyčios (jo paskelbtųjų dekretų ir konkordatų reforma pavadinti negalima), nes popiežiaus pirmenybės idėja buvo stipresnė ir labiau sutiko su vakarų krikščionybės dvasia, nei sinodinės Bažnyčios idėja, ir nes tautinės Bažnyčios negalėjo susikalbėti viena su kita ir su kurija dėl konkrečių reformų. Tačiau negalėjo reformuoti Bažnyčios ir popiežius. Iš tiesų, reformai pirmiausia reikėjo, kad būtų pertvarkyta visa finansinė kurijos sistema. Bet negalėjo popiežius pirmininkauti Bažnyčiai ir valdyti jos neturėdamas pinigų. Keistoka buvo reikalauti, kad jis taptų vargšu Kristaus sekėju, ir tikėtis, kad evangeliškojo gyvenimo pavyzdžiu privers jis klausyti savęs galinguosius bei turtinguosius Bažnyčios kunigaikščius, apsigins nuo tokių valdovų, kaip Prancūzų ar Neapolio karaliai, ir nuveiks Bažnyčios valstybę išsidalinusius sinjorus. Pigu atrodė panaikinti annatos, provisijos, ekspektancijos ir t. t. Bet kuo gi galima buvo pakeisti tos pajamos, svar-

biausia Bažnyčios nusmukimo priežastis? O popiežiui ir tų pajamų nebeužtekdavo, nes reikėjo jam įsiviešpatauti Romoj ir dėl Romos bei visos Romos valstybės derėtis ir kariauti su Romos diduomene bei tauta, su Romos valstybės sinjorais, su Neapolio karaliais, Milano dukais, su Florencija ir Venecija. Bažnytinės ir politinės savo galios neatgaivinęs popiežius negalėjo reformuoti Bažnyčios, o tą galią atgaivinti norėdamas turėjo niekinti Bažnyčios reformą. Bažnyčia seniai jau virtus buvo savotišku politiniu organizmu, savo itališkąja valstybėle besiremiančia ir į kitas valstybes besiskverbiančia valstybe. Valdovo valdžiai kitose valstybėse stiprėjant, turėjo stiprėti ir absoliutistinės popiežių tendencijos. Tik pirmykštės krikščionybės, gražios, bet nebegyvos praeities, idealus gaiviną eretikai tekėlė aikštėn religinės demokratijos idėją, o jų sąjūdis — ir Anglijoj, ir Čechijoj — tapo pavojumi ir visai politinei - socijalinei Europos santvarkai. Argi ne tomis pačiomis religinės demokratijos idėjomis buvo užsikrėtę kiek ir sinodinės teorijos atstovai?

XI

Rytų pasienis, Vokietija ir Baselio sinodas

81

Romos, Vokiečių ir Vengrų karaliui Sigismundui Bažnyčios vienovė bei reforma knietėjo ir todėl, kad bemanąs jis buvo aptvarkyti Vokietiją. Bet visa XIII—XIV amžiaus istorija rodė, kad tvarkyti Vokietiją tik galingas kunigaikštis tegalėjęs. Sigismundas pirmiausia ir rūpinosi savo paties valstybe, Vengrija. Vokietijoj lengvai jis atsisakė nuo Brandenburgo (§ 78). Tuo didesnį dėmesį kreipė į rytų Vokietijos pasienio valstybių tarpusavio santykius.

Svarbiausios rytų valstybės buvo Habsburgų (Aukštutinė ir Žemutinė Austrija, Štirija, Karintija, Kraina, Görz, Tirolis) ir Luxemburgų (Čechija, Moravija, Silezija, Vengrija) žemės, kurias išsidalino įvairios jų giminės linijos. Habsburgai kovojo su Šveicarija ir skverbėsi į šiaurinę Italiją; Sigismundui Luxemburgui teko kovoti dėl Vengrijos žemių su Turkais, Neapolio karaliais ir Venecija, kuri 1409 m. nusipirko iš Neapolio karaliaus Vladislovo Zarą ir mėgino įsigyti visą Dalmatiją. Bet dar pavojingesnė atrodė Vengrų karaliui staiga įsigalėjusi Lenkija.

Lenkiją sustiprino, gal, net išgelbėjo unija su Lietuva (§ 14). Tiesa, greit ir Jogailai-Vladislovui II, ir Lenkijos galiūnams paaiškėjo, kad Krėvos akto nusakytoji unija buvo neįvykdoma. Krokuvoj besėdint negalima rados valdyti tolima Lietuva, o lenkų kišimasis į jos vidaus reikalus užžiebė didikų patrijotizmą. Jogaila turėjo paskirti savo vietininku pirma savo brolį Skirgailą, paskui savo brolėną Vytautą Didįjį, kuris

buvo jau susidėjęs su Maskva ir Ordinu ir apie kurį buvo besispiečią Lietuvos savarankiškumo gynėjai. Astravos aktais 1392. IX. 5 Vytautas pripažino Lietuvą Jogailos, Jadvygos ir Lenkijos feodu (nors šis terminas ir nebuvo jo pavartotas), o pats ilgainiui tapo faktiškai savarankišku jos valdovu; 1398 m. vienos puotos metu Lietuvos kunigaikščiai ir bajorai paskelbė jį net Lietuvos karalium. Vadinamoji Vilniaus unija (1401 m). patvirtino tuos, nevisai aiškiai nusakomus Lietuvos ir Vytauto santykius su Lenkija ir Jogaila. Vytautas ir Lietuvos bajorai pažadėjo būti ištikimi Lenkų karaliui ir karalystei. Vytautas iki gyvos galvos gavo supremum principatum terrarum Litwanie ir caeterorum Jogailos dominiorum ducatum. Jam numirus, tąjį supremum Didžiosios Kunigaikštystės principatum ir ducatum turėjo gauti atgal Jogaila ir Lenkija. Bet ir Jogailai numirus, Lenkijos bajorai nesirinksią naujo karaliaus su Vytautu ir Lietuvos bajorais nepasitarę. Vytautas valdė Lietuvą savarankiškai, tvarkė ją betgi kultūringesnės Lenkijos pavyzdžiu — skyrė vaivadas, kašteliogonus, urėdus ir t. t. Lietuvos bajorai įsigijo tokias pat teises bei privilegijas, kaip ir Lenkijos, ir pastarųjų pasiūlymu prisiėmė net jų herbus. Visa tai ilgainiui naikino tautines Lietuvos ypatybes, skiepjio jau aplenkintąją Europos kultūrą. Ypačiai svarbi buvo čia krikščionybės ir kunigijos įtaka. Tačiau nereikia niekinti ir Lietuvos reikšmės Lenkijai. Vytautas ne tik dažnai vadovavo pačiam Jogailai, bet kišosi ir į Lenkijos valdymą. Užsienio politika, dilpomatija ir karai stipriau siejo brolėnus ir abi valstybes, nei formalūs unijos aktai.

Vytautas padėjo kiek Jogailai išpildyti jo pažadus lenkams ir grąžinti Lenkijai prarastąsias jos rusų žemes. Raudonoji Rusija 1387 m. pasidavė Jogailai, kuris ir atgaivino kolonizacinę Kazimiero Didžiojo politiką. Tačiau Vytautas neužleido Lenkijai Valuinės ir Podolės, dėl kurių nuo sena kovojo Lietuva. Jadvygai ir lenkų bajorams priešinantis, sumanė jis grąžinti sostą Lietuvon pabėgusiam Auksinės Ordos chanui Tochtamyšui, o paskui su jo pagelba pasiglemžti Rusiją; tik pralaimėjo Vorkslos kautynes (1399. IX. 5) ir priverstas buvo nuo savo plano atsisakyti. Vytautas vedė didžiojo Lietuvos kunigaikščio politiką. Taip pat Lenkų labui politikavo Jogaila pietiniame Lenkijos pasieny: padarė 1387 m. savo va-

salu Moldavijos vaivadą, kuris tuo nusikratė Vengrų valdžia, paskui — Valachijos ir Besarabijos valdovus.

Vengrų karalius Sigismundas, savaime suprantama, negalėjo ramiai žiūrėti, kaip Lenkija savinasi žemes, kurios kadaise priklausė Vengrijai arba dėl kurių ji kovojo, ir kaip, susijungus su Lietuva, ima ji greit stiprėti. Vienas su Lenkija-Lietuva kariauti negalėdamas Sigismundas ieškojosi sąjungininkų, pirmiausia stengėsi patraukti savo pusėn senąjį Lietuvių ir Lenkų priešą — Teutonų Ordiną, kuris ir pats kėlė triukšmą visoj Europoj, visus baugino krikščionybei iš Lietuvos-Lenkijos pusės gresiančiu pavojumi. Įkeitė jis Ordinui Naująją Marką (Neumark, ji jungė Ordino žemes su imperija) ir įkalbėjo savo vasalui Vladislovui iš Opolijos įkeisti Ordinui ir Dobrzyną. Tas Vladislovas buvo Liudviko Didžiojo paskirtas Raudonosios Rusijos valdyti, o paskui perkeltas į Kujaviją ir Dobrzyną. Kaip ir Ziemovitas, buvo jis pasipiršęs Jadvygai, o Jogailai ją vedus, neiškarto jam nusileido — kariavo su juo, puolė net Krokuvą, tikėjosi bent Raudonąją Rusiją susigrąžinsiąs. Sigismundas, Vladislovas ir Ordinas sumanė pasidalinti Lenkiją-Lietuvą, įtraukė į koaliciją ir Vaclovą. Tik nieko iš to sumanymo neišėjo. Kad ir galėjo pasiremti tuometiniu savo vasalu ir Jogailos priešu Vytautu, didysis Ordino magistras Konradas von Jungingen nebuvo linkęs kariauti, o Jogaila paskubėjo susitaikinti su Vytautu (1392 m.). Po ketverių metų Osmanų grasinamas ir pats Sigismundas pasirašė taiką su Lenkija. Susitaikinęs ir su Vaclovu, Jogaila išvijo Vladislovą iš Lenkijos žemių. Galėjo jis dabar pulti Ordiną, pavojingiausią Lietuvos ir Lenkijos priešą.

Iki tol Ordinas naudojosi Lenkų karais su Lietuviais ir pilietiniais pačių Lietuvių karais. Vytautas 1390 m. antrusyk su juo susitarė, ir Ordinas tikėjosi padėsiąs jam atimti iš Jogailos Lietuvą ir paversiąs ją vasaline savo valstybe. Bet 1392 m. Vytautas, kaip minėta, baigtinai susitaikino su Jogaila. Teutonų viltys vėjais nuėjo. Lietuvos krikštas ištrenkė jiems iš nagų geriausią jų ginklą: sunku dabar rados vadinti jų kova su Lietuva kryžiaus karu. Ordino „misija“ pasibaigė. O tiktai su nuolat atplūstančių iš Europos „kryžiuočių“ pagelba ir tegalėjo jis sėkmingai siekti savo tikslų. Antra vertus, nusmuko ir paties Ordino valstybė. Ordinas buvo despotiškai savo kraštą valdanti, ne-

didelė (koks tūkstantis riterių) draugija ir griežtai skyrėsi nuo savo valdinių. Žvairom žiūrėjo į jį ir krašto bajorija, kuri troško pati savo reikalus tvarkyti, ir miestai (daug iš jų buvo įstoję į Hansą), su kuriais lenktyniavo savo prekyba ir kurių gerove nesirūpino Ordinas. Pagaliau, kadaise pavyzdinga paties Ordino santvarka išklibo, riterija ištvirko. Kiek buvo sunykus Ordino galia rodo tai, kad 1407 m. didysis magistras užleido 1398 m. Ordino įsigytąjį Wisby karalienei Margaritai (1387—1395—1412 m.), Danų karaliaus Waldemaro IV dukteriai ir Norvegijos karaliaus Hakono VIII našlei, kuri vadinamąja Kolmaro Unija (1397 m.) patapo visų trijų karalysčių (Švedijos, Norvegijos ir Danijos) karaliene. Prūsų bajorija bruzdėjo; jos dalis įsteigė Driežlų Sąjungą (Eidechsenbund), kuri susižinojo su lenkais.

Ordiną apgavusiam ir su Jogaila susidėjusiam Vytautui tuojau prireikė gintis nuo vokiečių „reizų" (1392-94 m.). Jogaila padėjo savo brolėnui vasalui apginti vokiečių apsiaustąjį Vilnių (1394 m.) ir drauge su juo pradėjo diplomatinę kovą su Ordinu. Pasisekė jam patraukti savo pusėn imperatorius Vaclovas, kuris 1395 m. uždraudė Teutonams puldinėti Lenkiją ir Lietuvą, ir popiežius. Bet Vytautui Lenkijos reikalai mažiau rūpėjo, nei kad Jogailai Lietuvos. Rytinės savo politikos planais užsidegęs, norėjo Vytautas taikos vakaruose ir, Lenkams priešinantis, ėmė tartis su Ordinu (1396-97 m.). Ordinas irgi linkęs buvo susitaikinti su Vytautu ir tuo, gal, suvaidinti jį su Jogaila; 1398. X Salyno saloj susivažiavę, Vytautas, didysis magistras ir Livonijos magistras pasirašė amžinąją taiką: Vytautas atidavė vokiečiams Žemaičius ir Sūduvių dalį. Noroms ar nenoroms, bet Jogaila nusileido Vytautui, kuris ėmė tarpininkauti jam ir Ordinui, 1400 m. su paties Vytauto pagelba pasivergusiam Žemaičius.

Tik po to, kai priverstas buvo atsisakyti nuo plačių savo užsimojimų rytuose, ėmė Vytautas remti bei kurstyti Žemaičius prieš Ordiną. Ir Jogaila jo neišdavė: kad ir kaip stengėsi didysis magistras padaryti su juo separatinę taiką, jis padėdinėjo brolėnui ir kariuomene, ir diplomatija. Romos karalius Ruprechtas ir kurfiurstai labiau klausė Ordino, nei Jogailos bei Vytauto skundų, bet Bonifacijus IX pasidavė Jogailos įkalbamas ir 1403 m. uždraudė Ordinui kariauti su Lenkija bei Lietuva. Tie-

sa, praktinės reikšmės popiežiaus bulė neturėjo, ir, Vytauto karams dėl Smolensko prasidėjus, didysis magistras išsikovojo Račiąžo taiką (1404. V. 22), kuria Vytautas ir Jogaila išdavė Ordinui Žemaičius (jie reikėjo jam vėl užsikariauti), o Jogaila gavo teisę išsipirkti Dobrzyną ir Zlotoriją.

Tačiau toji taika neišsprendė amžinojo ginčo, nors Vytautas bei Jogaila pradžioje ir talkininkavo kiek Žemaičius vergiantiems vokiečiams. Netrukus Vytautas vėl ėmė slapta kurstyti Žemaičius, o Jogaila pareikalavo sau pietinės dalies Naujosios markos (Neumark), kurią Konradas von Jungingen buvo nusipirkęs iš Sigismundo. Sigismundas rėmė Ordiną, o pastarasis ne tiktai gynėsi. Numirus Konradui von Jungingen, didžiuoju magistru išrinktas karštakošis jo brolis Ulrichas (1407-10) paskelbė 1409. IX. 6 karą Jogailai ir užėmė Dobrzyną. Vaclovas, kaip ir Sigismundas, palaikė — tiesa, platoniškai — Ulrichą, kuris tikėjosi išskirsiąs brolėnus. Gal būt, jo sąjungininkas Sigismundas tuo metu tikrai siūlė Vytautui karaliaus vainiką. Bet brolėnai išvien ėjo. Su didele lenkų, lietuvių, rusų ir totorių kariuomene 1410. VII. 1 įsibrovė juodu į Prūsiją ir nužygiavo Marïenburgo link. Ties Žalgirio kalnu (tarp Tannenbergo ir Grünwaldo) užkirto jiedviem kelią Ulrichas, bet jo kariuomenė buvo kuone sunaikinta, pats jis, 203 broliai ir 12.000 „kilniųjų bei nekilniųjų krikščionių“ žuvo kautynėse (1410. VII. 15). Krašto bajorai, miestai ir kunigai ėmė pasidavinėti nugalėtojams. Deja, pavėlavo brolėnai pasinaudoti savo pergale: tik po dviejų dienų tepriėjo prie Marïenburgo, kurį tuo tarpu sutvirtino komtūras Heinrichas von Plauen. Jogaila atmetė vokiečių pasiūlytąją taiką ir ėmė siausti. Heinrichas atkakliai gynėsi, o jam beskubąs jau buvo talkon Livonijos magistras. Vytautas savo ir karaliaus vardu padarė su magistru paliaubas ir netrukus, rodos — bijodamas, kad magistras nepultų Lietuvos, pats su savo kariuomene jon pasitraukė. Priverstas tada buvo pasitraukti ir Jogaila (IX, 19), nes vienas paimti Marïenburgo vistiek negalėjo, o kariuomenė dėl ligų ėmė tirpti. Didžiuoju magistru išrinktas, Heinrichas von Plauen (1410-13 m.) pats užpuolė besitraukiančius priešus ir po dviejų mėnesių susigrąžino kuone visą Prūsų žemę. Su Livonijos magistro pagelba atrėmė jis naują Jogailos bei Vytauto puolimą (1411. I) ir tuo privertė juodu taikintis. — Thorno taika (1411. II. 1) Jogaila ir Vytautas gavo iki gyvos galvos

valdyti Žemaičius, Jogaila be to ir Dobrzyną; Ordinas turėjo išpirkti belaisvius.

Heinrichas von Plauen galėjo būti patenkintas Thorno taika, kuri leido atsipeikėti apirusiai jo valstybei. Negaišdamas ir ėmė ją gaivinti; kreipėsi net į bajoriją ir miestelėnus — įsteigė Žemės Tarybą, kurioj turėjo dalyvauti 20 bajorijos ir 27 miestų atstovai ir kuri turėjo kasmet rinktis Elbingo mieste. Bet tuo, kaip ir visu griežtu savo valdymu, Heinrichas sukurstė prieš save riteriją, visai nenorinčią išsižadėti savo valdžios krašto gyventojų labui. Ordino kapitula 1413. X. 14 nuvertė Heinrichą ir išrinko didžiuoju magistru maršalą Mykolą Kuchmeisterį von Sternberg (1413-22 m.). Heinricho reforma buvo panaikinta. Užuot valstybinęs krašto gyventojus, siję̨s su jais ir kūręs valstybę, Ordinas vėl ėmė despotiškai valdyti savo valdinius, o kai 1430 m. didysis magistras Povilas von Ruesdorf (1422-44) atgaivino Plaueno politiką, buvo jau pervėlu. Antra vertus, nebegalėjo Ordinas įtikinti Europos valdovų religiniais savo karų motyvais, juo labiau, kad Jogailos diplomatija visur ir visiems rodė tikrąjį „kryžiuočių" veidą. Šiuo atžvilgiu daug padarė Lenkijos delegacija Konstanzo sinode. Tos delegacijos narys, Krokuvos universiteto rektorius Povilas Włodkowicz įteikė vokiečių nacijai savo raštą *De potestate papae et imperatoris respectu infidelium*. Čia jis smerkė mėginimus krikštyti stabmeldžius smurtu ir karais, kaip kad darąs Ordinas, nes krikštas esąs laisvos žmonių valios ir Dievo malonės dalykas. Neigė Krokuvos universiteto rektorius ir Ordino privilegijų (be to, iš dalies suklastotųjų) reikšmę, nes imperatorius priklausąs popiežiaus ir pats negalįs niekam dovanoti stabmeldžių žemių. O teisingam karui — gynė Włodkowicz Jogailą bei Vytautą — krikščionys galį naudotis net stabmeldžių (taip antai — totorių) pagelba. Lenkai įrodinėjo sinodo tėvams, kad tikri lietuvių ir žemaičių krikštytojai yra Jogaila ir Vytautas, kurių darbą Ordinas savo karais, smurtais ir plėšimais tik tetrukdąs. Sinodo labiau paveikti buvo atvažiavus net žemaičių krikščionių delegacija, kuri gražiai parašytuoju memorandumu (Propositio Samaytarum) apskundė Ordiną, galintį savo smurto politika panaikinti krikščionybę visoj Žemaitijoj. Lenkų pasiuntiniai siūlė perkelti Ordiną (plg. § 12) ten, kur jis galįs kovoti su stabmeldžiais, taip antai, į totorių ar turkų pasienį. Žinoma, to

padaryti sinodas negalėjo, bet Žemaičių Bažnyčią sutvarkyti pavedė jis Vilniaus ir Lvovo vyskupams, vadinasi Jogailai ir Vytautui.

Patys Europos politikos uždaviniai netiesiog silpnino Ordiną. Dabar reikėjo Europai ne plėsti krikščionybė rytuose, kur stabmeldžių, galì sakyt, nebeliko, bet ginti krikščionybė nuo Turkų Vengrijos ir Austrijos pasieny. Be to, karingajai ir anarchinei riterijai užteko dabar ir savo vietinių karų Prancūzijoj ir bekariaujančioj su ja Anglijoj, Italijoj. Tik Vokietijai tikrai terūpėjo Ordino valstybė, kolonizacinio vokiečių sąjūdžio, Drang nach Osten, avangardas. Tačiau apirusi Vokietija mažai ką tegalėjo padaryti. Rėmė betgi Ordiną. Mat, įsigalėjusi Lenkija su savo vasalu Lietuva rados pavojinga ne tik Ordinui, bet ir Vengrų, Vokiečių, o nuo 1436 m. ir Čechų karaliui Sigismundui. Tiesa, ir jis perdaug rūpesčių turėjo, kad galėjęs būtų veikliai įsikišti į Teutonų kovą su Vytautu ir Jogaila. Kiek begalėdamas čia sąjungininkavo jis su Ordinu, čia slapta jį rėmė ir, nepartyviu tarpininku dėdamasis, apgaudinėjo Jogailą ir Vytautą; stengėsi atskirti Lietuvą nuo Lenkijos ir 1429 m. antrusyk (?) pasiūlė Vytautui karaliaus vainiką.

Po Thorno taikos Ordinas, tiesa sakant, tik tesigynė nuo Lietuvos bei Lenkijos puolimų, ir gynimosi reikalais reikia aiškinti tiek tai, kad šaukėsi jis Sigismundo, popiežiaus bei Europos valdovų pagelbos, tiek tai, kad, Vytautą susilpninti norėdamas, rėmė sukilusį prieš Vytautą Švitrigailą. Mat, Vytautas ir Jogaila nenorėjo pasitenkinti Thorno taika; mėgino derybomis ir karais priversti Ordiną baigtinai atsisakyti nuo Žemaičių (Vytautas reikalavo sau ir Klaipėdos) ir Sūduvių, o Lenkijai atiduoti mažų mažiausia Pomereliją (Pamarį), Kulmiją, Michalovą, Niešavą ir pusę Vyslos vagos. Po ilgų kovų Melno taika (1422. IX. 27; ji buvo patvirtinta Veliuonos suvažiavime 1423. V) Vytautas beveik pasiekė savo — kryžiuočiai atidavė jam Žemaičius (be Klaipėdos) ir didelę dalį Sūduvių, bet Jogaila tik Niešavą, dalį Vyslos vagos ir pusę Thorno plausto tegavo. Pats Vytautas privertė Jogailą nusileisti Ordinui ir pasitenkinti Melno taika. Vytautui nerūpėjo Lenkijos politikos tikslai, o lietuviškajai-rusiškajai jo politikai reikalinga buvo taika su Ordinu.

82

Ne todėl, kad brangus jam buvo Ordinas, rėmė jį Sigismundas, bet todėl, kad įsigalėjusi Lenkija tapo pavojinga Luxemburgų galiai valstybe. Iš tikrųjų, Jogaila ne tiktai įsigijęs buvo Raudonąją Rusiją ir kitas Vengrijos kadaise priklausiusias žemes — pasirašė jis 1411 m. sąjungos sutartį ir su Vengrijos priešu Venecija, o sąjungą su Austrijos (Štirijos) hercogu Ernstu Habsburgu patvirtino jo vedybomis su savo dukterėčia, Mazovijos kunigaikštyte. Tiesa, Vytautui tarpininkaujant, Jogaila ir Sigismundas susivažiavo Lubovlės (Lublau) miestan ir pasirašė amžinąją taiką (1411 m.); bet ji iš esmės tik paliaubos tebuvo ir nepakeitė Sigismundo politikos, tik padarė atsargesnę ir klastingesnę.

Tuo metu Sigismundas, Romos karalium išrinktas, kovojo ne tik su Venecija, bet ir su Milanu, nes norėjo įsiviešpatauti šiaurinėj Italijoj. Tik Bažnyčios schizmos ir sinodo klausimas tepriverte jį pasirašyti su Venecija paliaubas (1413. IV. 17). Be to, reikėjo jam aplankyti Vokietija, kad įkalbėtų luomams padėti itališkajai savo politikai ir karūnuotųsi Aachene (1414. XI. 8). O karūnuotasis ir tikrasis Vokiečių karalius, koks norėjo būti Sigismundas, turėjo rūpintis ir karalystės santvarka, ir savo, Romos karaliaus, pareigomis. Iš tiesų, Sigismundas manė su Konstanzo sinodo pagelba reformuoti Bažnyčią ir sutaikinti Europos valdovus bei sukurstyti juos bendram krikščionių darbui — karui su Osmanais, juoba, kad tas karas reikalingas buvo Vengrijai. Tačiau, užuot sutaikinęs Prancūziją su Anglija, Sigismundas susidėjo su Anglija ir ėmė ruošti karą su Prancūzija, pasišovė atimti jai visas jos prisisavintąsias imperijos žemes (1416-17 m.); kariauti taip ir nepradėjo, bet Konstanzo sinodo darbus baisiai tuo sutrukdė (§ 80). Viena jis telaimėjo: Martynas V pripažino jį Romos karalium ir pažadėjo karūnuoti imperatorium (1418. I. 24). Neturėjo ypatingos sėkmės ir Sigismundo pastangos aptvarkyti imperiją. Buvo jis bemanąs įsteigti miestų sąjungą ir tuo sustiprinti savo valdžią Vokietijoj. Bet pasipriešino tam tiek kunigaikščiai, tiek patys miestai, kurie nelinkę buvo didinti karaliaus valdžios. Nusileido Sigismundas ir drauge su seimu padalijo imperiją į keturias apskritis, kurioms vadovavo viršininkai (Hauptmann), priklausą paties kara-

liaus skiriamo vyriausiojo viršininko (Oberhauptmann). Po trejų metų, 1418 m., paskyrė Sigismundas imperijai savo vietininką (Statthalter und Verweser) — Brandenburgo kurfiurstą Friedrichą. Pats jis negalėjo ilgai gyventi Vokietijoj — priverstas buvo ginti Vengriją nuo Osmanų bei Venecijos, o greit pasirūpinti ir Čechijos reikalais.

Griežtos Konstanzo sinodo priemonės Čechų nenuramino, o atsiųstasis Čechijon apaštališkasis legatas, „geležinis“ Litomišlio vyskupas Jonas visus supykdė. Ponų sąjunga drąsiai vykdė Prahos seimo reikalavimus ir kovojo su daug silpnesne ponų katalikų sąjunga, kurią šaltokai rėmė Vaclovas. Husininkai valdė žymiausias Prahos parapijas. Vieni, universiteto vadovaujami ponai ir pasiturintieji miestelėnai, nedaug reikalavo — pirmiausia, kad Kristaus kūnas būtų teikiamas dviem pavidalais ir pasauliininkams. Jie vadinosi kalikstinais (taurininkais) arba utrakvistais, ir 1420. VII. Keturiuose Prahos Straipsniuose išdėstė savo programą. Čia be taurės pasaulininkams (1) reikalavo jie dar, kad (2) laisvai būtų skelbiamas Dievo žodis, (3) kad būtų konfiskuoti Bažnyčios turtai ir panaikinta pasaulinė jos valdžia, o kunigai būtų priversti gyventi evangeliškai, kad (4) pasaulinė valdžia (o ne kunigai) baustų už mirštamąsias nuodėmes. Kiti, kaimiečiai ir mažų miestelių gyventojai, nebepripažino skaistyklos, maldų už numirusius, relikvijų, šv. kryžiaus, pasninkų, sakramentalijų. Tiesa sakant, šitas, apskritai imant — demokratiškesnis ir radikalesnis, visuomenės sluoksnis bendro tikėjimo neturėjo; juo lengviau užsikrėsdavo jis besiskverbiančiųjų Čechijon eretikų — wiclifininkų, valdensų, vadinamųjų „pikardų“ (= begardų), laisvosios dvasios brolių — idėjomis. Netrukus radikaliųjų husininkų centru pasidarė mažas Austie miestelis, o kadangi jis atrodė neatvangus, tai — ant gretimo kalno įsteigtasis miestas, kurį steigėjai pavadino Taboru; nuo jo ir patys buvo pavadinti taboritais. Čia, į paties Huso kadai gyventąją vietą (§ 77), į „šventąjį kalną“, iš visur plūsdavo žmonės savo tikėjimo pastiprinti ir pasimokyti. Kunigai su Švenčiausiuoju sveikino ateinančias minias, tris kartus per dieną laikė joms mišias, sakė pamokslus, klausė išpažinties, teikdavo dviem pavidalais Švenčiausiąjį. Uždrausta buvo šokti, žaisti (net vaikams), puotauti. Visi stengėsi gyventi evangeliškai. „Kaip ir

apaštalų laikais, visi vieną širdį ir vieną sielą teturėjo, ir visi troško išganyti būti ir atgaivinti senąją Bažnyčios santvarką". Pamokslininkai peikė supasaulėjusią kunigiją, išdidžius ir gobšius pralotus; primindavo, kad kunigams priklausą ¾ Čechijos žemių; siūlė panaikinti mokesčius bei prievoles Bažnyčiai, nes visa tai ne Šv. Rašto įsakyta, bet, kaip ir daug dogmų bei apeigų, išgalvota pačių kunigų. Religinis sąjūdis, kuris iš pat pradžios buvo patrijotinis-tautinis, tapo ir socijaliniu. Žemdirbiai nebenorėjo tarnauti savo ponams, nes tai irgi Šv. Rašto neįsakyta; daug jų bėgo į Taborą. Biblijos dvasios įkvėpti, taboritai norėjo ginklu išnaikinti visus Dievo priešus ir įsteigti Dievo karalystę; jos branduoliu laikė savo visuomenę, kurią griežtomis bausmėmis ir dorino: mirtimi baudė žudytojus, paleistuvius, priesaikos laužytojus ir palūkininkus. Atgijo karingosios Jahvės tautos ir Apokalipsio dvasia.

Karaliui Vaclovui nesipriešinant, katalikai išvijo iš kai kurių Prahos bažnyčių utrakvistus, išmetė net šventąsias taures ir vėl bažnyčias pašventino. Liaudis sukilo prieš katalikus, be to — daugiausia vokiečius. Vaclovas grąžino utrakvistams tris bažnyčias, tik nenuramino tuo pradėjusios maištininkauti liaudies. Kasdien pešėsi gatvėse abiejų partijų vaikėzai. O čia Prahos miesto taryba uždraudė husininkams vaikščioti gatvėmis procesijomis su Švenčiausiuoju. Nepaklausė husininkai — šv. taurę nešančio kunigo vadovaujami iškilmingai priėjo jie prie Rotušės ir prašė Tarybos išlaisvinti kelis suimtuosius husininkus. Kažkas iš esančiųjų Rotušėj sviedė akmenį ir ištrenkė kunigui iš rankų taurę. Susiūbavo minia, įsilaužė į Rotušę, užmušė burmistrą, teisėją ir lavnikus. Jų vieton išrinkti buvo husininkai. Vaclovas taip supyko, kad stabo ištiktas numirė (1419. VIII. 16); o karaliui numirus, maištas dar labiau sustiprėjo. Kirviais, jietimis, lazdomis, akmenimis apsiginklavusių vyrų bei moterų minios triukšmavo po miestą, griovė katalikų bažnyčias bei vienuolynus, persekiojo kunigus. Maištas persimetė ir į kitus miestus...

Vaclovo sostą turėjo paveldėti Sigismundas, bet Karolius IV nebuvo panaikinęs seimo teisės „priimti" sostą paveldinčiojo karaliaus. Sigismundo šalininkai buvo husininkų persekiojami pralotai, dalis bajorijos ir vokiečiai, priešai — taboritai, kurie norėjo apsieiti visai be karaliaus ir išrinkti Romos nepriklausomą vyskupą. Utrakvistai, revoliuciniu taboritų sąjūdžiu įbauginti, neginčijo Sigismundo teisės, bet mėgino įkūnyti savo programą. Prahos

seime nutarė jie, kad būtų atimta kunigijai pasaulinė valdžia, kad popiežiaus bulės nebebūtų skelbiamos Čechijoje ir niekas nebūtų traukiamas teisman, kuris nėra pačioj Čechijoj, kad svetimšaliai nebebūtų skiriami valdininkais, kad nebebūtų draudžiama čechiškai sakyti pamokslai ir giedoti bažnyčioj, kad teismai vartotų čechų kalbą, kad Švenčiausiasis visiems būtų teikiamas dviem pavidalais, erezijos bylas pagal Dievo žodį tirtų magistrai, o Husas ir Jeronimas nebebūtų vadinami eretikais. Tokiomis sąlygomis taboritai sutiko pripažinti Sigismundą karalium, bet, žinoma, nesutiko tapti karalium Sigismundas. Jis tik viena tepažadėjo — valdyti kraštą, kaip buvo jį valdęs Karolius IV, ir apgalvoti luomų prašymus. Ir čia jis gudravo — norėjo laimėti laiką Vengrijos reikalams atlikti ir kariuomenei surinkti. Pavedė laikinai valdyti Čechiją karalienei našlei, utrakvistui Čenekui iš Wartenbergo ir kai kuriems ponams katalikams. Bet veltui mėgino karalienė sutaikinti utrakvistus su katalikais — nieko nepasiekė, o taboritų vadai — jie seniai jau suprato, kad tik ginklais gali apginti tikėjimą ir Čechiją, — varė toliau revoliuciją ir ruošėsi kariauti. Norėdami patraukti savo pusėn Prahos miestą sušaukė jie čia didelį tautos susirinkimą (1419. XI. 10). Karalienė pabėgo, o Regentų Taryba sutarė su taboritais paliaubas (1420. IV. 23) ir paskelbė tikėjimo laisvę.

Žymiausias taboritų vadas buvo Jonas Žižka iš Trocnovo, smulkus bajoras, kuris Vaclovo laikais dalyvavo pilietiniuose karuose ir pasidarė geriausias savo meto karvedys. Betliejaus koplyčioj klausęs buvo jis Huso pamokslų, didžiai gerbė tautos didvyrį ir tikėjimo skelbėją bei kankinį; užsidegė meile Kristaus Įstatymui, kurį nuo Senojo Įstatymo nelabai skyrė. Kaip ir visi taboritai, nekentė jis vienuolių, žiauriai juos išveisdavo. Jau 1419. XI. 10 pasižymėjo jis grumtynėse su katalikais Prahos gatvėse ir įsigijo didelį populiarumą. Po paliaubų su Regentų Taryba Žižka surinko taboritų kariuomenę ties Taboru. Tiesa sakant, tai buvo ne kariuomenė, bet Žižkos išmiklintieji kariuomenės kadrai, kuriuos prireikus papildinėjo iš visur sueinantieji kaimiečiai bei amatninkai, kas jietimi, kas arbaletu, o kas — tokių daugumas — ir geležimi apkaustytu kultuvu apsiginklavęs. Išgalvojo Žižka ir visai naują, tokiai kariuomenei labai tinkančią taktiką. Keliomis eilėmis vežimų su pritaikytomis prie jų keliamomis lentomis apsiausdavo jis savo pėstininkus, kurie tuo būdu galėjo

nuo riterių raitelių apsiginti ir, kaip kokia judamoji tvirtovė, į priešų eiles įsilaužti.

Gal būt, dėl neišvengiamo karo su čechais — reikalingas buvo jis tam karui vokiečių kunigaikščių pagelbos — ir atsimetė Sigismundas nuo sąjungos su Jogaila: Vroclavo (Breslau) dekretu (1420. I. 6) patvirtino Thorno taiką. Kunigaikščiams padėtį prižadėjus ir Moravijos luomams jam prisiekus, Sigismundas įsakė čechams nusikratyti Wiclifo erezija, įkalbėjo popiežiui paskelbti kryžiaus žygį prieš husininkus ir, juos įbauginti norėdamas, Breslau mieste liepė nukapoti galvas keliems buvusiems maištininkams, o vieną prahietį husininką sudeginti. Visa tai, žinoma, padidino taboritų įtaką tautiniam - religiniam čechų sąjūdžiui. Prahiečiai išleido manifestą, kur smarkiai puolė „natūraliuosius Čechų tautos priešus" vokiečius, o Sigismundą kaltino noru tąją tautą išnaikinti ir jos žemę vokiečiams atiduoti. Daug vokiečių turėjo bėgti iš Prahos ir kitų miestų; jų namus bei turtus pasisavino arba stačiai pusdykiai nusipirko čechai. Čenekas susidėjo su prahiečiais.

Čenekas ir kiti ultrakvistai tik verčiami tenusileido maištininkams, ir stengėsi išvengti karo. Kai 1420. V. Sigismundas su savo kariuomene įsibrovė Čechijon, Čenekas už amnestijos ir taurės pasaulininkams pažadėjimą sutiko išduoti jam Prahos pilį; tokiomis pat sąlygomis norėjo pasiduoti Sigismundui ir prahiečiai. Bet karalius atsisakė su jais derėtis, nes padidino tuo tarpu jo kariuomenę vokiečių kunigaikščių bei kryžiuočių pulkai; VI. 30 apsiautė Prahą. Tačiau buvo jau priėjus prie Prahos ir užėmus Vitkovo (dabar Žižkos) Kalną taboritų kariuomenė. Jos poziciją pultim paimti pasišovusius vokiečius Žižka sutriuškino; ir greit po to vokiečių kunigaikščiai pasitraukė. Skubiai apsikarūnavęs Hradšine, Sigismundas nustojo siautęs Prahą ir stengėsi bent husininkų apsiaustąjį Vyšegradą išgelbėti, bet irgi buvo sumuštas (1420. XI. 1). Tuoj atsirado daug Huso sekėjų Silezijoj, Mažojoj Lenkijoj, net Saksonijoj, Bavarijoj ir Prūsijoj. Pačioj Čechijoj utrakvistai vėl susidėjo su taboritais, o Prahos arkivyskupas pripažino 4 utrakvistų straipsnius. Kad ir linkęs buvo dabar Sigismundas laiduoti tikėjimo laisvę, Časlavo seimas (1421. VI) paskelbė jį „čechų tautos priešą" ir nuverstą esant, patvirtino 4 straipsnius ir paskyrė laikinąją vyriausybę.

Dar anksčiau čechų ponai pasiūlę buvo sostą Jogailai, kurį,

kaip ir Vytautą, buvo Vroclavo sprendimu sukurstęs prieš save Sigismundas. Mat, utrakvistai norėjo vadovauti sąjūdžiui ir suvaldyti taboritus. O taboritai baisiai persekiojo katalikus, griovė bažnyčias bei vienuolynus, savinosi karaliaus ir ponų dvarus. Nutarė jie, kad kunigo drabužiai mišioms laikyti nereikalingi, ir mesdavo ugnin priešinančiuosius tam kunigus. Kunigas Martynas Huska (Lokvis) savotiškai aiškino taborituose įsikerėjusį Wiclifo šv. sakramento mokslą; sakė, kad nėsą čia jokio Kristaus kūno, tik — duona ir vynas. Jo sekėjai žemėn sviesdavo Švenčiausiąjį, mindžiojo jį kojomis. Atsirado ir kitų eretikų, laisvosios dvasios brolių mokslo gaivintojų, vadinamųjų adomininkų. Jie ne tik dogmų bei kulto, bet ir doros nebepripažino, paleistuvavo, nuogi vaikščiojo. Huską sudegino Prahoj utrakvistai, bet pats Žižka išžudė daug adomininkų. Mat, daugumas taboritų bodėjosi erezijos, nors aiškiai nusakyto tikėjimo neturėjo. Taboritus vienijo ne dogmos ir bendroji socijalinė ideologija, bet neaiškus ir nevienaip suprantamas evangeliškojo gyvenimo idealas, tikėjimas Šv. Raštu, revoliucinė - apokalipsinė nuotaika ir neapykanta vokiečiams. Bet revoliucijos metu nieko negali padaryti partija, kuri neturi vienos, tegul — elementarinės, bet aiškios ideologijos, visiems neabejojama ir iš esmės religine pasaulėžiūra pagrįstos socijalinės - politinės programos.

Lenkų karaliaus atsakymo laukdami, utrakvistai stengėsi bent kiek aptvarkyti valstybę. Su jais susidėjęs, Prahos arkivyskupas Konradas sušaukė Prahon Bažnyčios sinodą, kuris paskelbė su utrakvistų pažiūromis sutinkančias tikėjimo bei gyvenimo normas. Bet taboritais nusikratyti utrakvistai negalėjo, nes neatsisakė nuo karo su Čechija nei Sigismundas, nei Vokietijos kunigaikščiai. Kurfiurstai ir kunigaikščiai patys ruošė naują žygį Čechijon, rinko kariuomenę; o Sigismundas visai nenorėjo, kad Vokietija viena kariautų su Čechais. Nepasitikėjo jis kunigaikščiais ir kurfiurstais, iš kurių vienas, Friedrichas Hohenzollernas, 1421. II sutarė sąjungą su Jogaila ir sutiko suvesdinti savo sūnų su jo dukteria, o gal ir įpėdine. Žinoma, negalėjo Sigismundas nuo kunigaikščių pagelbos ir atsisakyti, delsė. Pagaliau, 1421. IX vokiečių kariuomenė susirinko ties Egeru. Sigismundas su Austrijos hercogu Albrechtu V užpuolė Čechiją iš Moravijos pusės; tuo tarpu kitos kariuomenės turėjo užtelėti Čechijon iš žiemių ir iš vasaros rytų. Bet Žižka ties

N e b o v i d u ir ties V o k i e č i ų B r a s t a (D e u t s c h- b r o d) išsklaidė kryžiuočius (1422. I).

Čechų karūną Jogailai siūlydami, utrakvistai, be abejo, turėjo galvoj ir senuosius Čechijos ryšius su Lenkija, ir tai, kad lenkus buvo paveikus husininkų propaganda. Lenkijos ponai kovojo su kunigija, ir daugelis jų husininkams prijautė; atsirado iš jų ir Huso sekėjų. Antra vertus, Jogailai ir Vytautui čechų pasiūlymas buvo geriausias ginklas kovai su Ordino globėju Sigismundu. Tačiau kaip tik tuo metu Lenkijos diduomenei ir valdžiai įsigijo lemiamą įtaką pralotai; 1423 m. energingasis Z b i g n i e v a s O l e š n i c k i s pasidarė Krokuvos arkivyskupu. Pamaldusis Jogaila atsakė čechų pasiuntiniams, kad sutiksiąs tapti jų karalium, jeigu jie susitaikinsią su Romos Bažnyčia. Pasiuntiniai pasiūlė tada karūną Vytautui, daug gudresniam ir lankstesniam politikui, nei Jogaila. Bet su Romos Bažnyčia vaidytis, žinoma, nenorėjo ir Vytautas. Jis karūnos nepriėmė, bet ir neatsisakė (1421), o 1422 m. paskyrė Čechijai vietininku savo brolėną Z i g- m a n t ą K a r i b u t ą, kuriam net davė pagelbinę kariuomenę. Popiežių Vytautas prašė nuimti Čechijai interdiktą ir atšaukti kryžiaus karą; žadėjo pats grąžinti Čechiją Bažnyčiai.

Zigmantas Kaributas ėmė „kviestojo Čechijos karaliaus Vytauto" vardu valdyti Čechiją. Utrakvistų pakviestas, jis padarė jų programą savą, apramino kiek kraštą; net taboritų vadas Žižka jį pripažino ir vadino „sūnumi". Brandenburgo markgrafo vadovaujamasis kryžiaus žygis buvo čechų atremtas. Tai nuslopino vokiečių dvasią. Bijojo jie, kad ir jų žemės neužsikrėstų Huso erezija, kurią visur plėtė husininkų agitatoriai ir manifestai, „čechų nuodai"; kaltino viskuo Sigismundą, o kai kurie siūlė net išsirinkti kitą karalių. Verčiamas, pradėjo Sigismundas derėtis su Jogaila ir Vytautu, kurie buvo jau sutarę su Ordinu Melno taiką (§ 80). Zbignievui Olešnickiui tarpininkaujant, Sigismundas susivažiavo Krokuvon su Jogaila ir Vytautu (1423. III), atgaivino Lubovlės taiką ir atsisakė remti Ordiną. Jogaila ir Vytautas savo rėžtu atsisakė remti Čechus, atšaukė Zigmantą ir net pažadėjo Sigismundui padėti kovoj su husininkais. Vytautas iki galo išnaudojo politinę buitį ir nusikratė Sigismundo kišimusi į Lietuvos bei Lenkijos kovą su Ordinu. Tiesa, Zigmantas Kaributas 1924. VI grįžo Čechijon, bet neberėmė jo nei Vytautas, nei Jogaila. Pastarasis konfiskavo jam turtus, o popiežiaus legatas jį ekskomunikavo.

Bet Kaributas vadino save „kviestuoju ir išrinktuoju Čechijos bei Moravijos karalium".

Tuo, kad su Lenkija-Lietuva susitarė, Sigismundas visai dar nelaimėjo Čechijos kovos. Energingai veikti nedavė jam Vengrijos ir pačios Vokietijos reikalai. Bet jo delsimas silpnino jo buitį kaip tik Vokietijoj. Kurfiurstai stengėsi pasinaudoti politine konjunktūra. O Sigismundas be to pats sukurstė prieš save Pfalzo kurfiurstą Liudviką, nes paskyrė savo vikaru ne jį, o Mainzo kurfiurstą Konradą (1422), ir — Saksonijos kurfiurstystę Friedrichui Meisseniečiui, o ne Friedricho Hohenzollerno sūnui, atidavęs — Hohenzollerną. Kurfiurstams šėrė galvon mintis nuversti Sigismundą. Įkūnyti tos minties jie dar nedrįso, bet privertė Mainzo kurfiurstą atsisakyti nuo imperijos vikaro pareigų ir, Bingeno miestan susivažiavę (1424. I. 17), susitarė paversti savo kolegiją nuolat veikiančia įstaiga. Toji kolegija turinti vykdyti Dievo kurfiurstams pavestus uždavinius ir svarstyti visus Bažnyčios, imperijos ir jų pačių, kurfiurstų, reikalus. Norėjo jie, kad pavesta jiems būtų kontroliuoti imperijos vikaras ir leista prireikus jo neklausyti. Laimė, kad naujasis Saksonijos kurfiurstas reikalingas buvo Sigismundo kovai su Čechija. Nuo kitų kurfiurstų atsiskyręs, padarė jis sąjungą su Sigismundu (1425. VII. 25) ir net pripažino Čechijos, Vengrijos bei Vokietijos sosto įpėdiniu Albrechtą V Habsburgą, kurį, savo žentą, buvo paskyręs (1423. X. 4) įpėdiniu pats Sigismundas. Kitų kurfiurstų pritarimo savo planams gauti negalėdamas susitaikino su Sigismundu (1425. VIII) ir Friedrichas Hohenzollernas. Bingeno sutartis nustojo savo reikšmės.

Tokiomis sąlygomis sunku buvo kariauti su Čechija, kad ir silpnino ją utrakvistų kova su taboritais. Neilgam sutaikino priešus karštas patrijotas utrakvistas Jonas iš Rokicano. Tiesa, dalis taboritų — Žižka ir jo sekėjai — linkus buvo taikintis su utrakvistais ir tarpininkavo kiek jiems ir radikalesnei taboritų daliai. Žižkai numirus (1424. X. 11), jo sekėjai ėmė vadinti save našlaičiais ir laikėsi jo politikos. Jų vadu pasidarė buvusis katalikų kunigas Prokopas Plikasis arba Didysis, ne tik žymus Žižkos mokyklos karvedys, bet ir gudrus politikas. Prokopas susitaikino su utrakvistais ir su jų vadu Zigmantu Kaributu. Norėjo jis taikintis ir su vokiečiais. Bet, viena,

vokiečių kunigaikščiai negalėjo taikintis su eretikais; antra, pati taboritų kariuomenė, Žižkai numirus, pasidarė nedrausminga ir nesuvaldoma, troško karo ir grobio, plėšė net pačią Čechiją, kur kovojo su ponais. Susidėjęs su Zigmantu Kaributu Prokopas 1426. VI baisiai sumušė įsibrovusią Čechijon Saksonų kariuomenę ir privertė pasitraukti Albrechtą V Habsburgą. Tuo greičiau iširo taboritų sąjunga su utrakvistais.

Utrakvistai buvo ponų ir išviso pasiturinčių visuomenės sluoksnių partija; gynė Čechiją ir tikėjimą, bet nenorėjo griauti Bažnyčios mokslo bei santvarkos ir bijojo taboritų vykdomojo socijalinio perversmo. Utrakvistai mėgino susikalbėti su katalikais ir net su vokiečiais. Bet Prokopas ir norėdamas nebūtų galėjęs pasitenkinti mažmožiais, kurių reikalavo utrakvistai iš Bažnyčios, nes negalėjo suvaldyti taboritų, kuriems atrodė perdaug nuolaidus, o našlaičių buvo palyginti nedaug. Taboritai 1427 m. suėmė Zigmantą Kaributą, išvijo jo šalininkus iš Prahos ir pasiėmė visą valdžią. Įsiviešpatavę Čechijoj, jie dabar patys ėmė puldinėti ir plėšti Vengriją, Austriją, Sileziją ir Vokietiją. Ties Zwettliu Prokopas sutriuškino Albrechto V kariuomenę (1427 m.). Frankfurto seimas suruošė naują kryžiaus žygį. Bet ties Mieso miestu 1427. VIII. 2 husininkai išsklaidė didžiausią iš keturių priešo kariuomenių, pultim paėmė Tachau miestą, išžudė jo gyventojus ir išniokojo visą aplinką. Kitos vokiečių kariuomenės pulti čechų nebedrįso. Daugelis kunigaikščių bei miestų, imperija nebepasitikėdami, įmanė labiau su husininkais derėtis.

Norėjo derėtis ir Prokopas. Pressburgo mieste 1429. IV. 4 jis ir kiti husininkų vadai susitiko su pačiu Sigismundu ir keliais kunigaikščiais bei pralotais. Bet husininkai reikalavo, kad jų išklausytų visuotinis Bažnyčios sinodas, kuriame dalyvautų graikai bei armėnai, ir kad Sigismundas, jeigu norįs gauti Čechų karūną, išpažintų husininkų tikėjimą. Aišku, kad nieko iš to pasikalbėjimo neišėjo. Taboritai vėl ėmė plėšti Sileziją, Meisseną, Saksoniją (iki paties Magdeburgo), rytinę Frankoniją ir aukštutinį Pfalzą. Tiesa, husininkai, ypačiai utrakvistai, nenustojo ir derėjęsi. Tūli kunigaikščiai patys nebematė kitos išeities; Vytauto noru karūnuotis karalium įbauginti, lenkai tapo palankesni čechams ir mėgino jiems bei katalikams tarpininkauti. Bet popiežius uždraudė derėtis bei ginčytis su eretikais, ir Nürn-

bergo seimas (1431. II) paskelbė naująjį kryžiaus žygį. Kariuomenei (100.000 žmonių) vadovavo Brandenburgo markgrafas, lydėjo kryžiuočius popiežiaus legatas Cesarini. Pasiekė vokiečiai Tausą (Domažličius, 1431. VIII. 14), bet čia buvo husininkų suknežinti.

83

Čechai atrodė nenuveikiami. Tiek Čechijoj įsikaraliauti trokštąs Sigismundas, tiek Vokietijos kunigaikščiai, tiek pats popiežiaus legatas Cesarini linkę buvo dabar taikintis su karų bei revoliucijos nuvargintais utrakvistais, kurie prašė, kad leistų jiems išdėstyti savo norus, tiesa sakant — ne tokius jau baisius, visuotiniam Bažnyčios sinodui. Deja, priešinosi taikai su eretikais popiežius Martynas V, bet jis priešinosi ir visuotiniam sinodui. O sinodo troško Bažnyčios visuomenė. Sinodinės teorijos, popiežių išrinkus, neišnyko, priešingai — net sustiprėjo, nes Konstanzo sinodas schizmą panaikino. Daugeliui atrodė, kad tik naujasis sinodas tegali reformuoti Bažnyčią, kurios nereformavo popiežius, ir panaikinti husininkų ereziją. Sinodinė Bažnyčios sąvoka sutiko ir su egojistinėmis bei stipriomis tautinių Bažnyčių tendencijomis, ir su universitetuose įsivyravusia racijonalistine-demokratine miestelėnų dvasia. Mokytieji teologai, Nikalojus Kuesietis, tapo sinodininkais.

Martynas V (1417-31 m.) tvirtai atmetė Sigismundo ir Prancūzijos pasiūlymus įsikurti kuriame Vokietijos mieste ar Avignone. Romos Bažnyčia, sakė, esanti visų Bažnyčių galva ir motina. Kaip vairininkas prie vairo, taip popiežius turįs būti Romoj. Tačiau, norint grįžti Romon, reikėjo Martynui kantros, o grįžus — visas Bonifacijaus IX padarytasis darbas iš nauja pradėti. — Neapolio karaliui Vladislovui numirus (1414. VIII. 6), įsikaraliavo jo sesuo Ona II (1414-35). Roma atrėmė garsųjį Onos kapitaną Attendolo Sforzą, bet 1417. VI Romą pasivergė kitas kondottieris Braccio di Montone, o jam Sforza ją VIII. 10 atėmė. Tuo būdu Roma, kaip ir Beneventas, priklausė Neapolio karalienei, tuo tarpu kai Braccio buvo didžiosios dalies vidurinės Italijos (Perugijos, Assisi, Orvieto, Todi, Iesi, Rieti) valdovas. Martynas sutarė taiką su karaliene Ona — pavedė savo legatui ją karūnuoti (1419. X. 28), o karalienė pripažino save popiežiaus vasale, sutiko grąžinti jam Romą, Kampa-

niją bei kitas žemes ir padėti užkariauti visą Bažnyčios valstybę. Su Sforzos pagelba privertė popiežius nusileisti ir Braccio: paskyrė jį savo vikaru ir pavedė užkariauti Bologną. Galėjo jis dabar grįžti apleiston, apirusion apaštalų sostinėn (1420. IX. 29). Kantriai ėmė Martynas atstatydinėti apgriuvusio miesto bažnyčias ir kitus pastatus. Demokratines Romos įstaigas jis panaikino, tik savivaldybę jai tepaliko, bet ją sutvarkė. Miestą ir visą valstybę gaivindamas (Braccio 1424 m. numirus, Martynas susigrąžino jo valdomąsias žemes), Martynas turėjo nuolat kovoti su Romos galiūnais — Orsini, Savelli bei kitais — ir, savaime suprantama, rėmėsi savo „nepotais" Colonnomis. Jiems kurdavo jis valstybėles Bažnyčios žemėse ir Neapolio karalystėj; buvo net bemanąs įgyti Colonnoms patį Neapolio sostą. Dėl to beribio savo „nepotizmo" vėl susirėmė jis su karaliene Ona ir susidėjo su jos įžeistuoju Neapolio konetabliu-kondottieriu Sforza. Sforza su popiežiaus pritarimu pakvietė Italijon Liudviką III Anjou ir jo vardu pradėjo karą su Neapoliu. Karalienė paskyrė konetabliu amžinąjį Sforzos priešą Braccio di Montone, o savo įpėdiniu Aragono karalių Alfonsą, Sicilijos ir Sardinijos valdovą.

Tuo metu Aragonas, kuriam be Sicilijos ir Sardinijos priklausė ir Balearų salos, buvo, gal, turtingiausia ir galingiausia Viduržemių Jūros valstybė. Jos miestų, ypačiai Barcelonos, prekyba su rytais kurstė imperijalistinius karalių planus, o geras laivynas leido jiems tuos planus vykdyti. Aišku, kad Martynas atkakliai priešinosi karalienės Onos įpėdiniui. Su Braccio kariuomene Alfonsas 1421. VII įžengė Neapolin, bet jis ne titulo troško, o norėjo karaliauti; todėl greit susivaidijo su karaliene ir priverstas buvo išsikraustyti. Popiežiui nusileisdama Ona paskyrė dabar savo įpėdiniu Liudviką III Anjou (1423. VII). Tačiau, kad ir susidėjo popiežius su Milano duku Filippu Marïa Visconti, Alfonsas nuo savo planų neatsisakė. Kovai su Martynu pasinaudojo jis atkakliu antipopiežium Benediktu XIII, kurį kai kurie tebelaikė tikru popiežium. Alfonsas dėjosi neutralus esąs, o Benediktui XIII 1423. V. 23 numirus, nesipriešino, rodos — net pritarė tam, kad trys naujai Benedikto paskirtieji kardinolai išrinktų popiežium Valencijos kunigą Aegidijų (Gil Sanchez Muñoz), Klementą VIII (IV. 10, ketvirtasis Benedikto kardinolas pats vienas išsirinko Bene-

diktą XIV, 1425 m.). Karalius nebepripažino popiežium Martyno, uždraudė savo Bažnyčiai su juo santykiauti (1426. VI) ir įsakė karūnuoti Klementą. Romoj bijota, kad neprisidėtų prie naujosios schizmos Martyno pasipriešinimu sinodui nepatenkintos Prancūzija ir Anglija. Bet pats Alfonsas suprato pagaliau, kad geriau jam yra susikalbėti su Martynu, ir 1429. VIII. 26 privertė Klementą VIII išsižadėti tïaros. Tariamieji Klemento kardinolai „išrinko" popiežium Martyną.

Kaip kadaise Bonifacijui IX, politika nedavė Martynui rimtai imtis Bažnyčios reformos darbo. Kovojo jis su eretikais, globojo vienuolius, savo bulėmis mėgino apdorinti kunigiją ne tik Italijoj, bet ir Vokietijoj. Tačiau visa tai nebuvo dar reforma, ypačiai ta prasme, kuria suprato reformą sinodai ir visuomenė. Plačios programos Martynas negalėjo nei įvykdyti, nei nusakyti. Mat, pirmučiausia reikėję būtų pertvarkyti finansinė kurijos sistema, vadinasi, sumažinti popiežiaus pajamos, o tuo ir jo valdžia. Negi galėjo Martynas atsisakyti nuo pajamų, be kurių jo politika rados nebegalima, ir nuo visų kurijos tradicijų; negi galėjo nusileisti sinodininkams, kurie popiežiaus monarchiją stengėsi pakeisti sinodine, galì sakyt — parlamentine, respublika. „Pačiu sinodo vardu jis bodėjosi", in immensum nomen concilii abhorrebat.

Tarėsi jis betgi, kad atsargiau yra atvirai su sinodininkais nekovoti, ir, savo pasižadėjimą Konstanzo sinodui pildydamas, 1423. III. 25 paskyrė pirmininkus Pavijon sušauktajam visuotiniam sinodui; liepė kardinolams net surašyti ir pasiūlyti tam sinodui kurijos reformos projektą. Bet dėl greit Pavijoj prasidėjusio maro perkėlė jis sinodą Sienon, o kai tėvai ir čia, netoli nuo Romos, ėmė ginčytis dėl popiežiaus pirmenybės bei valdžios, jį ir paleido. Popiežiaus legatai 1424. III. 7 vakare slapta iškabino paleidžiamąją bulę ir patys skubiai paspruko iš Sienos. Savo bule Martynas atidėjo sinodą 7 metams ir perkėlė jį į Bazelį. Tikėjosi popiežius ir visai to sinodo nebešauksiąs. Deja, pats jį reikalingą padarė. Iš tiesų, nenuramino jis sinodo šalininkų tikrai menkomis, 1425. V. 16 bulės paskelbtomis reformomis ir tuo, kad paskyrė kardinolais kelis žymius pralotus — Giuliano Cesarinį, mokytąjį Domenico Capranicą, pamaldųjį Albergatį, Heinrichą Beaufortą ir net karštą reformininką Arles'io arkivyskupą Liudviką

d'A l e m a n. Savo skelbiamaisiais kryžiaus žygiais neišnaikino jis husininkų erezijos, o derėtis taikintis su jais, eretikais ir socijalinės-politinės santvarkos priešais, visiems trukdė. Anglų pasiuntiniai 1425 m. atvyko Romon ir prisispyrę reikalavo, kad popiežius ne vėliau, kaip po metų, sušauktų Baselin visuotinį sinodą, pats su savo kardinolais jame dalyvautų ir kad būtų tame sinode reformuota Bažnyčia. Jeigu Bažnyčia pati savęs nereformuosianti, tai reformuosią ją valdovai. Reikalavo, kad kuogreičiausiai būtų sušauktas sinodas, ir Prancūzų karalius (1426 m.); bet ypačiai rūpėjo sinodas vokiečiams. Atrodo, kad vokiečiai 1430. XI. 8 prikabino prie popiežiaus rūmų durų skelbimą, kur buvo reikalaujama sinodo, o pats popiežius, jei sinodo nesušauksiąs, buvo grasinamas nuvertimu. Pasidavė pagaliau Martynas: 1431. II įgaliojo sinodo šalininką kardinolą Cesarinį pirmininkauti Baselio sinodui, bet prireikus perkelti jį kiton vieton, arba net paleisti.

Martynui V numirus (1431. II. 20), E u g e n i j u s IV (venecijietis G a b r i e l l o C o n d u l m e r, 1431-47 m.) nebegalėjo jau atšaukti jo nutarimo. Eugenijų, Grigaliaus XII seserėną, doru savo gyvenimu išgarsėjusį vienuolį augustinininką, nuo 1408 m. kardinolą, rinkdami kardinolai privertė prisiekti, kad valdys Bažnyčią drauge su jais, sušauks visuotinį sinodą ir padės jam reformuoti Bažnyčią. Žinoma, visai natūralus kardinolų noras tapti popiežiaus valdžios dalyviais, jo kurfiurstais, buvo, kaip ir visa didžiosios schizmos istorija rodo, ne naujovė, ir Eugenijus galėjo sulaužyti savo priesaiką kaipo nekanonišką: buvo juk sulaužęs tokią pat priesaiką Innocentijus VI (1352 m.). Tačiau, tik ką įžengęs Šv. Petro sostan, Eugenijus susikramtė su Martyno V nepotais Colonnomis ir iki 1431. IX truko Romos valstybėj pilietinis karas. Be to, su savo tėviške V e n e c i j a ir su F l o r e n c i j a sąjungininkaudamas, turėjo Eugenijus žiūrėti ir amžinojo jų priešo M i l a n o duko planų bei klastų, o Filippo Marïa Visconti dėjosi sinodo šalininku. Žodžiu, viskas vertė popiežių nesiginčyti su kardinolais ir su sinodu.

Baselio mieste 1431. VII 23 pradėjo posėdžiauti sinodas. Rugsėjo mėn. 9 d. atvyko ir jo pirmininkas Cesarini. Husininkams sumušus kryžiuočių kariuomenę, kardinolas patapo karštu derybų su jais šalininku. Taip pat ir kitus sinodo narius husininkų laimėjimas verste vertė su jais derėtis ir imtis Bažnyčios reformos. Sinodas nepakartojo Konstanzo sinodo klaidos ir nepa-

siskirstė nacijomis, bet — keturiomis „šventomis deputacijomis", arba konventais (1. tikėjimo dalykų ir erezijos deputacija, 2. taikos d., 3. Bažnyčios reformos d. ir 4. bendrųjų reikalų d.). Dvylikos deputacijų atstovų komisija tarpininkavo visoms keturioms deputacijoms. Trijų deputacijų pasiūlymas buvo įteikiamas bendram sinodo susirinkimui, kur kiekviena deputacija tik vieną balsą teturėjo. Kadangi pačiose deputacijose balsavo visi jos nariai, didelę įtaką Baselio sinodui įsigijo profesoriai, teisininkai ir išviso Bažnyčios demokratija.

Baselio sinodas laikė save aukščiausia Bažnyčios valdžia ir sekė Konstanzo sinodu. Keturioms dienoms praslinkus po pirmojo viešojo posėdžio (1431. XII. 14), atėjo (XII. 18) popiežiaus bulė, kuria Eugenijus nutraukė sinodo posėdžius ir liepė jam po pusantrų metų vėl susirinkti Bolognos mieste. Permaža pralotų, girdi, sinode dalyvaują, o žiemos metu nedaug begalį ir atvykti. Be to, nėsą dar atvykę graikų Bažnyčios pasiuntiniai, su kuriais nutarta buvo apsvarstyti unijos klausimas, ir pačiam Baselio miestui gresią husininkai. Sinodas atsisakė klausyti popiežiaus bulės, o 1432. I. 21 visiems krikščionims paskelbė savo encikliką. Tėvai tvirtai esą pasiryžę su Šv. Dvasios pagelba eiti savo pareigas ir toliau. Patvirtino jie (II. 15) Konstanzo sinodo nutarimą, kad visi krikščionys, neišskyrus nė popiežiaus, turį tikėjimo klausimuose klausyti visuotinio sinodo ir kad niekas negalįs jo paleisti. Pats kardinolas Cesarini prašė popiežiaus atšaukti bulę. Ką gi, sinodą paleidus, sakysią eretikai? Ką sakysiąs visas pasaulis? Argi nepripažinsiąs jis tada kunigijos nebegalinčia atsitaisyti, norinčia savo ydose grimsti? „Tiek daug sinodų mūsų laikais buvo sušaukta, ir nė vienas nėra reformavęs Bažnyčios. Laukia tautos, kad šitas sinodas duos bent kokių vaisių. O jeigu ir jis bus paleistas, tai sakys žmonės, kad mes ir Dievą ir žmones pajuokiame ir kad, nebegalint mūsų atsitaisymu tikėtis, teisėtai puls mus pasaulininkai husininkiškai. Niekuomet nebūtų buvę jokio sinodo, kad būtų mūsų tėvai tokią baimę turėję, kokią Jūs dabar turite".

Valdovai žadėjo sinodui savo paramos, ir jo narių skaičius vis didėjo. Galėjo sinodas pasitikėti ir Sigismundu, kuris atvyko Italijon geležine Lombardų karūna ir imperatoriaus karūna vainikuotis ir sutarė sąjungą su popiežiaus sąjungininkų, Venecijos bei Florencijos, puolamu Filippu Maria Visconti. Sigismundas pasižadėjo sinodui vainikuotis imperatorium tik tada, kai privers

popiežių pripažinti sinodą. Bet atvažiavo jis Italijon be kariuomenės, tik su keliais šimtais vengrų raitelių ir, 1431. XI. 25 Lombardų karūną Milane užsidėjęs, priverstas buvo derėtis su popiežium. Venecija ir Florencija kurstė prieš jį Eugenijų, o pats Eugenijus sutiko jį karūnuoti tik ta sąlyga, kad sinodas būtų perkeltas į kurį Italijos miestą. Sigismundas teberėmė sinodą, nes tikėjosi su jo pagelba nuraminti Čechiją ir atgaivinti Luxemburgų galią. Bet gal, italų niekinamas ir bejėgis, būtų jis pagaliau nusileidęs popiežiui, kad nebūtų energingai gynę sinodo kiti valdovai, universitetai, kunigija bei visuomenė ir kad sinodas nebūtų tuo įdrąsintas buvęs. Sinodas kvietėsi Baselin popiežių bei kardinolus (kai kurie ir atvyko) ir grasino patraukti juos savo teisman, jeigu po trijų mėnesių neatvažiuos. Kol neatvažiuosiąs Baselin, Eugenijus nebeturįs teisės skirti naujų kardinolų. Kad reikėsią rinkti naujasis popiežius, tai konklavas turėsiąs susirinkti ten, kur posėdžiaująs sinodas. Mat, Eugenijui savo bulės neatšaukus, sinodas elgsiąsis su juo taip, kaip įteigsianti jam Šv. Dvasia ir kaip žmonių teisė reikalaujanti. Eugenijui suvaldyti baseliečiai uždraudė jam skirti bei imti Bažnyčios valstybėj naujus mokesčius, pardavinėti ar įkaitinėti jos žemes. Tokios buvo tikrai negirdėtos priemonės nuveikti popiežiui. Jas teisino teorijos. Nikalojus Kuesietis 1432 m. išleido *De concordantia catholica*, kur dėstė sinodinę Bažnyčios teoriją.

Eugenijus IV suprato gresiančio sau pavojaus reikšmę. Sigismundo nuo sinodo atskirti negalėdamas išleido jis 1432. II. 14 naują bulę — neaiškiais žodžiais reiškė savo sutikimą, kad sinodas, popiežiaus legatams pirmininkaujant, tebeposėdžiautų Basely. Bet baseliečiai nepasidavė, reikalavo, kad Eugenijus atšauktų paleidžiamąją savo bulę, grasino jį nuversti ir kvietėsi pas save Sigismundą. O Sigismundas nenorėjo palikti Italijos imperatoriaus karūnos negavęs ir ieškojo kompromiso, kuriam palankesnis tapo ir Eugenijus. Sigismundo įgaliotiniai 1433. IV. 8 su juo susitarė: Sigismundas prisiekė laikyti Eugenijų tikru popiežium ir ginti jo teises, o Eugenijus sutaikino jį bei Milano duką su Florencija ir Venecija ir 1433. V. 21 apkarūnavo imperatorium Romoj.

Savo priesaika Eugenijui Sigismundas susilpnino sinodą, bet nuo jo neatsimetė ir tebetarpininkavo jam ir popiežiui; o čia padėjo sinodui ir politiniai įvykiai. — Sinodo autoritetu remdamasis

ir tuo patį sinodą remdamas Filippo Maria Visconti sumanė Bažnyčios žemėmis padidinti savo dukatą. Jo sukurstytas kondottieris Fortebraccio įsibrovė į Bažnyčios valstybę ir 1433. VIII. 25 priėjo pačią Romą, susidėjo su Colonnomis ir stengėsi paimti miestą. Netrukus Filippo Marijos — jis ėmė vadinti save sinodo vikaru Italijoj — kapitanas Francesco Sforza užpuolė Bažnyčios valstybę iš šiaurės. Daugelis Umbrijos ir Romos apylinkės miestų pasidavė šitam „sinodo įgaliotiniui'. Negalėjo popiežius kartu kovoti ir su sinodu, ir su kondottieriais; 1433. XII. 15 atšaukė pagaliau savo sinodą paleidžiančias bei smerkiančias bules ir naująja (Dudum sacrum) pripažino sinodą teisėtai susirinkusiu ir veikiančiu, kad būtų panaikinta schizma, reformuota in capite et in membris Bažnyčia ir kad būtų grąžinta krikščionims taika. Baselio sinodas laimėjo kovą su popiežium.

84

Iš pat pradžios Baselio sinodas mėgino geruoju, derybomis grąžinti čechus Bažnyčiai. Antra vertus, ir patys cechai nuo 1421 m. buvo besiūlą katalikams susitaikinti; ne tik utrakvistai, bet ir našlaičiai, ir net taboritai. Utrakvistams vadovaują ponai buvo prisisavinę daug Bažnyčios žemių bei turtų. Nuvargino juos nuolatiniai karai ir socijalinė revoliucija, ir norėjo jie, kad greičiau visa suirutė pasibaigtų. Aiškiai nusakytojo tikėjimo išpažinimo utrakvistai neturėjo (§ 82), patys tikrai nežinojo, ką gynė, kas yra tasai jų, o ne neapkenčiamųjų vokiečių, tikėjimas. Keturi Prahos straipsniai mažai tenusakė ir rados svarbūs pirmiausia todėl, kad atstovavo programai ir, įvairiai suprantami, aiškinami bei papildinėjami, vienijo partiją. Revoliucine savo nuotaika, radikalizmu ir apokalipsiniais-reformaciniais savo troškimais skyrėsi nuo utrakvistų našlaičiai, o ypačiai kraštutinieji taboritai, bet ir jie, išskyrus kai kurias sektas, irgi neturėjo bent kiek apsistemintos ir išaiškintos pasaulėžiūros. Daugumas jų galėjo laikyti savo tikėjimo išpažinimu „Keturis Straipsnius", nors, savaime suprantama, ir aiškino juos daug griežčiau bei radikaliau. Religinių ne tiek pažiūrų, kiek tendencijų bei nuotaikos skirtumo reikšmę mažino tai, kad kariauti nuvargo pagaliau ir taboritai. Jų vadai suprato, kad čechai negali nei prisitraukti vo-

kiečių, nei jų išnaikinti, nei ilgai su jais bekariauti. Ne tik utrakvistai, bet ir našlaičiai, ir taboritai ėmė derėtis su vokiečių kunigaikščiais, Sigismundu ir sinodu.

Susikalbėti su čechais buvo nelengva. Katalikai neabejojo savo tikėjimu ir prisispyrę įkalbinėjo čechams, kad pripažintų Bažnyčią ir išsižadėtų eretiškųjų savo nuomonių; daugių daugiausia sutiko tas klaidingas nuomones teologijos argumentais sugriauti. Čechai norėjo ne aklai klausyti katalikų Bažnyčios, bet drauge su visuotiniu sinodu Šv. Rašto pagrindu išaiškinti visus ginčijamus klausimus; sutiko atmesti visa, kas šv. Raštui prieštaraują, bet — tarėsi įtikinsią patį sinodą. Jie priešinosi tam, kad sinodui vadovautų popiežius ir kardinolai, reikalavo, kad sinodas būtų tikrai visuotinis ir kad dalyvautų jame graikai bei armėnai. Be to, visuotinis sinodas turįs išspręsti visus klausimus pagal Dievo įstatymą, ne pagal popiežiaus dekretus. O jeigu Sigismundas norįs tapti Čechijos karalium, tai tegul pirma pripažįtąs čechų tikėjimą, vadinasi, „Keturis Straipsnius".

Tiesa sakant, tuos keturis straipsnius — kiek paaiškinus ir kitaip suformulavus — Bažnyčia galėjus būtų pripažinti, bent toleruoti. Jie pripažinus, galima būtų buvę tikėtis, kad ilgainiui pasiseks išravėti visos kitos eretiškos čechų nuomonės. Tačiau katalikai žinojo, kad tos nuomonės buvo stipresnės, nei atrodė, ir kad keturi straipsniai nereiškė visko, kuo tikėjo čechai. Antra, jokiu būdu negalėjo jie sutikti, kad čechai kalbėtų su sinodu kaip lygūs su lygiu ir nepripažintų jo aukščiausia, neklystančia Bažnyčios įstaiga. E g e r o susivažiavime (1431. V), kur be Sigismundo bei kai kurių kunigaikščių dalyvavo dar daug teologų bei teisininkų ir Baselio sinodo įgaliotiniai, čechai truputį nusileido. — Jie sutinką pripažinti sinodą, kiek jis išspręsiąs klausimą pagal Šv. Raštą. Po Tausos (Domažličių) kautynių nusileido ir sinodas — pasikvietė čechų įgaliotinius į Baselį išdėstyti čia savo tikėjimo sinodui; žadėjo išspręsti klausimą pagal Šv. Raštą, tikrųjų Bažnyčios ir Bažnyčios mokytojų mokslą.

Čechų seimo paskirtieji pasiuntiniai — utrakvistas J o n a s iš R o k i c a n o, taboritų vyskupas N i k a l o j u s, P r o k o p a s D i d y s i s, wiclifininkas anglas P e t r a s P a y n e ir 10 kitų — 1433. I atvyko Baselin. Sinodo komisijoj čechai gynė savo keturis straipsnius, bet katalikai iškėlė ir kitas husininkams prikišamas eretiškas nuomones. Ar pripažįstą jie transubstanci-

jacijos dogmą, skaistyklą, Bažnyčią ir jos sakramentus, pasninkus, ekskomunikas, priesaiką? Ar laikąsi predestinacijos mokslo, kaip yra išdėstęs jį Wiclifas? Čechai į tuos klausimus atsakyti nenorėjo ir, nieko nepešę, paliko Baselį. Derybos dėlto nenutrūko. Katalikai pasiūlė čechams leisti jiems priiminėti šv. komuniją dviem pavidalais, o Prahos seimas (1433. VI—VII) apšvelnino, katalikiškiau kiek išdėstė keturis straipsnius ir nusiuntė Baselin naują pasiuntinybę. Po ilgų derybų Čechijos ir Moravijos seimas (1433. XI. 30) drauge su sinodo įgaliotiniais sutarė vadinamuosius kompaktatus. — 1. Tie čechai ir moravai, kurie esą pilnamečiai ir anksčiau tai darę, galį Kristaus ir Bažnyčios autoritetu priiminėti šv. komuniją dviem pavidalais, bet kunigai turį šv. komunijos einančiuosius įspėti, kad visas Kristaus kūnas esąs ir vieno vyno ar vienos duonos pavidale. 2. Mirštamosios nuodėmės turinčios būti baudžiamos pagal Šv. Raštą ir šv. tėvų nutarimus, tačiau kanonų teisės nusikaltimus baudžianti kunigija, o pasaulinė valdžia — tik kriminalinės teisės nusikaltimus. 3. Dievo žodis galįs būti skelbiamas laisvai, bet tiktai kunigų ir tiktai jų viršininkams leidžiant. 4. Bažnyčios ir dvasininkai nevienuoliai galį turėti dvarų bei turtų.

Čechai tuojau ėmė tuos kompaktatus „aiškinti". Jonas iš Rokicano ir kiti norėjo visus cechus priversti priiminėti šv. komuniją dviem pavidalais ir ėmė ginti įsivyravusį paprotį teikti Švenčiausiąjį ir vaikams. Daug utrakvistų buvo nepatenkinti tuo, kad kompaktatai visus, kas buvo pasigrobęs Bažnyčios turto, laikė šventvagiais; o taboritai bei našlaičiai ir visai nenorėjo pripažinti taikos su katalikais. Taboritai nuveikti utrakvistams pasisekė — sumušė jie jų kariuomenę Lipanų kautynėse (1434. V. 30), kur žuvo taboritų vadai Prokopas Didysis ir Prokopas Mažasis; bet ilgai dar derėjosi su Sigismundu ir sinodu. Iglavo (Iglau) seime 1436. VII. 5 Sigismundas buvo pripažintas Čechijos karalium, bet savo paties ir savo įpėdinių vardu pažadėjo saugoti kompaktatus, valdyti kraštą drauge su čionykščių taryba ir neskirti valdininkais svetimšalių, nieko neversti atstatyti sugriautųjų pilių, bažnyčių bei vienuolynų ir paskelbti amnestiją.

Tuo tarpu Baselio sinodas stengėsi reformuoti Bažnyčią. Bet Bažnyčios reforma, esam jau nekartą pabrėžę, surišta buvo su popiežiaus kurijos reforma ir popiežiaus valdžios mažinimu, o daryti tai tegalima buvo tiktai sinodine teorija remiantis. Todėl ir

įsigijo didelę įtaką sinodui tosios teorijos atstovai, kuriems ji buvo ne tiktai priemonė Bažnyčiai reformuoti, bet ir svarbusis ideologijos klausimas. Norėjo jie — kardinolas Liudvikas d'Aleman, universitetų profesoriai, daugumas prancūzų — visą Bažnyčią pertvarkyti sinodinės teorijos, vadinasi, demokratinių idėjų, linkme. Jiems labiau rūpėjo sinodo pirmenybė, nei pati Bažnyčios reforma; kovojo dėl pačios tos pirmenybės. O su ideologiniais sumetimais rizgo ir praktiniai. Prancūzai bemaną buvo visuotinės Bažnyčios įstatymais padaryti savo „galikaniškąsias laisves", karaliaus 1407 m. paskelbtuosius ordonansus, kurie mažino Romos popiežiaus teises ir didino bažnytinę karaliaus valdžią, o pačią Prancūzijos Bažnyčią tautino. Prancūzų valdžia ir Bažnyčia norėjo įsigyti tokių pat teisių, kokių turėjo Anglų Bažnyčia ir valdžia. Kaip ir Konstanzo sinodo metu, tautinės Bažnyčios ir tautiniai valdovai kovojo su internacijonalia Romos popiežiaus valdžia; bodėjosi čechų erezijos, bet iš dalies tų pačių tikslų siekė. O popiežiaus bijojo ir sinodo tėvai; matė, kad nenoromis bei nenuoširdžiai jis nusileidžia, ir skubėjo pasinaudoti sunkia politine jo buitimi. Atėmė jie 1435. VI popiežiui annatas, palliumo pinigus ir daug kitų pajamų, pripažino tas pajamas simonija, o legatams reikalaujantiems duoti popiežiui kokių kitų pajamų atsilygino tuščiais pažadais. Buvo nutarta, kad kiekvienas naujas popiežius siektų pildyti Konstanzo ir Baselio sinodų kanonus, sumažinta popiežiaus jurisdikcija, užfiksuotas kardinolų skaičius. Jeigu nesitarsiąs popiežius visais reikalais su kardinolais, tai galima būsią apeliuoti visuotiniam sinodui. Daug sinodo skelbiamųjų dekretų ėjo Bažnyčiai sveikaton, bet griovė senąją Bažnyčios santvarką ir reiškė principinę bei karštą kovą su popiežiaus pirmenybe. Sinodo veiklą būdindamas tiesą pasakė E n e a S i l v ï o P i c c o l o m i n i, kad sinodas laikęs tikra reforma tik tai, kas atimdavę popiežiui pajamas: s o l a r e f o r m a t i o s a n c t a v i d e b a t u r, s i s e d e s a p o s t o l i c a n u d a r e l i n q u e r e t u r. Pats Eugenijus IV 1436. VI skundėsi Europos valdovams, kad sinodas griaunąs popiežiaus valdžią. Sinodas nieku pavertęs pirmininkaujančiųjų popiežiaus legatų teises ir pats save begalvį padaręs. Jis klaidingai aiškinąs Konstanzo sinodo dekretus ir norįs pasivergti popiežių; sprendžiąs klausimus, kuriuos tik apaštališkas sostas spręsti tegalįs; per mišias, nebeminįs popiežiaus vardo. Svarbiausia sinodo akiplėšiškumo

priežastis esą tai, kad jame dalyvaują ir balsuoją perdaug „privačių žmonių", vadinasi, nepralotų ir net nekunigų — profesorių, visokių mokytinių. Popiežius prašė valdovų atšaukti savo vyskupus bei pasiuntinius, kad galima būtų surinkti kitas, geresnis sinodas.

Tuo metu Eugenijus buvo jau nuveikęs kai kuriuos savo politinius priešus. — Tik ką, 1433. XII, su Baselio sinodu laikinai susitaikinęs, prisiviliojo jis Francesco Sforzą ir 1434. III paskyrė jį savo vikaru Anconos markai ir Bažnyčios vėliavininku. Bet Fortebraccio ir Filippo Marijos Visconti kapitanas, garsusis kondottieris Piccinino, nesidavė popiežiaus įkalbami, tebeplėšė Romos apylinkes. Greit (1434. V) sukilo ir patys Romėnai, privertė Eugenijų pabėgti Florencijon (VI). Romėnai paskelbė respubliką. Tačiau ir patys jie tuoj suprato, kad nebegali toji respublika gyvuoti ir kad ekonominė Romos gerovė yra glaudžiai susijus su popiežiaus kurija; parsikvietė Eugenijų atgal. Jis atsiuntė savo vietininką Recanati vyskupą Giovannį Vitelleschį (1434). Vitelleschi anksčiau buvo kondottieris; Martynui V popiežiaujant, patapo kunigu, vėliau vyskupu; tik liko, kaip ir buvęs, žiaurus bei gobšus karys ir klastingas politikas. Greit suvaldė jis Romos ir jos apylinkių baronus; „prefektui" Giacomo Vico, paskutiniajam tos garsios feodalų giminės atstovui, liepė nukirsti galvą ir teroru pažabojo kitus baronus. Dėkingas popiežius paskyrė Vitelleschį Florencijos arkivyskupu ir Aleksandrijos patriarchu. Romos senatas ir tauta nutarė pastatyti Kapitoliume statulą „Giovanni Vitelleschi, Aleksandrijos patriarchui, trečiajam po Romulo miesto tėvui". Tikrai, apleistąją Civitas Leonina (II, 42) atgaivinti norėdamas Aleksandrijos patriarchas, kaip antrasis Romulas, pasiūlė įsikurti čia visokiems nusikaltėliams, kuriuos paskelbė laisvus esant nuo bausmių ir mokesčių. Colonnoms priminė jis greičiau popiežių Bonifacijų VIII, nes sugriovė jų pilis ir vėl su žeme sulygino Palestrinos miestą, jo bažnyčią ir katedrą. Gal būt, karingasis patriarchas ir tikrai bemanąs buvo užkariauti Florenciją ir tapti savarankišku valdovu, kaip apšnibždėjo jį popiežiaus patarėjai. Kaip ten yr — tiektos, bet buvo jis St. Angelo pilies komendanto suimtas ir, rodos, nunuodytas (1440. IV), o jo vieton Eugenijus paskyrė nedaug ką švelnesnį kardinolą Scarampo. Romoj ir Romos valstybėj popiežiaus valdžia atgijo, nors tik

1443. IX tegrįžo Eugenijus Romon. Mat, be kovos su Baselio sinodu ir be unijos su Rytų Bažnyčia daug turėjo jis rūpesčių dėl Neapolio karalystės.

Liudvikas III Anjou, kurį popiežius buvo investinęs Neapolio karalyste, numirė 1434. XI, o 1435. II. 2 numirė ir karalienė Ona II, paskyrusi savo įpėdiniu Liudviko brolį René. Bet Onos testamento nenorėjo pripažinti nei Alfonsas Aragonietis, nei Eugenijus, kuris bemanąs buvo pasiimti į savo paties rankas Bažnyčios feodą Neapolio karalystę. Prasidėjo karas, į kurį įsikišo ir Filippo Marïa Visconti, ir Genova. Jūros kautynes ties Ponza (1435. VIII. 5) Alfonsas pralaimėjo ir pats pakliuvo į Visconti nagus. Tačiau netikėtai su juo susitarė, po ilgo karo 1442. VI. 2 įžengė Neapolin ir ėmė derėtis kartu su Eugenijum, su Baselio sinodu ir su jo išrinktuoju antipopiežium Feliksu V; derėjosi, kol Eugenijus pripažino jį savo vasalu (Terracinos taika 1443. VI. 14) ir susidėjo su juo prieš nenorintį Bažnyčiai grąžinti Anconos markos Sforzą.

Politiniai įvykiai drąsino Baselio sinodą, o Eugenijų vertė kovoti su juo labai atsargiai; bet nesantaika turėjo pasibaigti atvira kova. Laikas dirbo popiežiaus labui. Juo labiau konkretino savo programą sinodininkai, juo labiau augo ir stiprėjo pačiame sinode popiežininkų partija, kuriai vadovavo tokie mokyti teologai, kaip Jonas Torquemada (Turrecremata) ir Ambrogio Traversari. Be to, aiškiai visiems matomų praktinių rezultatų sinodo paskelbtieji reformos dekretai nebuvo dar davę ir negalėjo taip greit duoti. Iš oro pusės žiūrint, atrodė, kad visa sinodo veikla yra priekabinga, smulkmeniška kova su popiežium. Iš oro pusės žiūrėjo į tąją kovą Bizantijos basiliejus Jonas VIII Palaiologas. Kad ir kaip priešinosi tam graikų Bažnyčia ir visuomenė, nusprendė jis sujungti savo Bažnyčią su vakarine, nulenkti ją popiežiui, nes tuo būdu tarėsi gausiąs Vakarų pagelbos kovai su Osmanais. Tikrovėje abiejų Bažnyčių - kultūrų unija seniai jau buvo nebeįvykdoma. Bet basiliejui tik politiniai - kariniai jos vaisiai terūpėjo, o vakariečiai nayviai tikėjo, kad formaliu unijos aktu gali prijungti prie „tikrosios“ savo Bažnyčios „schizmatiškąją“ graikų Bažnyčią. Išsena unijos idėja guodė jų širdį, smagino religinį - kultūrinį jų patriotizmą. Unija patvirtintų, įrodytų jiems, kad jų Bažnyčia esanti

tikra ir kad jie patys pasauliui pirmininkaują. Todėl ir svarbu rados, kam pasiseks padaryti unija su rytų Bažnyčia: popiežiui ar sinodui drauge su popiežium, nes visai be popiežiaus niekas, nė patys graikai, Vakarų Bažnyčios neįsivaizdavo. Derėjosi su graikais ir sinodas, ir Eugenijus, kuris pradžioje sutiko net sušaukti sinodą Konstantinopolin, kur graikai galėtų jam padėti kovoj su Baseliu. Be abejo, Baselio tėvai taip pat tikėjosi graikų talkos kovoj su popiežium. Dėl derybų vietos popiežininkai su sinodininkais ir susirėmė, juoba, kad Baselio miestas atrodė graikams nepatogus, pertolimas. Įsitvirtinęs tuo metu Italijoj, Eugenijus siūlė sinodui susirinkti ir svarstyti unijos klausimą drauge su graikais, kuriame artimesniame mieste, Florencijoj ar Venecijoj. Kardinolo Liudviko d'Aleman vadovaujamieji sinodininkai norėjo, kad graikų pasiuntiniai ir pats basiliejus atvažiuotų Baselin arba Avignonan ar į vieną iš Savojos miestų. Čia kardinolas ėjo išvien su Prancūzija, kuriai knietėjo, kad kurija vėl atvažiuotų Avignonan. Bet Eugenijus ne be reikalo bijojo, kad čia, jam numirus arba jį nuvertus, popiežium bus išrinktas prancūzas ir vėl perkels kuriją Prancūzijon. Sinodas 1437. V. 7 priėmė kardinolo d'Aleman pasiūlymą. Tačiau sinodo mažumas ir sinodo pirmininkas kardinolas Cesarini paskelbė, kad tartis dėl unijos su graikais sinodas turi susirinkti Florencijoj arba Udinės mieste. Popiežius patvirtino mažumo sprendimą. Įsiutęs sinodas nusiuntė popiežiui m o n i t o r ï u m ą. Kaltino jis Eugenijų pasipriešinimu Bažnyčiai ir traukė jį patį ir kardinolus savo teisman (1437. VII. 31). Eugenijus atsakė bule (1437. IX. 18), kur išdėstė krikščionims, kaip neteisėtai visą laiką veikęs sinodas ir kiek tuščias buvęs jo darbas. Sinodą perkėlė popiežius F e r r a r o n, miestan, kuris buvo patogus ir jam pačiam, ir graikams. Baselio tėvams įsakė jis 31 dienos būvyje baigtinai išspręsti čechų erezijos klausimą ir paskui nutraukti visą savo darbą. Ferraros sinodui jis pats išaiškinsiąs savo ginčą su Baselio sinodu. Veltui mėgino Cesarini sutaikinti sinodą su popiežium. Sinodas pripažino Eugenijaus bulę neturint reikšmės ir grąsino Eugenijui jį suspenduoti ar net nuversti; uždraudė savo nariams važiuoti iš Baselio Ferraron. Bet Cesarini ir daug popiežininkų paliko Baselį. Maža to — daug sinodininkų, iš jų Nikalojus Kuesietis, pasidarė popiežininkais.

85

Daug pralotų susivažiavo F e r r a r o s miestan; 1438. I atvyko iš Florencijos su kardinolais pats Eugenijus. Jis ištesėjo savo pasižadėjimą ir išaiškino sinodo tėvams savo santykius su Baselio sinodu; ragino juos, be to, reformuoti Bažnyčią, vadinasi, pirmučiausia pačius save sudorinti. Tai buvo visai teisingas patarimas, tik sakė popiežių nuo radikalių reformų atsisakius. Kovo mėnesio pradžioje atvažiavo Ferraron basiliejus J o n a s VIII P a l a i o l o g a s, su juo Konstantinopolio patrïarchas J u o z a p a s ir daug žymių Rytų Bažnyčios atstovų — Efeso arkivyskupas M o r k u s E u g e n i k a s, mokytasis Platono filosofijos sekėjas senasis išminčius G e m i s t a s P l e t o n a s, jo mokinys Nikaios arkivyskupas B e s s a r ï o n a s, karštas unijos rūpintojas Kijevo metropolitas I z i d o r i u s ir kiti. Iki 1438. XII posėdžiavo sinodas Ferraroj. Bet Ferrarai grėsė duko Visconti kapitano Piccinino kariuomenė, kuri pradėjo Romagnos užkariavimą; antra vertus, pritrūko popiežiui pinigų Graikijos svečių išlaidoms apmokėti ir gudriai skirstamomis dotacijomis jiems nuolaidesniems daryti. Todėl, Ferrarą ištikusia epidemija pasinaudojęs, popiežius 1439. I. 10 perkėlė sinodą Florencijon, kuri dosniai aprūpino Eugenijų pinigais.

Daugumas graikų laikė lotynus nukrypusiais nuo Rytų Bažnyčios ištikimai saugomo krikščionių tikėjimo. Negalėjo jie sutikti, kad į senąjį Bažnyčios tikėjimo simbolį įdėti būtų žodžiai (...Šv. Dvasią) i r i š T ė v o (F i l i o q u e, einančią), kurie, jų nuomone, kvepią, kaip ir nauja skaistyklos dogma, baisiąja erezija. Tokie žmonės, kaip Jurgis Scholarijus (Gennadijus) ir Morkus Eugenikas, suprato teologinę - filosofinę Filioque reikšmę (I, 40). Nenorėjo graikai keisti savo kulto ypatybių (pirmiausia šv. sakramento žodžių bei apeigų) ir pripažinti popiežiaus pirmenybės. Neįtikino jų, žinoma, Pseudo - Izidoriaus dekretalijos (II, 33, 42) ir vakarų sinodų kanonai; be to, paskutinieji sinodai patys ginčijo popiežiaus pirmenybę. Tačiau imperatorius verste vertė savo pralotus nusileisti lotynams, o lotynai tam reikalui griebėsi visko, ko tik galėjo: graikų nuolaidumu matavo popiežius duodamuosius jiems pinigus. Antra vertus, ir patys graikai suprato, kad negalima kartu ir savo tikėjimo apginti, ir Vakarų pagelbos kovai su turkais gauti. Taigi, nedaugelis jų, kaip antai

Morkus Eugenikas, tvirtai priešinosi lotynams, o dauguma gin-čijosi dėl kiekvieno punkto, nes norėjo apginti kiek bebuvo galima, bet verčiami nusileisdinėjo. Tokie nusileidėliai gerai žinojo, kad niekuomet nepripažins panašios unijos Rytų Bažnyčia; politikavo — pasipriešinimu draudė save nuo tos Bažnyčios smerkimų, nusileisdami pildė basiliejaus norą ir tikėjosi išgelbėsią imperiją. Mažai kas, Bessarïonas, tikrai sirgo Bažnyčios suskilimu, troško sutaikinti graikus su lotynais, kad ir reikėtų tam nusilenkti vakarų barbarams, ir rytų Platoną su vakarų Aristoteliu.

Kaip ten yr — tiektos, 1439. VI. 3 graikai viešai išpažino visa, ko reikalavo iš jų popiežius. — Šv. Dvasia einanti ir iš Sūnaus. Nuodėmes išpažinusių, bet atgailos neatlikusių krikščionių sielos einančios skaistyklon. Ne tik rūkšti, bet ir gėla duona galinti pavirsti Kristaus kūnu. Popiežius esąs Kristaus vietininkas žemėje ir gaunąs savo valdžią tiesiog iš Jo. Popiežius — visos Bažnyčios galva, visų krikščionių tėvas ir mokytojas, kurio visi turį klausyti. Jam priklausanti pirmenybė, nors nemažiną tai rytų patrïarchų teisių bei privilegijų. Tačiau Morkus Eugenikas ir Sofronijus Anchïalietis griežtai atsisakė pasirašyti tą išpažinimą, o kiti graikai, prieš išplaukdami iš Italijos, Venecijoj, Šv. Morkaus katedroj per mišias giedojo tikėjimo simbolį be Filioque ir popiežiaus vardo nepaminėjo. Bizantijoj kunigija ir tauta unijos nepripažino; Muhammedui su Šv. Petru susidėjus, įmanė geriau nebesiginti nuo turkų, nei išsižadėti savo tikėjimo ir tuo išgelbėti imperiją. Aleksandrijos, Antïochijos ir Jeruzalės patrïarchai iškilmingai prakeikė naująjį „plėšikų sinodą“ (1443 m.). Ties Varna 1444 m. Osmanai sumušė Vakarų kryžiaus kariuomenę. Paskutinysis Konstantinopolio basiliejus Konstantinas XI be genoviečių ir kitų samdinių svetimšalių tik 5.000 karių tegalėjo surinkti Konstantinopoliui nuo 160.000 turkų ginti. Pultim paėmė miestą muslimai (1453. V. 29). Paskutinį kartą susirinko Šv. Sofijos katedroj tiek unijatai, tiek orthodoksai; atrodė, kad čia susijungė pagaliau abi Bažnyčios — visi tikėjo, kad Dievo angelas užstos krikščionis; bet Bažnyčion įsilaužė turkai. Po 4 dienų sultonas Muhammedas II patvirtino Konstantinopolio patrïarchu išrinktąjį Gennadiją, ištikimąjį Morkaus Eugeniko mokinį (plg. I, 44). Unijatų Bažnyčia nepergyveno unijatų imperijos.

Gal būt, ir pati popiežiaus kurija iš pat pradžios matė, kad

Florencijos unija tik grynai formalus, jokios praktinės reikšmės neturįs aktas tebuvo; bent greit turėjo ji tuo įsitikinti. Bet Europos visuomenei atrodė, kad popiežius Eugenijus IV panaikino be maža ko 400 metų trukusią schizmą ir atgaivino Kristaus Bažnyčios vienovę. Po kelių mėnesių (1439. XI. 2) pripažino popiežiaus pirmenybę armėnų Bažnyčios pasiuntiniai; 1441 m. — jakobitai, 1444 m. — Bosnijos Bažnyčia; 1445. VIII. 7 bule dėkojo Eugenijus Dievui, kad apšvietęs Jis pagaliau ir paskutiniuosius atskalūnus — nestorininkus ir maronitus. Visa tai pakėlė popiežiaus autoritetą.

Bet Baselio sinodas išsiskirstyti nenorėjo. Išrinkęs sau pirmininku kardinolą Liudviką d'Aleman, paskelbė jis Eugenijų IV, atkaklųjį visuotinio Bažnyčios sinodo priešą ir todėl eretiką, nuverstą esant (1439. VI. 25). Sinodas pasitikėjo politine konjunktūra, kuri atrodė jam palanki. Iš tiesų, Prancūzijos karalius Karolius VII ne tiktai rėmė savo pralotus pačiame sinode, bet ir sušaukė pralotus bei aukščiausius valdininkus pirma Orléans'o paskui Bourges'o miestan (1438 m.), kurie turėjo apsvarstyti Baselio sinodo atsiųstuosius jam reformos dekretus. Bourges'o susirinkimas (1438. V. 1 — VI. 7) sudarė vadinamąją Pragmatinę Sankciją, paties Karoliaus įstatymu paverstą. Pragmatinė Sankcija nusakė „galikaniškąsias" Prancūzų Bažnyčios „laisves". Nurodytos buvo sąlygos, kuriomis galėjo pralotai apeliuoti popiežiui, o popiežius gauti iš Prancūzų Bažnyčios mokesčius; uždrausta (popiežiui) skirti Prancūzų Bažnyčios beneficijumai svetimšaliams, trukdyti pralotų rinkimų laisvė — faktiškai beneficijumų dalinimas ir, bent iš dalies, rinkimai pavesti karaliui. Teisių atžvilgiu Prancūzų Bažnyčia prilygo angliškajai; tik Prancūzijoj karalius laimėjo tai, ką Anglijoj buvo laimėjęs parlamentas. Tiesa, Karolius reikalavo, kad Baselio sinodas nebekovotų su popiežium, bet, viena, sinodo nedraudė, o antra, pats Ferraros sinodo nepripažino.

Prancūzų pavyzdys paveikė ir vokiečius. Sigismundas stengėsi sutaikinti Baselio sinodą su Eugenijum, bet 1437. XII. 9 numirė. Jo žentas Albrechtas II (V) Habsburgas, Vengrų ir Čechų karalius, tik 1438. III. 17 tebuvo išrinktas ir Romos karalium, tik IV. 29 tesutiko priimti karūną ir, nieko nesuspėjęs padaryti, 1439. X. 29 numirė. Po kelių mėnesių, 1440. II. 2 kurfiurstai išrinko karalium jo dėdę Friedrichą

III, kuris domėjosi ne tiek imperijos, kiek Austrijos reikalais ir ne tiek Austrija, kiek savo sodais, daržais ir brangenybių kolekcija. Tokiomis sąlygomis bažnytinė Vokietijos politika negalėjo būti energinga ir nuosekli. Prieš Albrechtą II rinkdami, kurfiurstai paskelbė savo neutralitetą: kol nesusitarsią jie su naujuoju karalium, nesusidėsią nei su popiežium prieš sinodą, nei su sinodu prieš popiežių ir nepildysią nei popiežiaus, nei sinodo įsakymų. Albrechtas ir keli seimai pritarė tam sumanymui, o Mainzo seimas (1439. III. 26) pripažino Baselio sinodo reformos dekretus, bet atmetė jo dekretus prieš patį Eugenijų. Tuo būdu Prancūzija ir Vokietija aktyviai užstoti popiežiaus nenorėjo, o politinis jo priešas Alfonsas Aragonietis, kaip ir Visconti, net kurstė prieš jį sinodą.

Sinodas pasiryžo paskirti „nuverstajam" Eugenijui IV įpėdinį ir 1439. XI. 5 išrinko popiežium Savojos duką Amadėjų VIII. Tasai dukas laimingai valdė Savoją iki 1435 m., kai, mylimosios žmonos nebetekęs, atidavė valdžią dviem savo sūnums, o pats įsikūrė negyvenamoj vietoj ant Genèvės ežero kranto, Ripallėj. Įsteigė jis čia Šv. Maurikijaus riterių ordiną ir su šešiais broliais riteriais ėmė gyventi gražiame vienuolyne. Vilkėjo eremito drabužiais, užsiugdė plaukus bei ilgą barzdą ir su ąžuoline lazda vaikštinėjo. Visa to užteko savojiečiams laikyti jį šventuoju. Bet Baselio sinodas ne šventumo žiūrėjo: ištikimas sinodo šalininkas, Amadėjus buvo valdęs tiek Prancūzijos, tiek Italijos žemes, galėjo tad abiejuose kraštuose sinodui padėti. Dukas eremitas neatsisakė nuo pasiūlytosios tïaros ir pavadino save Feliksu V (1440. I. 5).

Tiesa sakant, Baselio sinodas su savo popiežium tikra komedija virto. Tarytum pats jis pagaliau pasijuto bejėgis; paskyrė 1443. V naują visuotinį sinodą, kuris turėjo po 3 metų susirinkti Lyono mieste ir būti laikomas jo, Baselio sinodo, tęsiniu, o pats, kad ir neišsiskirstęs, nustojo dirbęs, tik politikavo. Taigi, reikėjo dar kovoti su juo Eugenijui, ypačiai, žinoma, todėl, kad valdovai norėjo su sinodo pagelba priversti popiežių jiems nusileisti. Kaip ir Konstanzo sinodo laikais, sinodo kova su popiežium pasibaigė popiežiaus derybomis su valdovais, politikos reikalu.

Su Filippo Marijos Visconti žentu Francesco Sforza susikivirčijęs, Eugenijus paskelbė jį maištininku ir įsakė jam grąžinti Bažnyčiai Anconos marką (1442. VIII). Negalėjo jis,

žinoma, pats priversti Sforzos tai padaryti, juoba, kad susidėjo su Sforza Venecija ir Florencija. Todėl susitaikino popiežius su Visconti, savo žento prisibijojusiu, ir su senuoju savo paties ir Sforzos priešu Alfonsu Aragoniečiu, kuris 1442. VI baigtinai buvo nuveikęs, „karalių René“ ir užsikariavęs visą Neapolio karalystę. Persikėlė Eugenijus iš Florencijos Sienon ir čia 1443. VII. 6 pasirašė su Alfonsu taiką. Alfonsas pripažino Eugenijų popiežium, o pats save jo vasalu ir pažadėjo atimti Sforzai Anconos marką. Eugenijus 1443. IX. 28 grįžo Romon, kur buvo jau paskyręs Laterano sinodą, X. 13 ir susirinkusį.

Politinė popiežiaus buitis Italijoj buvo dabar reliatyviai stipri, o tai tuojau susilpnino sinodą. Alfonsas ir Visconti atšaukė iš Baselio savo vyskupus, ir sinodas nebeteko kelių energingiausių savo vadų. Antipopiežių Feliksą tik keli valdovai tepripažino, iš jų Austrijos hercogas, Savojos dukas ir Danijos karalius. Kiti arba — Anglų karalius Heinrichas VI ir Burgundijos dukas Pilypas — buvo eugenininkai, arba pripažino Eugenijų popiežium, bet norėjo su sinodo pagelba sumažinti jo valdžią savo pačių labui. Iš esmės tai buvo tautinių Bažnyčių ir norinčių joms vadovauti valdovų kova su popiežium. Kaip Konstanzo sinodo metu valdovai siekė savo tikslų derybomis su popiežium, konkordatais, taip dabar jie — Prancūzų karalius ir atskiri Vokiečių kunigaikščiai (ne visa Vokietija) — tikėjosi pastatyti ant savo sąjunga su sinodu ir šantažu. Pati Bažnyčios reforma mažai tiems valdovams terūpėjo: buvo kovos priemonė ir proga, teisino politinius tikslus ir leido naudotis religiniais visuomenės bei kiekvienos vietinės Bažnyčios troškimais. Tiesa, valdovai ne tik kitus, bet ir patys save apgaudinėjo, tarėsi Bažnyčią reformuoją.

Prancūzų karaliui nesunku buvo dėtis Bažnyčios reformatorium ir slėpti, net pačiam nuo savęs, politiniai Pragmatinės Sankcijos motyvai, nes karalystėj, Bažnyčioj ir visuomenėj niekas jam nesipriešino, o šimto metų karas pakėlė prancūzų patrijotizmą, su kuriuo nesutiko priklausomumas nuo Romos. Bet Vokietija neturėjo stiprios centrinės valdžios ir vienos politinės programos. Kiekvienas kunigaikštis savo noru išsprędavo Bažnyčios reformos ir santykių su popiežium bei sinodu klausimus, vykdė ar ne seimų paskelbtąją „neutraliteto“ politiką. Vieni su kitais kunigaikščiai susikalbėti negalėjo, kaip negalėjo nuveikti ir kitų besi-

priešinančių imperijos luomų. Tūli kunigaikščiai pripažino Eugenijų IV, kiti — sinodą ir net Feliksą V. Kurfiurstai naudojosi neutralitetu savo jurisdikcijai padidinti, o kurfiurstai arkivyskupai „atrodė greičiau popiežiai, nei vyskupai esą"; bet čia susidurdavo jie su smulkiųjų kunigaikščių, miestų ir kunigijos opozicija. Erfurto, Kölno ir Vienos universitetai puolė pačią neutraliteto idėją. Kas neklausąs nei popiežiaus, nei sinodo, tas — tvirtino Erfurto profesoriai — atskiląs ne tik nuo matomosios Bažnyčios, bet ir nuo Dievo bei apaštalų. Mainzo ir Kölno provincijų sinodai pasmerkė neutralitetą. Friedrichas III vengė pasiskelbti neutraliteto šalininku ir siūlė sušaukti naują sinodą. Pagaliau patys kurfiurstai nusiuntė žinomąjį juristą Georgą Heimburgą derėtis su Eugenijum (1441. XII.). Sutiko jie pripažinti Eugenijų popiežium, jeigu jis pripažinsiąs visuotinio sinodo pirmenybę, sušauksiąs naują sinodą, kuriame pats su kardinolais dalyvausiąs, atsisakysiąs nuo kai kurių savo teisių bei pajamų ir pasirašysiąs pragmatinę sankciją Vokietijai.

Visai natūralu, kad kurijos diplomatija pirmiausia kreipė dėmesį į Vokietiją. Kurfiurstams nenusileisdamas, Eugenijus stengėsi paveikti Friedrichą III. Įkalbinėjo jam susitarti su Roma ir popiežiaus nuncijus Carvajal, ir kardinolas Cesarini, ir jo paties, Friedricho, kancleris Kasparas Schlick su savo sekretorium Enea Silvïo Piccolomini. Piccolominį ir nusiuntė 1444. XII Friedrichas Romon derėtis su popiežium. Karalius žadėjo pripažinti Eugenijų popiežium ir net patraukti jo pusėn imperiją, jeigu popiežius sušauksiąs naują sinodą (nuo šito reikalavimo Friedrichas greit atsisakė), padidinsiąs bažnytines Austrijos valdovų teises bei pajamas, karūnuosiąs patį Friedrichą imperatorium ir duosiąs jam pinigų kelionei Romon.

Sienietis Enea Silvïo Piccolomini (g. 1405 m.) buvo labai tinkamas toms deryboms žmogus. Tėvai privertė jį mokytis teisės Sienos universitete, bet teisės mokslo gyvas, lengvabūdis ir gamtą bei konkretų gyvenimą mėgstąs jaunikaitis nekentė; užtai užsidegė nepaprasta meile Romos literatūrai, ypačiai Ciceronui, Livijui ir Vergilijui. Mokytasis kardinolas Capranica, tada popiežiaus Eugenijaus priešas, pamilo linksmą, žiningą ir mandagų Piccolominį, padarė jį savo sekretorium ir 1432 m. nuvažiavo su juo į Baselio sinodą. Savaime suprantama, kad Pic-

colomini, kaip ir jo globėjas, buvo sinodininkas ir Eugenijaus priešas. Sinodo tėvai įvertino jo kalbingumą, gerąjį stilių ir diplomatinį talentą, pamėgo linksmą jo būdą ir nuolaidžiai žiūrėjo į palaidą kiek jo gyvenimą. Susibičiuliavo Piccolomini Basely ir su humanistais. Greit išgarsėjo jis savo eilėraščiais, komedijomis, nedoromis apysakomis, laiškais, kur ciniškai aprašinėjo nešvankias savo pramogėles, o ypačiai puikiai parašytąja, bet nelabai doringa novele De duobus amantibus. Rašė jis prasta ir lengva kalba, mėgzdžiojo garsųjį Poggio Bracciolini, bet svarbiausia jo ypatybė yra tai, kad buvo jis akylas gamtos, žmonių būdo ir papročių stebėtojas. Domėjosi jis ne pasaulėžiūros, bet praktikos klausimais; romėnų bei graikų (graikiškai nemokėjo) filosofiją painiojo su krikščionių mokslu, tačiau, apie doros ir auklėjimo principus rašydamas, vadovavosi ne senovės rašytojais, bet savo paties patyrimu. Kaitėjo jam gyvenimo, politikos, diplomatijos klausimai spręsti; magėjo intrygos. Jo „kalbos sinodui" visuomet aiškiai siekė praktinių tikslų. Schizmai prasidėjus, Piccolomini tapo Felikso V sekretorium. Tačiau greit jis suprato, kad Feliksas ir sinodas savo kovą su Eugenijum buvo jau pralaimėję ir, be jokio triukšmo palikęs antipopiežių, ėmė tarnauti imperijos kanclerijoj (1442 m.). Drauge su savo viršininku kancleriu Kasparu Schlicku persimetė į tikrojo popiežiaus pusę ir Piccolomini. Įmetėjęs, pasidarė jis rimtesnis ir rimčiau ėmė žiūrėti į tikėjimo klausimus. Tačiau kunigu būti dar nenorėjo, nes „bijojo santūros"; tik 1446 m. tebuvo įšventintas. Bet jau 1445 m., pasiuntiniu pas Eugenijų IV atvykęs, visai save reabilitavo. „Švenčiausias Tėvai", kreipėsi jis į popiežių, „prieš karaliaus pasiūlymus dėstydamas, noriu aš kelis žodžius pats apie save pasakyti. Žinau, kad Tamsta daug esi gavęs apie mane žinių, kurios negeros ir kurių nereikia dar kartą pasakoti. Nepamelavo, kas mane Tamstai apskundė. Baselio mieste būdamas, daug kalbėjau, rašiau ir dariau — neužsiginu. Bet norėjau aš tada ne tiek Tamstai pakenkti, kiek Dievo Bažnyčiai padėti. Suklydau. Kas gi gali tai paneigti? Bet suklydau drauge su daugeliu kitų, ir žymių žmonių. Ėjau St. Angelo kardinolo Julijono, Palermo arkivyskupo Nikalojaus, Tamstos sosto notaro Liudviko Pontano pėdomis. Jie teisėtai laikomi buvo Tiesos mokytojais. Ar bereikia man minėti dar universitetai ir kitos mokyklos, tuometiniai Tamstos priešai? Kas gi būtų galėjęs drauge su tokiais vyrais nesuklysti? Kai paaiškė-

jo man baseliečių klaida, netuojau — prisipažįstų — į Tamstą kreipiausi, kaip padarė tai daugumas. Deja, iš vienos klaidos pakliuvau aš į kitą. Taip dažnai Skyllon pakliūva kas nori Charybdos išvengti. Susidėjau su tais, kas buvo neutralūs... Taigi, trejus metus buvau pas karalių. Bet čia, vis daugiau ir daugiau apie Tamstos legatų kovą su Baselio sinodu girdėdamas, nustojau abejojęs, kad Tiesa yra su Tamsta. Todėl nesipriešindamas paklausiau karaliaus, kai panoro jis per mane susirasti kelią į gerąją Tamstos širdį. Tuo būdu tikėjaus ir pats grąžinsiąs sau Tamstos malonę. Štai esu Tamstos akivaizdoj ir prašau man dovanoti, nes nusidėjau pats to nežinodamas". Nedidelis stabmeldžių lotynų literatūros mėgėjas buvo popiežius Eugenijus, bet graži Piccolominio kalba ir jam patiko. Mat, humanistai buvo jau įsiskverbę į kuriją, kuri, kaip ir visi Italijos valdovai, nebegalėjo apsieiti be jų kalbų ir raštų, be humanistų sekretorių ir diplomatų, be jų įtakos šviesuomenei. Daugis Martyno V ir Eugenijaus IV kardinolų globojo humanistus ir patys domėjosi klasiškąja senove. Gal būt, ir Eugenijus, Romoj, o ypačiai Florencijoj nuolat su humanistais bendraudamas, ėmė pagaliau jausti, kas tai yra prašmatnios lotynų kalbos grožis. O gal, paveikė jį kalbėtojo nuoširdumas ir politiniai sumetimai. Kaip ten yr — tiektos, bet popiežius maloniai Piccolominiui atsakė: „Žinome, kad drauge su daugeliu kitų nusidėjai, bet Mūsų pareiga yra dovanoti klaidas tiems, kas prisipažįsta. Šventoji motina Bažnyčia melagiui niekuomet neatleidžia bausmės, kurios jis yra vertas, bet tam, kas gailisi, — visuomet. Tu esi pasiekęs Tiesą. Saugokis vėl ją pamesti ir stenkis gerais darbais įsigyti Dievo malonės. Stovi vietoj, kur gali Tiesą ginti ir Bažnyčiai padėti".

Neapsigavo popiežius Piccolominiu pasitikėdamas. Friedrichui su popiežium susitarus (1445. IX), ėmė Piccolomini drauge su kitais karaliaus ir popiežiaus diplomatais taikinti su popiežium kurfiurstus bei kitus kunigaikščius. Darbas buvo tuo sunkesnis, kad Eugenijus, Friedricho įtaką Vokietijai perdėdamas, paskelbė (1446.I. 24) Kölno ir Triero kurfiurstus, du didžiausius savo priešus, nebetekus arkivyskupysčių, o tuo ir visus kurfiurstus prieš save ir prieš karalių sukurstė. Tik vargais negalais tepasisekė popiežiaus legatams, Carvajalui ir Nikalojui Kuesiečiui, ir Piccolominiui nuraminti tiek popiežius, tiek kurfiurstai. Vokiečių pasiuntiniai 1447. II. 7 pareiškė popiežiui imperijos kunigaikščių

paklusnumą, o popiežius išleido 4 bules, kur grąžino arkivyskupo valdžią Kölno bei Triero kurfiurstams, pažadėjo sušaukti naują visuotinį sinodą ir pripažino Konstanzo ir Baselio sinodo dekretus, kuriuos esanti pripažinusi Vokiečių tauta. Kad ir gudriai buvo tas pripažinimas bulėse suformuluotas, tarėsi dėlto Eugenijus Romos Bažnyčios teises nuskriaudęs; prieš mirdamas (II. 23), išleido naują bulę, kuria atšaukė visa, kas jo pažadėta, bet nesutinką su šv. tėvų mokslu ir apaštališkojo Sosto teisėmis. Tačiau N i k a l o j u s V (1447-55 m.) savo pirmtakūno pažadus patvirtino. „Tai, ką yra sutaręs su Vokiečių tauta mano pirmtakūnas, noriu aš ne tik patvirtinti, bet ir įvykdyti".

Tiesa, daug dar reikėjo padirbėti ir Enėjui Silvio Piccolomini, kurį Nikalojus paskyrė Triesto vyskupu, ir Nikalojui Kuesiečiui bei Carvajalui, kol 1448. II. 17 buvo pasirašytas V i e n o s K o n k o r d a t a s, apskritai imant, Konstanzo Konkordatą gaivinąs. Vienos Konkordatas buvo mirštamasis smūgis Baselio sinodui ir antipopiežiui. Friedrichas III savo ediktu paleido sinodą ir privertė jo tėvus išsikraustyti iš Baselio. Jie išsikraustė Lausannėn (1448. VII). Čia Feliksas V, Prancūzijos, Anglijos, Sicilijos - Neapolio ir daugelio Vokietijos kunigaikščių verčiamas, išsižadėjo popiežiaus sosto (1449. IV. 7). Sinodas paskelbė popiežiaus sostą laisvą ir, „išrinkęs" popiežium Nikalojų V, pats save paleido (1449. IV. 25).

XII

Europos pasienis ir Vokietija XIV—XV amž.

86

Nuo sena Vokiečių imperijos likimas priklausė imperatoriaus (Romos karaliaus) galios, t. y., jo paties kunigaikštystės (ar karalystės). Bet, etninėms Vokietijos valstybėms pasiekus politinę pusiausvyrą ir vienai kitą žabojant, tokia kunigaikštystė tegalėjo atsirasti tik kolonizuotuose ir tebekolonizuojamuose imperijos rytuose. Iš tiesų, Vokiečių imperija visuomet rėmėsi primityviu barbariškesnių (Europos kultūros atžvilgiu) savo kraštų imperijalizmu. O tas primityvusis imperijalizmas kaip tik ir tebegyvavo Vokietijos rytuose ir rytiniame jos pasieny. Čia galimos dar tebebuvo tokios valstybės, kaip Karoliaus IV, Liudviko Didžiojo, Jogailos. Visas jas kūrė reliatyviai primityvios — čia slavų, čia vengrų, čia lietuvių — tautos. Tųjų tautų savin suimtieji Europos kultūros pradai nebuvo dar sugriovę senosios jų pačių kultūros pamatų, nepertvarkė ir nestabilizavo jų visuomenės, nepavirto, patys beaugdami, tvirta socijaline - politine santvarka, nepanaikino pirmykščio tautos lankstumo ir pirmykščių, stichijinių jos jėgų. Žemdirbiai tebegalėjo dar tapti ir kariuomene, kaip kad Čechijoj, kuri, be abejo, buvo daugiau apeuropėjus, nei Vengrija ir Lenkija. Diduomenė tebebuvo dar anarchinis karingas luomas, panašus į XI — XII amž. Europos feodaliją. Naujajai miestų kultūrai atstovavo daugiausia svetimšaliai, vokiečiai. Žinoma, tokia tauta pati negalėjo susitvarkyti ir būti galinga valstybė, bet ji buvo lanksti medžiaga energingo valdovo rankose. Iš jos stiprybės semdamasis ir ją žiesdamas galėjo jis ją suvienyti, suplakti su kitomis tokiomis pat tautomis ir susikurti galingą valstybę, kaip kadaise Karolius Didysis, Ottonas Didysis, Knutas

Didysis... Romaniškojoj Europoj XIV — XV amžiuje didelę įtaką valdovui turėjo jo valstybės santvarka, tradicijos, istorija, tauta. Rytų valstybės valdovo, apskritai imant, nevaržė socijalinės - politinės tradicijos, nes jų beveik nebuvo, ir jis iš esmės buvo netautinis valdovas. Todėl rytų valstybės taip lengvai viena su kita ir sydavo. Vengrų karalius Liudvikas Didysis, pusiau prancūzas — pusiau italas, valdė Vengriją, Lenkų ir kitų slavų žemes. Karolius IV, apiprancūzėjęs vokietis, valdė Čechų, kitų slavų ir vokiečių žemes. Imperatoriaus Sigismundo negalima laikyti tautiniu (vokiečių, vengrų, čechų) karaliumi. Lietuvis Jogaila atgaivino Lenkų karalystę, prijungęs prie jos Lietuvą ir padidinęs ją rusų žemėmis. Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė irgi nebuvo tautinė valstybė. Kad ir primindavo Ordinui žemaičių lietuvybę, Vytautas vadovavosi betgi ne lietuvių tautos, o valstybės idėja. Ta idėja nebūtinai surišta su nusistojusia valstybės santvarka bei tradicija, su etnine tauta ir net su dinastija. Surišta ji su pačiu valdovu, bet turi antasmeninę reikšmę. Iš tikro, ne sau pačiam dirbo imperatorius Sigismundas paskutiniais savo gyvenimo metais, kai, sūnaus neturėdamas, buvo paskyręs savo įpėdiniu Albrechtą Habsburgą. Vytautas, nebesitikėdamas susilaukti sūnaus, didino ir tvarkė Lietuvą, bemanąs buvo karalium vainikuotis.

Tačiau ne tiktai valdovų galvų priklausė, kuriai iš rytų valstybių pasiseks pirmininkauti kitoms. — Nuolat besiskverbianti į kraštą Europos kultūra (ją globojo, plėtė ir skiepijo savo tautoms valdovai) ilgainiui skaldė primityvią visuomenę, silpnino ir naikino senąsias gyvenimo formas, bet negalėjo greit pakeisti jų naujomis savo formomis, kurios ilgai liko išviršinės. Senajai tautos kultūrai nykstant, tauta dar nevirto europine, tik europiniais drabužiais tevilkėjo. Europos pavyzdžiu tvarkė valdovai savo kanceleriją, dvarą bei valstybę, steigė europinio pobūdžio įstaigas, bet daug laiko reikėjo, kad visa tai galėtų prigyti. Tauta su senąja savo kultūra mirė ir turėjo išnauja gimti, pasidaryti visai kita, europine tauta; taigi, iro ir silpnėjo. Gražiai aiškina šito proceso esmę bei pobūdį Čechų krikščionybės ir Bažnyčios istorija. Krikščionybę čechai priėmė, bet jų tikėjimui neturėjo didelės reikšmės nei vakarų teologija, nei vakarų Bažnyčios tradicija. Husas, teologijos magistras, pats gerai nesuprato, kad jo skelbiamasis mokslas griauna Europos tikėjimo ir Bažnyčios pamatus. Jis ir kiti čechai pasidavė Wiclifo mokslui; bet, Wiclifo žodžius kartodami,

netapo dėlto nuosekliais wiclifininkais. Wiclifo kurstomi, kreipėsi jie į Šv. Raštą ir tiesiog, betarpiškai suimdavo savin Evangelijos idealus, o tie idealai didžiai skyrėsi nuo tų, kuriuos skelbė Wiclifas, nes Wiclifas suprato Šv. Raštą ir aiškino jį tūkstantmetės krikščionių tikėjimo istorijos, Europos teologijos bei filosofijos pagrindais. Tosios istorijos, tųjų teologijos bei filosofijos čechams tarytum nė nebuvo. Wiclifas sukūrė tikėjimo sistemą, kuri prieštaravo vakarų Bažnyčios tikėjimui, bet iš jo buvo išaugus; čechai savinosi ne Wiclifo sistemą, bet atskiras jo idėjas, nes jos kėlė aikštėn Evangeliją, moralinį ir nesisteminį dar pirmykštės krikščionybės mokslą. Europos Bažnyčios bei kultūros atžvilgiu tai buvo barbariškumas, iš esmės — kitos kultūros potencija, kuri, žinoma, nebegalėjo suaktualėti.

Kitas pavyzdys. — Visas rytų valstybes veikė Europos feodalizmas. Bet Europoj feodalizmas buvo natūralus ir kūrybinis jos augimo momentas, o rytuose — svetima tradicija, kuri sijo su tautinėmis gyvenimo formomis, jas kraipė ir griovė. Čechijos, Vengrijos, Lenkijos (ne be Vengrijos ponų įtakos) ponai feodalėjo. Bet ką tai reiškė? — Jie mėgzdžiojo vėlybesnio, jau išsigimstančio feodalizmo pažiūras, papročius, įstaigas. Jie nekūrė naujos valstybės, kaip kadai kitkart Prancūzijos feodalai, bet griovė savo senąją, tautinę. Jie kovojo su karaliais dėl laisvių, privilegijų ir valdžios, bet nesijautė drauge su juo dirbą bendrą valstybės darbą: rytuose feodalizmas nebuvo priemonė valstybei ginti bei tvarkyti. Antra vertus, patys karaliai atstovavo kitai, „feodalų" griaunamai valstybės tradicijai arba, iš svetur kviečiami, turėjo tiems vadinamiems feodalams nusileisdinėti. Feodalėją rytų ponai vergė žemdirbius Europos feodalų pavyzdžiu (be to, kaip tik tuo metu, kai pastarieji priversti buvo savo žemdirbius laisvinti), bet jų dvarai nepanašėjo į Europos feodalų dvarus, į agrarines bendruomenes, iš kurių buvo išaugę tie patys feodalai ir kurios XIII amžiuje ėmė nykti. Žemdirbiai (išskyrus karalių ir pačių ponų globojamus, privilegijuotus vokiečius žemdirbius) negalėjo kovoti su feodalėjančiais ponais. Be to, ir daugumas miestų rytuose buvo svetimšalių naujasėdijos, vokiečių kolonistų miestai.

Visos tos problemos reikia dar tiksliai formuluoti ir ištirti. Čia aš turiu tik bendromis pastabomis pasitenkinti. Apskritai imant, istorininkai, rytų valstybių istoriją tyrinėdami, kreipia dė-

mesį į tai, kuo ji panaši į Europos istoriją, bet skirtumai daug įdomesni. Antra, istorininkai vienašališkai supranta ir vertina rytų europėjimą. — Europėjimas buvo kartu ir tautinių, tiesa — potencijalių, kultūrų žuvimas, Europos kova su jaunomis tautomis ir su jų savotiškumu. Gal būt, egojistinę Teutonų Ordino politiką pabrėždami, mes esam linkę mažinti kultūrinio jo darbo reikšmę. Bet, apie Vengrijos, Čechijos, Lenkijos ir Lietuvos istoriją kalbėdami, mes, be abejo, to kultūrinio darbo reikšmę perdedame: pabrėžiame teigiamąją jo pusę ir nepaisome neigiamosios. Rytų tautos savinosi Europos kultūrą ir vakarų krikščionybę; tačiau kaip tik todėl žuvo jų pačių kultūra, o greit augančios jų valstybės negalėjo susitvarkyti ir dar greičiau iro.

Vytautui Didžiajam pasisekė tapti faktiškai savarankišku valdovu. Bet — dėl gerų jo santykių su Jogaila ir todėl, kad Lenkiją ir Lietuvą jungė bendra kova su Ordinu ir Ordino sąjungininkais — Lietuvos unija su Lenkija neiširo. Jogaila tebebuvo Lietuvos siuzerėnas, bet ir Vytautas valdingai kišosi į Lenkijos reikalus ir turėjo joje nemažą šalininkų. Lenkijos ponai, miestai, provincijos siekė jam kaipo būsimajam Jogailos vaikų globėjui. Kujavų Bresto seimas (1425 m.) kreipėsi į Jogailą ir Vytautą; „Jūs abu esate mūsų valdovai. Kaip Jūs nuspręsite, taip ir bus". Dviejų valstybių unija virto Jogailos ir Vytauto dïarchija. Formaliai jųdviejų santykius aiškino Jogailos, Vytauto ir abiejų valstybių bajorų Horodlėje pasirašytieji aktai (1413 m.). Čia Lietuva pripažįstama nebeatskiriama Lenkų karalystės dalimi, bet ne tiktai Vytautui iki gyvos galvos duotąja žeme, o — Didžiąja Kunigaikštyste, kurios valdovai esą Jogaila, Vytautas ir jų įpėdiniai. Tiesa, Vytautui numirus, Lietuvos bajorai turėsią pripažinti didžiuoju kunigaikščiu, ką paskirsiąs jiems su Lenkijos ir Lietuvos luomais susitaręs karalius. Tačiau, ir Jogailai be vaikų ir teisėtų įpėdinių numirus, Lenkai taip pat negalėsią išsirinkti naujo karaliaus be Vytauto ir Lietuvos bajorų žinios. Minėtieji aktai numatė ir bendrus Jogailos bei Vytauto šaukiamus abiejų valstybių seimus (praktikoj tai būdavo vienu metu vienoj vietoj sušaukiami ir tik per delegacijas vienas su antru bendraują du seimai). Norą glaudžiau susydinti abi valstybes rodo ir kai kurie kiti aktų straipsniai. Lenkų bajorai stengėsi padaryti socijalinę - politinę Lietuvos santvarką panašesnę į Lenkijos; antra vertus, natūralu buvo, kad Vytautas tvarkė savo kunigaikštystę Lenkijos pavyz-

džiu. Tuo būdu ir Lietuvoj atsirado vaivadų, kaštelionų, urėdų. Valdovai laidavo Lietuvos pralotams ir bajorams katalikams tokias pat teises bei privilegijas, kokias turėjo Lenkijos pralotai ir bajorai. Dar svarbiau, kad lenkų bajorai apdovanojo lietuvių bajorus savo herbais ir žadėjo būti jų globėjai bei užtarėjai. Žinoma, toks Lietuvos bajorų suvienodinimas su Lenkijos ilgainiui turėjo juos padaryti sąjungininkais kovoj dėl savo privilegijų su valdžia ir net sužiesti į vieną luomą, o tuo stipriau sujungti abi valstybes. Bet pradžioje gudrūs lenkų pasiūlymai tiktai padėjo Lietuvos bajorijai susitvarkyti ir tvarkingai remti savo kunigaikštį kovoj dėl nepriklausomos Lietuvos. Tiesa, herbai bei privilegijos atskyrė bajorus katalikus, daugiausia lietuvius, nuo stačiatikių, daugiausia rusų.

Melno taika (1422. IX. 27) pasibaigė Vytauto kova su Ordinu. Kitiems sudėtingos savo politikos tikslams susitaikino jis su vokiečiais ir privertė susitaikinti su jais ir Lenkiją, nors ji, negavus visa, ko norėjo, tam iš visų gyslų priešinosi. Tai nutolino Vytautą nuo Lenkijos ir Jogailos. O tuo metu pačioj Lenkijoj įsigalėjo Vytauto priešų partija ir jos vadas Zbignievas Olešnickis. Čia prisidėjo ir imperatoriaus Sigismundo intrygos. Mat, nuo sena norėjo imperatorius suvaidyti Vytautą su Jogaila ir atskirti Lietuvą nuo Lenkijos. Tam geriausia priemonė rados formaliu aktu pabrėžti ir sustiprinti faktiškoji Lietuvos nepriklausomybė. Vargu ar galima abejoti tuo, kad ne kas kitas, kaip imperatorius Sigismundas, iškėlė Vytauto vainikavimosi karalium klausimą: bemanąs buvo imperatorius sudaryti didelę Čechijos, Vengrijos, Ordino ir Lietuvos sąjungą. Lucko susivažiavime 1429 m. pasiūlė jis karaliaus vainiką Vytautui ir įkalbėjo Jogailai su tuo sutikti. Be abejonės, Vytautui magėjo vainikas ir pats, ir tuo, kad stiprino jo valdžią; nemažiau reikšmingas atrodė Lietuvos valdovo vainikavimas ir jos bajorams, nes aiškiai kėlė jis aikštėn Lietuvos nepriklausomybę. Bet kaip tik dėl tos priežasties priešinosi Vytauto įsikaraliavimui Lenkijos bajorai ir lengvai jų perkalbėtasis Jogaila, kuris be to bijojo, kad, Vytautui apsikarūnavus, nebeteks savo teisės paveldėti Lietuvą jo, Jogailos, vaikai. Tas Jogailos ir Lenkijos pasipriešinimas tik tepabrėžė principinę Vytauto karūnavimosi reikšmę. Vytautas privertė brolėną, kad viešai pripažintų jį laisvą, nepriklausomą ir lygų sau valdovą esant. Tiesa, pažadėjo Jogailai, kad po jo, Vytauto, gal-

vos Lietuvos karūna teks vienam iš Jogailaičių. Tokio pasižadėjimo užteko senajam karaliui, ir Vytautas būtų apsikarūnavęs, kad nebūtų padėjus lenkams staigi jo mirtis (1430. X. 27).

Prieš mirdamas, Vytautas pavedė visą Lietuvą Jogailai, Horodlės sutartimi naują didijį kunigaikštį turėjo paskirti su Lietuvos ir Lenkijos luomų sutikimu pats Jogaila; formaliai galėjo didžiojo kunigaikščio titulą bei valdžią ir sau pačiam pasilikti. Bet Lietuvos bajorai nenorėjo, kad Jogaila vėl taptų didžiuoju kunigaikščiu ir tuo pavergtų juos Lenkams, kurie tuoj šoko „susigrąžinti“ Podolę. Lietuvos kunigaikščiai ir bajorai susispietė apie senąjį Vytauto priešą, tik 1420 m. su juo susitaikinusį Jogailos brolį Švitrigailą ir paskelbė jį didžiuoju kunigaikščiu. Jogaila priverstas buvo tuos rinkimus pripažinti. Tačiau lenkų bajorai nė nemanė išsižadėti savo sumanymo pasiglemžti Lietuvą ir grąžinti jai užimtųjų jau svarbiųjų Podolės tvirtovių. Švitrigaila pradėjo karą su Lenkija. Laikė jis save nepriklausomu valdovu; tik ką išrinktas, pranešė apie tai Sigismundui ir Livonijos magistrui, netrukus pasiūlė Sigismundui sąjungą, be to pareiškė ir savo norą karalium vainikuotis. Prieš Lenkiją susidėjo jis su Ordinu ir Moldavijos gaspadorium, vėliau dar su Didžiuoju Novgorodu ir su Pskovu.

Bet karas Švitrigailai nesisekė; imta pagaliau tartis. Tomis derybomis puikiausiai pasinaudojo lenkai: sukurstė prieš Švitrigailą kunigaikštystės didžiūnus, kurie susimokė ir iškėlė į Lietuvos valdovą Vytauto brolį Zigmantą. Zigmantas vienas su Švitrigaila kovoti negalėjo, pasikvietė tad talkon Lenkus ir, savaime suprantama, turėjo pripažinti save Jogailos vasalu ir išsižadėti Podolės (Gardino unija, 1432. X. 15). Nedaug padėjo betgi Zigmantui Lenkai: jam su Švitrigaila bekariaujant, lengviau jiems rados savintis ne tik Podolė bei Valuinė, bet ir kitos Lietuvos žemės. Tik 1438 m. teišvijo Zigmantas Švitrigailą iš Lietuvos ir ... atgaivino jo bei Vytauto politiką, nors ir daug atsargiau. Jį 1440. XIII. 20 lietuviams sąmokslininkams nužudžius, didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu išrinktas buvo Kazimieras Jogailaitis, kuris po vyresniojo savo brolio Vladislovo III Varniečio mirties (1444 m.), 1447 m. tapo ir Lenkų karalium. Jis sujungė Lietuvą su Lenkija, bet Lietuva ir tada nenustojo dar buvus savarankiška valstybė, nors ir amžinai prijungta prie Lenkijos... Tačiau, vienam valdovui abi valstybes

valdant, Lietuvos diduomenė ir politinė - socijalinė krašto santvarka ėmė greit lenkėti; negalėjo tad ilgai išsilaikyti ir politinė nepriklausomybė, juo labiau, kad su Lenkija sydama, su valstybe, kuri pati iro, užsikrėsdavo Lietuva politine - socijaline anarchija.

87

Jogaila - Vladislovas II praplėtė Lenkijos teritoriją ir apramino karalystę. Bet ir norėdamas nebūtų galėjęs karalius ūžkurys ilgam sustabdyti ją skaidančiųjų procesų, europėjimo vaisių. Kaip ir jo pirmtakūnai, kaip svetimšalis Liudvikas Didysis, priverstas buvo Jogaila tvirtinti bei didinti įsivyraujančios diduomenės teises bei privilegijas; o diduomenė savo galiai padidinti naudojosi ir tuo, kad rūpėjo Jogailai atiduoti sostas savo vaikams, lietuvės Sofijos (Sonkos) sūnums, ir net pavojumi pačiai tėvynei. Taip antai, 1422. VII. 22 Červinske, žygiuoti prieš Ordiną sušaukti, ponai privertė Jogailą pasirašyti naują privilegiją, kad ne — grąsino grįžti. Nenoroms pasirašė karalius ir vadinamąjį Wartos Statutą (1423 m.), Kujavų Brasto privilegiją (1425 m.) ir ypačiai svarbią Jedlno privilegiją (1430 m.), Krokuvos aktu patvirtintą (1433 m.). Nuo Liudviko Didžiojo įsikaraliavimo iki Jogailos mirties didikai išsinėrė beveik iš visų mokesčių karaliui bei valstybei, nuo prievolės maitinti karalių ir jo valdininkus, po kraštą keliaujančius, nuo neapmokamosios karo tarnybos už valstybės sienų. Be ponų bei pralotų sutikimo karalius nebegalėjo kaldinti pinigų ir skirti justicijarijų (aukščiausiųjų kriminalinių teisėjų); nebegalėjo be teismo, kuriame dalyvavo didikai bei pralotai, konfiskuoti dvarų, be tardymo ir teismo — bausti ar kalinti žmonių (neminem captivabimus nisi iure victum). Jis piverstas buvo skirti vaivadomis, kaštelionais ir kitais valdininkais vietos žmones iki gyvos jų galvos. Didikai valdė krašto pilis, ėmė į savo rankas savivaldybės įstaigas, patys susivažiuodavo į vaivadijų bei paviečių seimelius, į „žemių“ (jų nuo 1384 m. buvo penkios: Krokuvos, Sandomieriaus, Poznanės, Sieradzės, Lenčicos) ir bendruosius karalystės seimus. Vyskupai, vaivados ir vyresnieji kaštelionai dalyvavo Karaliaus Taryboj, arba Senate, centrinėj karalystės įstaigoj.

Visas tas teises bei privilegijas išsikovojo didikai (baronai) ir XIV amžiaus gale prilygę jiems pralotai, bet iš dalies gavo jas

ir išviso bajorai, šlėktos. Mat, juos kvietėsi talkon kovoj su karaliais didikai ir pralotai. Tačiau šlėktų atstovybė ilgai buvo nesutvarkyta: į seimelius ir seimus susivažiuodavo tik tie, kuriuos specijaliai kvietė didikai ir kurie norėjo iškilti ar gyveno netoli nuo susivažiuojamos vietos. Tiesa, 1424, 1433 ir 1434 m. seimuose dalyvavo šlėktų įgaliotiniai, po du nuo kiekvieno herbo. Ilgainiui privertė šlėktas geriau susitvarkyti du faktai. Vienas buvo egojistinė didikų politika, kurie, šlėktomis remdamies, mažai tesirūpino jų reikalais ir stengėsi juos pasiglemžti; antras karalių politika. Jau Jogaila ėmė vilioti šlėktas; taip antai, 1424 m. sušaukė ne tik diduomenę, bet ir šlėktas kovos su Lenkijoj plintančia Huso erezija reikalu. Kovoj su diduomene ir dėl savo vaikų teisės paveldėti Lenkijos sostą Jogaila kreipėsi į smulkiąją bajoriją, į šlėktas, ir net į miestus, kuriems pripažino teisę dalyvauti karaliaus rinkimuose.

Nuo Kazimiero Didžiojo mirties Lenkiją valdė ne tiek karaliai, kiek šlėktoms vadovaują didikai (baronai, ponai) ir pralotai. Jie davė vainiką Jogailai ir prijungė prie Lenkijos Lietuvą; jie sutrukdė Vytautui vainikuotis Lietuvos karalium ir sukurstė Zigmantą prieš Švitrigailą (§ 86). Jogailai numirus (1434 m.), jo sūnaus Vladislovo III (1434-44 m.) vardu ėmė karaliauti didikų taryba, kuriai pirmininkavo Zbignievas Oleśnickis. Ta taryba ir ją remianti ponų partija padėjo Zigmantui nuveikti Švitrigailą ir, Lenkijos husininkus numalšinus, sutarė su Vengrijos didikais abiejų karalysčių uniją: 1440 m. Vladislovas išrinktas buvo ir Vengrų karalium. Karštas katalikas ir patrijotas, Oleśnickis svajojo apie karą su Turkais, vadovaujamą Lenkijos. Bet Vladislovas žuvo kautynėse ties Varna (§ 88), o Lenkijai Oleśnickio politika tik skolų tepridarė. Oleśnickio partija pasiūlė Lenkijos karūną Vladislovo broliui didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Kazimierui. Norėta sustiprinti, tiksliau sakant — atgaivinti, abiejų valstybių unija. Bet kaip tik dėl tos priežasties ilgai delsė jaunikaitis Kazimieras. Lenkų pasiūlymui priešinosi Lietuvą valdančioji, Jono Goštauto vadovaujamoji, ponų taryba, kuri nenorėjo, kad Lenkai prisisavintų Zigmanto jiems pažadėtąsias žemes (Podolę ir Valuinę) ir viršytų Lietuvą. Pagaliau Kazimieras davė Lietuviams privilėjų (privilegiją), kur pasižadėjo nemažinti Lietuvos žemių, ir sutiko karūnuotis Krokuvoj (1447 m.). Bet Lenkai, savo rėžtu, ėmė reikalauti, kad Kazimieras išpildytų

savo pirmtakūnų pažadus ir grąžintų Lenkijai prarastąsias jos žemes, pirmiausia Podolę ir Valuinę. Šešerius metus priešinosi Kazimieras, kol 1453 m. Petrakavo seimas privertė jį pažadėti, kad nebeatskirs nuo Lenkų Karūnos Lietuvos, Rusų žemių, Podolės bei Moldavijos ir kad karaliaus keturių nuolatinių patarėjų (juos paskyrė didikai) padedamas.

Kazimiero pažadai bendro pobūdžio buvo, ir nusileisdamas ponams jis nė nemanė būti jų už pavadžio vadžiojamas; su Oleśnickiu, vertas jo gudruolis, ėmė kovoti. Jis norėjo valdyti Lenkiją taip pat savarankiškai, kaip valdė Lietuvą didieji jos kunigaikščiai. O su Lietuvos tradicijų įtaka surizgo čia ir naujos humanizmo idėjos. — Jogailos atgaivintame Krokuvos universitete humanistai, Grigalius iš Sanoko ir kiti, nuveikė scholastikos atstovus; karaliaus dvare atsirado apsišvietusių svetimšalių, kaip antai, Pilypas Callimachas Buonaccorsi ir serbas Mykolas Konstantinovič; daug užsieny mokslus ėjusių lenkų užsikrėtė humanistų pažiūromis. O humanistai skleidė Romėnų teisės idėjas, kėlė aikštėn absoliutinę valdovo valdžią, kurią tuo pat metu stengėsi įkūnyti humanistų globėjai, Italijos tironai ir kiti Europos valdovai. Tuos naujojo mokslo žmones Kazimieras mielai ėmė sau dvariškiais, patarėjais ir valdininkais; vieną iš jų Joną Gruszinskį paskyrė, Oleśnickiui numirus, Krokuvos arkivyskupu. Kiti šviesuoliai humanistai skleidė absoliutinės monarchijos idealą publicistiniais savo veikalais. Erfurto universiteto mokinys, Jonas Ostrorogas († 1501 m.) buvo Lenkijos karalininkų ideologas. Savo ir savo bendraminčių idėjas išdėstė jis didžiuliame Monumentum pro comitiis generalibus regni sub rege Casimiro pro reipublicae ordinatione congestum (1477 m.?). — Lenkų karalius nieko nepriklausąs, tik vieno Dievo. Visi valdiniai turį karalių gerbti, jo klausyti ir neatidėliodami pildyti jo įsakymus. O karalius turįs skirti valdininkus tik jų gabumų ir nuopelnų, ne jų kilnumo paisydamas; turįs suvienyti ir sutvarkyti visuomenę, tikrąją valdžios paramą. Su didikais Ostrorogas atvirai nekovoja, nes mano reformuoti valstybę su Senato pagelba. Tuo griežčiau puola jis politinę Bažnyčios galią. Karalius nepriklausąs popiežiaus. Užtenką jam naujasis popiežius pasveikinti ir priminti jam, kad turįs valdyti Bažnyčią teisingai. Reikią, kad pats karalius skirtų vyskupus ir kad pralotai visiškai

jo klausytų. Karalius turįs prižiūrėti juos; galįs apdėdinėti dvasininkus mokesčiais, mažinti vienuolynų skaičių, valstybės reikalams pasiimti ir suliedinti bažnyčių indus. Užuot mokėjus pinigus popiežiui, reikią vartoti tie pinigai kovai su totoriais, su kitais Lenkų priešais ir išviso valdžios reikalams. Tai buvo ne vieno Ostrorogo, bet didelės dalies visuomenės, šviesuolių ir šlėktų idėjos. Ostrorogas jas tik tesistemino.

Naujosios idėjos įsigijo reikšmę ir todėl, kad patys didikai egojistine savo politika vertė šlėktas dėtis su karalium. Didikai pasigrobė teismo valdžią ir naudojosi ja šlėktoms spausti. Jie pirmininkavo teismo suvažiavimuose (colloquia, iudicia generalia), kur bylas sprendė gravitas personarum, non multitudo vocum, ir suvaržė vyriausiojo karalystės teisėjo, karaliaus, valdžią. Teismų nebeginami, šlėktos negalėjo patys kovoti su ponų savavaliavimu ir, ponų į politiką įvilioti, jų politiškai išauklėti, kreipėsi į karalių — ėmė reikalauti, kad naujomis privilegijomis padidintų jų, šlėktų, teises ir apgintų juos nuo ponų. Karo su Ordinu metu, 1454 m. Cerekvicos (netoli Thorno-Torunės) stovykloj Didžiosios Lenkijos šlėktos apsupo karaliaus palapinę ir privertė jį paskelbti Cerekvicos privilėjų. Po dviejų mėnesių (1454. XI) davė Kazimieras panašų privilėjų ir Mažosios Lenkijos šlėktoms (Niešavos statutą) ir papildė didžlenkiams duotąjį. Karalius sutiko nebenuomoti savo žemių bei dvarų juos valdantiems ponams storastoms, nes paskirta tie dvarai ir tos žemės ne tik pačiam karaliui, bet ir karalystei ginti. Naujais statutais vaivados ir kaštelionai nebegalėjo būti kartu ir savo valdomųjų žemių starostos. Storastų teismai buvo kiek aptvarkyti ir turėjo vadovautis Kazimiero Didžiojo ir Vladislovo II statutais, t. y., rašytąja teise. Be to, pažadėjo karalius priimdinėti storastą apskundžiančiųjų žmonių skundus ir nebeleisti naujų įstatymų bei nebeskelbti karo be seimelių sutikimo. Iš tikro, nuo 1454 m. valdžia ėmė šaukti seimelius (jų visoj Lenkijoj buvo apie 60) rinkti mokesčių ir skelbti karo. Tų seimelių deputatai susivažiuodavo į tris generalinius (provincijų — Didžiosios Lenkijos, Mažosios L., Rusų žemių) seimus, o pastarųjų deputatai suderindavo jų veikimą. Iš tokių suvažiavimų XV amažiaus gale ir išaugo bendrasis (valny) karalystės seimas, kurį sudarė Senatas (rada) ir pasiuntinių (seimelių deputatų) Taryba.

Tuo būdu nuo didikų gindamies šlėktos padėjo karaliui kovoti su didikais ir padidino jo valdžią. Patys jie nebuvo dar susitvarkę vienu luomu ir susikūrę to luomo ideologijos; juos vienijo ir ilgainiui darė luomu karaliaus valdžios idėja. Per monarchijos ideologiją ėjo jie link šlėktų valstybės, šlėktų r z e c z p o s p o l i t a, kuri iš esmės buvo ne atstovybės valstybė, kaip kad Anglija, bet egojistinė luomo despotija. Tačiau aprašytuoju politinės-socijalinės evoliucijos momentu galėjo pasinaudoti ir tikrai pasinaudojo Kazimieras. Kai 1456 m. didikai ir pralotai nesutiko mokėti naujo, karui reikalingo mokesčio, jis išjojo iš savo Tarybos (Rados) didikus ir pasikvietė jon jaunesnius patarėjus, savo šalininkus. Nekartą pats jis kreipdavosi į seimelius ir gaudavo iš jų pinigų. Šlėkta remdamasis ėmė jis tvardyti didikus ir leisti įsakymus savo paties vardu (d o m i n u s r e x p e r s e j u s s i t). Ypačiai daug laimėjo Kazimieras kovoj su pralotais. Oleśnickiui pripažinus Baselio sinodą, jis pripažino Nikalojų V ir išsirūpino nemaža Bažnyčios beneficijumų, net dalį dešimtinės karui su totoriais. Tiesa, Oleśnickiui pasisekė gauti kardinolo kepurė, bet Lenkų Bažnyčios primas su Kazimiero pagelba liko, kaip ir buvęs, Gniezno arkivyskupas. Be to, karalius uždraudė vyskupams be jo leidimo tapti kardinolais. Jis pats skyrė vyskupus; išvijo iš Krokuvos ir kapitulos išrinktąjį, ir popiežiaus paskirtąjį — arkivyskupu paskyrė savo kandidatą (1460 m.). Labiau įmanęs karalystės nebetekti, nei turėti vyskupus ne tokius, kokių jis pats norėjo.

Savo valdžiai stiprėjant, galėjo Kazimieras energingai ir politikuoti. Jis pabaigė Jogailos pradėtąjį karą su Teutonų Ordinu. Kai Pomerėlijos (Pamario) ir Prūsų gyventojai sukilo prieš Ordiną ir pasišaukė talkon Kazimierą, jis, kad ir kaip priešinosi tam Oleśnickis, pats paskelbė Ordinui karą. Trylika metų truko tas karas, kol 1466 m. antrąja T h o r n o (Torunės) T a i k a Ordinas atidavė Lenkams Pomerėliją, Kulmiją ir vakarų Prūsiją (Karališkuosius Prūsus). Tik rytų Prūsija su Karaliaučium liko Kryžiuočiams, kurių didysis magistras turėjo betgi prisiekti Lenkų karaliui kaipo savo siuzerėnui. Tuo būdu Lenkija susigrąžino pajūrį ir galėjo per Dancigą ir kitus uostus gabenti savo javus į užsienį, kas vėl pakėlė ekonominę Didžiosios Lenkijos reikšmę. Nei Hansa, nei Skandinavijos valstybės nebebuvo pavojingos Lenkų prekybai. Hansa smuko, o Kolmaro unija nustojo gy-

vavus, nors formaliai 1497 m. ir buvo atgaivinta. Dėl kovos dėl Pabaltės ir su Turkais Kazimieras atsisakė nuo politinės didžiųjų Lietuvos kunigaikščių programos — nuo kovos su Maskva, kuriai netrukdė įsigalėti. O kova su Turkais vertė jį sąjungininkauti su Vengrija. Jis ir atgaivino unijos su Čechija ir Vengrija idėją. Tiesa, Albrechto II sūnui Vladislovui Posthumui (Pogrobovcui) numirus (1457 m.), Čechai ir Vengrai neatkreipė akių į Kazimierą ir išsirinko karalium pirmieji Jurgį Podiebradą, antrieji Motiejų Korviną, tautos didvyrio Jono Hunyady sūnų. Bet kovoj su popiežium ir Korvinu pats Podiebradas paskyrė savo įpėdiniu Kazimiero sūnų Vladislovą, kuris 1471 m. užėmė Čechų sostą, o 1490 m., savo brolį Kazimierą ties Košicais nuveikęs, patapo ir Vengrų karalium.

Kaip kadaise Luxemburgai, Jogailaičiai sujungė didžiules rytų valstybes — Lenkiją, Lietuvą su rusų žemėmis, Čechiją ir Vengriją. Bet pačiai Europai Jogailaičių imperija turėjo dar mažesnę tiesioginę reikšmę, kaip kad Luxemburgų. Ne tik Lenkijai bei Lietuvai nekaitėjo Vokiečių imperija, bet neberūpėjo ji ir Čechijai bei Vengrijai; tik tai, kad Vengrų diduomenė nenorėjo priklausyti Lenkijos, stumtelėjo pagaliau Vengriją į Austrijos Habsburgų pusę. Tačiau netiesioginė Jogailaičių imperijos reikšmė Europai buvo nemaža. Nuo Sigismundo laikų Vengrija nuo Turkų gindamos gynė nuo jų ir Europą. Kazimierui karaliaujant, susirėmė su Turkais ir Lenkija. — Konstantinopolį užkariavę, Turkai pasivergė Padunojo slavus ir ėmė grasinti Lenkijos vasalui Moldavijai. Sultonas Bajazidas 1484 m. atėmė Moldavijai Juodosios Jūros pakrantę ir tuo perkirto svarbius Lenkijai prekybos kelius. Vargais negalais tepasisekė Kazimierui apginti Moldavijos gaspadorius (Jono Albrechto žygiai 1487 ir 1489 m.). Bet Perekopo (Krymo) Ordos chanai (Menglio Girėjaus dinastija) pripažino Turkų suverenitėtą ir ėmė puldinėti Lietuvą. Su chanais dėjosi čia ir įsigalėjęs Lietuvių bei Lenkų priešas didysis Maskvos kunigaikštis Jonas III (1462—1505 m.). Stengėsi jis, nuo 1480 m. nepriklausomas valdovas, prijungti prie savo kunigaikštystės Lenkų bei Lietuvių užkariautąsias rusų žemes. Kazimiero nepadėtas, Didysis Novgorodas turėjo nusilenkti Maskvos viešpačiui, kuris vadino save visos Rusijos kunigaikščiu.

Kad galėtų Lenkų karalius Jogailaičių imperijai vadovauti ir sėkmingai kovoti su Rusais bei Turkais, reikėjo, kad stipri būtų jos dalių unija, kad sustiprėtų centrinė tos imperijos branduolio, Lenkijos, valdžia, o pati Lenkija kad mokėtų pasinaudoti Lietuvos dovana — sustiprėjusia karaliaus valdžia. Bet kaip tik visa to ir trūko. Politinis šlėktų įsigalėjimas padėjo Jogailos dinastijai, bet tik laikinai — kol patys šlėktos neėmė labiau politinėmis bei socijalinėmis savo teisėmis, nei valstybės gerove, rūpintis, kol nepasijuto galį apsieiti ir be karaliaus. Be to, šlėktos, riterija, nustojo karinės savo reikšmės: kaip ir visur Europoj, karalius turėjo samdyti karius-profesijonalus, o į šlėktų suvažiavimus tebesikreipdavo tik pinigų. Bet šlėktos nebuvo nei pinigingi, nei dosnūs. Kiti Europos valdovai dėjosi su miestelėnais. To negalėjo daryti Lenkų karalius, nes miestelėnų luomas nuo Vladislovo Lokieteko laikų nebesikišo į politiką, o daugumas miestelėnų buvo Lenkijai svetimi vokiečių pirkliai bei amatninkai. Taigi, karaliaus valdžia priklausė gero šlėktų noro. Kazimiero sūnums, Jonui Albrechtui (1492—1501) ir Aleksandrui (1501—1506), karaliaujant, šlėktos pasidarė galingiausiu karalystės luomu ir visai nusikratė karaliaus valdžia, kurią pavertė tuščiu titulu (Petrakavo Statutas 1496 m., Radomo seimo nutarimas 1505 m.: nihil novi constitui debeat per nos et succesores nostros sine communi consiliariorum et nuntiorum terrestrium consensu, vadinasi, be visos karalystės seimo). Taip pat susilpnėjo karaliaus (didžiojo kunigaikščio) valdžia ir Lietuvoj, kur ponai įsigijo tokias pat teises, kaip ir Lenkijos ponai, didžioji žemdirbių dalis pasidarė ponų baudžiauninkais, o pačią kunigaikštystę Kazimiero laikais valdė Ponų Taryba.

Lenkams išsirinkus karalium Kazimiero sūnų Joną Albrechtą, Lietuviai paskelbė didžiuoju kunigaikščiu jo brolį Aleksandrą (1492 m.), kuris turėjo nusileisti ponams ir valdyti Lietuvą su jų Taryba. Tiesa, uniją su Lenkija Lietuva neilgam panaikino, nes, Jonui Albrechtui numirus, Lenkai išsirinko karalium Aleksandrą. Bet didžiojo kunigaikščio valdžią tie rinkimai dar labiau susilpnino. Nė tiek reikšmės neturėjo dinastinė Lenkijos unija su Čechija ir Vengrija.

88

Čechijoj Sigismundo sostą paveldėjo Albrechtas II (V) Habsburgas, bet jis ir dviejų metų nekaraliavo (1437. XII—1439), o taboritai ir dalis pačių utrakvistų kreipėsi į Lenkų karalių Vladislovą III ir, Albrechtui numirus, nepripažino jo sūnaus Vladislovo Posthumo (Pogrobovco). Nuo 1439 iki 1452 m. Čechija faktiškai gyveno be karaliaus. Prahą valdė nuosaikiųjų, linkusių susitaikinti su katalikais utrakvistų vadas ponas Meinhardas; su juo kovojo penki kraštutiniesiems utrakvistams vadovaują hetmanai, kurie išsirinko vyriausiąjį hetmaną, poną Ptačeką, ir paskelbė arkivyskupu Joną iš Rokičano. Po Ptačeko mirties vyriausiuoju hetmanu išrinktas buvo Jurgis iš Podiebrado. Jam nepasisekė įkalbėti popiežiui, kad patvirtintų Joną arkivyskupu ir pripažintų kompaktatus; ėmėsi ginklų, paėmė Prahą (1448 m.) ir 1452 m. buvo seimo paskelbtas visos karalystės valdytoju (s p r a v c é). Podiebradas nuveikė ir katalikus, ir taboritus (1453 m. paėmė Taborą ir baigtinai sugriovė jų partiją). Valdė jis Čechiją Vladislovo Posthumo vardu ir laimėjo pagaliau, kad išleido jį Čechijon jo auklėtojas imperatorius Friedrichas III (1453 m.). Kai 1457 m. Vladislovas numirė, karalium buvo paskelbtas pats Podiebradas (1458-71 m).

Rėmėsi Podiebradas utrakvistais, bet norėjo patraukti savo pusėn ir katalikus, kuriems slapta pažadėjo atgaivinti katalikybę. Tačiau ne katalikybė jam rūpėjo: tarėsi tuo būdu susitaikinsiąs su popiežium ir kaimynais valdovais. Podiebradas pirmiausia buvo politikas ir patrijotas. Su ritierių (vlodikų) ir miestelėnų pagelba stengėsi jis sustiprinti karaliaus valdžią, atgaivinti teisės santvarką, pramonę bei prekybą; rūpinosi ir švietimo reikalais, globojo universitetą. Deja, priešinosi jam diduomenė, ponai, kurie teisino savo kovą religiniais sumetimais, o Romos kurija neperkalbama buvo. Popiežius nesutiko pripažinti kompaktatų ir reikalavo, kad Podiebradas ištesėtų slaptus savo pažadus. Katalikai įsidrąsino: Vroclavo vyskupas Joštas pačioj Prahoj ėmė kovoti su taure. Utrakvistai savo rėžtu įtarinėjo karalių, kad jis pasidavęs katalikams, ir grasino jį nuversti. Reikėjo pagaliau Podiebradui liautis svyravus tarp dviejų partijų ir viešai pripažinti kompaktatai karalystės įstatymu. Popiežius Pijus II at-

sakė — paskelbė kompaktatus panaikintus, o ponai katalikai, su kuriais susidėjo ir daug husininkų, sutarė sąjungą (1465 m.) ir sukilo. Norėjo jie nuversti Podiebradą ir atiduoti sostą arba Lenkų karaliui Kazimierui, arba Vengrų karaliui Motiejui Korvinui. Pastarajam pasiūlė Čechų karūną ir Podiebradą eretiku paskelbęs popiežius P o v i l a s II. Visi valstybiniai Podiebrado planai niekais nuėjo. Mėgino jis dabar bent nuo Korvino apsiginti ir karalystę išgelbėti. Pats susidėjo su Kazimieru, sutuokė dukterį su karalaičiu V l a d i s l o v u ir paskyrė jį savo įpėdiniu. Jurgiui Podiebradui numirus, išrinko Vladislovą karalium ir utrakvistai; bet katalikai (iš jų buvo daug vokiečių) apvainikavo Motiejų Korviną. Abu pretendentai iki 1478 m. kariavo dėl Čechijos, kol pasirašė O l m ü t z o (Olomouco) t a i k ą, kuria kiekvienas vienas antrą paskyrė savo įpėdiniu, abu vadino save Čechų karaliais, o Korvinas iki gyvos galvos įsigijo Moraviją, Sileziją ir Luzaciją.

V l a d i s l o v a s II (1471—1516 m.) pažadėjo Čechams saugoti kompaktatus ir luomų teises bei laisves, bet tiktai Prahos sukilimas tepriverté jį tuos pažadus tesėti. Verčiamas nustojo jis persekiojęs utrakvistus ir pripažino jų išrinktąjį Prahos arkivyskupą, savo vyskupystę palikusį Kikladų salų vyskupą A u g u s t i n ą L u c ï a n ą. Čechų seimas (1485 m.) paskelbė tikėjimo laisvę ir utrakvistams, ir katalikams. Taboritų krašte nebeliko. Daugumas jų susijo su utrakvistais; mažumas susispietė apie P e t r ą C h e l č i c k į. Chelčickis (—1390—1460—), kaip kadaise ir taboritai, svajojo įsteigti žemėje Dievo karalystę, bet griežtai atmetė karą ir išviso prievartą. Krikščionių tikėjimo esmė esanti meilė. Krikščionys turį broliškai mylėti vienas kitą ir nesirūpinti nei valdžia, nei valstybe. Jie neturį keršyti priešams ir jėga kovoti su jėga, bet — visa kantriai kentėti. Vienintelis jų ginklas tėsąs doras gyvenimas ir Dievo žodis. Prievarta, išorinis įstatymas, valdžia bei valstybė tik tegriauną krikščioniškosios doros įstatymą. Savo veikalais (P o s t i l l a č i l i v y k l a d o v e n a č t e n i n e d ě l n i, S i t v e r y ir kt.) Chelčickis prisitraukė daug sekėjų, kurie įsteigė draugiją ir įsikūrė karaliaus Podiebrado padovanotame jiems kaime (1457 m.). Vadinosi jie Chelčickio broliais, u n i t a s f r a t r u m, f r a t r e s l e g i s C h r i s t i. Kai valdžia ėmė juos persekioti, jie visai atskilo nuo

Bažnyčios (1467 m.) ir išsirinko tris vyskupus, vieno valdensų vyskupo įšventintus.

Čechijos (Chelčickio) brolių sąjūdy religinė-moralinė husizmo idėja nusikorė socijaliniu- tautiniu savo apvalkalu ir... nustojo savo įtakos Čechų tautai bei valstybei. Utrakvistų sąjūdžio esmę sudarė nebe religinės-moralinės idėjos (nors jų Bažnyčia, vyskupų-pabėgėlių valdoma, ir atsiskyrė nuo Romos), bet socijalinės bei tautinės (utrakvistas Podiebradas buvo t a u t i n i s karalius). Utrakvistų (iš dalies ir katalikų) pergalė reiškė aukštesniųjų luomų pergalę kovoj su taboritų demokratija. Daugiausia laimėjo ponai. Jie prisižėbėjo ir Bažnyčios turtų, ir daug karaliaus domėnų; pasidarė stambiausiais žemės savininkais, tokiais, kaip prieš husininkų revoliuciją buvo karalius ir Bažnyčia. Ekonominę-socijalinę savo galią ponai stengėsi ir teisės normomis apsaugoti. Žemdirbiai buvo priplakti prie ponų žemės (Vladislovo II laikais), žemdirbių savivaldybė panaikinta, jų teismai pakeisti ponų teismais. Vladislovas II paskelbė, kad seime tegali dalyvauti tik ponai ir šlėktos (riteriai, vlodikai); o ponai pradėjo kovą ir su šlėktomis. Tiesa, nepasisekė jiems įkūnyti savo noro, o 1517 m. seimas pripažino ir miestelėnų teisę dalyvauti seimuose. Čechija augo organiškiau, kaip Lenkija; bet ir Čechijoj karalius rados bejėgis: nieko nebegalėjo daryti be seimo, kuriam vadovavo ponai ir šlėktos.

Vladislovas II pasyviai žiūrėjo į Čechijos evoliuciją. Menkas valdovas jis buvo, k r á l d o b ř e, kaip juokais pavadino jį čechai, nes į visus pasiūlymus jis tik „gerai, gerai" teatsakydavo. Tačiau pasisekė jam pagaliau nuveikti tėvo remiamas brolis Kazimieras ir pačiam tapti Vengrų karalium (1490). Nuo to laiko Budapešte Vladislovas ir apsigyveno; tik retai teaplankydavo Čechiją. Bet Vengrijoj buvo jis neuolesnis ir negalingesnis valdovas.

Kad ir plačiais politiniais planais užsidegdavo, kad ir bemanąs buvo praplėsti Vengriją kova su Venecija bei su Neapolio karalium, Sigismundas nieko betgi nepadarė pačiai Vengrijai sutvarkyti ir jos magnatams suvaldyti. Turkų tebegresiamą ir anarchijos pilną karalystę paveldėjo jo žentas Austrijos dukas A l b r e c h t a s H a b s b u r g a s. Jo sūnaus Vladislovo Posthumo (tiksliau — Vladislovo globėjo, Štirijos hercogo ir Romos karaliaus F r i e d r i c h o III) nesutiko pripažinti savo karalium

Vengrų magnatai; išsirinko Vladislovą III Varnietį, o jam žuvus Varnos kautynėse, paskelbė Posthumą karalium ta sąlyga, kad karalystės regentu paskirtas būtų Jonas Hunyady, karų su Turkais didvyris, jų nugalėtojas Beogrado mūšy (1456 m.). Hunyady ne tiktai gynė tėvynę — ėmė, bajorais remdamasis, ir su magnatais kovoti. Jo mirtis negrąžino sosto Posthumui (1457 m.). Pilietinį karą laimėjo Hunyadžių sekėjai, ir įsikaraliavo Jono sūnus Motiejus Korvinas (1458-90 m.). Atrodė, kad, savo tėvo pėdomis eidamas, jaunasis karalius pažabos magnatus ir sustiprins karaliaus valdžią. Iš tikro, susikūrė jis samdinių kariuomenę, „juodąjį legijoną", ir paklusnią biurokratiją, išsivadavo iš seimų valdžios, nes pats skyrė ir rinko naujus mokesčius, sutvarkė teismus. Ne tiktai atrėmė jis Turkus tiek Serbijos, tiek Moldavijos pasieny, bet, jų įsibrovimu Bosnijon pasinaudojęs, prijungė prie Vengrijos didžiąją Bosnijos dalį. Daug serbų įsikūrė Vengrijos pietuose ir čia padėdinėjo Korvinui kariauti su Turkais. Esam jau minėję, kad Korvinas įsikišo į Čechijos suirutę ir buvo net paskelbtas jos karalium (1469 m.). Bet kova su Čechų Vladislovu netrukdė jam pulti Austrijos, užsikariauti net Vienos (1485 m.) bei Štirijos ir ruošti sau kelio į Vokietijos sostą.

Tačiau neilgam įsigalėjo Vengrija. Korvinui numirus, Kazimieras papiršo jos magnatams savo sūnų Kazimierą, o kitas Lenkų karaliaus sūnus Čechų Vladislovas savo rėžtu pareiškė norą karaliauti Vengrijoj. Jį ir išsirinko magnatai; gal būt, todėl, kad atrodė jis jiems menkesnis už brolį. Veltui vengrų bajorai rėmė pirma Kazimierą Jaunį, paskui, jam numirus, trečiąjį brolį Joną Albrechtą. Vladislovas laimėjo kovą ir pasidarė Vengrijos magnatų įrankis. Ir sujungęs personaline unija Čechiją su Vengrija, netapo jis galingu valdovu. Dar mažiau reikšmės turėjo dinastiniai Čechijos bei Vengrijos ryšiai su Lenkija, nors visas tris valstybes ir jungė kai kurie bendri uždaviniai. Mat, Vengrija, kaip ir Čechija bei Lenkija, turėjo gintis nuo Vokietijos valdovų, kurie karais, diplomatija ir vedybomis stengėsi prisisavinti jų žemes arba net įsigyti jų sostą. Kazimieras pasivergė Ordiną, bet beauganti jau buvo Hohenzollernų valstybė, greit pavojingas Lenkijos priešas. Čechijos ir Vengrijos sostas magėjo Habsburgams. Gintis nuo Vokietijos visoms toms valstybėms buvo juo sunkiau, kad, pirmiausia Vokietijai ir tarpininkau-

jant, skverbėsi į jas Europos kultūra, kuri naikino jų kultūros pradus, jas pačias silpnino, jų valdovus užkrėsdavo ir darė savo globėjais. Kazimiero laikais Lenkijoj ėmė klestėti humanizmas, ir Krokuvoje, Wawelio pily, ne badas buvo svetimšalių mokslininkų — vokiečių, čechų, vengrų, pačių italų. Krokuvos universitete Petrarkos veikalai buvo studijuojami ne mažiau, kaip Tito Livijaus ir didžiųjų senovės filosofų. Pats Zbignievas Olešnickis globojo humanistus. Jo sekretorius, o vėliau Kazimiero sūnų auklėtojas Jonas Długosz 1480 m. pabaigė savo Historiae Polonicae libri XII, pirmąjį lenkų tautos savižinos reiškinį. Europos menininkai, Veit Stoss ir kiti, dirbo Krokuvoj ir kitur Lenkijoj. Taip pat ir Jurgio Podiebrado Čechijoj ne tik atgijo čechų literatūra (Petras Chelčickis ir kiti), bet sustiprėjo ir humanizmas ir — karaliaus globojamame universitete — mokslas, ypačiai teisė. Nuo Karoliaus IV laikų atsirado daug naujų bažnyčių (Prahos katedra) ir kitų pastatų, kur vėlybesnės gotikos stilius ėmė virsti renesanso stiliumi. Karoliaus IV ir Vaclovo laikais vokiečių (ypačiai Švabijos) skulptoriai bei tapytojai dirbo Prahoj, ir XIV—XV amžiuje šita Čechijos mokykla savo rėžtu paveikė vokiečių meną. Vengrijoj Europos mokslininkai, literatai ir menininkai spietėsi apie M. Korviną ir tarnavo magnatams mecenatams. Savaime suprantama, ne tik Vengrijoj, bet ir Lenkijoj bei Čechijoj Europos kultūra tebebuvo dar svetimas dalykas, ir tų kraštų universitetų negalima nė lyginti su senaisiais, kūrybiniais kultūros centrais. Veikią čia svetimšaliai liko svetimi kraštui, o naujoji mokytinių karta, pas juos ir Europos universitetuose mokydamos, nutausdavo. Pačiai Europai tie kraštai kultūrinės įtakos dar neturėjo; tuo didesnė buvo politinė jų reikšmė, dinastinės jų unijos parama.

Europa seniai jau suprato Turkų pavojų. Popiežiai skelbdavo kryžiaus žygius tikslu padėti Konstantinopolio imperatoriui ir atremti Turkus. Viename tokiame žygyje dalyvavo Jonas Bebaimis, kitą ruošė Anglų karalius Heinrichas V, trečią Jono Bebaimio sūnus Pilypas Gerasis. Jonas VIII Palaiologas mėgino Bažnyčių unija gauti karinės Vakarų pagelbos, bet valdovai nepaklausė kryžiaus žygį skelbiančiųjų popiežiaus bulių. Kariauti su Turkais ir ne tiek Konstantinopolis, kiek savo pačių žemės ginti teko Europos pasienio valdovams. Nebegalėjo priešintis Turkams suirusi Serbija — ji suskilo į tris valstybes

(Jurgio Brankovičo Serbiją, Bosniją ir Hercegoviną); bet drąsiai, kartais ir sėkmingai gynėsi Valachija, Moldavija, Albanija, kuriai vadovavo „Kristaus atletas" Skanderbegas, ir Vengrija, kur išgarsėjo Jonas Hunyady. Turkams užpuolus patį Konstantinopolį (1441 m.), jis susidėjo su Jurgiu Brankoviču bei su Valachijos kunigaikščiais ir baisiai sumušė Turkus Dunojaus žemupy. Tuo tarpu popiežiaus legatas Cesarini ir Vladislovas Varnietis suspėjo suruošti kryžiaus žygį. Kryžiuočių kariuomenė 1443. VII įsiveržė Serbijon, ties Nišu (XI. 3) sutriuškino Muradą II ir užėmė Sofiją. Muradas priverstas buvo pasirašyti Szegedino paliaubas (1444. VII) ir atiduoti sostą savo sūnui Muhammedui II. Bet karštasai Cesarini įkalbėjo Vladislovui sulaužyti sutartį su netikėliu, ir Bulgarijoj, ties Varna (1444. XI. 10), Muhammedas sumušė kryžiuočius. Kautynėse žuvo Vladislovas ir pats Cesarini. Tiesa, Hunyady ir Skanderbegas nenustojo priešinęsi Turkų puolimams. Tačiau Konstantinopolį Muhammedas II užkariavo (1453. V. 29). Netrukus pasivergė jis Archipelago salas, Mytilėną, Negropontą (Euboją, 1470 m.) ir beveik visą Graikiją. Iki mirties (1468 m.) gynė Albaniją Skanderbegas, kuriam vakariečiai nepadėjo; jam numirus, Turkai įsiviešpatavo ir Albanijoj. Dar lengviau buvo Muhammedui pasiglemžti Serbija, Bosnija ir Hercegovina (1453-66 m.).

Atkakliai priešinosi Turkams Korvinas ir Valachijos bei Moldavijos kunigaikščiai, ypačiai Vladas IV ir Steponas IV Didysis. Steponas (1457—1504 m.) pasivergė pagaliau Valachiją, bet vienas ilgai kovoti su Turkais vistiek negalėjo; pripažino tad save Kazimiero vasalu (1485 m.). Deja, su Totoriais kariaudamas, Kazimieras jam nepadėjo, ir, prieš mirdamas, Steponas pats patarė sūnui pasiduoti Turkams. O jie tuo metu buvo įsitvirtinę ir Kryme; jo chaną Menglį Girėjų pavertė savo vasalu (1475-79 m.). Europos laimė, kad tais laimėjimais pasibaigė ir aprimo Turkų ekspansija. Muhammedo II sūnus Bajazidas II (1481—1512 m.) buvo taikingas sultonas; nuo naujų užkariavimų atsisakęs, ėmė tvarkyti didžiulę savo imperiją. Vis dėlto tebebuvo jis pavojingas Lenkijos, Vengrijos ir Austrijos kaimynas, o atrodė joms ir Europai dar pavojingesnis.

89

Iš visų rytinio Europos pasienio valstybių Austrija buvo, be abejo, vokiškiausia. Ji tarpininkavo Vokietijai, iš vienos pusės, Čechijai, Vengrijai ir Lenkijai, iš antros; stengdamos su jomis susijungti traukė jas į Vokietijos orbitą, į imperiją. Iš visų rytinių valstybių ji, savo vokiškumo dėka, viena tegalėjo pasinaudoti primityviu tų šalių tautų imperijalizmu imperijos labui. Turkams užkariavus Serbiją, vėl išėjo aikštėn senoji Austrijos misija — ginti Europos kultūrą, pirmiausia imperiją, nuo barbarų.

Austrijos hercogai prisižėbejo daug žemių, kur gyveno slavai (Karintiją, Krainą, Štiriją, Istriją) ir net italai (Istriją). Tai palengvino jiems plėsti savo valstybę į rytus, jungti prie jos (iki XVI amžiaus — laikinai) Vengriją bei Čechiją ir veržtis į Italiją. Tačiau kultūros branduolys buvo vokiečiai, ir Austrijos tautą (ne etninę, bet politinę) ugdė bei formavo vokiečių dinastija, pirma Battenbergai, paskui Habsburgai. Tąją tautą kūrė ne bendras kilimas, bet dinastija ir bendra tų — čia susijungiančių, čia vėl išsiskiriančių — žemių (Aukštutinės bei Žemutinės Austrijos, Tirolio, Karintijos, Štirijos, Krainos, Istrijos) istorija. Gana žymų vaidmenį vaidino Austrija Vokiečių kultūros istorijoj — Austrijoj sukurta Niebelungų Daina, Vienos Battenbergų dvaras garsėjo savo poetų veikalais, 1365 m. įsteigtas buvo Vienos universitetas. Austriją įsigijęs Rudolfas Habsburgas ir jo sūnus Albrechtas I sujungė hercogo titulą su imperatoriaus titulu; ir imperatorium išrinko 1314 m. kurfiurstai Habsburgą Friedrichą Gražųjį (§ 4). Vėl Habsburgas, Albrechtas II (V), įsiimperatoriavo 1438 m. po Luksemburgo Sigismundo mirties, o Albrechto sostą paveldėjo Habsburgas, Štirijos hercogas Friedrichas III (V, 1439-93). Romos karūna tapo, galì sakyt, Habsburgų paveldima. Tačiau Habsburgų hercogystė nebegalėjo turėti imperijai tos reikšmės, kurią kadaise turėjo Saksonija ar Švabija.

Pačią hercogystę 1379 m. pasidalino du broliai Albrechtas III (jis pasiėmė Austriją) ir Leopoldas III, kuris gudria politika padidino savo gautąsias žemes. Albrechto III vaikaitis ir buvo Albrechtas V (kaipo imperatorius — II). Jo sūnumi Vladislovu Posthumu 1457 m. pasibaigė Albrechtaičių šaka. Antroji, Leopoldaičių, šaka 1396 m. suskilo į dvi. Štirijos šakai priklausė Friedrichas V (im-

peratorius — III), jo brolis Albrechtas VI ir brolėnas Sigismundas, Tirolio valdovas.

Imperatoriavo Friedrichas III kuo menkiausiai. „Krikščionys", rašė jo laikais Enea Silvio Piccolomini, „nebeturi vado, kurį gerbtų ir kurio norėtų klausyti. Imperatoriaus ir popiežiaus titulai jiems tik tušti žodžiai tėra, o tie, kas tuos titulus turi, — tikros šmėklos". Viena Austrija Fiedrichui ir terūpėjo, bet jos ateitimi tikėjo jis tvirtai, nes pranašavo tai jo astrologai. Ant savo rykų liepė jis įbraižyti AEIOU, kas lotyniškai reiškė: Austriae est imperare orbi universo, o vokiškai — Alles Erdreich ist Oesterreichs Unterthan. Tingėjo Friedrichas karaliauti, nemėgo ir bijojo karų, turėjo dėlto diplomato gabumų ir klastingumą; stengėsi sukergti bei padidinti Austriją derybomis, o ypačiai (Burgundijos dukais sekdamas) vedybomis. Ne be reikalo pajuokė menkąjį Habsburgą jo priešas Korvinas:

Bella gerant alii, tu felix, Austria, nube.
Nam quae Mars aliis, dat tibi regna Venus.

Korvinas neapsiriko, ir žvaigždės Friedricho neapgavo. — Pradžioje tiek silpnas jis buvo, jog negalėjo pasinaudoti nė savo globojamojo Vladislovo Posthumo, nominalaus Austrijos, Čechijos ir Vengrijos valdovo, vaikyste; pirma priverstas buvo nusileisti Austrijos diduomenei, paskui Podiebradui ir Jonui Hunyady. Vladislovui numirus (1457 m.), taip pat nepasisekė Friedrichui užvaldyti ne tik kad Vengrijos ir Čechijos, bet ir Austrijos: turėjo 1458. I pasidalinti Vladislovo palikimą su broliu Albrechtu VI, kuris gavo Aukštutinę Austriją su erzhercogo (archihercogo) titulu, ir su brolėnu Sigismundu, be Tirolio įsigijusiu trečdalį Žemutinės Austrijos. Podiebradas privertė Friedrichą (1458-60 m.) išsižadėti tariamosios savo teisės paveldėti Čechijos sostą; Korvinas — atsisakyti nuo teisių į Vengriją (1463 m.). Ir tuo nenuramino Friedrichas savo priešų. Albrechtas VI ėmė kurstyti prieš jį Žemutinės Austrijos diduomenę bei miestelėnus ir susidėjo su Podiebradu, o Podiebradą ir patys austrai šaukėsi talkon prieš savo hercogą-imperatorių (1464 m.). Friedrichas gynėsi ir malšino savo valdinius Korvino padedamas (1468 m.). Bet Korvinas irgi linkęs buvo pasiremti tais valdiniais ir apkarpyti Habsburgų žemes; 1481-85 m. užsikariavo beveik visą Že-

mutinę Austriją, kur, Vienos mieste, ir numirė (1490 m.). Mirtys ir vedybos išgelbėjo Friedrichą. — Jo sūnus Maksimilijonas 1477 m. vedė Karoliaus Patrakėlio dukterį Mariją ir kraičio gavo turtingus Niederlandus. Albrechtas VI numirė bevaikis 1463 m. Vienas Sigismundas nebebuvo pavojingas Friedrichui, nes turėjo gintis nuo Šveicarų. Albrechto žemes prisisavinęs, Friedrichas kantriai laukė ir brolėno mirties. Korvinui numirus, pavedė jis Maksimilijonui atimti Vengrams Vieną ir Žemutinę Austriją, o Pressburgo taika (1491 m.) su naujuoju Vengrų karalium Vladislovu Jogailaičiu įsigijo teisę paveldėti pačią Vengriją, jeigu Vladislovas numirs be įpėdinio. Tuo būdu savo sūnui Maksimilijonui (1493—1519 m.) paliko Friedrichas visas Habsburgų žemes (net Tirolį), visą jų valstybę ir pretenzijas.

Tos įvairiatautės, ne organiškai išaugusios, bet valdovų suplaktos, dirbtinės valstybės istoriją lėmė geografinė jos vieta. Austrija buvo rytiškiausia vokiečių kunigaikštystė, į „barbarų" žemes įsiterpusi. Jos valdiniai slavai, kaip ir jos valdovų giminystės ryšiai, glaudžiai sydino ją su Vengrija ir Čechija. Politikavo Austrijos valdovai dinastiniais sumetimais, nė nemanė, kaip kad Vokiečių Ordinas, naikinti ir vergti kitataučių, kurių žemes įsigydavo, priešingai — gynė juos, bent teoriškai, nuo Turkų; taigi, slavams atrodė ne svetimesni, nei vengrams karalius lenkas arba čechams Luxemburgai. Čechų, vengrų, lenkų, lietuvių valdovai reikšdino primityvų Europos pasienio tautų imperijalizmą; Austrijos hercogai buvo perdaug įsipainioję į pačios Europos politiką (be to — perdaug menki valdovai, kad galėję būtų rytuose steigti naują imperiją), bet primityviomis pasienio tautų jėgomis ir minėtųjų valdovų darbo vaisiais gražiai jie pasinaudojo. Vengrai ir Lenkai gynė Europos pasienį nuo Turkų, kol Turkai priėjo Austrijos sieną ir patys aprimo. Bet visai Europai Turkai tebeatrodė pavojingi, ir kova su jais, kryžiaus karas, tebelaikoma buvo krikščionių valdovų uždaviniu. Tuo būdu Europa, o ypačiai Vokietija ėmė dabar laikyti savo avanpostu kaip tik Austriją. Kryžiaus žygį beruošdamas, numirė imperatorius Habsburgas Albrechtas II; po jo, visų nuomone, gynė Europą nuo Turkų imperatoriai Habsburgai — Friedrichas III, Maksimilijonas I, Karolius V...

Imperatoriavimas padėjo Habsburgams suvienyti ir padidinti savo žemes. Bet Austrijos reikalai nedavė jiems gerai imperatoriauti. Ir norėdami nebūtų jie galėję rūpintis imperijos re-

forma, o kad ir būtų norėję, tai vistiek nieko nebūtų pasiekę. Vietoj Vokietijos, kaip teisingai sakė Pilypas de Comines, atsirado Vokietijos, o palaidai tų „Vokietijų" sąjungai kurfiurstai ir galingieji kunigaikščiai turėjo daugiau įtakos, nei toli gyvenąs ir savo paties kunigaikštystę bekuriąs Habsburgas.

Visi matė, kad reikia aptvarkyti, reformuoti imperija. Kunigaikščiai jos reikalų nebepaisė ir kiekvienas tesirūpino savo paties valstybe, kur kovojo su diduomene, riterija, miestais ir stengėsi sustiprinti savo valdžią. Riteriai nebeteko karinės savo reikšmės — XV amžiuje stipresnė kariuomenė rados pirma šveicarai, paskui jų pavyzdžiu sutvarkytos disciplinuotos pėstininkų kompanijos, kurios Vokietijoj vadinosi „žemės kariais" (Landsknechte), ir artilerija; nusmuko ir ekonomiškai, nes negalėjo prisitaikinti prie piniginio ūkio. Jie kovojo su miestelėnais ir su žemdirbiais, tapo plėšikais (Raubritter). Praturtėjęs miestelėnų sluoksnis norėjo vaidinti socijalinį vaidmenį, kuris atitiktų ekonominę jo galią, ir kovojo su diduomene, riterija bei kunigaikščiais dėl savo laisvių ir politinių teisių; į žemdirbius, kaip ir riteriai, paniekinamai žiūrėjo. O žemdirbiai pajuto ekonominę-socijalinę savo reikšmę, priešinosi naujiems mokesčiams bei prievolėms, kunigaikščių bei ponų jurisdikcijai, ypačiai juristų gaivinamajai Romėnų Teisei (jos vadinamajai „recepcijai"); kai kur dėdavosi su miestų meistreliais bei proletarijatu, bruzdėjo ir kilo. „Norime dangaus Dievui skųstis, Kyrie eleison, kad negalime išžudyti kunigų, Kyrie eleison!" giedojo 1476 m. maištininkai kaimiečiai. Daug žmonių kurstė husininkų manifestai — „čechų nuodai", „eretikų laiškai" — kurie skelbė visų lygybę ir komunistinio antspalvio idėjas.

Kad reikia reformuoti imperija, visi jautė; tik dėl konkretaus reformos plano niekaip negalėjo susikalbėti kunigaikščiai savybėj ir su imperatorium. Pasiūlė 1434 m. reformos planą imperatorius Sigismundas, bet imperijos luomai buvo tam planui abejingi ir jis liko neapsvarstytas. Plačią reformų programą išdėstė Brixeno vyskupas garsusis Nikalojus Kuesietis (1433 m.). Numatė jis padalinti imperiją į 12 apskričių, iš kurių kiekvienoj turėjo būti imperatoriaus teismas; siūlė pertvarkyti seimus taip, kad kasmet Frankfurte a/M. rinktųsi kurfiurstai, minėtieji teisėjai ir didžiųjų miestų atstovai imperijos reikalų svarstyti; siūlė apkodifikuoti imperijos teisę, apdoroti mokesčių siste-

mą ir sudaryti nuolatinę kariuomenę. Tačiau Nikalojaus projektas perdaug stiprino imperatoriaus valdžią ir silpnino kunigaikščių. Jis turėjo tokią pat reikšmę, kaip ir anonyminis traktatas „Imperatoriaus Sigismundo Reformacija", t. y., jokios praktinės reikšmės neturėjo. Tos „Reformacijos" autorius buvo dar radikalesnis, nei Nikalojus Kuesietis; reikalavo, kad būtų panaikinta baudžiava, pralotų bei vienuolynų žemės nuosavybė ir čyžė. Autorius siūlė panaikinti čechus (pirmiausia vadinamąjį Zunftzwang, pagal kurį tik cechininkai tegalėjo verstis amatu bei prekyba) ir trukdančius žmogui įsigyti miesto pilietybę įstatymus. Kiekvienas galįs laisvai važinėti po visą imperiją, verstis bet kuriuo amatu ir prekyba. Bet reikią uždrausti kartu verstis keliais amatais ir reikią sulyginti visų kiekvieno amato darbininkų pajamos. Autorius pataria kontroliuoti darbą ir prekybą. Socijalinę santvarką pertvarkyti siūlydamas, jis norėtų sumažinti kurfiurstų galią, atskirti imperijos teismą nuo Bažnyčios teismo, paskirti imperijai 4 vikarus ir apdėti visus teisingais mokesčiais valstybės reikalams (plg. § 93).

Panašūs pasiūlymai gražiai būdino visuomenės nuotaiką, bet, žinoma, nei imperatorius, nei kunigaikščiai nelinkę buvo jų vykdyti. Albrechtas II pergreit numirė, kad būtų suspėjęs imtis reformų darbo. Friedrichas III juo nesidomėjo, kad ir saugojo savo titulo garbę bei savo valdžios prerogatyvas: nesutiko dalintis valdžios ne tik su kurfiurstų siūlomaisiais vikarais, bet ir su savo sūnumi Maksimilijonu, kuris tik 1486 m. tebuvo išrinktas Romos karalium. Teoriškai imperatoriaus (Friedrichą III apkarūnavo Lombardijos karalium ir imperatorium Nikalojus V 1452 m.) valdžia buvo gana didelė, praktiškai — visai maža, nes nebuvo nei Vokiečių kariuomenės, nei pinigų, nei centrinių įstaigų. Imperatoriaus nepripažįstamas kurfiurstas arkivyskupas galėjo įsiviešpatauti su popiežiaus pagelba; popiežius išdrįso be imperatoriaus žinios nuversti kelis kurfiurstus arkivyskupus ir ramiai sau panaikino imperatoriaus Lübecko miestui paskelbtąjį baną. Vėliau Maksimilijonas skundėsi, kad popiežius gaunąs iš Vokietijos šimteriopai daugiau pinigų (annatų, pallïumo bei kitų mokesčių), nei imperatorius. Nenuostabu, kad Prancūzija ir Burgundiją apkarpė Vokiečių teritoriją, kad Danija prisijungė Holsteiną, Lenkija — vakarų Prūsiją, o Vengrija — Moraviją, Sileziją ir Luzaciją.

Patys kunigaikščiai ir kurfiurstai manė, kad reforma reikalinga; tiktai — kaip jie nenorėjo sutikti su imperatoriaus siūlomąja, taip ir jis kunigaikščių pasiūlymams priešinosi. Veltui nuo 1485 m. stengėsi aptvarkyti Vokietiją Mainzo arkivyskupas kurfiurstas Bertholdas von Hennerberg. Dėl svarbiausių klausimų — dėl kariuomenės, bendrųjų imperijos teismų ir bendrųjų mokesčių — negalėjo susitarti kunigaikščiai su imperatorium. O čia įsikišo į ginčą ir miestai. Juk jie pirmiausia ir turėjo mokėti valdžiai. Savaime suprantama, reikalavo jie, kad nauji mokesčiai nebūtų skiriami be jų sutikimo ir kad jų atstovai dalyvautų seimuose. Pagaliau pasiekė savo. Jų atstovai 80-ųjų metų pabaigoj tapo nuolatiniais seimo nariais. Frankfurto a/M. seimas 1489 m. susiskirstė trimis — kurfiurstų, kunigaikščių ir miestų atstovų — kolegijomis, ir nuo to laiko tokia seimo sudėtis įsigalėjo. Bet tai nepadarė reformų įvykdomesnių, nes, reformas siūlydami, ir miestai stengėsi sumažinti imperatoriaus ir kunigaikščių valdžią. Švabijos miestai 1486 m. atgaivino savo sąjungą. Kunigaikščiai sustiprino dėlto savo valdžią ir pamažu ėmė, Prancūzijos ir Italijos pavyzdžiu, biurokratinti savo valstybes, nors ir turėjo žiūrėti tų valstybių landtagų, luomų (dvasininkų, riterių bei miestelėnų) atstovybės. „Stipriai ir savo labui valstybę valdyti norėdamas kunigaikštis", sakė Friedrichas III, „turi saugotis žemės atstovų ir bajorų". Tik sakyti tai daug lengviau buvo, kaip daryti.

Vokietija „Vokietijomis" virto, jos istorija — jos valstybių (didžiausios — Wittelsbachų Bavarija ir Pfalzas, Wettinų Saksonija, Hohenzollernų Brandenburgas, Austrija) ir valstybėlių istorija. Labai charakteringa, kad pats Vokiečių karalius visų vadinamas buvo Romos karalium. Daug kas suprato pražūtingą imperijos reikšmę Vokietijai, mielai pritardavo Friegedankui, kad imperija būtų žuvus, jeigu Roma būtų buvus Vokietijoj. Meilės tėvynei, žinoma, netrūko ir vokiečiams; bet nebegalėjo ji pasireikšti bendra imperijos politika, tiktai — visuomenės nuotaika, neapykanta Romai ir kultūra.

90

Pavėluodama kiek, Vokietija gyveno iš esmės tą pačią socijalinę - ekonominę evoliuciją, kaip ir Prancūzija. Stambieji feodalai tapo valdovais, smulkieji — riterija — smuko ir ekonomiškai, ir

socijališkai. Smuko ir dirbtinė feodalijos kultūra, kurtuazinė poezija. Gotinis menas ir Vokietijoj buvo pirmiausia miestų ir miestelėnų stilius. Tryliktojo amžiaus gale prasidėjo miestų kultūros perijodas. Jiems padėjo augti ir, XIV amžiuje, klestėti prekybos keliai, pietų Vokietijoj — Reinas, labiau į rytus — Dunojus, žiemių Vokietijoj — jūra. Bet ir tokie miestai, kaip Breslau, tiesiog prekiavo su Krokuva, o per Lenkiją skverbėsi jų pirkliai į Prūsiją ir Livoniją. Esam jau kalbėję apie Hansos miestus (§ 11). Nürnbergą XV amžiaus vokiečiai vadino „Europos centru"; jis, Augsburgas, Ulmas, Regensburgas, Frankfurtas a/M., Kölnas garsėjo visoj Europoj. Daugelį tų miestų turtino ir industrija. Kasyklos (ypačiai geležies ir sidabro) buvo svarbus Augsburgo, Nürnbergo, Regensburgo, Tirolio, Saksonijos, Silezijos ir Čechijos miestų turtų šaltinis; padėjo pralobti tokiems XV amžiaus turtuoliams ir bankininkams, kaip Höchstetteriai, Welseriai, Fuggeriai. Klestėjo miestuose XIV—XV amž. ir pramonė, Nürnberge, Regensburge ir Passau — geležies ir ginklų pramonė, Augsburge ir Ulme — multano, Kölne — gelumbių ir t. t. Kiekvienas miestas buvo ekonominis ir kultūrinis tam tikros apskrities centras, ir tos apskrities dalis, kartais gana didelė (taip antai, Nürnbergas turėjo 20 kv. kil. teritoriją, Bannmeile), sudarė jo žemę.

Turtingumu, kultūra ir socijaline - politine reikšme Vokiečių miestai toli gražu neprilygo Italijos ir Flandrijos, net Prancūzijos miestams. „Šventasis Kölnas", Bremenas, Lübeckas ir XVI amžiaus pusėj teturėjo ne daugiau, kaip 40.000 gyventojų. XIV—XV amžiaus Nürnbergas, Ulmas ir Strasburgas — 20—25.000, Frankfurtas a/M. — apie 10.000, Mainzas — apie 6.000, kiti — 10—2.000. Daugumas buvo amatninkų ir vietinių pirklių, cechininkų, miestai; be to, daugely kapitalistinio pobūdžio miestų — Ulme, Strasburge, Speyery ir kitur — cechininkai, unfürsichtiger, mutwilliger, freveler pöfel, XIV — XV a. nuveikė patricijatą; tik po kruvinos kovos susigrąžino Kölno patricijai audėjų pasigrobtąją (1370-71 m.) valdžią. Cechininkų, smulkiosios buržuazijos, įkvepiama, ekonominė miestų politika vadovavosi vietiniais, egojistiniais sumetimais. Kiekvienas miestas stengėsi monopolizuoti pramonę bei prekybą visoj savo apskrity, nuosekliai kovojo su pirkliais svetimšaliais (muitų sistema, vadinamuoju Gästerecht, Stapelrecht), o čia mielai rėmė savo teri-

torijos miestus ir kunigaikščiai. Nedaug miestų — Nürnbergas, didieji Hansos miestai — suprato ekonominių sutarčių bei sąjungų reikšmę ir vedė platesnio masto ekonominę politiką. Centrinės valdžios silpnumas atsiliepė ir ekonominėj srity. Šiek tiek gelbėjo ekonominį įvairių imperijos kraštų bendravimą nepaprastas pirklių įmoningumas, ypačiai stambiųjų kapitalistinio pobūdžio pirklių draugijos, kurios kartu vertėsi ir smulkiąja prekyba, kur su jomis nuolat kovojo smulkieji pirkliai bei amatninkai.

Nereikia vis dėlto ekonominės-kultūrinės Vokiečių miestų reikšmės ir mažinti. Ir Hansos, ir Pareinio - Padunojo miestai dalyvavo visos Europos prekyboj. Svetimšaliai stebėjosi vokiečių miestais, tiesa — gal, ir todėl, kad kultūringas italas ar prancūzas linkęs buvo įsivaizduoti Vokietiją daug barbariškesnę, nei ji tikrovėje buvo. Vienas ispanų riteris 1438 m. karštai gyrė Vieną, Breslau, Nürnbergą, Mainzą, Kölną, „didžiausią, turtingiausią ir gražiausią Vokietijos miestą“, Strasburgą, „vieną iš puošniausių visos krikščionybės miestų“. „Kur visoj Europoj“, klausė 1458 m. Eneas Silvio Piccolomini, „yra miestas puikesnis už Kölną?“ Strasburgas, tai, girdi, antroji Venecija, tik jis esąs sveikesnis ir jaukesnis. Vienos ir Nürnbergo miestelėnų namai atrodė Piccolominiui kaip kunigaikščių rūmai. „Atvirai sakant“, tvirtina tasai gudrus, finansinę popiežių politiką apginti stengiąsis diplomatas, „visoj Europoj nėra tokių gerų ir linksmų miestų, kaip Vokietijoj“. Svetimšalius stebino miestų tvarkingumas ir švarumas, bet tūli pabrėždavo, kad vokiečiai nemoką gražiai, kultūriškai gyventi, kad jų papročių ir pramogėlių kaimiškų esama.

Tiek to. Ir Vokietijoj beaugančios kultūros pamatu, skleidėju ir kūrėju nuo XIV amž. tapo miestelėnų sluoksnis. Pats jų „kaimiškumas“ rodo, kad jie nebuvo dar tiek, kiek feodalai, nutolę nuo agrarinės visuomenės, nuo — tiesa, savo niekinamųjų — žemdirbių. Šiurkštokas jų gyvenimo būdas, stačiokiškos pramogėlės, iš esmės sveikas, bet primityvus žemės džiaugsmų troškimas, skeptiškas racijonalizmas ir realistinė-materijalistinė pasaulėžiūra nesutiko su miglotais kurtuazinės kultūros idealais ir su dirbtinėmis jos formomis. Tą kultūrą mėgzdžiodami ir savindamies, su puikiais riteriais lenktyniuodami, miestelėnai negalėjo sukurtuazėti, prastino ją ir kraipė liaudino, o ji nebejėgė apsiginti, nes pati nyko ir, be to, vokiečiams svetima, romaniška buvo. Kad ir dirbtinės, kurtuazinio gyvenimo ir kurtuazinės literatūros formos ati-

tiko prancūzams įgimtąjį formos ir saiko jausmą, pačią tautos dvasią. Forma čia rados pats turinys, ir kiekvieną idėjinį ar jausminį turinį prancūzas instinktyviai, natūraliai reiškė tinkama jam forma, saikinga, ne teatraline-deklamuojama (kaip kad italas). Idėjomis ir jausmais vokietis neprastesnis už prancūzą; gal būt, jo jausmai net smarkesni, o idėjos gilesnės. Bet ne jo yra saikingumas ir formos jausmas; jį veikia ne kokybė, o kiekybė, jam imponuoja visa, kas milžiniška. Gal, todėl ir smarkūs yra jo norai — nevaldo, nešvelnina tų norų saiko ir formos jausmas. Gal, todėl jam ir lengviau, nei prancūzui, tenkintis miglotomis idėjomis (protavimo miglotumas, tai irgi formos stoka) ir absoliutinti empirija: savo troškimai, darbas, profesija, gyvenimas. Tai darė jau didieji Vokiečių epininkai (III, 59—61, 63). Prancūzas iš prigimties yra individualistas; jis prisitaikino prie visuomenės, nes taip jam, individui, lengviau bei patogiau gyventi, myli savo tėvynę, nes ji yra jo, individo, tėvynė; bet pats save nuo visuomenės griežtai skiria ir brangina konkrečią savo individualybę, kaipo empirinį faktą saugo ją nuo visuomenės, nors filosofiškai ar religiškai jos, individualybės, ir nepamatuoja, kaip italas ar vokietis. Individualybė rūpi ir vokiečiui, ypačiai XIV amžiui prasidėjus. Tačiau vokietis laiko ją absoliučiai verta, mielai aukoja jai ir kitus žmones, ir visuomenę; antra vertus, mažiau pažįsta savo individualybę, kartais jam neaiškia idėja tampančią, ir savo paties mintis bei norus tapdina su savo sluoksnio, savo visuomenės, savo tėvyniečių norais bei mintimis; karštai savinasi tuos norus bei tas mintis, tuo būdu nustoja skyręsis nuo kitų žmonių, virsta grupės, tautos egzemplioriumi, bet savin suimtus grupės norus tebelaiko absoliučiai vertais savos individualybės reiškiniais. Italijoj, Flandrijoj, Prancūzijoj miestų augimas pasireiškė XIII—XV a. individų išsivadavimu iš visuomenės; Vokietijoj — ir individų vienodinimu, visuomeninės dvasios (M a s s e n g e i s t) įsigalėjimu. Visai vokiškai suformulavo Kantas doros veikimo taisyklę: veik taip, kad kaip tavo veikimo taisyklė per tavo valią turėtų pasidaryti bendru gamtos dėsniu. Blaivaus proto prancūzui darbas pirmiausia yra priemonė gyventi ir tam tikram tikslui įvykdyti; jis vertina ne tiek patį darbą, kiek jo rezultatą, ne menininko darbštumą, bet meną. Vokiečiui pats darbas yra šventas dalykas, nepaprastai vertingas; jis ir meno kūrinį vertina į jį įdėtuoju darbu, mėgsta visokius ranginius bei užraitus, „Schnörkelius“, kurie

dažnai gadina meninį įspūdį, bet pirštu prikišamai rodo darbą, darbštumą ir meistriškumą. Tiesa, einąs iš čia meno kūrinių sudėtingumas ir su vokiečių dvasios miglotumu sutinka.

Taigi, maždaug nuo XIII a. pabaigos ir Vokietijoj tautos kultūros reikšdintojai rados nebe feodalų šviesuomenė, bet miestelėnai. Žinoma, reikšdino jie tą kultūrą saviškai, vienašališkai, ir kartais sunku pasakyti, kas pačią Vokiečių tautą būdina, o kas — tik miestelėnų luomą. Antra vertus, miestelėnai ilgai tik tesimokė — mėgzdžiojo, savinosi ir perdirbinėjo kurtuazinės kultūros ir Vokietiją veikiančių svetimų kultūrų tradicijas. Čia kelių kultūrinių srovių — išsenkančios kurtuazinės, svetimos (prancūzų, niederlandiečių, italų) kultūros ir potencijalios dar buržuazinės pačių vokiečių kultūros — susidurta ir, savaime suprantama, didelio jovalo išeita. Todėl literatų ir menininkų nesėkmės dar nesako, kad nebuvo kūrybinių tautos ir jos buržuazijos jėgų. Tas jėgas ir tūlas vokiečių dvasios ypatybes pirmiausia rodo mums XIV—XV amžiaus menas.

Prancūzų gotika, ypačiai klasiškoji („aukštoji") gotika, nuo XIII amžiaus pusės veikė vokiečių architektūrą, bet negalėjo panaikinti esminių jos ypatybių. Gotinio stiliaus logika buvo svetima vokiečiams; tuo lengviau architektai užsidegė velybesnės, „liepsnojančios" gotikos motyvais, kurie griovė stiliaus logiškumą ir darė architektūrą tapybišką. Tiesa, iš oro pusės jie dažnai pabrėždavo vertikalines linijas — rožes pakeisdavo aukštais gotiniais langais, statydavo milžiniškus bokštus, net vieną, paties pastato įspūdį naikinantį bokštą, keldavo aikštėn judėjimą aukštyn (III, 47; Freiburgo i. Br., Strasburgo, Ulmo, Vienos katedros, Lüneburgo Johanniskirche, XIV—XV a.). Bet, viena, architektai siekė čia pirmiausia ne gotinio stiliaus logikos, bet įspūdingumo ir milžiniškumo (šiuo atžvilgiu labai charakteringi plytiniai šiaurės Vokietijos pastatai — karingos, kartais įžūlios Prenzlau, Pelplino, Thorno, Chorino bažnyčios ir architektūrinis Marienwerderio kompleksas, XIV a.); antra, ir fasaduose dažnai vyrauja arba priešgotinio meno tradicijos (t. a., nepaprastai gražus Erfurto kompleksas, XIV—XV a.), arba grynai dekoratyviniai motyvai (Strasburgo ir Regensburgo katedros, Oppenheimo Katharinenkirche, Prenzlau Marienkirche, rytų fasadas); trečia, bažnyčios vidus nebesiderina su išoriniu jos vaizdu. Viduje vokie-

čių bažnyčia turi tendenciją virsti sale, Hallenkirche, kur šoniniai nefai siekia centrinio aukštumo bei platumo; kur nyksta skersinis nefas bei sudėtingas koplyčių choras, o lubos, kaip kad Anglijoj, virsta nebekonstruktyvine linijų ornamentika ir šviesos su tamsa žaismu (Stern-, Netz- und Fächergewölbe). Tuo būdu bažnyčia nebetenka religinio - mistinio įspūdžio, tampa ramia ir jaukia žmonių susirinkimo vieta, kur gali džiuginti žmogų liepsnojančiojo stiliaus gudrybės, atsiknojanti nuo architektūros skulptūra, paauksintos statulos ir imanti klestėti tapyba. Visa atrodo puošnu, turtinga, bet nesuderinta ir kiek miesčioniška. Tiesa, ir prancūzų architektūra gyveno analoginę evoliuciją, ir pats liepsnojantysis stilius skverbėsi Vokietijon iš Prancūzijos; tebebuvo dėlto vėlybesnioji prancūzų gotika daug logiškesnė ir architektūriškesnė. Vokiečių pastatai nebeteko gotikai charakteringo vientėgio judėjimo; judėjimas decentralizavosi ir tapo detalių judėjimu. Todėl bažnyčios erdvė virto tarytum neaptvarkyta, visur tekančia ir tapybiškai veikiančia substancija. Todėl įsivyravo detalės viso pastato nenaudai, o tai buvo natūralizmo sąlyga ir pats natūralizmas. Užuot viską sydinęs su religine - architektonine idėja, architektas domėjosi pastato detalėmis, atskirus žemės daiktus ir atskirus žmones vaizduojančiomis. Vokiečių XV amžiaus „gotika", tai norinti tapyba pasidaryti architektūra, priešbarokinis barokas.

Visai natūralu, kad, gotikai nykstant, skulptūra, kaip ir Prancūzijoj, spruko iš architektūros ir tapo savarankišku menu. Pastato erdvė ir forma nebelėmė statulų ir grupių; be to, visoj Vokietijoj paplitusių altorių (altorinių grupių bei reljefų, medinių, rečiau akmeninių ar metalinių) ir paminklų bei „epitafijų" kūrėjai buvo daugiausia architekto nepriklausą menininkai cechininkai. Skulptoriai nebežiūrėjo architekto reikalavimų, laisvai traktavo savo kompoziciją, kūrė savo statuloms ir grupėms, galì sakyt, naują erdvę (sakysim, grupei ar statulai pritaikinamąjį mūro plotą, visą altoriaus kompoziciją), kuri buvo dirbtinė ir greičiau tapybinė, nei architektūrinė. Kaip ir Claus Sluteris su savo mokiniais bei sekėjais, skulptoriai apvilkdavo vaizduojamąjį kūną sunkiais, puošniais drabužiais, kurių raukšlės duodavo šviesos-tamsos žaismo efektus (atseit, tapybinius, juo labiau, kad statulos buvo dažomos ir auksinamos). Tapybiškai traktuota ir pats kūnas bei veidas. Šita tendencija savaime virto realizmu, nes realybę mėgz-

džiodamas stengėsi įkūnyti savo sumanymą menininkas. Tiek skulptoriui, tiek žiūrovui neberūpėjo dabar intymūs religiniai santykiai su šventuoju, bet norėjo jie žiūrėti į jį taip pat, kaip žiūrėjo į gamtą ir į gyvus žmones, — iš oro pusės, objektyviai ir akylai. Kadai kitkart simbolis, tapo vaizduojamas šventasis gyvu žmogumi. Knygą atsiskleidęs apaštalas turėjo pirmiausia atrodyti ją skaitąs, paskui jau — apaštalas. Skulptoriai mėgino atvaizduoti gyvus, tipingus žmones; apaštalus dažnai darydavo panašius į „ghetto" žydus; mėgo visokias keistenybes, net bjaurumą, kad tik statula būtų charakteringa ir atrodytų pats gyvas žmogus esanti. Ieškota ne idealumo ir grožio (kaip Reimso ir net Naumburgo skulptorių), bet ekspresyvumo bei natūralumo. Nei senovės meno įtaka (kaip Italijoj) švelnino tos vokiečių meno tendencijos, nei įgimtas saiko jausmas (kaip kad Prancūzijoj), nei, pagaliau, užsakytojų ir skulptorių, sąžiningų amatninkų, skonis. Die schönen Madonnen (Bresslau, Bonno, Krumau, Vienos, Würzburgo, Danzigo ir kt.) atrodo vokiškai sentimentalios, „persaldžios" ir tuo pat metu — kresnokos bei šiurkščios. Ir ne jomis reiškėsi vokiečių skulptūros ypatybės, bet — natūralizmu, tipingumu, kuris dažnai karikatūra virsta, nepaprasta energija ir dramatizmu. Su tuo susieina ir kita, grynai formalinė, galima sakyti — ornamentinė, tendencija, kuri apie 1450 m. pasireiškė ypatingu kompozicijos grublumu, laužtinėmis silueto linijomis (Sebaldo bažnyčios, Nürnberge, Christoforas, Šv. Severino bažnyčios, Passau, Madonna ir kt.).

Pirmoj XIV a. pusėj vokiečių skulptūra plito iš apiprancūzintų Strasburgo ir Freiburgo į rytus iki Nürnbergo ir Regensburgo; po 1350 m. — iš Švabijos ir Čechijos (čia Karolius IV ir Vaclovas buvo įsitraukę kelis Švabijos skulptorius) į vakarus. Bet didžiuoju menu vokiečių skulptūra tik XV amžiuje tepasidarė. Šiam perijodui priklauso Hans Multscher, Vokietijoj dirbęs olandas Nikalojus Gerhart Leydenietis, jo mokinys Erasmus Grasser (Maruskatänzer, apie 1480 m.), Simonas Lainberger (Nördlinger Georgsaltar, 1478-80 m., Dangolsheimer Madonna, apie 1485 m.; Lainbergerį, rodos, paveikė N. Gerhartas), Bernt Notke (genijaliojo Šv. Jurgio, 1488 m., kūrėjas) ir kiti. Gal būt, S. Lainbergerio mokinys buvo garsusis nürnbergietis Veit Stoss (—1450—1533 m.), kuris 1477-96 m. dirbo Lenkijoj (Krokuvos altorius). Jis, kaip ir

Mykolas Pacher (1435-98 m., vadinamosios Tirolio mokyklos skulptorius, Šv. Wolfgango altoriaus kūrėjas), nürnbergiečiai Adomas Kraft (1441—1507 m.) bei Petras Vischer (—1455—1529 m.) ir würzburgietis Tilmanas Riemenschneider (1460—1531 m.), rodo mums XV amžiaus vokiečių plastikos aukštybes. Tikrai stebėtina, kad ir perdaug sudėtinga, Pacherio ir trijų didžiųjų nürnbergiečių kompozicija, nepaprastai turtingas ir reikšmingas kūnų, mostų, drabužių ir šviesos bei tamsos, net spalvų žaismas, erdvinio figūrų tarpusavio santykiavimo fantastika, tarytum — skulptūra virtęs dekoratyvinis architektūros stilius. Bet su tuo smarkiu tapybiškos skulptūros judėjimu, su linijų bei erdvinių santykių patosu syja ir tikras natūralistinis dramatizmas, ypačiai aiškus ir saikingas šįkart A. Krafto kūryboj (Johannisfriedhofo „stacijos", Šv. Sebaldo bažnyčios Schregerio „epitafija", S. Pergerstorferio „epitafija" ir kt.). Pacherio ir Stosso skulptūros gražiai sutinka su vėlybesnės gotikos dvasia ir tiesia kelią baroko menui; „gražus" ir sentimentalus Riemenschneideris prastina ir švelnina kompozicijas bei figūras, primena kiek italų renesansą; Kraftas ir Vischeris eina savo keliu ir beveik prieina klasicizmą.

Vokiečių skulptūra XV amžiuje turi savą stilių, tikrai vokišką stilių, kuris skiria ją ir nuo italų, ir nuo prancūzų meno. Tiktai sunku tas stilius — jam labiausiai atstovauja N. Gerhartas, Lainbergeris, Pacheris ir Stossas — apibūdinti; gal, ir todėl, kad jis buvo ne tiek stilius, kiek stiliaus galimybė. Būdina jį aistringa energija, kuri veržiasi į painią linijų bei formų fantastiką, virstančią menininko tikslu, ir į kraštutinį, griežtą natūralizmą. Atrodo, kad chaotiškai besireiškianti jėga ir tikra, net bjauri realybė yra didžiausios menininko vertybės. Nei romaniškųjų tautų meno tradicijos, nei saiko jausmas negali suvaržyti skulptoriaus ir nuveikti jo kūriamojo chaoso. Kai išsižada jis linijų bei formų painiavos, tai realybė tebėr jam švenčiausias, beveik absoliučios reikšmės dalykas. O realybė viliojasi jį kaip tik savo chaotine energija, kurią aiškiausiai rodo tai, kas bjauru ir dramatiška. Natūralistiškai, t. y., visai žmogiškai bei žemiškai, net stačiokiškai traktuojama ir tikėjimo temos. Bjauru ir baisu matyti Nukryžiuotasis arba tiek populiari XIV—XV amžiuje Panelė Šv. su nukankintojo Sūnaus kūnu ant kelių (Vesperbild, arba Pietà, Frankfurto a./M., Unnos ir kt.). Dievo Sūnus ir Šventųjų vaizdai

nebeaukština, nebetobulina empirinio gyvenimo, bet virsta juo pačiu, stačiokų miestelėnų ir kaimiečių gyvenimu, kaip Eckeharto moksle Šv. Trejybės paslaptis kad virtus buvo individualios sielos įvykiu. Tai ne tikėjimo žuvimas, bet naujas, vokiškas tikėjimas, Dievo žmoginimas ir savotiška dangaus su žeme sintezė, kur pats dangus žeme virsta. Dar ir kita prasme sintetinė buvo XV amžiaus plastika. — Ji gimė iš architektūros ir norėjo būti apskulptūrėjusi architektūra; antra vertus, norėjo ji būti ir tapyba, su kuria lenktyniavo. Pačioje skulptūroje menininkas stengėsi suderinti nesuderinamus iš esmės menus. Aišku, kad tas darbas pasisekti negalėjo, kaip XIX amžiuje nepasisekė jis ir R. Wagneriui. Penkioliktojo amžiaus pabaigoj skulptoriai patys ėmė tolti nuo sintetinių kėslų ir grįžti į gotikos tradicijas (Riemenschneideris); jie pasidavė pagaliau itališkojo meno įtakai. Skulptūra ėmė nykti — jos vietoj įsigalėjo paišyba ir tapyba.

Tik XV amžiuje vokiečių tapytojai susidomėjo naujomis problemomis, kurios seniai jau pradėta tyrinėti italų ir niederlandiečių meno. Religinė vokiečių tapyba pasidarė natūrališkesnė ir intymesnė. Kölno mokykla — jai atstovavo Steponas Lochner (†1451 m.) — ilgai dar saugojo švelniųjų madonnų ir emocijonalinės mistikos tradicijas. Bet jau apie 1430 m. Lukas Moser, o ypačiai Konradas Witz (†1447 m., abu dirbo Konstanze), kaip ir westfalietis Konradas von Soest italų įpėdžiu stengėsi kuotiksliausiai atvaizduoti realybę. Witzas piešė gyvus žmones, sydino juos su peizažu ir visa jungė beribe atmosferine erdve, principijaliai skiriančiasi nuo perspektyvinės-geometrinės italų erdvės. Tai buvo tas pats erdvės suvokimas, kuris vėlėliau apibūdino Gerharto ir jo sekėjų plastiką ir kurį Spengleris pavadintų faustišku. Van Eycko ir kitų niederlandiečių suvokimui jis artimesnis, kaip kad italų. Nenuostabu tad, kad antroj amžiaus pusėj niederlandiečiai, tiesa — ir italai, ėmė veikti vokiečių tapybą. Juk italai ir niederlandiečiai sprendė tas pačias problemas, kurios pasidarė aktualios vokiečiams, ir imponavo jiems savo meno tobulumu. Amžiaus gale maža bebuvo originalių vokiečių tapytojų. Garsėjo Hans Pleydenwurf ir Dürerio mokytojas Michael Wolgemut (†1519 m.); žymesnis už juos buvo Mykalojus Pacher (jis ir skulptorius).

Reliatyvus vokiečių tapybos silpnumas nėra atsitiktinis. Vo-

kiečiams trūko specijaliai tapybinių polinkių ir gabumų. Jie savotiškai jautė formą, erdvinių daiktų tarpusavio santykius ir erdvę, bet nesuprato, kaip kad niederlandiečiai ir italai, spalvų ir kolorito grožio. Jų paveikslai buvo spalvoti piešiniai. Kaip ir skulptūroj, tapyboj vertino jie linijų bei formų žaismą ir erdvę. Gal būt, todėl, gabus, be abejo, tapytojas M a r t y n a s S c h o n g a u e r (dirbo Kolmare 1445-91 m.) ir tapo raižytoju. Kaip tik XV amžiuje mediniai (H o l z s c h n i t t e) ir metaliniai (K u p f e r s t i c h e) raižiniai pasidarė labai populiarūs Vokietijoj. Jų technika, medžio raižytojų ir auksadailių cechuose išaugusi, sutiko su vokiečių meno ypatybėmis, leido aiškiau ir lengviau reikšti tai, ką reikšti trukdė dažai, o skulptoriui jo meno ribos. Antra vertus, raižinys, ypačiai medinis, buvo kiekvienam prieinamas, demokratinis menas. Raižiniu menininkas kreipėsi į plačiąją visuomenę, bendravo su ja, skelbė savo idėjas. Raižinys buvo publicistinis menas, populiarino, demokratino meną ir gražiai sutiko su miestelėnų, užsakytojų ir menininkų, dvasia bei ekonomine buitimi. A u g s b u r g e r B i b e l (1470 m.), L ü b e c k e r A l t e s T e s t a m e n t, S. Branto N a r r e n s c h i f t (1494 m.) ir daug kitų knygų iliustruota buvo mediniais raižiniais. Metalinius raižinius dirbo tokie miesteriai, kaip „E S“, M e i s t e r d e s H a u s b u c h s, V e i t S t o s s ir minėtasis M. S c h o n g a u e r.

Raižomasis menas galima lyginti su kitu „vokiečių menu“, su knygų spausdinimu. Mat, pradžioje spausdinimas visai neturėjo tos reikšmės, kaip vėliau, ir buvo pusiau amatas, pusiau menas. Nuo XIII amžiaus visur dirbo perrašinėtojai profesijonalai, o XV amž. pilna jau ir jų dirbtuvių (Vokietijoj — Hagenau, Strasburge ir kitur). Nebekalbant apie gražiai minijatiūromis iliustruotus kodeksus, tikrus meno kūrinius, buvo pardavinėjama daug ant prasto popieriaus parašytų (dažnai be jokių iliustracijų) ir reliatyviai pigių knygų. Spausdintos knygos ilgai dar egzistavo su rašytomis. Abatas Trithemijus 1492 m. patardinėjo ir toliau perrašinėti knygas, nes spausdinama ant blogo popieriaus. Tūli, taip antai, garsusis biblijofilas Urbino dukas F e d e r i g o d a M o n t e f e l t r e, nevertino naujojo meno ir tiktai rankraščius savo biblijotekai tepirkdavo. Dažnai spausdintos knygos būdavo perrašinėjamos, ir vieno Augsburgo vienuolyno broliai tebeperrašinėjo rankraščius bei knygas, nors nuo 1472 m. turėjo ir

savo spaustuvę. Spausdinimo menui padėja įsigalėti ne tiek praktiniai sumetimai, kiek tai kad būta jau rankraščių pramonės ir prekybos.

Spaudos išradėju laikomas Jonas Gutenbergas (†1468 m.). Tačiau, nuo XIII amžiaus žinomi buvo raižiniai su tekstu, paskui tokių raižinių knygutės, pagaliau vieno teksto raižiniai, vadinasi, jau knygos — taip antai, Biblia Pauperum (40—50 raižytų paveikslų su trumpu tekstu) ir Donato gramatika. Gutenbergas teišrado tik kilnojamas metalines raides. Bet nežinia, ar tuo pat metu neišrado to paties ir kiti (olandas Coster, † apie 1440 m., italas P. Castaldi, † 1470 m.). Kaip ten bebūtų, Gutenbergas pirmas drauge su Fustu įsteigė Mainze spaustuvę (1450 m.) ir iki 1456 m. nuliejo ne mažiau, kaip 5 šriftus, išspausdino Donato gramatiką, kelias popiežiaus indulgencijas ir 2 Biblijas. Gal būt, jo mokiniai buvo spaustuvininkai J. Mentelis (Strasburge) ir Pfisteris (Bamberge). Penkioliktojo amžiaus gale Vokietija turėjo apie 50 spaustuvių ir apie 200 spaustuvininkų. Iš Vokietijos spaudos menas paplito po Italiją (1460 metais, 1495 m. Venecijoj įsteigė garsiąją savo spaustuvę Aldo Manucijus, o išviso spaustuvių Venecijoj tuo metu buvo apie 250), Ispaniją (1474 m.), Prancūziją (1470 m.), Angliją (1474 m. — Caxtono spaustuvė) ir kitur.

91

Sunkiau rados vokiečių kultūrai kalbėti. Nebuvo ji dar išsiaiškinus ypatingų savo pačios tendencijų, nebuvo susikūrus originalių formų ir tebegyveno svetimomis. Nenuostabu, kad Prancūzijos literatūrai nusmukus, nusmuko XIV—XV amžiuje ir vokiečių literatūra. Be to, kad ir kaip karštai sekė miestelėnai riterių šviesuomenę, jos dvasia jiems svetima buvo.

Kurtuazinis epas XIV—XV a. merdėjo. Tiesa, tebesidomėta juo ir rankiota senosios poemos, kaip be kitko rodo vienas storokas XV a. kodeksas, kur surašytos buvo poemos apie Dietrichą bei Wolfdietrichą ir kuris 1480 m. buvo išspausdintas (Heldenbuch), arba imperatoriaus Maksimilijono įsakymu parašytasis Ambraser Handschrift (IV, 104). Eilėraščiais ir proza atpasakota ir naujomis avantiūromis papildyta visos tos poemos. Atsirado ir naujų — apie Hildebrandą ir Siegfridą

(ib.). Vienas XIV amžiaus autorius sukompiliavo vokiškai flamandiškas legendas apie Karolių Didįjį (Karlemeinet); kitas XV amžiuje — Apvaliojo Stalo ciklo ir Trojos Karo ciklo romanus (Buch der Abenteuer). Mokytesni kiek rašytojai mėgzdžiojo Rožės Romaną ir išviso alegorinę poeziją. Pats imperatorius Maksimilijonas sumanė alegorine poema išgarsinti savo vedybas su Marija Burgunde; išgalvojo planą: didžiųjų minčių vyras, Teuerdank (pats Maksimilijonas), norįs vesti Garsiojo (Ruhmreich, Karoliaus Patrakėlio) dukrelę Gerbiamąją (Ehrenreich) ir kovojąs dėl jos su panašiais poetiškais vardais pavadintais priešais. Imperatoriaus sekretorius ir kapelionas apdorojo jo poemą, kuri 1517 m. buvo puikiai išleista Nürnberge. Tuo metu imperatorius poetas buvo jau bebaigiąs ir kitą veikalą — prozinę savo paties ir savo tėvo Friedricho III istoriją, irgi alegorinį romaną, „Baltąjį Karalių" (Weisskunig).

Minnesangui atstovavo austrų bajoras Hugonas Montfort (1357—1423 m., greičiau pamokslininkas, nei poetas), gabesnis ir gyvesnis kiek Oswaldas von Wolkenstein (1367—1445 m., irgi austrų bajoras) ir tūli kiti visai mažaverčiai poetai. Monfortas ir Wolkensteinas dažnai laikomi vadinamojo meistersango (IV, 103) atstovais. Iš tiesų, mažai kuo tesiskiria juodu nuo Frauenlobo (ib.), Regenbogeno, Heinricho iš Mügelno, Maskablüto ir kitų neabejotinų meistersingerių. Mat, meistersangas buvo ne kas kita, kaip išsigimęs, sausu eilėdaros mokslu virtęs minnesangas. Poetai miestelėnai, kalvių, siuvėjų arba kito kurio cecho meisteriai — gerbiamasis kalvis Barthelis Regenbogen, audėjas Behaimas... — aukojo savo atlykius kilniai poezijai, tyrinėjo garsiųjų minnesängerių veikalus, stengėsi, savo cecho meisteriai būdami, ir poezijos meisteriais tapti. Sąžiningai atlikdavo jie ir šitą sunkųjį darbą, iš kailio, vargšai, nėrėsi. Prakaituodami kalė ar audė jie savo eilėraščius; deja, prakaito ir sąžiningumo čia dar neužtenka. Tiems ramiems ir doriems amatninkams neįkandoma buvo ir išnykusi, tik minnesängerių jiems vaizduojamoji kurtuazinė kultūra, ir švelni rafinuotųjų riterių meilė, ir... poezijos dvasia. Nedaug tepadėjo jiems ir tai, kad buvo dori žmonės, kartais ir teologijos srityje išgudrėję; žinojo, kur buvęs Dievas prieš pasaulio įkūrimą, kaip galėjęs Jis gimti iš savo paties sutvėrimo ir kaip tasai sutvėrimas, Panelė Šv., galėjus būti anksčiau už savo

Sūnų, kuris ir ją sutvėręs. Moralinių pamokymų ir teologijos traktatų neįdomios poezijos esama. Visai natūralu, kad meistersingeriai pirmiausia rūpinosi savo dainelių-eilėraščių forma ir gaida; žiūrėjo poemų taisyklingumo. Neleistina buvo ritmuoti „Sohn" ir „Mann", vietoj „Mann" sakyti „Manne", vietoj „keimen" — „keim", dėstyti visa, kas nesutinka su dora ir tikėjimu ir t. t. Smulkmeniškai nusakė meistersingeriai savo „didžiai girtino, krikščioniškojo ir gražiojo meno" taisykles, vadinamąją tabulatūrą, kuri baigtinai buvo apdorota pačioj XVI am. pradžioj. Apie 1450 m. būta jau Augsburgo meistersingerių draugijų-mokyklų, o netrukus atsirado panašių draugijų ir kituose miestuose — Mainze, Wormse, Strasburge, Nürnberge, Ulme ir kitur. Visos tos mokyklos laikė save viena dvylikos X amžiaus poetų įsteigtąja ir imperatoriaus Ottono Didžiojo privilegijuotąja draugija, turėjo net savo herbą. Kiekvienai mokyklai pirmininkavo trys merkeriai, be jų — kiekvienoj buvo iždininkas, archivarijus, kritikas (Merkmeister) ir keturi jo padėjėjai, teisėjai-merkaere. Išmokęs tabulatūrą ir penkias-šešias gaidas, mokinys tapdavo dainiumi, o jeigu mokėjo pritaikyti toms gaidoms savo eilėraščius, tai ir poetu. Išgalvojęs naują gaidą, dainius tapdavo meisteriu, meistersingeriu. Meistersingeriai rengdavo viešus koncertus ir konkursus sekmadieniais bei šventadieniais, dažnai bažnyčioj. Mokykla-draugija draudė savo nariams profanuoti kilnųjį meną — dainuoti meisterio dainas ar gaidas gatvėse, pokyliuose ir kituose viešuose susirinkimuose.

Panašių mokyklų-draugijų buvo ir Prancūzijoj (IV, 97), kur irgi nyko ir miestelėnėjo kurtuazinė poezija. Tačiau Prancūzijos miestelėnų poetų lyrika niekuomet nebuvo virtus tokiu pedantišku ir taip nayviai-sąžiningai atliekamu darbu, amatu. Čia, be abejo, galima kalbėti apie vokiečių tautos ypatybes — apie jos, palyginti su prancūzais ir italais, barbariškumą, kuris vertė perdaug vertinti meną ir poeziją, apie jos kuopinę psichologiją (Massengeist) ir kerėplišką rimtumą. Prancūzai žinojo, kiek vietos užima gyvenime menas, bet neperdėjo jo reikšmės, netapdino jo su tikėjimu ir filosofija. Jų poetai nesidėjo pranašais; kurtuazinės poezijos kūrėjai ir pats Clopinelis, naują pasaulėžiūrą skelbdami, nė nemėgino ja gyvenimo pertvarkyti. Vokiečiams — tiek garsiesiems jų epikams, tiek apybukiams meistersingeriams — poe-

zija atrodė šventas mokslas, poetas — žmonių mokytojas, tikėjimo ir doros tiesų skelbėjas. Kaip rimtai kreipėsi į visuomenę Barthelis Regenbogenas! — „Kunigai ir riteriai! Kad norite jūs išvengti didžiausių nelaimių, tai nustokitė vieni kitų nekentę, pagalvokite, ko jums tikrai reikia. Kunigas, riteris ir žemdirbys turi būti draugai. Žemdirbys turi dirbti kunigui ir riteriui, kunigas — gelbėti riterį ir žemdirbį nuo pragaro, o kilnus riteris — ginti kunigą ir žemdirbį nuo norinčiųjų bloga jiems padaryti. Imkitės tad savo darbo, trys mano kilnieji draugai! Jeigu kardas ir ganytojo lazda bus drauge, tai gera bus ir krikščionybei, o arklas irgi atliks savo pareigas. Jeigu ištikimai susidėsite, tai nereikės jums nieko bijoti".

stôt unde swert, welt in ein ander helfen wol,
sô wirt diu kristenheit von in genâden vol.
stôl unde smert, der pfluoc tuot allez daz er sol:
sît ir mit triu ein ander bî, iuch kan nieman gevellen.

Poezijos, meno, čia, iš tiesų, skysta. Ne meniškesnis ir XIV—XV amžiaus teatras. Iš esmės jis nesiskiria nuo prancūziškojo ir angliškojo. Taip pat vaidinta nebe bažnyčioj, bet aikštėje, kur įrengiama buvo (paprastai — trijų aukštų: pragaro, žemės ir rojaus) scena. Taip pat tautos kalba pakeitė lotynų, ir be miraklių (iš jų galima paminėti „T h e o p h i l a s" ir „F r a w J u t t e n", kur T h e o d o r i k a s S c h e r n b e r g apdramatino popiežiaus-moteriškės Onos legendą) mėgiamiausias dramos siužetas rados šventoji istorija nuo pasaulio įkūrimo iki Kristaus. Tokia drama (misterija) vaidinama būdavo 2-3 dienas, ir vaidindavo ją daugiau, kaip 250 aktorių. Kaip ir Prancūzijoj bei Anglijoj, į religinę dramą skverbėsi realistinio pobūdžio motyvai. Tik neatsirado Vokietijoj tokių gabių poetų, kaip Gréban (§ 71), kurie būtų galėję bent kiek apdoroti griozdiškus dramatinius veikalus.

Nepajėgė vokiečiai apmeninti ir pasaulinės komedijos. Užgavėnių vaidinimų (F a s t n a c h t s p i e l e) negalima lyginti su prancūzų farsais ir s o t t i e. Vienas vokiečių mokslininkas štai kaip įvertina tas pjeses: „Jeder Sprechende ein Schwein, jeder Witz eine Unfläterei". Tie užgavėnių vaidinimai atsirado labai seniai, bet tik XV a. teimta jie rašyti, ir jie tuo būdu pasidarė literatūros žanru. Pjesę vaidino tuo tikslu susiburiančių jaunų

miestelėnų kuopelė, kuri turėjo savo režisierių (greičiau — conferencier, praecursor, exclamator, Einshreier). Ypačiai garsėjo tokiomis pjesėmis Nürnbergo miestas, iš kur daug jų paplito po Vokietiją. Nürnbergiečiai buvo ir du žymūs tų pjesių autoriai, meistersingeriai Hansas Rosenblüt, ginklininkas, ir Hansas Folz, kirpėjas-daktaras. Rosenblütui priskiriama buvo apie 50 pjesių, iš kurių tik viena (Anglų karaliaus vedybos), be abejonės, jo parašyta. Meno čia nė pauostyti, bet yra įdomių miesto gyvenimo bruožų ir charakteringų publicistinių motyvų. Taip antai, autorius smarkiai puola pralotus, riterius ir žydus. Hansas Folz, 7-ių pjesių autorius, mokytesnis už Rosenblütą, bet meno atžvilgiu dar menkesnis. Iš kitų, anonyminių XV a. pjesių verta, gal būt, paminėti „Imperatorius ir abatas", kur abatą prašoka savo gudrumu ir net atima jam vienuolyną malūnininkas, ir „Tarnas gudruolis" (nevykusi Maître Patelin imitacija).

Kurtuazinė poezija buvo išsėmus idėjinį bei formalinį savo lobį, ir vokiečiai — čia, kaip ir daug kur, sąžiningi, bet nesavarankūs prancūzų mokiniai — jos atgaivinti, žinoma, negalėjo. Tai dar nereiškia, kad vokiečių tautai trūko kūrybinių pajėgų, tiktai — kad jos šviesuomenė nesiaiškino jos ypatybių bei idealų ir negalėjo naujų literatūros formų sukurti. Gyvailiojo ir teatras, nors autoriai domėjosi konkrečia realybe. Mat, čia senųjų formų, kuriomis galima būtų buvę aptvarkyti įvairiaspalvis gyvenimas, nebūta, o naujų formų niekeno nejieškota. Labiau sekėsi vokiečiams ir rados gyvesnė satyrinė poezija, juoba, kad sutiko ji su jų polinkiu moralizuoti bei filosofuoti.

Didžiai vertinamas buvo XIV—XV amžiuje Hugono Trimbergiečio Renner (IV, 104), kur autorius peikė ir riterių pramogėles, ypačiai turnyrus, ir avantiūrinius romanus, ir Romą. „Roma kadaise plėšikų pastatyta. Dabar Romoj nebegrobstoma keleivių, bet melžiama jie indulgencijas pardavinėjant". Senųjų laikų idealu matavo Bažnyčią ir austras Heinrichas der Teichner († 1375 m.). — „Pasaulio Išganytojas niekuomet nesigriebė kardo kariauti, ir nelydėjo apaštalų ginklanešiai herbais nešini. O dabarties kunigai nori abu kardus vartoti; mat, užmiršo, kad Dievo teisės Caesario teisių nenaikina. Šventi senovės daktarai vaizduojami su knyga rankose ir su rašaline. Norint nūdienis pralotas nupiešti, reikėtų jis kardu apjuosti, o už-

pakaly velnias nupiešti. Jeigu galima dangaus karalystė ginklais užsikariauti, tai Šv. Petras ir apaštalai tikrai kvaili buvo, kad tiek daug dėl jos kentėjo". Neglostė Heinrichas ir riterių, kurie turnyruose dalyvaują ir trokštą žemiškosios garbės. Griežtai peikė riterius ir net valdovus Heinricho gerbėjas bei sekėjas Petras Suchenwirt (austras, numirė 1400 m. Vienoj). „Parodykiva savo dorybes", kreipėsi jis į abu Austrijos duku, „jeigu noriva išvengti kito pasaulio kančių. Žmonių keiksmai blogus vaisius duoda". Patardinėjo Suchenwirtas kunigaikščiams nebespausti miestų, bet su jais susidėti, o miestelėnams — kukliai gyventi ir nesididžiuoti savo turtais. Aprašė ir vieną Teutonų „reizą" į Lietuvą.

Suchenwirtas mėgo satyrininkų bei didaktininkų nuo sena vartojamas alegorijas. Mėgo XIV—XV amžiaus moralistai ir pasakėčias. Daug jų Heinricho Teichnerio ir Suchenwirto veikaluose. Šveicaras Ulrichas Boner († 1340 m.) išleido pasakėčių rinkinį (Der Edelstein). Jo nuomone, kiekvienas sutvėrimas, vistiek — ar geras, ar blogas, mokąs mus mylėti vieną Dievą, o visa gamta esanti mums veidrodis, simboliais parašytoji knyga. Jau XIII amžiuje flamandas Willemas perdirbo vieną prancūziškojo Roman de Renart branche (III, 57). Heinrichas iš Alkmaro (XV a.) perdirbo tą savo tėvyniečio veikalą, ir šita nauja Lapino Romano redakcija buvo išversta į vokiečių kalbą (Reyneke de Vos). Tai yra smarki satyra. „Nepaprastą laiką mes gyvename", sako čia pats Lapinas, savas (greičiau — kitų) nuodėmes išpažindamas. „Argi neturėtų kunigai duoti mums nuodėmėmis nesuteršto gyvenimo pavyzdžio? Argi visa žemė nežino, kad karalius plėšikauja, kaip ir visi? Ko pats neatima, įsako, kad meška ir vilkas atimtų. Ir tariasi gerai darąs, nes — kas gi išdrįs jį papeikti? Žinoma, ne dvasiškasis jo tėvas, nei kapelionas, nei vyskupas. Kodėl? — Visi jie čia turi savo dalį, bent savo suknelę. Maži vagys kariami, o stambiųjų valdomas visas kraštas. Visa tai matydamas, varau toliau savo darbą ir aš, sakau pats sau: negali būti bloga, kas visų daroma". Iš tikro, tapęs pagaliau Lapinas imperijos kancleriu.

Pačioj XV a. pabaigoj atsirado ir kitas veikalas — Tyl Eulenspiegel. Atrodo, kad XIV amžiuje tikrai gyveno (netoli Lübecko) ir išgarsėjo savo pokštais tas keistuolis; bent išliko jo kapas, kur atvaizduota pelėda (Eule) ir veidrodis (Spie-

gel). Šiaip ar taip, Tylis virto labai populiariu sodiečio gudruolio tipu. Priskirta jam daug iš sena pasakotų juokingų nuotykių bei pokštų, prigalvota ir naujų. Visus — kunigus ir mokslininkus, pirklius ir bajorus — pajuokia ir apgaudinėja tas juodnugaris, kuris mulkiu dedas, bet visuomet velnią mislija ir laimi. Tyliu Eulenspiegeliu sodiečiai (jų vardu kalbąs autorius), gali sakyt, keršijo miestelėnams ir visiems kitiems savo priešams.

Tyl Eulenspiegel ir Reyneke de Vos, tai gražiausios ir gyviausios XV amžiaus satyros. Autoriai nesistengė parodyti savęs didžiais menininkais ir skaitytojams miglų į akis nedūmė, nesididžiavo savo mokslingumu. Baisiai didžiavosi juo Sebastijonas Brant (g. 1458 m., Strasburgo miesto sekretorius, m. 1521 m.). Išleido jis 1494 m. Basely savo Kvailių Laivą (Narrenschiff). Aprašė, kaip į niekam nežinomą kraštą, į Narragoniją, plaukią kvailiai. Tie kvailiai esą dabitos, išdidūs žinių maišai, palaidūnai, visokie nusikaltėliai ir bedieviai. Ta proga kalba Brantas apie nereikalingas knygas, naujas madas, visokias ydas bei nuodėmes, bet ir apie dorybes, nes rūpi jam savo kvailiai dorais žmonėmis paversti; kalba pedantiškai, menku stiliumi, kerėpliškai apritmuota proza, kurią nayviai laiko eilėraščiais. Tačiau Branto satyra labai patiko šviesuomenei, kaip ir raižiniai, kuriais buvo pagražinta knyga (§ 90).

Apskritai imant, juo svetimesnės buvo poetui kurtuazinės literatūros formos, juo nuoširdesnė ir gyvesnė buvo jo kūryba, o kartais ir meniškesnė, tiesa — primityviu šiurkštoku menu. Tai sako mums anonyminė XIV—XV amžiaus poezija, vadinamosios „tautos dainos“, Volkslied. Žinoma, nereikia perdėti meniškos tų dainų vertės, kaip kad darė XIX amžiaus romantikai. Autoriai netroško literato šlovės, nesirūpino nebegyva forma, bet ir šiurkštybių bei trivijalybių neišvengė. Mat, ir tautosakos srityje gabių žmonių ne daugiau, kaip literatūroj. Tačiau daug svėrė laisvė nuo svetimų tradicijų: randame nemaža gražių, tikrai poetiškų dainelių, kurios rodo mums, kas galėjus būtų būti vokiečių poezija ir kiek medžiagos poezijai turėjo svetimos kultūros prislėgtoji tauta.

Svarbiausios tautos dainų temos — meilė, ypačiai nelaimingoji, mylinčiųjų skirtuvės, viltas, širdgėla ir gamtos grožis. Su gamta, kaip su draugu, dalijasi poetas savo džiaugsmus bei graudulius, ir gamta užjaučia jį, užjaučia mylimojo pamestąją mergelę. Jai vaikštinėjant po lauką lelijos lenkia galveles — sveikinasi su

ja. Kukli erškėtrožė pati esanti mylimojo veltui laukianti mergelė; apuokas — mergelės paniekintasis jaunikaitis; o sakalas laimingas esąs, nes ir mylįs, ir mylimas. Gegutė vaizduoja įgrisusį vyrą arba priešą; baltoji gulbelė laimę pranašauja. Žodžiu, meilė syja su asmeninamos gamtos ir žmoginamų žvėrių, paukščių, gėlių gyvenimu. — „Jeigu mažas paukštelis esi, tai lėk aukštyn! Kad neapšlėktų tavęs kalta gegužės rasa, kad kalta šalna tavęs nenukąstų. — Kad apšlekia mane kalta gegužės rasa, tai ponia Saulė mane sausina; o kur du vienas antrą myli, ten turi du drauge ir dainuoti“.

Bet vaizduoja tautos dainos ir žmonių gyvenimą, tiek riterių, tiek miestelėnų ir kaimiečių. Viena XIV amžiaus galo baladė pasakoja garsiojo riterio Epple von Geilingen istoriją.

Es war ein frisch freier reutersman
der Epple von Geilingen ist ers genant.

Epple buvęs žiaurus pirklių ir miestelėnų, ypačiai turtingų nürnbergiečių priešas, von Nürnberg abgesagter feind. Daug grįžtančių iš mugės pirklių jis patykojęs ir apiplėšęs, bet pakliuvęs pagaliau į nürnbergiečių rankas ir buvęs pakartas. Sykį davęs jis betgi rieškučias raudonų guldenų kalviui, kuris pakaustęs jo žirgą. „Nedėkok, kalvi!“, sakęs, „tavo ponai viską man atiduos“. Viena daina pataria riteriui, kaip reikia elgtis su žmonėmis. — „Kad nori tu, bajorėli, sočiai pavalgyti, tai sek mano patarimais. Sėskis ant žirgo, klausyk savo senjoro tave šaukiant. Pasislėpk žalioj girioj ir, kaimietį pamatęs, smarkiai jį pulk. Griebk jį už pakarpos. Atimk jam visa, ką tik jis turi ir kas tave džiugina. Atimk jam arklį. Argi tu ne stiprus, ne drąsus? Suspausk jam gerklę, kad atiduotų ir paskutinį skatiką“. Savo žemdirbiui taurusis riteris sako: „Aš turiu išgarsėti, nes didvyrių kraujas teka mano gyslose. Džiaugiuos su poniomis bendraudamas — turiu joms tarnauti; bet kad galėčiau, reikia, kad tu man tarnautum“. Veltui įrodinėja žemdirbys: „Aš apsėju žemę, darau daugiau gera, nei tu; neilgai kilnus būtum, kad aš nearčiau“.

Dažnai anonyminiai poetai pasirinkdavo baladžių tema senojo epo didvyrį ar epizodą, kokią populiarią apysaką („Gražioji Agnietė“, „Mėlynbarzdis“, „Ritter Ulinger“). Daugelis tų poetų laikė save minnesängerių sekėjais; nenuostabu tad, kad atsirado

baladžių ir apie garsiuosius minnesängerius (Reinmarą von Brennenberg, Heinrichą von Mohrungen, III, 63, ir Tannhäuserį, kuris aplankęs ponios Veneros olą, IV, 103). Tuo būdu nemoksliškai, negudriai parašytosios baladės pažindino tautą su jos literatūra ir istorija. Nesvarbu, kad ta istorija buvo legendinė: legendos ryškiau ir gražiau prasmina tautos praeitį, kaip kad tikrieji faktai. Be to, buvo ir istorinių dainų. Viena garsino Dietmarscheno kaimiečių karą su Danija (XVI a.); kitos — drąsius piratus Storbekerį ir Mykalojų Gödeke, kuriuodu žuvo Hamburge. Šveicaras Halbsuter, kuris pats kovėsi su Austrijos duko riteriais ties Sempachu (1386 m.), gyvai aprašė tą sąjungininkų laimėjimą ir žiauriai išjuokė žuvusiųjų riterių našlių ašaras. Po 100 metų kitas šveicaras Veitas Weberis apdainavo savo tėvyniečių kautynes su Karoliumi Patrakėliu ir puikią jų pergalę. Tokiomis pergalėmis, deja, nebegalėjo didžiuotis vokiečiai.

Tautos dainas gyvybingiausią vokiečių poeziją esant sako ir religiniai eilėraščiai, kurie kartais populiarino didžiųjų XIV amžiaus mistikų — Eckeharto, Seusės, Taulerio — mintis. Žinoma, XIV—XV amžiuje daug tebėra literatų parašytųjų legendų, kur avantiūrinio romano motyvai stelbia religinius jausmus (Šv. Oswaldo gyvenimas ir kt.) arba naikina juos dirbtinėmis alegorijomis (Konrado Würzburgiečio Der werlte lôn, Šv. Aleksiejaus ir popiežiaus Silvestro gyvenimas; Hugono von Langenstein Šv. Martynės gyvenimas ir kt.). Bet bažnytinių giesmių pavyzdžiu parašytosiomis giesmėmis pasireiškė gyvas ir karštas tikėjimas. Freiburgo i. Br. kanauninkas Heinrichas Laufenberg buvo žymiausias tokių giesmių kūrėjas. — „Norėčiau būti savo tėvynėj ir išsižadėti tuščių šio pasaulio paguodų. Kalbu apie dangiškąją tėvynę, kur galėsiu amžinai žiūrėti ir gilintis į Dievą. Klausyk, mano siela! Skubėk ten, kur laukia tavęs angelų minios. Šitas pasaulis tau permažas. Reikia tau tėvynėn grįžti“.

Ich wöllt, daz ich do heime wär
und aller welte tros enber.
Ich mein doheim in himmelrich,
do ich Got showet ewechlich.
Woluf, min sel, und richt dich dar,
do wartet diu der engel schar.
Won alle welt ist dir ze clein,
du kumest deum e wieder heim.

Religiniai motyvai gaivino ir vokiečių prozą. Ją kūrė pamokslininkai teologai, pirmiausia meisteris Eckehartas (IV, 91—95) ir jo sekėjai. Thoesso vienuolė Elžbieta Stagel, „visų dorybių veidrodis", surašė Seusės pasakojimus apie savo gyvenimą (Des súsen leben) ir surinko dalį jo laiškų. Pats tas „amžinosios išminties tarnas" (—1295—1366 m.) susirašinėjo su pamaldžiais žmonėmis (ypačiai su vienuolėmis bei beginėmis), su „Dievo draugais", aiškino ir gynė „saldų šv. meisterio Eckeharto mokslą", išleido „Tiesos knygutę" (daz buechli der warheit), „Amžinosios Tiesos knygutę" (der ewigen wisheit buechli), Horologium sapientiae. Riteriškosios kilmės būdamas (tikroji jo pavardė — von Berg; Seuse = Saussen = Sus, lot. Suso, tai motinos pavardė), Heinrichas Seuse apšvelnino kiek „didžiojo savo mokytojo" Eckeharto mokslą kurtuazinės poezijos vaizdais ir jausmais. Ne poetas, ne „mistikos minnesängeris", bet blaivus doro gyvenimo mokytojas buvo kitas Eckeharto sekėjas Jonas Tauleris (—1300—1361), irgi dominykonas. Garsėjo jis savo pamokslais (daugiausia vienuolėms), klausytojų užrašytais, parašė ir kelis nedidelius traktatus. Iki XIV amžiaus galo ugdė tos mistinės-moralinės prozos tradiciją Heinrichas iš Nördlingeno, Nikalojus iš Strasburgo, Ottonas iš Passau, pasaulio išsižadėjęs pirklys Rulmanas Merswinas († 1382 m.), ne tik savų, bet ir vadinamojo „Dievo draugo iš Aukštaitijos" (Gottesfreund vom Oberland) raštų autorius, ir kiti. Bet literatūrinio talento atžvilgiu nė vieno iš jų negali lyginti ne tik su Eckehartu, bet ir su Seuse bei Tauleriu. Penkioliktajame amžiuje pamokslai vėl pasidarė banališkais traktatais, dažnai gudrių definicijų ir alegorijų prigriozdotais. Garsiausias to meto pamokslininkas, Jonas Geiler iš Kaiserbergo (1445—1510 m.), karštai kovojo dėl doro gyvenimo ir labai įdomus istorikui, bet kalbėtojas nekoks. Amžininkai labai vertino pamokslus, kur jis komentavo S. Branto „Kvailų Laivą" ir savo paties išgalvotąjį „Gailesčio ar Išganymo Laivą". Daug pamokslų paskyrė Geileris alegorinei zuikio reikšmei išaiškinti; išvertė ir kai kuriuos didžiai savo gerbiamo Gersono pamokslus.

Mistikai rašė vokiškai ne tik todėl, kad kreipėsi į nemokytus žmones, bet ir todėl, kad vokiškai lengviau jiems rados kalbėti

apie intymiausius širdies jausmus, apie visa, kas iš esmės buvo vokiška ir kas dažnai nesutikdavo su romaniškosios teologijos ir lotynų kalbos dvasia. Vis labiau vartojo žmonės vokiečių kalbą gyvenimo reikalams; 1300—1350 m. ji įsigalėjo dokumentuose, nuo XIV amžiaus galo išstūmė lotyniškąją iš privačių laiškų. Ilgainiui ir pirkliai ėmė vokiškai rašyti komercines savo knygas, į kurias dažnai įdėdavo ir kitokių žinučių. Atsirado miestų mokyklų, ne tik lotyniškų, bet ir deutsche Schulen, net mokyklų mergaitėms, maidlinschulen. Pramokę šiek tiek rašybos, pasiturintieji miestelėnai rašė autobijografijas ir savo šeimos istorijas. Miestelėnai, valdininkai mėgo pasiskaityti įdomių ir naudingų knygų, troško visokių žinių. Tiems skaitytojams parašyta ar išversta (ypačiai iš prancūzų kalbos) daug romanų (Lancelotas, Melusinės istorija, Hug Shapeler (= Hugues Capet), novelių rinkinių (Gesta Romanorum, Septyni Išminčiai), moralinio pobūdžio dijalogų (tikrai gražus našlio pasikalbėjimas su giltine — notaro Jono iš Saazo Ackermann aus Böhmen, XV a. pradžioj) ir traktatų (Jono iš Kapujos Directorium humanae vitae, Disciplina clericalis). Würzburgo arkidïakonas Albertas iš Eybo parašė traktatą apie vedybas (Ob eim manne sey su nemen ein elich weib oder nit, 1 leidinys 1472 m.) ir Spiegel der Sitten (išleista 1511 m.); čia plačiai pasinaudojo šv. tėvų, lotynų ir italų autorių veikalais. Daug išvertė iš graikų, lotynų ir italų kalbos ir jo amžininkas Nürnbergo notaras Nikalojus iš Wyle. Kiekvienas žymus miestas turėjo savo istorijografą. Iš tų istorijografų verta paminėti Strasburgo kanauninką Jokūbą Twingerį († 1420 m.) ir šveicarus Konradą Justingerį, Dieboldą Schillingą, Thuringą Frickardą, tikrą istorininką, Melchïorą Russą, Petermanną Etterliną. Vokiškai rašė juristai, geografai, gamtos mokslų atstovai. Proza įsiviešpatavo visose literatūros srityse, išskyrus lyriką ir dramą. Ypačiai svarbu, kad išverstas buvo ir Šv. Raštas. Vienas iš gražiausių XIV amžiaus kodeksų yra karaliaus Vaclovo Biblija. Išviso mums žinoma daugiau, kaip 200, Šv. Rašto (arba jos dalių) vertimų rankraščių; 1466 m. vienas toks leidimas buvo išspausdintas Strasburge ir iki 1521 m. 17 kartų perspausdintas.

92

Gvildenant XIV—XV amžiaus Vokietijos menas ir literatūra, lengvai pastebima du priešingi procesai. Vienas — XII—XIII amžiaus tradicijos, idealai ir formos, nebetenka savo reikšmės ir prasmės, išsigimsta ir nyksta. Antras — menas darosi puošnus ir nepaprastai sudėtingas (kaip pats gyvenimas), o tuo pat metu plastika ir tapyba atsiskiria nuo architektūros, tapyba nuo plastikos ir visur ima vyrauti realistiškesnės iš jų visų tapybos motyvai; menas ir literatūra miesčionėja ir tuo tausta (mat, miestelėnų luomas nebuvo dar taip atsiknojęs nuo tautos, kaip kad kurtuazinė visuomenė, ir gyvai su liaudimi tebebendravo), prastėja ir grumba, bet tampa iš esmės sveikesni. Visa tai galima matyti ir Prancūzijoj, nes visoj Europoj prasidėjęs buvo naujas kultūros perijodas. Bet Prancūzijoj daugiau reikšmės turėjo kultūringa karaliaus bei princų dvarų visuomenė, patys miestelėnai buvo kultūringesni, o senos tradicijos, kad ir dirbtinės, sutiko su tautos dvasia. Antra vertus, vokiečių, kaip ir italų, menas bei literatūra rodo didesnę energiją, didesnį varžtą ir tūlas specifiškai tautines ypatybes, čia vokiškas, čia itališkas. O tai sako vokiečių tautą pakirdus ir ėmus aiškintis savos kultūros pradus, savą pasaulėžiūrą, savus idealus, savo ypatybes. Vokiečių imperijai trupant, vokiečių tauta ėmė sąmonėti, tapti tikrai viena tauta ir kurtis savą kultūrą. Čia Vokiečių istorija vėl panaši kiek į Italų.

Originali, sveika ir jauna kultūra auga iš absoliučiai reikšmingų, t. y., religinių, pradų ir remiasi savo tautos tikėjimu. Intensyvūs religiniai sąjūdžiai būdina X—XII amžiaus Prancūziją, XII—XIII a. Italiją, XIII—XIV a. Angliją ir Čechiją, pagaliau — XIV—XVI a. Vokietiją.

Nuo XIII a. vis smarkiau pasaulėjo ir tvirko Vokietijos kunigija. Daugumas arkivyskupysčių ir vyskupysčių XV a. gale — XVI pradžioj buvo kunigaikščių sūnų rankose; kunigaikščiai ir kilnieji bajorai, didikai, pasigrobė kuone visas vyskupų, abatų ir kanauninkų vietas, dalindavosi jas su savo žmonėmis ir ne tik nekilnių žmonių — net riterių prie jų neprileisdavo nė iš tolo. Žinia kad tų ganytojų nepavyzdingai gyventa, anot Geilerio iš Kaisersbergo — jodinėta, garbės trokšta, maišai pinigų kimšta, riebios vištos valgyta ir su kekšėmis zbitkyta. Vienuolės savo vienuolynuose su kunigėliais ir šiaipjau draugais šokius šokdavo, meilės klausimais su jais susirašinėdavo, o vienuolyną dažnai „ba-

jorų kekšynu“ paversdavo. „Nežinau“, sako tas pats Geileris, „kas geriau — atiduoti savo duktė tokiam vienuolynui ar kekšynui“. Vienuolių ir pralotų pavyzdžiu, savaime suprantama, gyveno ir kunigai. Popiežių kova su imperatoriais, o vėliau jų pasauliška itališkoji politika, kaip ir didžioji Bažnyčios schizma, apdorinti kunigijos, žinoma, negalėjo. Tačiau nereikia perdėti vokiečių kunigijos ištvirkimo. Labai simptominga, kad kaltino ją pirmiausia patys dvasininkai, pamokslininkai ir reformatoriai. Be to, ir reformų netrūko. Daug čia padarė popiežiaus legatas ir Brixeno vyskupas Nikalojus Kuesietis (1451-53 m.), minoritas Jonas Capistrano ir bendrojo gyvenimo broliai, vienuolynų reformatoriai. Vokiečių dvasininkija buvo ne blogesnė už prancūzų ar italų; ,

bet vokiečiai smarkiau puolė ir garsiau keikė supasaulėjusią Bažnyčią. Visų pirma, vokiečiams popiežiai ir jų kūrija buvo amžini politiniai priešai. Jie kovojo su garsiaisiais imperatoriais, nuveikė Hohenstaufenus ir dabar niekino bei žemino vokiečių tautą. Laikė save popiežiai imperatorių viešpačiais; nekartą, kunigaikščių ir tautos teises po kojų pamindami, mėgindavo patys skirti valdovus Vokietijai. Kaip kokia duokle, vis didėjančiais mokesčiais apdėdavo ir pralotus bei kunigus, ir kunigaikščius bei garbinguosius imperijos luomus, ir liaudį. Nepasotinamų popiežių vardu čiulpė žmones jų legatai, pralotai, kunigai, popiežių privilegijuojami vienuoliai. Priešams išviso nieka nedovanojama, tik keliama aikštėn ir net išpučiama visos jų ydos. Todėl vokiečiai stebėjo kunigų, o ypačiai popiežių, jo legatų ir kurijos ydas nepalyginti jautriau, nei prancūzai ar italai; matavo Bažnyčią doros ir Evangelijos idealais, o tuo ir pačius tuos idealus aiškinosi, pirmiausia — šventos, doros ir tautinės Bažnyčios idealą.

Tačiau ne kova su Roma ir ne Bažnyčios pasaulėjimas, ne „protestas“ buvo religinės-moralinės ideologijos ir religinių-moralinių sąjūdžių priežastis. Atvirkščiai — kaip tik ta ideologija ir motyvavo kovą, pasipiktinimą ir protestą. O religine-moraline ideologija reiškėsi priaugančiosios vokiečių tautos savižina ir tikėjimas, ypatinga krikščionybės forma, kuri griežtai skyrėsi nuo romaniškosios. Ilgai gyveno ji dėlto katalikybės formomis ir su jomis dar ilgiau sugyvendavo. Niekuomet dar nebuvo pristatyta Vokietijoj tiek bažnyčių, kaip XV amžiuje. Bažnyčiai statyti ir gražinti žmonės aukodavo pinigus, brangenybes, ginklus, indus,

drabužius, galvijus, patys apsidėdavo save visokiais mokesčiais bei prievolėmis. Kiekviena draugija stengėsi pasistatydinti bažnyčioj savą altorių ar net koplyčią. Statiniu prisigrūsdavo žmonių bažnyčiose mišių, o ypačiai iškilmių ir pamokslų metu. „Šventame Kölne" kasdien priskaitoma buvę apie 1.000 mišių. Frankfurte a/M vieno pamokslininko klausę apie 10.000 žmonių (jis sakė pamokslą aikštėje). Tiesa, bažnyčion ėjo žmonės ne tik mišių klausyti bei pasimelsti, bet ir su pažįstamais pasimatyti, pasišnekėti, naujienų sužinoti; čia susirinkdavo kromininkai ir siūlydavo savo prekes, advokatai priiminėdavo savo klijentus, net prostitutės susėsdavo kartais ant altoriaus laiptų ir mirksėdavo susirinkusiems; miesto taryba dažnai čia posėdžiaudavo, ir iš sakyklos, pamokslininką pertraukiant, skelbiami būdavo jos įsakymai. Tačiau visa tai nemažino religinės bažnyčių, mišių, apeigų, pamokslų ir kt. reikšmės, nes tais laikais žmonės nesibodėjo tokiais glaudžiais gyvenimo ryšiais su Bažnyčios kultu.

Klausant pamokslų, steigiant ir apdovanojant bažnyčias, vienuolynus, špitolias, lankant tolimas šventavietes, žmonėms pirmiausia rūpėjo sielos išganymas. Todėl išpažintis rados pagaliau svarbiausias sakramentas. Čia Dievo malone ir Bažnyčios valdžia kunigas atleisdavo nuodėmes atgailininkui. Žinoma, nusidėjėlis turėjo tikrai gailėtis, jausti tikrą gailestį, vadinamąją c o n t r i t i o. Tačiau gudrūs teologai ramino kiek ir nevisai gailintįsi žmogelį, ne c o n t r i t i o, bet tiktai a t t r i t i o tejaučiantį. Vienų nuomone, pats išpažinties s a k r a m e n t a s tobulinąs a t t r i t i o (tik vergiška pragaro baime paremtą gailestį, g a l g e n r e w), darąs ją tikru gailesčiu, c o n t r i t i o; kiti manė, kad sakramentas ir netikrai gailinčiosi sielai duodąs tam tikrą Dievo malonę (o r n a t u s), kuria, jam vėliau pajutus c o n t r i t i o, būsiančios atleistos nuodėmės. Savaime suprantama, kunigas atleisdavo žmogui nuodėmę-kaltę (p e c c a t u m - c u l p a m) ir tuo išgelbėdavo jo sielą nuo pragaro, bet, teisingąjį Dievą įžeidęs, nusidėjėlis pats turėjo su Juo atsilyginti ir atpildyti nuodėmę-bausmę (p e c c a t u m - p o e n a m) skaistyklos kančiomis, žemės nelaimėmis arba gerais darbais. Čia vėl padėdavo žmogui Bažnyčia savo i n d u l g e n c i j o m i s. Mat, ir indulgencijos gero darbo būta: mokamų už ją pinigų Bažnyčios labui eita; be to, Bažnyčia, pats popiežius, laidavo tikrąjį bausmių (p o e n a r u m) atleidimą, žinoma — ta sąlyga, kad žmogus išpažintų savo nuodėmes-kaltes (c u l p a s). Nuo XIII

a. indulgencijos duodavo „kaltės ir bausmės atleidimą“ (a b s o l u t i o a p o e n a e t c u l p a); bet tokia formulė tik tą prasmę teturėjo, kad nusidėjėlis galėjo kiekvienam kunigui išpažinti visas savo nuodėmes, net vyskupų ir paties popiežiaus valdžiai rezervuotąsias. Bažnyčia parduodavo čia ne nuodėmės-kaltės atleidimą, bet teisę tokį atleidimą išpažinties sakramentu gauti. Indulgencijos pirkėjas galėjo tikėtis, kad, išpažinęs savo nuodėmes, tikrai susitaikins su Dievu. Vis dėlto formulė buvo neaiški ir net pavojinga, nes daug kas suprato ją taip, kad popiežius savo idulgencijomis neva atleidžiąs nuodėmes-kaltes ir be išpažinties. Ne be reikalo pamokslininkai aiškindavo tą formulę, o Konstanzo sinodas pripažino ją pavojinga žmonių dorovei. Indulgencijų praktika, be abejo, silpnino gailesčio bei gerų darbų reikšmę, o didino sakramentinę, „magišką“ popiežiaus ir Bažnyčios galią. Nuo XV amžiaus pusės popiežiai ėmė savo indulgencijomis naikinti ir skaistykloj esančių vėlių bausmes ir net pasmerktųjų bausmes švelninti (p o e n a e r e l a x a t i o); gyvųjų maldų pakanka tam, kad popiežius galėtų atlyginti Dievui už skaistyklos ir pragaro kankinius Kristaus bei šventųjų darbais, dvasiniais gerų darbų lobyno pinigais, žemės valiuta skaitomais.

Kad ir racijonalistiškai aiškinamas, mistinis-maginis tikėjimo momentas ėjo vis stipryn; vis didesnę reikšmę įsigydavo sakramentai, ypačiai Švenčiausias (Kristaus kryžiaus aukos kartojimas, s a c r i f i c i u m... s i m i l i u m e f f e c t u u m o p e r a t i v u m, q u o s o p e r a t u m e s t i d i p s u m s a c r i f i c i u m i n c r u c c), ir sakramentinės apeigos, vadinamieji s a c r a m e n t a l i a (vandens, duonos, namų, šulinio ir kt. šventinimas). Kadangi mistiškai-magiškai galinčios, teologų bei šiaipjau žmonių nuomone, veikti ir relikvijos, tai visi stengėsi jų įsigyti. Nürnbergietis Nikalojus Muffel turėjo 308 relikvijas, Saksonijos kurfiurstas Friedrichas Išmintingasis (1509 m.) — 5005 (kiekviena duodavus nuodėmių atleidimą šimtui dienų), Brandenburgo kurfiurstas — nemažiau, Mainzo kurfiurstas arkivyskupas — daugiau. Buvo čia ir Šv. Jono Krikštytojo pirštas, kuriuo jis parodęs savo mokiniams Kristų, ir gabalėlis kopėčių, kurias sapnavęs Jokūbas, ir „tikroji Šv. Tomo Beketo kelnė“.

Išviso tikėjimas buvo prietaringas. Kaip rodo „Išpažinties knygos“, kunigai klausinėdavo žmogų, ar tikįs burtais, prakeikimais ir t. t. Bet ir patys kunigai tuo tikėjo, ir dažnai vienuolis mokydavo žmones burti. Doberano vienuolių įsakymu 1336 m.

viena „gudri moteriškė“ nulipdė vaškinę hercogo Albrechto statulėlę ir sudegino ją, kad hercogas numirtų. Popiežius Sikstas IV 1478 m. savo bule nusakė, kaip reikia daryti ir šventinti vaškinis Agnus Dei, kuris, kaip ir velykinės žvakės, laikomas buvo geriausiu vaistu nuo audrų ir raganų. Tikėjimas raganomis XV amžiuje virto tikra epidemija. Čia iš sena gyvavę prietarai susijo su gudriomis Akvinato ir kitų scholastikų teorijomis (IV, 329 pusl.). Raganos imta laikyti eretikėmis ir deginti; netrukus pramanyta ir ypatinga raganų ir raganių sekta, kurios buvimą lengvai įrodė inkvizitoriai. Antroj XV a. pusėj atsirado keletas knygų, raganų ir burtų teorijas aiškinančių. Dominykonų inkvizitorių Sprengerio ir Institorio pranešimais remdamasis, Innocentijus VIII Summis desiderantes affectibus bule (1484 m.) palaimino jųdviejų kovą su naujais Dievo priešais, o juodu 1486 m. išleido garsųjį savo Malleus maleficarum, visų žiaurių kovotojų su raganomis vadovėlį. Tiesa, buvo ir naujo tikėjimo priešų, ypačiai iš pranciškonų; jų abejota ir raganų paktu su velniu, ir jų šabasu, ir jų pačių buvimu. Bet daugumas tebetikėjo raganomis, kaip ir astrologija bei alchimija. Ne tik imperatorius Friedrichas III turėjo savo astrologus — ir kunigaikščiai, ir miestai, ir pati popiežių kurija.

Neramino vis dėlto žmogaus sielos mistinė-maginė tikėjimo srovė. Indulgencijos negalėjo nutildyti širdį graužiančios sąžinės, ir greit pastebėdavo žmogus, kad attritio (Galgenreue, timor servilis et bestialis) nevirsdavo tikru išganingu gailesčiu, kaip turėjo būti anot teologų. Be to, daugis teologų ir patys sakė tikrąjį gailestį, contritio, sielai išganyti būtinai reikalingą esant. Tikintysis matė, kaip nuolaidžiųjų teologų bei kunigų skelbiamoji išpažinties teorija, indulgencijos ir išviso mistinis-maginis tikėjimo momentas garino krikščionių doros esmę ir tvirkino žmones; juo labiau, kad scholastikai baisiai racijonalino tą momentą ir vietoj gyvo žmonių santykiavimo su Dievu išrutulavo sausą, grynai juridinę teoriją. Ta iš esmės romaniškoji teorija prieštaravo pačiai germaniškojo tikėjimo dvasiai — absoliutistinei, herojinei germanų etikai ir įgimtajam jų misticizmui (I, 68, 71, II, 34, 87, III, 59—61, 74, IV, 88, 92—95). Neatsitiktinai XIV a. Romos hierarchinę-sakramentinę Bažnyčią pirmas užpuolė ne prancūzas ar italas, bet anglas Wiclifas. Kaip tik todėl, kad su minėtaisiais vokiečių polinkiais surištas, ir rados vokiečiams svarbus gailesčio, išpažinties

ir atgailos klausimas. Rimtai svarstė jie tą klausimą; tik tikru gailesčiu tetikėjo savo sielą išganysią; o tikru gailesčiu ir tikra atgaila laikė sekimą Kristumi, imitatio Christi. Krikščionies gyvenimas turįs būti kryžiaus kančios ir amžinas gailestis, ain gekreutziget christenlich leben, das ist ain ewige buszuertigkait; das gantz leben aines Christen menschen nüt anders sey dann ain crütz. Taip mokė savo klausytojus Geileris iš Kaisersbergo ir pridurdavo, kad Kristaus kančios dar nėsanti visa mūsų išganymo priežastis, nes reikią ir mūsų kančių. Bet — ar bereikia tada sakramentų, visų mistinių-maginių apeigų bei priemonių. Juk mistinės patirties alkstančią sielą sotino ir pats Kristus, kurį taip vaizdžiai bei žmogiškai vaizduodavo menas ir su kuo tarėsi bendraują mistikai.

Amžinosios mirties, karų ir kitų žemės nelaimių baimė kurstė žmones gailėtis, ir tas gailėjimasis kartais virsdavo tikra epidemine liga, juoba, kad nuo seno atgailos formos žinomos buvo ir vokiečiams. Didelis 1260 m. flagelantų (saviplakų) sąjūdis iš Italijos įsiskverbė Vokietijon, ir, gal, liko čia kelios saviplakų brolijos; 1296 m. vėl prasidėjo saviplakų procesijos; 1349 m. vasaros metu vėl užplūdo Vokietiją didžiojo maro įbaugintų ir norinčių baisiąja atgaila nuo jo apsiginti saviplakų minios. Visuomenė ir be siaučiančio jau Italijoj ir pietų Prancūzijoj, vėlėliau kiek ir Vengrijoj, maro buvo labai nerami. Plito ir stiprėjo apokalipsinė nuotaika, sklido ïachitų pranašavimai; 1348 m. Vokietijoj laukiama buvo imperatoriaus Friedricho, kuris nubusiąs pagaliau iš amžino savo miego ir ateisiąs teisti popiežiaus, drausti kunigų ir reformuoti Bažnyčios; kiti laukė ir paties pasaulio pabaigos. Greit paplito gandas, kad Jeruzalėj nukritęs iš dangaus paties Kristaus laiškas, kurį garsiai perskaitęs angelas ir patvirtinęs dangaus balsas. Dievas aiškinęs žmones ištikusias nelaimes — žemės drebėjimus, badą, marą, karus, saracėnų pergales — žmonių nuodėmėmis ir grasinęs dar didesnėmis bausmėmis; įsakęs žmonėms atgailą daryti, skelbti visiems, kas parašyta laiške, o slepiančius tą laišką kunigus prakeikęs. Įbauginti tuo laišku žmonės kreipęsi į Sicilijos karalių ir — jo patariami — į patį Dievą. O Dievo vardu įsakęs jiems angelas keliauti ir plakti save 33 dienas su puse, nes tiek metų iškentėjęs žemėje Kristus. Paklausęs to Sicilijos karalius — plakdamas save ir daugelio saviplakų lydimas, atėjęs pas Vengrų karalių, o šitas, irgi su saviplakų minia, — į Meisseną,

iš kur visi nutekėję procesijomis per visą Vokietiją. Kad nebūtų buvę tokios atgailos, tai krikščionybė būtų žuvus.

Waere dise buoze niht geworden,
Die kristenheit waere gar verschwunden.

Norint įstoti į saviplakų draugiją, reikėjo susitaikinti su savo priešais, išpažinti nuodėmės, pažadėti klausyti draugijos vado ir 33½ dienos atgailoti. Priimami būdavo ir kunigai; tik jie negalėjo būti draugijų vadai, dalyvauti visuose draugijos susirinkimuose bei apeigose, ir ne jiems, o savo viršininkams išpažindavo saviplakos nuodėmes. Draugijos nariai vilkėjo baltais panašiais į sijonus drabužiais (iki juostos buvo nuogi) ir apsiaustais su raudonais kryžiais; ėjo poromis su vėliavomis, kryžiais ir žvakėmis ir giedojo savo giesmes; dukart per dieną sustodavo ir plakdavo vienas kitą mazguotais botagais. Įėję į miestą, jie ilgai, kelias valandas, meldėsi bažnyčioj, o paskui susirinkdavo aikštėje išsiplakti. Čia pirma puldavo žemėn ir savotiškai išpažindavo savo nuodėmes: galvažudys kumščiu daužydavo žemę, priesaikos laužytojas tris pirštus keldavo ir t. t. Visi gulėjo ant žemės ratu, kol jų viršininkas atsikeldavo, peržengdavo per greta gulintįjį, kirsdavo jį botagu ir užtraukdavo giesmę. Tą pat darydavo kirstasis; paskui trečias, ketvirtas..., kol visi atsistodavo ir imdavo, giedodami ir plakdamies, poromis žengti ratu. „Pakelkite savo rankas“, giedodavo saviplakos, „kad Dievas nukreiptų didžiąją mirtį! Pakelkite savo rankas, kad Dievas mūsų pasigailėtų! Jėzau, trimis Savo vardais išvaduok mus nuo nuodėmių! Jėzau, kruvinomis Savo žaizdomis apsaugok mus nuo staigios mirties!“.

Nu hebent uf die üwern hende,
Daz Got dis grosse sterben wende,
Nu heben uf die üwern hende,
Das Got sich über uns erbarme.
Jhesus, durch diner Namen drie
Du mach uns herre von sünden frie,
Ihesus, durch dine wunden rot,
Behüt uns vor dem gehen Tot.

Pagaliau vienas iš brolių skaitydavo Kristaus laišką, aiškindavo sąjūdžio reikšmę ir patardavo, kaip reikia saugotis nuo maro.

Pradžioje saviplakos padarė didelį įspūdį. Daug žmonių įstojo į jų draugijas, net moterys ėmė burtis ir, plakdamos save,

procesijomis keliauti po kraštą; dar daugiau pasaulininkų ir kunigų bei vienuolių, net mendikantų prijausdavo fanatikams. Sąjūdis virto pavojumi visuomenei. Susijo jis su baisiu žydų persekiojimu (1348-49 m.), bet svarbiau, kad pakrypo prieš kunigiją, net prieš pačią Bažnyčią. Iš tiesų, flagelantai apsieidavo be kunigų ir sakramentų, pamatuodavo savo veiklą Kristaus laišku bei angelų balsais, tiesioginiais santykiais su Dievu, ir atrodė pavaduoją kunigus. Flagelantus puolantiems kunigams žmonės atšaudavo, kad flagelantai tiesą skelbią ir pagal ją gyveną. Aiškėjo nauja nehierarchinės pasaulininkų Bažnyčios, L a i e n c h r i s t e n t u m, idėja, kuri buvo svetima romaniškųjų kraštų flagelantams ir daugumui valdensų, bet kuri buvo pasireiškus wiclifininkų ir taboritų sąjūdžiu. Tiesa, flagelantų sąjūdis neilgai tetruko: visuomenė greit jam atšalo, ir Bažnyčiai (Klementas VI 1349 m. pasmerkė flagelantus) pasisekė jis suvaldyti. Tačiau liko slaptų saviplakų draugijų, kurios vis labiau eretikėjo. Thüringijoj tokioms draugijoms vadovavo K o n r a d a s S c h m i d a s. Jis pranašavo, kad 1369 m. prasidėsiąs Paskutinysis Teismas, ir vadino save Thüringijos karalium, net imperatorium Friedrichu. Jį sudeginus, sekėjai ėmė laikyti jį Elija arba Enochu, kuris vietoj Kristaus teisiąs žmones. Thüringijos saviplakas paveikė ir valdensai.

93

Nauja Bažnyčios sąvoka seniai jau glūdėjo vokiečių tautos sąmonės gelmėse ir kartais pasireikšdavo čia teologų polinkiais, čia mistika, čia erezijomis. Genijalusis E c k e h a r t a s (IV, 92) tvirtai tikėjo Bažnyčia ir sakėsi josios mokslą aiškinąs; bet jo paties mokslas su bažnytiniu nesutiko, ir nuosekliai esminės Eckeharto idėjos rutuluojant, galima rados apsieiti be sakramentų, be kunigų, be Bažnyčios, gal — net be Kristaus. Eckeharto idėjas ir savas, į jas labai panašias, mintis stengėsi apkatalikinti, apibažnytinti J o n a s R u y s b r o e k a s (1293—1381 m.), pirma Šv. Gudulos bažnyčios (Bruxelles'y) kunigas, paskui Groenendalio vienuolyno prijoras. Tačiau, kaip greit pastebėjo Ruysbroeko draugas G e r h a r t a s G r o o t, nelabai tesisekė tas darbas „ekstaziniam daktarui“ (d o c t o r e c s t a t i c u s). Veltui patardinėjo jis žmogui stengtis tapti ne pačiu Kristumi, bet — Petru, Jokūbu, Jonu; veltui laikė žmogaus vienovę su Dievu tik absoliučiu gyvenimo tikslu ir smulkiai aprašinėjo, kaip

siekiama to tikslo pirma aktyviu gyvenimu (vita activa — nusižeminimu, meile, askeze, kančiomis ir visišku atsidavimu Dievui, gelassenheit), paskui vidujiniu sielos gyvenimu (vita fruitiva), pagaliau kontempliacija (vita contemplativa); veltui pabrėždinėjo, kad Dievas iš nieko sukūręs ir pasaulį, ir žmogų. — Dievui ir pasauliui tarpininkaująs žmogus esąs, anot Ruysbroeko, savo kūnu pasauly, protingąja siela — pats savyje, bet dvasia — aukščiau: pačiame Dieve. Žmogaus dvasia — Dievo veidrodis ir vaizdas, o tas vaizdas — Dievo Sūnus, kuris visus žmones su Dievu vieniją̨s. Žmogaus dvasia — „amžinas Dievo namas, kur Jis visuomet gyvena. Taigi, dvasia esmiškai turi Dievą, Jo prigimtį (Deum in nuda natura essentialiter possidet), o Dievas — dvasią. Dvasia gyvena Dieve ir Dievas dvasioje". Aišku, kad iš esmės hierarchinė-sakramentinė Bažnyčia čia nebereikalinga.

Gynė savo mokytojo Eckeharto mokslą ir garbę Heinrichas Seuse (§ 91), o gindamas (tiek nuo katalikų, tiek nuo savo ereziją tuo mokslu remiančių laisvosios dvasios brolių) švelnino, katalikino. Seuse tvirtino, kad siela, sielos iht — Dievo kūrinys ir visai susivienyti su Dievu, su Dievo nihte negali. Kristus esąs Dievo sūnus iš prigimties, nes gimstąs pačioj Dievo „natūroj", o mes ne tokie Dievo sūnūs esą ir negalį susivienyti su Dievu, tik — panašūs į Jį tapti. Tačiau Seuse ne tik dažnai kartoja drąsiausius savo mokytojo žodžius („Dieve visi kūriniai yra pats Dievas" ir pan.), bet suėmė jis savin visą Eckeharto mokslą. O tas mokslas turi savo dïalektiką, nesiduoda katalikiškai aiškinamas ir griauna Seusės aiškinimus paties Seusės žodžiais. Tuo būdu mistiko-minnesängerio talentas, jo nepaprastas jautrumas ir švelnumas, jo askezės ir ekstazių patosas, žavinti ir kerinti skaitytoją kalba tik tepadėjo plisti tikroms Eckeharto idėjoms. Tokią pat reikšmę turėjo ir Nikalojaus Strasburgiečio (IV, 95) mokinys bei Seusės draugas Jonas Tauleris, kurio kalbos, kaip liepsna, uždegusios žemę. Jo pamokslai garsėjo ne tik Vokietijoj, bet ir užsieny; buvo išversti į olandų, italų ir lotynų kalbą. Nekartą, kaip ir Seuse, kaip ir pats Eckehartas, pabrėždavo Tauleris savo ištikimumą Bažnyčios mokslui. Tai rados jam juo lengviau, kad savo pamokslais pirmiausia aiškino jis praktinius doros klausimus, net kovojo su pasyvia, kontempliacine mistika ir su pergriežta, seusiška askeze. Kėlė aikštėn žemiškojo pašaukimo (Beruf) reikšmę ir vertę (tuo, žinoma, silpnino kiek

kunigų ir pasaulininkų skirtumą, o stiprino pasaulininkų krikščionybės, Laienchristentum, tendencijas). Neveikiąs ir artimojo labui nedirbąs žmogus, anot Taulerio, didelę atsakomybę ant savęs suverčiąs. Bet — nieko negalįs žmogus pasiekti savo darbais ir maldomis: visa darąs pats Dievas. Dievas žmogaus sielos gelmėse, kur ji visai panaši į Dievą, gimdąs Dievą Sūnų; gimdąs ne vaizdo ar panašybės pavidalu, kaip kad darą kūriniai, bet — visiškai, taip, kaip gimdąs Jį ir amžinybėj, nemažiau ir nedaugiau. Tuo būdu žmogaus siela (dvasia) susivienijanti su Dievu ir Dievu virstanti. „Malonės verčiama ji viskuo, kas Dievas prigimtimi yra". Toks žmogus nebegalįs jau atpulti nuo Dievo ir nusidėti. Jis esąs visiškai laisvas ir aukščiau įstatymo; tebedarąs gerus darbus, bet jie jau nebe jo, o paties Dievo darbai esą. Anksčiau Sūnus meldęsis už jį Dievui, dabar jisai Dievui už Sūnų meldžiąsis. Aišku, kad čia iš esmės nebereikalingi kunigai, Bažnyčios sakramentai ir pati Bažnyčia. Tauleris giria Platoną ir Proklą, kurie „paniekino visa, kas laikina ir nyksta, ėmė siekti tikresnio visų daiktų prado ir susekė net Šv. Trejybės asmenų skirtumą. Priėjo jie visa tai išeidami iš vidujinio prado, kuriuo gyveno ir kuriam visuomet buvo ištikimi".

Kad eckehartininkų mokslą ir jo tendencijas vertiname mes tikrai, rodo laisvosios dvasios broliai (IV, 91) ir artimi jiems eretikai mistikai, kurie patys laikė meisterį Eckehartą savo mokytoju, su kuriais daugelis tapdino eckehartinikus ir su kuriais pastarieji kovojo. Tauleris puolė tuos eretikus, norinčius netikrąja savo šviesa pažinti tikrąją ir vedančius save bei žmones į netikrą laisvę. Ruysbroekas polemizavo su eretikais, kurie tvirtina, kad jų dvasios esančios paties Dievo esmės ir po mirties susiliesiančios su ta esme. Mat, danguje nebėsą vėlių, angelų ir Dievo skirtumo, tik — viena, nesudėtinga, laiminga esmė. Todėl nebenorį jie protauti, mylėti, norėti; norį būti aukščiau, nei Dievas, ir be Dievo, visiškai laisvi. Saką, kad negalį nusidėti ir kad visa jiems leista. Nebe jie patys veikią, bet Dievas veikiąs per juos. Štai tvirtinąs įžūlus eretikas: savo prade (Grund) būdamas, neturėjęs jis Dievo, bet buvęs tuo, kuo norėjęs, ir norėjęs to, kas buvęs; laisva savo paties valia virtęs jis tuo, kas esąs, ėmęs būti. Kad nebūtų norėjęs, tai, girdi, jo ir nebūtų buvę. Jis drauge su Dievu sukūręs pats save ir visa, kas yra; be jo Dievas nieko nežinąs, nenorįs, negalįs. Jis ir pačia savo prigimtimi esąs Dievas; todėl reikią jis kaip Dievas ir garbinti, o jis nebelaikąs Dievo di-

desniu už save, nesimeldžiąs, netikįs Dievo, nepasitikįs Juo, nemylįs Jo. Tasai su juo sutampąs Dievas visai ne Trejybė, bet — vienas Dievas, ir tiek. Kiti sakosi esą viena asmenybė su Kristumi, Dievu Žmogumi. Jie — amžinoji Gyvybė ir amžinoji Išmintis, gimstą iš Dievo Tėvo, iš paties Jo dievybės. Visa ką, Kristus turėjęs, ir jie turį. Nesvarbu, ar Nekaltoji Mergelė buvus Kristaus motina, ar paleistuvė. Kristus buvęs nusiųstas veikti (į vita activa) ir savo veikimu jiems, eretikams, tarnauti, o jie nusiųsti kontempliuoti (į vita contemplativa), kas esą daug vertingiau. Kiti griežtai smerkią bei niekiną ne tik veikimą, bet ir kontempliaciją, meilę, pažinimą, nebekalbant jau apie sakramentus ir Bažnyčią. Niekai jiems esą Kristaus gyvenimas, kančios, mirtis, Evangelija, Dievo Asmenys, amžinas gyvenimas. Jie — aukščiau, nei kūriniai, Dievas ir Dievybė; jie — niekas, nes pats Dievas esąs niekas.

Eckeharto mokslas ir eretiškoji mistika iš vieno kelmo augo; vėlybesnieji eretikai darė kraštutines išvadas iš Eckeharto mokslo ir jo eretiškumą perdėjo, tuo tarpu eckehartininkai tą eretiškumą kaip įmanydami stengėsi apšvelninti. Bet negalima buvo išveisti Eckeharto mokslo eretiškumo (kalbu čia apie eretiškumą jo nevertindamas, nesprendžiu klausimo, kas čia teisus: katalikų Bažnyčia, Eckehartas ar eretikai), nes tai reiškėję būtų visą tą mokslą atmesti. Antra vertus, kartais sunku būdavo ir atskirti mistikas katalikas nuo mistiko eretiko. Nepastebimais laipsniais galima buvo nužengti nuo bažnytinės mistikos į laisvosios dvasios brolių ereziją. Visas XIV amžiaus Pareinys rados pilnas mistinių sąjūdžių ir brolijų. Laisvosios dvasios broliams skleidžiant savo idėjas, Eckehartas sakydavo savo pamokslus vienuolėms, kurios pačios bendravo su pasaulininkais. Juo sekė Seusė, Tauleris, Heinrichas iš Nördlingeno ir kiti. Jie nuolat bendravo ir, toli būdami, susirašinėdavo su savo „dukrytėmis“ ir „sesutėmis“. Elžbieta Stagel rankiojo Seusės laiškus ir rašė jo bijografiją; Heinrichas paragino Margaritą Ebner aprašyti mistinį jos gyvenimą ir pats suredagavo jos hailig geschrift. Dar svarbiau, kad eckehartininkai (kaip, tiesa, ir laisvosios dvasios sekta) paveikė begardų ir beginių draugijas, daug laisvesnes ir glaudžiau susijusias su pasauliu, nei vienuolės.

Daugiausia begardai ir beginės ir ėmė, XIV a. įpusėjus, burtis į „Dievo draugų“ (Gottesfreunde) brolijas. Dievo draugai (arba vaikai) atsirado Reino aukštupy, ypa-

čiai Baselio mieste, o iš čia paplito Konstanzo ir Strasburgo link, Bavarijon ir, Pareiniu, pasiekė Niederlandus. Jiems vadovavo ir jų idealus aiškino Tauleris, Heinrichas iš Nördlingeno ir kiti garsūs pamokslininkai. Buvo čia ir pasaulininkų ir kunigų, ir vyrų ir moterų, ir vargšų ir turtingų, ir bajorų ir prastų žmonių. Visi sudarė daug laisvų draugijų, kur galėjo įstoti kiekvienas pamaldus žmogus ir dvasininkas nebesiskirdavo nuo pasaulininko savo garbe ar valdžia. Vadino jie save Dievo draugais, rodos, Viešpaties žodį primindami (Jo. XV, 14 t.): „Jūs mano draugai, jei darysite, ką aš jums įsakau... Jus aš pavadinau draugais, nes pasakiau jums visa, ką tik esu girdėjęs iš savo Tėvo. Ne jūs mane išsirinkote, bet aš jus išsirinkau ir paskyriau jus, kad eitute, neštute vaisiaus ir jūsų vaisius pasiliktų, kad, ko tik prašysite Tėvą mano vardu, Jis jums duotų. Tai aš jums įsakau, kad kits kitą mylėtute". Dievo draugai ir stengėsi pildyti tuos Dievo įsakymus. Jie sekė Kristumi. Mėgino nusikratyti pasauliu; askeze žabojo savo kūną, romybe — išdidų protą, nes Dievas paslėpęs didžiuosius dalykus nuo šio pasaulio didžiūnų ir išminčių, o atidengęs juos mažiesiems; bet, mokslo bodėdamies, klausė mielojo savo tėvo Taulerio bei kitų vadų ir skaitė mistinę literatūrą, Šv. Bernardo bei eckehartininkų veikalus. Taulerio patariami, Dievo draugai neperdėjo askezės reikšmės, kaip kad Seuse; buvo santūrūs. „Ką gi tau padarė tas vargšas tavo kūnas?" — mokė juos Tauleris — „Nedorybes naikink, ne kūną!" Reikią žiūrėti ne išorės dalykų, ne valche schinende heilikeit, bet sielos doros. Nesvarbu ir ką žmogus darąs: kunigaująs ar batus siuvąs. Vienam žemdirbiui pats Dievas įsakęs ir toliau dirbti žemę ir tuo užsidirbti sau duoną. „Žmogus turi dienos ar nakties metu pasirinkti sau tinkamą laiką įsigilinti į savo vidų, kiekvienas pagal savo būdą". Kiekvieno plauko žmogus galįs tapti tikru Dievo vaiku, ir niekas čia nepriklausą jo amato ar luomo.

O tokie tikrieji Dievo draugai ir esą Šv. Bažnyčios pamatai. Kad jų nebūtų, tai Šv. Bažnyčia negalėtų nė valandos gyvuoti; maža to — visas pasaulis negalėtų egzistuoti. Tikrojo Dievo draugo, einen gelebten Got frúnt, „žmonės turėtų ieškoti net už šimto mylių, kad nurodytų jiems kelią ir juos teistų." Tuo būdu vėl kilo pasaulininkų Bažnyčios idėja, Dievo draugų ir Dievo išrinktųjų Bažnyčios. Ar bereikia tai Bažnyčiai kunigų hierarchijos? — Net popiežiaus valdžia, atsakė į tą klausimą kunigas vienuolis Tauleris, tokiems žmonėms, krikščionybės

šulams, jokios reikšmės nebeturinti, nes pats Dievas juos išsirinkęs, nes jie (kaip skelbė ir Wiclifas) yra „išrinktųjų (praedestinati) visuomenė, vadinasi, tikroji Bažnyčia.

Taulerio pamokslai, pasikalbėjimai su juo ir, gal, su Heinrichu Nördlingeniečiu bei kitais Dievo draugais taip paveikė turtingą Strasburgo bankininką Rulmaną Merswiną (g. 1307 m.), kad jis 1347 m. išsižadėjo pasaulio tuštybių, išsiskyrė su žmona (jai sutinkant) ir pats pasidarė Dievo draugu. Bet nenustojo jis buvęs praktiškas žmogus — įsigijo (geromis sąlygomis) vieną apleistą vienuolyną ir įsteigė čia bendrabutį visiems guotherzigen mannespersonen, vistiek — pfiffen oder laien, ritter oder knechte. Iki gyvos galvos (1382 m.) gyveno Merswinas savo vienuolyne, valdė jį, stengėsi organizuoti Dievo draugų sąjūdį ir rašė įvairius veikalus, kur kompiliavo Ruysbroeko, Eckeharto ir kitų mistikų mintis. (Savo atsivertimo istoriją, Knygą apie 9 uolas ir kt.). Jam numirus, buvo atrasti tie veikalai, kaip ir Dievo draugo iš Oberlando (Aukštaitijos, Gottesfreund vom Oberland) parašytieji. Su tuo Dievo draugu Merswinas, girdi, susipažinęs apie 1351 m. ir nuo to laiko su juo susirašinėdavęs; gavęs iš jo daug laiškų, kur paslaptingas draugas patardinėjo, kaip tvarkyti vienuolynas, kaip gyventi, ir dažniausiai rėmė paties Merswino sumanymus. Der liebe gottes frúnt in Oberland buvęs pavyzdingas Dievo draugas, toks, kad jo, anot Taulerio, reikėję būtų net už šimto mylių ieškoti ir visuomet klausyti. Jo patarimu pats Tauleris dvejus metus tylėjęs ir savo gyvenimą tobulinęs, o paskui ėmęs nepaprastai gerus pamokslus sakyti. Jis numarinęs mirštantį Taulerį ir išleidęs Taulerio atsivertimo istoriją (des meisters buoch) bei kelis jo pamokslus. Paslaptingasai Dievo draugas iki mirties vadovavęs visiems Dievo draugams Vokietijoj, Vengrijoj ir Italijoj; aplankęs ir popiežių Grigalių XI, raginęs jį reformuoti Bažnyčią. — Veltui. Todėl ir rašąs, kad reikėsią, gal, Dievo draugams apaštalauti. Vienas Dievas tegalįs išgelbėti Bažnyčią, o Dievas atsiuntęs jam, Dievo draugui, laišką, kur sakąsis atidėjęs kiek baisiąsias savo bausmes. Merswinui numirus, broliai susipažino su paslaptingojo savo vado veikalais, bet jo paties, kad ir kaip stengėsi, nerado. Mat, to draugo nėra nė buvę: visa Merswino išgalvota, norėta tuo suvienyti ir sutvarkyti Dievo draugai, tikroji Bažnyčia arba, tiksliau sakant, tikroji šventųjų pasaulininkų kunigija.

Rulmano Merswino viltys, žinoma, neįvyko, juoba, kad Dievo draugai nė nemanė skirtis nuo Bažnyčios ir atsargiai vengė laisvosios dvasios brolių kraštutinumo, d a s W i l d e. Tačiau ėjo jie ne senais Bažnyčios keliais ir tradicinę jos teologiją griovė, nauja pakeisdavo. Jie suėmė savin didžiųjų Vokietijos mistikų, Šv. Bernardo, viktoriečių, Augustino, Areopagitos idėjas ir susydino su gyvenimu, gyvomis bei individui reikšmingomis padarė pačias abstrakčias dogmas, kurios buvo pavirtusios tikėtinomis, bet nebesuprantamomis formulėmis. Dievo draugai kėlė aikštėn individinio tikėjimo ir veikimo reikšmę, subjektyvino religinį gyvenimą, o tuo pat metu gaivino ir Bažnyčios idėją, nes Bažnyčios pamatas buvo jiems nebe hierarchija, nebe sakramentai, bet g y v a i, k o n k r e č i a i j a u č i a m a s tikinčiųjų bendravimas tarpusavy ir su Dievu. Draugai pirmiausia stengėsi tiesiog bendrauti ir susivienyti su Dievu, be to — kad visas individo ir bendruomenės gyvenimas būtų tuo transformuotas. Bažnyčios jie neneigė, bet vertė ją priemone savo tikslams pasiekti; išsirinkdavo iš jos įstaigų, sakramentų bei mokslo kas su tais tikslais sutiko, o visam kitam rados abejingi. Tuo būdu pačioj Bažnyčioj augo, nuo jos dar nesiskirdama, nauja vokiečių Bažnyčia ir vokiečių teologija.

Ją, Eckeharto ir eckehartininkų mintis, XIV amžiui baigiantis, apsistemino D i e T h e o l o g i a D e u t s c h autorius frankfurtietis. — Tobulojo būtis esanti visko būtis (w e s e n), ir išorėj Tobulojo nieko nėsą. Bet tai, kas dalijama ir todėl netobula, kiekvienas e t w a s, d i e s o d e r d a s, žodžiu, visi kūriniai esą išorėj Tobulojo ir išeiną iš jo, kaip koks jo spinduliavimas. Kūriniai galį būti pažinti ir išreikšti. Bet to, kas tobula, kūriniai pažinti negalį, nei išreikšti. Tai, kas tobula, kūriniams esą niekas, n i c h t, o tikrovėje — kaip tik kūriniai nėsą būtis (w e s e n) ir jokios būties neturį, arba: tūrį ją tik ugnyje, iš kur einąs spinduliavimas, savo būties neturįs. „Dievas“ (tai, kas tobula) „yra viena ir aukštesnis, nei viena, yra viskas ir aukščiau, nei viskas“. Dievas kaipo Dievybė nėsąs nei valia, nei pažinimas - žinojimas, nei apsireiškimas, nei šis ar tas, kas galima būtų išreikšti ar protauti. Bet Dievas kaipo Dievas pats save pažįstąs ir mylįs, pats save sau pačiam atidengiąs. Tai — Dievo Trejybė, bet dar ne Dievo veikimas, nes nėsą čia kūrinių. „Kadangi Dievas yra šviesa ir žinojimas - pažinimas, tai turi Jis šviesti ir pažinti, tačiau ir tas švietimas bei pažinimas nėra dar Dievo

veikimas". Čia Dievo tėsama tik būties ir prado (u r s p r u n g), ne veikimo. Jeigu Dievas turįs veikti, tai turinti atsirasti ir c r e a t u r a, kūrinys. Kūriniai, arba n a t u r a, esą e t w a s, d i e s s o d e r d a s: aš, mano, man ir pan. Kūrinys visur siekiąs to, kas esą jis ar jo, ne gėrio kaipo gėrio. Bet tai esanti netikra šviesa, netikra kūrinio akis ir netikra meilė, savimyla, Dievo meilės neigimas, galima net pasakyti — pati blogoji dvasia. Kūrinys nusigręžiąs ir atpuoląs nuo Dievo, imąs save garbinti ir savo valią darąs aukštesnę už Dievišką. Jis neklausąs Dievo, o tai esą blogis. Be savosios valios nėsą ir pragaro: jinai jame deganti. Juo daugiau tos valios — juo daugiau ir pragaro, o juo mažiau — juo daugiau dangaus. Velnias, nuodėmė, Adomas, nepaklusnumas, i c h h e i t, s e l b s t h e i t, mano, man, n a t u r a, visa tai — tas pats, prieš Dievą ir be Dievo.

Iš čia aiškus žmogaus kelias Dievop. Jis turįs visiškai klausyti Dievo ir nusikratyti savo valia. Pirma reikią ištyrėti, vadinasi, gailėtis už savo nusidėjimus, išpažinti juos visus ir atgailoti. Tikrąja atgaila savo geidulius, savo kūną nuveikęs, žmogus pradedąs antrąją savo kelionės dalį — imąs šviesyn eiti. Dabar jis nebekenčiąs nuodėmių ir darąs gerus darbus; suprantąs, kad jo paties valia ir esanti visų blogybių pradžia, ir, savo norų išsižadėdamas, stengiąsis vykdyti Dievo valią. Dabar jis sekąs Kristumi (i m i t a t i o C h r i s t i) ir pats Kristus jį toliau vedąs. Mat, Kristuje Dievybės taip susyta su žmogaus prigimtimi, kad Kristuje viską darąs Dievas, žmogus visiškai Dievo klausąs ir Dievas kenčiąs. Kristumi sekdamas žmogus suimąs savin tą Jo gyvenimą, Jo neturtą, romybę ir paklusnumą. Visos tos dorybės iš esmės tik įvairūs visiškojo atsidavimo Dievui, g e l a s s e n h e i t, aspektai tėsą. Bet ypačiai tyriną ir tobuliną žmogų tai, kad jis kenčiąs paties Kristaus kančias ir kenčiąs kaip Kristus. Jis pasidaręs tikras Dievo įrankis, „Dievo ranka", kaip sakydavo Seuse. Priėjęs žmogus paskutinę kelionės dalį. — Susivieniją̨s jis su Dievu ir dievėjąs, tampąs Dievo sūnus, panašus į Kristų ir Kristus. Jis norįs to, ko Dievas norįs, nes norįs jame pats Dievas. Jis gyvenąs Kristaus gyvenimą ir jokio įstatymo nebeturįs klausyti, nes esąs Dieviškai laisvas. Jis matąs Dievą ir mylįs, o Dieve ir su Dievu mylįs visus Dievo kūrinius.

Pastaroji mintis (plg. III, 69) teisina ir kūrinius, ir Dievo pasaulį. Ji rodo absoliučią individo ir žemiškojo jo gyvenimo bei triūso reikšmę. Eckehartas ir Tauleris didžiai vertino žemės už-

davinius; Dievo draugai nelinkę buvo bėgti nuo žemiškojo gyvenimo, sydino religinius savo uždavinius su žemiškais savo darbais, tikėjosi juos krikščioniškai atlikinėsią ir nelaikė jų mažiau vertingais, kaip vienuolio askezė ar kontempliacija. Jie tebepripažino šventumo - dorumo hierarchiją, bet ne socijalinių pareigų bei funkcijų, ne profesijų (kunigo, kario, miestelėno, žemdirbio), kaip darė tai tipingi Viduramžių žmonės. Socijalinė santvarka nebeteko religinės savo sankcijos, nebeatrodė paties Dievo įsteigta, ir Dievo akivaizdoj visi luomai, visi žmonės sulygėjo. Bet tuo pat metu pats socijalinis gyvenimas įsigijo nepalyginti didesnę, religinę vertę. Jis tapo Dievo vaikų kūrybos sfera, net paties Dievo veiklos objektu, nes pats Dievas veikiąs per tikrus savo draugus bei vaikus. Todėl pakito ir krikščionių uždavinys. Jiems permaža atrodė šiek tiek apdorinti visuomenė ir valstybė, kad lengviau būtų žmogui žemiškaisiais darbais dangaus karalystę užsipelnyti. Jie norėjo patį žemės gyvenimą tobulai krikščionišką padaryti, reformuoti ne tik Bažnyčią, bet ir Bažnyčia tapusią visuomenę-valstybę; troško transformuoti pasaulį, žemėje tikrąją dangaus karalystę įsteigti, gal — žemę dangumi paversti. Ir ta pati neapsakoma energija, kuri XIII — XV amžiuje reiškėsi greit augančiu kapitalizmu (IV, sk. VI), ėmė reikštis ir, religinėmis idėjomis savo sumanymus motyvuojančių, visuomenės - valstybės reformatorių veikla. Taip buvo Anglijoj ir Čechijoj, Europos pakraštėje, bet XIV — XVI a. socijalinių sąjūdžių ryšiai su naująja krikščionių Bažnyčios ir tikėjimo sąvoka lengviausia apčiuopti Vokietijoj, kur ta sąvoka buvo tautinė, o kova su Roma — meilės tėvynei reiškinys. Žinoma, praktiškai ir Vokietijoj visuomenės reformatoriams labiau svėrė socijalinės teisybės idėja ir kiti sluoksniniai motyvai, visa, ką esam jau pastebėję tyrinėdami wiclifininkų, husininkų ir, pačioj XIV amžiaus pradžioj, „apaštalų" (VI, 63) sąjūdžius.

Socijalinės teisybės reikalavo Imperatoriaus Sigismundo Reformacijos autorius (§ 89). Kristus, sakė jis, nukentėjęs už mus, kad mus išlaisvintų; todėl nuo to laiko visi mes esą laisvi, kilnieji ir nekilnieji, turtingieji ir neturtingieji, didieji ponai ir prasti žmonės, er sey edel oder unedel, reich oder arm, gross oder clain. Kristaus duotosios žmonėms laisvės vardu reikią panaikinti baudžiava ir miškų, laukų bei vandens (juos buvo prisisavinę ponai) nuosavybė. Mokytieji žmonės, Occamas, Wiclifas ir kiti, aiškino Dievo įsakytą-

ją ir natūralią teisės santvarką, net komunizmą skelbė, omnis omnium possessio et omnium una libertas; gaivino, bet socijalizmo prasme, augustiniškąjį Dievo karalystės idealą. Komunistines idėjas skelbė vokiečių kaimiečiams taboritų manifestai (Ketzerbriefe), „čechų nuodai". Plito ir stiprėjo „Dieviškosios teisės" ir „krikščioniškosios laisvės" idėjos. Jos 1476 m. pasireiškė Niklashauseno kaimiečių sukilimu, kur norėta įsteigti komunistinė teokratija. Čia Hansas Böheim (Pauker von Niklashausen) ėmė raginti žmones gailėtis ir skelbė jiems laisvę; sakydavo jis, kad reikią panaikinti čyžė, nuoma, dešimtinė, kiti mokesčiai bei prievolės ir kad miškai, laukai, upės bei ežerai turi būti laisvi, vadinasi, niekam nebepriklausyti. Tūkstančiai žmonių susieidavo į Niklashauseną, kol Würzburgo vyskupas suėmė ir sudegino „šventąjį jaunikaitį". Jau 1431 m. imperatorius Sigismundas skundėsi, kad priviso kaimiečių sąjungų. Kaimiečiai norėję visi tapti šveicarais, išsikovojusiais laisvę ir išsivadavusiais iš bajorų bei kunigų jungo. Sukilę 1502 m. Untergrombacho kaimiečiai turėjo vėliavą, kur nupieštas buvo Nukryžiuotasis su atsiklaupusiu kaimiečiu ir su antrašu: Nichts denn die Gerechtigkeits Gottes. Bet tikroji sukilėlių kaimiečių vėliava buvo kurpė (Bundschuh), ypačiai Vokietijos žiemos vakaruose. Bruzdėjo ir kildavo kaimiečiai ir rytuose, Salzburge (1476 m.), Karintijoj (1478 m.). Kai kur su kaimiečiais dėdavosi miestelėnai, pirmiausia miestų proletarai; Alsaso sąjungai 1493 m. vadovavo pats Schlettstadto burmistras.

Nauja, vokiškoji krikščionybės forma tapo vokiečių tautos gyvenimo pagrindu ir, skirdama ją nuo Romos ir romaniškųjų tautų, tautinės jos savižinos branduoliu. Daug kuo ta vokiečių krikščionybė panaši buvo į senosios Bažnyčios tikėjimą, kuris pačioj Europoj pasireiškė IV — V amžiaus asketizmu, airių Bažnyčia, Erïugenos sistema ir mistika bei mistine metafizika; bet reikšdino ir germaniškųjų tautų tikėjimo polinkius bei ypatybes, skyrėsi tad nuo senosios Bažnyčios tikėjimo. Tačiau pirmiausia reikėjo vokiečių krikščionybei atsiskirti nuo romaniškųjų tautų katalikybės, kurioj ir iš kurios gelmių ji augo. Tam, savaime aišku, priešinosi stiprios katalikybės tendencijos. Ištikimieji Bažnyčios sūnūs ir kovojo su erezijomis bei su erezija įtariamais sąjūdžiais, ir stengėsi išgvildyti bei apkatalikinti tai, kas atrodė jiems sveika.

Olandas, deventerietis Gerhardas Groot (Geert Groote Gerrit, Gerhart Groete, Gerhardus Magnus, g. 1340, m. 1384 m.) buvo vienas iš tokių katalikybės rūpintojų. Jis mokėsi Paryžiuje pas Buridaną ir Nikalojų Oresme, studijavo teologiją, kanonų teisę, mediciną, astronomiją, kurį laiką ir pats mokytojavo Kölne. Ruysbroeko ir kitų mistikų paveiktas, dabita ir kanauninkas Groot atsivertė (1374 m.), pasiliko sau tik tiek turto, kiek reikėjo kukliai gyventi, ir ėmė gilintis į mistikų, ypačiai draugiškojo savo mokytojo Ruysbroeko, mokslą. Išvertė du jo traktatus į lotynų kalbą. Tačiau aiškiai matė jis eretiškas mistikos tendencijas, kaip įmanydamas su jomis kovojo ir vertė mistiką priemone žmonėms dorinti. Utrechto vyskupo leidžiamas, nuo 1380 m. sakydavo jis pamokslus pirma Utrechto diecezijoj (Zwolle, Deventere, Kampene, Leydene, Delfte, Zütphene), paskui ir toliau. Ragino žmones gailėtis ir dorai gyventi, kad būtų išganyta jų siela, baugino juos pragaru, manė sekti Kristumi — kurstė vehemens desiderium Christum imitandi (čia ypačiai ir naudojosi mistikų idėjomis), kovojo su laisvosios dvasios broliais bei kitais eretikais, net pramintas buvo malleus haereticorum. Išgarsėjo karštasis ir iškalbusis pamokslininkas; aibė žmonių susirinkdavo jo klausyti; daug kunigų ir pasaulininkų tapo jo sekėjais. Savaime augo naujų apaštalų brolija. Žinoma, kiti kunigai, o ypačiai naujų apaštalų prisibijoję mendikantai kaltino Grootą erezija. Reikėjo jam viešai protestuoti ir kreiptis į popiežių Urbaną VI. Negalima buvo abejoti tomininko Grooto katalikiškumu ir doru jo gyvenimu. Gyveno jis asketiškai, bet askezė buvo jam ne tikslas, o pirmiausia — priemonė pačiam sudorėti ir žmonėms sudorinti. Knietėjo jam padėti savo sekėjams evangeliškai gyventi ir auklėti visuomenė, ne tik pamokslai jai sakyti. Ir čia jam ir jo draugui Florentijui Radewins atėjo galvon mintis įsteigti brolių bendrabutis. Pirmas toks bendrabutis ir buvo įsteigtas paties Florentijaus namuose, Deventere. Grootui numirus, Florentijus, brolijos, bendrojo gyvenimo brolių (Brüder des gemeinsamen Lebens, Fraterherren) rektorius, baigtinai ją sutvarkė. Daugumas brolių, kaip ir pats Groot, nebuvo kunigai ir, fratres bonae voluntatis, nenorėjo būti nei kunigais, nei vienuoliais; nerišo savęs vienuolių pažadais — laisvai gyveno bet — kaip vienuoliai, voluntarie extra religionem

(religio = ordinas) vivunt. Tokia moderna devotio (labai panaši į beginių) daug kam atrodė neįprasta ir įtartina. Prie Bažnyčios santvarkos prisiderinti norėdami broliai 1386 m. įsteigė tikrą vienuolyną (Windesem-Windesheim), paskui — Marienborno, Nieuwlichto vienuolyną ir kitus, kurie 1394 m. sudarė kongregaciją, 1395 m. Bonifacijaus IX patvirtintą. Ta kongregacija — 1464 m. ji turėjo 80 vienuolynų (vieną Wittenberge) ir apie 1000 vienuolių — pasidarė vienuolių reformos vadu (Baselio sinodas pavedė jai reformuoti augustininkus); o brolių namai prie jos, tarytum, prisišliejo. Tų namų irgi daug atsirado ne tik Niederlanduose (Deventere, Ammersfoorte, Delfte, Nijmegene, Liègėj, Gande, Bruxelles'y ir kitur), bet ir Vokietijoj (Münstere, Kölne, Triere, Osnabrücke, Hildesheime, Marburge, Rostocke ir kitur). Broliai (daugumas — pasaulininkai) gyveno savo namuose atsiskyrę nuo pasaulio; visi dirbo — vieni perrašinėdavo (vėliau ir spausdindavo) knygas, kiti kokiu amatu vertėsi, opera diversa mechanica exercent, auklėjo ir mokė vaikus bei jaunuomenę, kam buvo prisisteigę mokyklų. Garsiojoj Deventero mokykloj mokėsi Nikalojus Kuesietis ir Erasmas Rotterdamietis.

Bendrojo gyvenimo broliai buvo tarytum sukatalikėję begardai ir tarpininkavo mistinei vokiečių teologijai ir Bažnyčiai. Apie 1427 m. Agnatenbergo vienuolyno (ties Zwolle) prijoras Tomas Hemerken (Malleolus = kūjelis), arba Kempis, († 1371 m.) išleido garsiąją Imitatio Christi, aiškiai ir gražiai, visiems suprantama kalba parašytą knygutę. Savo minčių autorius neturėjo, bet išdėstė moralinį vokiečių mistikos mokslą ir beveik sterilizavo metafizines-panteistines jos tendencijas. Knygutė rados nepaprastai populiari, buvo išversta kuone į visas Europos kalbas ir išleista daugiau nei 2.000 kartų.

XIII

Italija ir Europos kultūra

94

Vokiečių tautos atgijimas chronologiškai sutapo su italų renesansu, kurio prasmę ir tautinę reikšmę esam jau išsiaiškinę (III sk.). Bet tai buvo ne tik chronologijos klausimas. — Pirma dėl politinės pirmenybės kovodama, paskui šimtamečiame kare su Anglija tautinę savo valstybę kurdama, Prancūzija XV amžiuje nustojo kurį laiką vadovavus Europos menui ir literatūrai. Tik Burgundijos dukų valstybėj tuo metu suklestėjo skulptūra ir tapyba; čia, „karaliaus René" dvare (Provencėj), o pirmiausia Italijoj aiškėjo naujos jų bei literatūros tendencijos, kurios savo rėžtu aiškino naują Europos kultūros perijodą, naujųjų amžių kultūrą. Svarbiuosius tos kultūros bruožus esam jau šiek tiek apibūdinę (§§ 1, 23 — 27, 39, 45, plg. 90 — 93). Trumpai sakant, tai viso konkretaus, tapusio nepaprastai turtingu bei sudėtingu gyvenimo ir jo momentų (tautos, valstybės, individo, žmonių kūrybos) branginimas, net absoliutinimas, ir stengimasis — čia teoriškai, čia bent praktiškai — suderinti absoliuti to gyvenimo vertė su absoliučia krikščionybės tiesų verte, su Viduramžių Bažnyčios skelbiamąja pasaulėžiūra. Dėl dualistinio - asketinio savo krikščionybės būdo romaniškosios tautos tos problemos išspręsti negalėjo; taigi, pirmiausia joms kultūros klestėjimas ir buvo jos krizė. Tačiau problemos neišsprendžiamumas priklausė ne krikščionių tikėjimo esmės, bet tik romaniškosios, dualistinės - asketinės jo formos. Krikščionių tikėjimas turi ir tai, ką mes vadiname panteistiniu momentu, atseit, Dievo vienovės su žmonija bei pasauliu, absoliučios ir kūrinių vertės, jų transformavimo idėjas. Tos idėjos įgimtos buvo germaniškosioms tautoms. Vokiečiai mėgino tad išspręsti problemą nauja, sintetine pasaulėžiūra, krikščionybe, kuri romaniškosioms tautoms atrodė panteistinė. Tuo

būdu kultūros augimas virto ne tik pasaulinės pasaulėžiūros kova su bažnytine, bet ir romaniškosios su vis dar potencijalia germaniškąja. Tautinis vokiečių augimas susijo su kultūros ir tikėjimo, jos esmės, krize. Žinoma, čia aš tekalbu tiktai apie vyraujančias evoliucijos tendencijas ir tik tam, kad lengviau būtų suprasti konkretus istorijos procesas. Tas procesas labai painus bei sudėtingas, ir nereikia užmiršti, kad viena krikščionybės-kultūros forma skiriasi nuo kitos ne panteistiniu ar dualistiniu momentu, bet vieno momento vyravimu.

Iki XIV a. italų kultūrą slėgė, nedavė jai augti, Romos kultūros tradicijos ir prancūzų kultūros įtaka. Bet XIV — XV amžiuje prancūzų kultūra nebeteko savo reikšmės italams. Savo karalystę gindami ir iš naujo kurdami, prancūzai nusikreipė nuo kitų kultūros problemų. Be to, jiems buvo sunkiau, nei italams, kovoti su kultūros krize. Mat, jie tebegyveno senomis savo ir Europos kultūros formomis, negalėjo tad jomis greit nusikratyti, ko reikėjo norint naujos idėjos reikšti ir naujos formos kurti. Italams tas darbas rados daug lengvesnis, nes jiems tos formos buvo svetimos, o nauja kultūros problematika sutiko su tautinėmis jų ypatybėmis. Pati Romos kultūra, italų tautos praeitis, tiksliau sakant — tai, ką jie savo praeitimi laikė ir ką jie iš Romos kultūros buvo pasisavinę, davė jiems dabar ir naujų formų, ir naujų idėjų. Pagaliau, reikia turėti galvoj ir jėgų bei optimistinės nuotaikos kupina italų tautos jaunatvė. Italai ėmė vadovauti Europos kultūrai ir vadovavo iki XVII amžiaus.

Didžia dalimi dėl to vadovavimo kultūrai ir nepasisekė italams politiškai susivienyti. Pirmoj XV a. pusėj atrodė, kad Italijos karalystės branduoliu galėjo tapti dvi valstybės — Milanas ir Neapolis. Milano dukas Filippo Marïa Visconti († 1447 m.) iki gyvos galvos kariavo su Venecija ir su Florencija, įsikišo net į Alfonso Aragoniečio kovą su Anjou dėl Neapolio sosto, bet, bijodamas, kad Anjou neįsigalėtų, susitaikino pagaliau su Alfonsu. Užkariaujamąja savo politika pats jis privertė susidėti Veneciją ir Florenciją. „Norint Italijai taika apsaugoti“, sakė Venecijos dogė Francesco Foscari (1423—1457 m.), „reikia sutrypti bendrasis priešas“, ir pasirašė sąjungą su Cosimu Medici. Gudrusis Cosimo rėmė ir kurstė prieš Viscontį jo žentą Francesco Sforzą. Kai, Viscončiui numirus, Milanas pasiskelbė respublika, o Venecija nenustojo kariavus ir atėmė Milanui Lodi bei Piacenzą, Sforza pasidarė naujos respubli-

kos karvedžiu, netrukus, 1450. III. 25, ir duku, naujosios dinastijos steigėju. Jis susigrąžino dukato žemes, bet atsisakė nuo neramios, agresyvios Viscončių politikos. Cosimo Medici bijojo dabar nebe Milano, o Venecijos ir ėmė taikinti priešus. Lodi mieste buvo (1454. IV. 9) pasirašyta Venecijos taika su Sforza; be to, jis, Venecija ir Florencija sutarė sąjungą Italijos taikai saugoti.

Tačiau Venecija nebenorėjo išsižadėti dogės Francesco Foscario politikos. Veltui Foscario primtakūnas dogė Tommaso Mocenigo, prieš mirdamas, melste meldė savo tėvyniečius taikingai gyventi su Italijos valstybėmis. Kėlė jis aikštėn Venecijos, Viduržemių jūros viešpačios, galią ir jos žemių, tos jūros gaubiamų, reikšmę jos prekybai. Venecijai priklausąs krikščionių auksas. Respublikos turtai ir laivynas patys darą visą Italiją „gražiu Venecijos sodu". Prašė mirštąs dogė nerinkti Foscario, nes Foscario valdžia reiškianti amžiną karą, kenksmingą ir Venecijos pirkliams, ir jos galiai. Sumaningi buvo tie senojo dogės patarimai. Iš esmės Italijos reikalai Venecijai mažai terūpėjo — tik tiek, kiek parduodavo ji savo prekes Italijos rinkose ir jos upėmis bei keliais gabendavo jas į užsienį. Žlunganti Bizantija ekonomiškai priklausė Venecijos, ir 1406 m. sutartimi Osmanų sultonas pažadėjo nedėti naujų mokesčių prie Venecijos pirklių mokamųjų ir nepulti jos žemių rytuose. Tomis žemėmis Venecija stengėsi apsaugoti savo galią ir prekybą, juoba, kad Osmanų įsigalėjimas Bizantijos vietoj buvo neišvengiamas. Venecijai priklausė visas Negropontas (Euboja), Atėnų dukatas (1395—1402 m.), Argosas, Nauplija, Kretos sala (nuo 1204 m.), tūlos Archipelago salos, Korfu, Dalmatija, Istrija; 1423 m. ji nusipirko Thessalonikus (kuriuos, tiesa, 1430 m. atėmė jai Osmanai); įsitvirtino Morėjoj (Peloponese) ir mėgino įsigyti Achają. Bet 1453 m. Osmanai užsikariavo Konstantinopolį, 1460 m. — Atėnų dukatą ir Morėjos dalį, 1463 m. — Argosą. Venecija priversta buvo kariauti su Turkais, tik šį karą Turkai ir laimėjo. Paėmė jie Negropontą (1470 m.), „krikščionybės skydą ir tvirtovę", apiplėšė Dalmatiją, grasino Albanijai, kur Venecija 1469 m. buvo įsigijus Kroją. Venecijiečiai bijojo, kad Muhammedas II užpuls Spalato, Skutarį, net Kretą, ir prašė taikos. Sultonas atsisakė taikintis ir karas tebetruko. Albaniją atkakliai gynė Skanderbegas; Venecija atrėmė turkus, Skutarį (1474 m.) ir Le-

panto (1477 m.) užpuolusius, laimėjo kelias kautynes ir Mažojoj Azijoj. Bet turkai įsismerkė į Frïulą ir raudona jų deginamųjų kaimų pašvaistė atsispindėjo pačios Venecijos lagunose. Sultonas paėmė Kroją (1478 m.) ir apsiautė Skutarį. Laimė buvo, kad sutiko pagaliau taikintis (1479 m.). Venecija atidavė jam Negropontą, Argosą, Lemnosą, Albanijos žemes (išskyrus kelis pajūrio miestus). Deja, neilgam aprimo Osmanai. Jų laivynas 1480 m. pačioj Ijonijos jūroj užėmė Zantę, Santą Maurą ir Kefaloniją; jų kariuomenė išlipo Otranto mieste (Apulijoj) ir baisiai apiplėšė kraštą. Kaip įmanydami gynėsi Venecijiečiai; rėmėsi savo Morėjos miestais (Nauplija, Modonu ir kt.), Lepanto uostu; 1489 m. įsigijo K i p r o salą, kurią atidavė jiems paskutinioji jos karalienė, venecijietė K o t r y n a C o r n a r o (Jokūbo II Lusignano našlė). Su tolimaisiais rytais ėmė jie prekiauti nebe per Konstantinopolį, bet per Siriją (Beirutą, Damaską, Aleppo) ir Aigiptą (Aleksandriją), kur tebekaraliavo mameliukų B o r d ž i d ų dinastija (1382 — 1517 m.).

Karui su Osmanais reikėjo taikingų santykių su Italijos kaimynais. Bet jau XIV amžiuje pradėjo Venecija didinti savo t e r r a f e r m a. Įsigalėję šiaurinėj Italijoj tironai — P a d o v o s Carraros, F e r r a r o s Estės, V e r o n o s Scaligeriai, M i l a n o Viscončiai — atrodė jai pavojingi, nes lengvai galėjo užkirsti kelius jos prekėms ir ją pačią atkirsti nuo Italijos, Prancūzijos bei Vokietijos. Norint to pavojaus išvengti geriausia priemonė buvo praplėsti minėtoji t e r r a f e r m a, itališkosios Venecijiečių žemės. Tai reiškė karus su kaimynais, o progų tiems karams netrūko. Tik bepročiai ir kvailiai tų progų nematą ir jomis nesinaudoją, sakė 1308 m. dogė P i e t r o G r a d e n i g o. Tiesa, daug kas pačioj Venecijoj tų karų bijojo. Esam jau minėję gudrius Tommaso Mocenigo patarimus. Italijoj užkariaujamoji Venecijos politika negalėjo būti populiari. Ne tik Venecijos kaimynai jai priešinosi, bet ir sumaningesnieji Italijos politikai aiškiai matė, kiek ta politika buvo egojistinė ir kiek mažai terūpėjo Venecijai Italijos vienovė ir gerovė. Šiaip ar taip, iki XV amžiaus pradžios Venecija pasiglemžė visą kraštą esantį tarp Adigės (Etscho), Alpių ir Tagliamento upelio, vadinasi, Padovą, Veroną, Vicenzą, Treviso ir Frïulą, o Francesco Foscari pradėjo ilgąjį (1426 — 1454 m.) karą su Milanu. Venecija nešykštėjo pinigų ir samdydavosi garsiausius kondottierius — Carmagnolą, Gattamelatą, Francesco Sforzą, Colleonį. Respublikos valdininkų ir

šnipų atidžiai prižiūrimi, jie užkariavo jai žemes į rytus nuo Addos (Bergamo, Bresciją ir kt.) ir popiežinę Romagnos dalį (Ravenną, Riminį, Faenzą, Imolą). Filippui Marijai Visconti numirus, pasigrobė Venecija ir Lodi bei Piacenzą. Lodi taika (1454. IV. 9) paliko jai Bergamo ir Brescijos miestus su jų žemėmis, be to, ir tvirtąją Cremoną.

Rolės pasikeitė: nebe Milanas, bet Venecija grėsė politinei Italijos pusiausvyrai. Apgynęs senąją savo dukato teritoriją, Francesco Sforza dėjosi taikos valdovas esąs. Jis tobulino dukato valdyseną, tiesė kelius, kasė kanalus, globojo amatus bei prekybą ir tuo didino savo pajamas; garsiuosius mokslininkus bei literatus prisikvietė ir ramiai džiaugėsi įsigytąja, mokytojo poeto Filelfo garsiai skelbiamąja šlove. Drauge su Cosimu Medici saugojo Italijos pusiausvyrą ir taiką. Jo sūnus Galeazzo Maria (1466-76 m.), gal, ir nenuodijo, kaip kalbėta žmonių, savo motinos, bet buvo žiaurus palaidūnas; begėdiškai tvirkindavo kilniąsias Milano ponias, o paskui pats jas viešai pajuokdavo; savo priešus įsakydavo gyvus užkasti arba baisiomis kančiomis iki mirties kankinti; tik tam bausmę teatleisdavo, kas gerai jam sumokėdavo. Tačiau politikas buvo neblogas, sekė čia savo tėvu — politinę jo programą vykdė. — Venecija pasiryžo pasinaudoti Francesco Sforzos mirtimi užkariaujamiems savo planams atgaivinti, juo labiau, kad po Cosimo Medici galvos Florenciją valdė liguistas ir bevalis jo sūnus Petras (Piero il Gottoso, 1464-69). Prieš Florenciją Venecija kurstė jos tremtinius, prieš Milaną — Genovą (ji 1464-69 m. priklausė Milanui) ir Savoją. Jaunasis dukas mėgino susikalbėti su Šv. Morkaus Respublika ir įkalbėjo Florencijai, Neapoliui ir Romos popiežiui sudaryti su Milanu sąjungą Venecijos ekspansijai priešintis. „Kad žinotute, kaip visi jūsų nekenčia, sakė jis Respublikos pasiuntiniams, „tai plaukai jums pasišiauštų ir duotute visiems ramiai gyventi... Nejaugi manote, kad sąjungą sudariusiosios italų valstybės yra viena kitai draugai? Nieku būdu. Tik būtinas reikalas teprivertė jas susidėti. Mat, bijo jūsų ir jūsų galybės. Visa jos padarys, kad tik apkarpytų jums sparnus. Kad ir jūsų tėvynietis yra, popiežius — prisiekiu jums — bus pats baisiausias jūsų priešas. Neapolio karalius tik viena galvoj teturi — kokiu būdu jums žalos pridaryti; ir kad būtų jo galia lygi blogam jo norui, tai jus nuo žemės paviršiaus nušluotų. Patys ži-

note, ko verta Florencijos ir Genovos draugystė: visos kitos italų valstybės žiūri į jus, kaip jiedvi. Visas auksas, kurį esate išeikvoję, tik blogai nugarsėjo, nes visi sako jus norint visą žemę praryti".

Su koalicija kariauti Venecija šįkart nedrįso, bet proto neįsigijo. Bemananti ji buvo pasiglemžti Ercolės d'Este valdomąją Ferrarą ir tuo būdu įsiviešpatauti abipus Po upės. Susidėjo tuo reikalu su popiežium Sikstu IV (1481 m.), kuris norėjo jos padedamas įgyti savo nepotui visą Romagną, pagaliau (tikėjosi apgausiąs Veneciją) ir pačią Ferrarą, gal — net Neapolio karalystę. Taigi, 1482 m. prasidėjo Ferraros karas. Pradžioje laimingai klojosi Venecijai, bet jos ir Siksto planai įvarė baimės kitiems Italijos valdovams. Sumaningojo Florencijos valdovo, Lorenzo il Magnifico, kurstomi, Neapolio karalius Ferrante (Estės giminė), Milaną savo sūnėno Giovan(ni) Galeazzo vardu valdąs Liudvikas Mauras (Lodovico il Moro), Mantovos Gonzaga, Bolognos Bentivoglio ir kiti užstojo Ercolę d'Este. Popiežius turėjo ginti nuo Ferrantės savo paties valstybę bei Romą, kur Colonnos buvo susidėję su Ferrante, ir derėtis su Ferrarą taip pat remiančiu bei visuotiniu sinodu grasinančiu imperatorium; be to, išsigando pagaliau ir Venecijos įsigalėjimo. Imperatoriui tarpininkaujant, pasirašė jis 1482. XI. 28 sąjungos sutartį su Neapoliu, Florencija ir Milanu. Venecijos dogei parašė, kad tik verčiamas ir Bažnyčios gerovę galvoj turėdamas su ja tesąjungininkavęs. Dėl karo ji viena tėsanti kalta ir dabar turinti nebepulti Ferraros, Bažnyčios feodo. Po kelių mėnesių, 1483. V. 24, Sikstas paskelbė Venecijai interdiktą. Venecija apeliavo visuotiniam Bažnyčios sinodui ir nenustojo kariavus su Ferrara; klastingasis Liudvikas Mauras ėmė remti bei šelpti Respubliką. Bagnolo taika (1484. VIII. 7) ji net padidino kiek savo terra ferma. Beveik visą Italiją prieš save sukursčius, Venecija šaukėsi talkon Prancūzijos karalių Karolių VIII ir siūlė Orléans'o dukui pasidalinti Milano dukatą (1484. I). Vėlėliau, 1492 m., kreipėsi į Karolių VIII ir Liudvikas Mauras. Jis nenorėjo atiduoti pasigrobtosios valdžios savo sūnėnui Giovanui Galeazzo, nominaliam Milano dukui, ir bijojo, kad nepadėtų tam dukui jo žmonos senelis Neapolio karalius Ferrante. Liudviko manymu Karolius turėjo susilpninti Neapolį ir savo žygiu Italijon taip sudraikyti jos politi-

kos siūlus, kad jam, Liudvikui, būtų lengva nuversti sūnėnas ir padidinti dukatas.

Milanas ir Venecija pakaitomis griovė Italijos taiką; Florencija nuolat rūpinosi ja, tiek reikalinga tos turtingosios respublikos pirkliams, pramonininkams ir bankininkams. Kad ir plėtė kiek jos teritoriją, jos valdovai, Medičiai, nesiekė betgi didingųjų planų, nė nemėgino versti jos galingiausia pusiasalio valstybe: tik tesistengė apginti jos nepriklausomybę ir politinę reikšmę gudria sąjungų sistema. Praktiški žmonės ir realūs politikai būdami, laikė jie savo uždaviniu remti bei saugoti politinę Italijos valstybių pusiausvyrą ir todėl čia dėdavosi su Milanu prieš Veneciją — čia su Venecija prieš Milaną, čia su Milanu ir Venecija prieš popiežių ir Neapolio karalių — čia su Neapoliu prieš popiežių. Brangino jie ir sąjungą su Prancūzija, bet nesikvietė jos karalių Italijon, nes gražiai suprato, kiek pavojingas Italijai svetimšalių įsibrovimas. Taip politikavo Cosimo Senasis, taip, po jo sūnaus Petro (1464-69 m.) mirties, ir jo vaikaitis Laurynas Puikusis (Lorenzo il Magnifico, 1469—1492 m.).

Ėmė jis vadovauti Florencijai drauge su savo broliu Giuliano, bet mandagusis ir linksmasis Giuliano valdžios reikalų nemėgo, džiaugėsi gyvenimu ir norėjo, rodos, kardinolu tapti. Valdė Florenciją Lorenzo. Politiniu savo galvotumu primindavo jis senelį, bet buvo daug vikresnis ir mokytesnis. Pats platoniškai filosofavo ir eilėraščiais lenktyniavo su savo globojamais poetais. Dosniai apdovanodavo ir juos, ir menininkus; mėgo prašmatnų gyvenimą, nuolat ruošė turnyrus ir kitas pramogėles, kuriomis ir Florencijos liaudį linksmino. Kaip meilės dalykais suardė savo sveikatą, taip dosnumu ir prašmatnumu — Medičių turtą; be to, mažai ir tenusimanė apie bankų operacijas. Pagaliau priverstas jis buvo pardavinėti savo žemes ir skolintis pinigų iš draugų; dažnai naudodavosi ir valstybės pinigais, net vadinamojo Monte delle Fanciulle (Kasos tekančioms mergelėms šelpti) turtu, kuris visų laikomas buvo šventu. Amžininkai kaltino jį tuo, kad dėl nevisai švarių savo spekuliacijų pradėjęs karą su Volterra ir leidęs kariuomenei žiauriai apiplėšti nugalėtąjį miestą. Bet nekreipęs Lorenzo jokio dėmesio į žmonių kaltinimus, nes buvęs be galo išdidus; visur norėjęs būti pirmas, žemindavęs savo priešus bei didžiūnus, o neaukšto kilimo žmones aukštindavęs. Buvo jis tikras XV amžiaus tironas, bet „sunku

įsivaizduoti", rašė vėlybesnis kiek Florencijos istorininkas Guicciardini, „geresnis ir mandagesnis tironas".

Nemaža čia svėrė demokratiškas Lorenzo elgesys, kuris gražiai derėjo su išdomautais literato-mecenato skoniais, ir pats jo valdžios būdas. Kaip ir Cosimo, jis žiūrėjo respublikos formų. Kadangi negalėjo tikėtis, kad bus išrinkta palanki jam balía (§ 22), tai per ištikimus savo šalininkus padarė taip, kad išrinko ją nebe Šimto Taryba, bet senoji balía drauge su prijorais, o 1480 m. balíos vieton įsteigė nuolatinę Septynių dešimčių Tarybą (il Consiglio dei Settanta), kuri, vieniems nariams išstojant, pati rinkdavo naujus. Tuo būdu „laisvė buvo palaidota", bet susitvarkė prityrusių valdininkų sluoksnis ir, šnipų bei dvariškių apsuptas, Lorenzo galėjo kištis net į privačius piliečių reikalus, viską pats lemti, visus savo priešus žaboti ar naikinti. O tokių Medičių valdžios priešų daug atsirado nuo paskutiniųjų Cosimo viešpatavimo metų, nuolat vis daugiau atsirasdavo.

Jau Cosimo, Tomo Parentucelli globėjas, pasidarė, jam įsipopiežiavus, Romos kurijos bankininkas. Paties Lorenzo pirmininkaujamoji Florencijos pasiuntinybė sveikino 1471 m. popiežium išrinktąjį Francesco della Rovere, Sikstą IV, ir naujasis popiežius pavedė savo reikalus Medičių bankui Romoj. Tačiau geri kurijos santykiai su Florencija labai greit iširo. Sikstas ėmė uoliai stiprinti Romos valstybę ir kurti naujas valstybėles mylimiems savo nepotams, ypačiai savo sūnėnui (priešai tvirtino, kad sūnui) Girolamo Rïarïo. Investino jį Imolos grafyste, kurią norėjo prisijungti Florencija, suvesdino su Galeazzo Marijos dukteria Kotryna Sforza ir bemanąs buvo pavergti jam visą Romagną. Kiti popiežiaus nepotai susigiminiavo su Neapolio karaliumi Ferrante ir su Urbino duku Guido da Montefeltre. Popiežiaus ir jo nepotų sąjunga su Ferrante rados pavojinga kitiems Italijos valdovams. Nenuostabu, kad Florencija 1474 m. sudarė sąjungą su Venecija ir Milanu Siksto bei Ferrantės planams priešintis. Pavojingiausias, nes gudriausias, priešas buvo Lorenzo; Milano duką popiežius ir Ferrantė tarėsi dar patrauksią savo pusėn. Bet 1476. XII. 26 trys Sallustijaus ir Tacito veikalų prisiskaitę jaunikaičiai, tironų priešai, bažnyčioj nužudė Galeazzo Mariją. Lorenzo rėmė duko našlę ir regentę, su kuria kovojo pasalusis Liudvikas Mauras ir kiti žuvusio duko broliai; Sikstas laukė karo su Florencija, Milanu ir Venecija.

Jam ir Girolamui Rïarïo kaitėjo žūt būt nusikratyti Lorenzu. Nepotas greit susiuostė su florencijiečiais, kuriems vadovavo pati valdžios trokštanti kilnioji P a z z i šeima. Tų Pazzi bankui Romoj Sikstas buvo jau pavedęs (užuot Medičių bankui) finansinius kurijos reikalus. Romoj Pazzi ir susimokė su Girolamu Rïarïo. Popiežius palaimino sumanytąjį perversmą, bet nenorėjęs, kad nužudyti būtų Giuliano ir Lorenzo, nes jo pareigos neleidžiančios jam su tuo sutikti. A n d a t e e f a t e c h o m e p a r e a v o i p a r c h è n o n c i e i n t e r v e n g h a m o r t e, sakė jis sąmokslininkams. Gal būt, popiežiui tikrai rūpėjo „Šv. Sosto ir grafo“ Girolamo Rïarïo „garbė“; gal, nayviai manė jis, kad galima nuversti Medičiai be kraujo praliejimo. Sąmokslininkai nebuvo tokie nayvūs žmonės, nė arkivyskupas Salvïati, kuriam Sikstas prieš Lorenzo norą buvo davęs Pisos katedrą ir kuris mielai susidėjo su Rïarïo bei Pazzi. Nutarta pagaliau nužudyti Giuliano ir Lorenzo Florencijos katedroj, ir, Girolamo generolui atsisakius, sutiko atlikti tą darbą du kunigai. Tuo pat metu arkivyskupas Salvïati turėjo užimti P a l a z z o V e c c h i o, o J a c o p o d e' P a z z i sukildinti florencijiečius. Tačiau 1478. IV. 26 sąmokslininkai tik vieną Giuliano tenužudė — Lorenzo suspėjo pasprukti ir užsidaryti zakristijoj — o florencijiečiai sukilo... prieš sąmokslininkus. Arkivyskupas Salvïati, Francesco de' Pazzi ir kiti du sąmokslininkai buvo pakarti ant Palazzo Vecchio langų rėmų; minia sudraskė jų lavonus ir džiaugdamos vaikščiojo gatvėmis su nukirstomis jų galvomis. Apsiginklavusių jaunikaičių būrys išvadavo Lorenzą ir trijumfališkai palydėjo šį naują Pisistratą iki jo rūmų. Tauta reikalavo keršto ir pati žiauriai žudė visus Medičių priešus; per vieną dieną žuvo apie 70 žmonių, daug ir nekaltų. Suimtas buvo ir niekuo nedėtas kardinolas Rafaello Sansoni-Rïarïo; florencijiečiai reikalavo ir jo mirties. Iki 1480 m. valdžia tyrė sąmokslą, teisė ir mirtimi baudė.

Sikstas pasmerkė nužudytojus ir šventvagius, bet įsakė florencijiečiams atlikti atgailą už arkivyskupo nužudymą, paleisti kardinolą Sansoni ir... ištremti Lorenzą. To nesulaukęs, po keturių savaičių jis ekskomunikavo Lorenzą bei jo šalininkus, o miestui, jeigu neištremsiąs Lorenzo, pagrasino interdiktu. Florencijiečiams ir į VI. 20 paskelbtąjį interdiktą numojus ranka, Sikstas ir Ferrantė pradėjo karą su Lorenzu. Visai Europai kaltino Florencija klastingąjį popiežių. Žadėjo jai padėti V e n e c i j a,

Milanas, Ferrara, Robertas Malatesta, Giovanni Bentivoglio ir pats Liudvikas XI. Jų įgaliotiniai 1478. VIII. 1 sudarė su ja sąjungą, griežtai kaltino kuriją supasaulėjimu ir grasino visuotiniu Bažnyčios sinodu. Imperatorius ir Motiejus Korvinas patarė Sikstui nusileisti. Florencija paskyrė savo kariuomenės vadu Ercolę d'Este. Bet Neapolio kariuomenė prisiartino prie Florencijos, popiežiaus pasisamdytieji šveicarai įsibrovė į Po slėnį, o Milano regentu tapęs Liudvikas Mauras ėmė derėtis su Ferrante. Florenciją išgelbėjo Lorenzo. Su maža kuopele draugų ir su krūva pinigų atvyko jis 1479. XII Neapolin pas karalių Ferrantę, su kuriuo buvo jau pradėjęs tuo reikalu derėtis Liudvikas XI, ir įtikino jį, kad stipri ir vieno žmogaus valdomoji Florencija naudingesnė Neapoliui, nei nepastovi respublika ir popiežiaus įsigalėjimas. Ferrante 1480. III. 6 pasirašė taiką su Lorenzu. Susitaikino pagaliau su Florencija ir Sikstas (1480. XII. 13), nes vienas su ja kariauti nebegalėjo, be to — kaip tik tuo metu (1480. VII. 21) osmanų kariuomenė išlipo Apulijoj, pultim paėmė Otranto ir grėsė tiek Neapolio karalystei, tiek Romos valstybei.

Savo autoritetą ir monarchinę valdžią padidinęs, Lorenzo, žinoma, nenustojo kovojęs su užkariaujamąja Siksto IV politika, kuri grėsė pavojumi politinei Italijos valstybių pusiausvyrai; bet Ferraros karo metu, 1482. XI, susidėjo jis, esam jau matę, ir su Sikstu prieš Veneciją, nes dabar ji tai pusiausvyrai pavojinga pasidarė. Nenorėjo Lorenzo, kad popiežių valstybė perdaug įsigalėtų, bet nenorėjo, kad ji ir nusilptų. Jo galva, popiežių valstybė buvo reikalinga visai gyvai, bet nepastoviai Italijos valstybių sistemai, kurią galėjo sugriauti ir mažas atsitikimas, nebekalbant apie Prancūzijos ar Aragono karaliaus įsibrovimą; todel daug ir padirbėjo Liudvikui Maurui su Fernandu Aragoniečiu sutaikinti. Bet Lorenzo, šitas, kaip praminė jį italai, Italijos svarstyklių liežuvėlis, l'ago della bilančia d'Italija, abejojo ir savo paties valdžios tusumu. Jai apdrausti susigiminiavo su nauju popiežium Innocentijum VIII (1484-92 m.), išleido savo dukterį už jo sūnaus Franceschetto Cibò, sūnelį Petrą suvesdino su Roberto Orsini dukra; antrą Lorenzo sūnų, nepilnametį dar Joną, popiežius 1489 m. paskyrė kardinolu. Po trejų metų (1492. III. 9) atsisveikino Lorenzo su juo, po mėnesio (IV. 7) — ir su gyvenimu. Italai laikė tą mirtį didele visos

Italijos nelaime, bet, gal, didesnis negandas buvo kardinolo Rodrigo Borgia (Aleksandro VI) įsipopiežiavimas.

95

Ne vienas Neapolio karalius troško užsidėti ant galvos Italijos karūną, bet nė vienam nedavė to padaryti karalystės siuzerėnai, popiežiai. Prieš Hohenstaufenus sukurstė jie Karolių Anjou, prieš jo palikuonis — antrąją Anjou dinastiją. Rėmėsi čia popiežiai galingais ir savavališkais karalystės baronais, kuriems turėjo nusileisti visų nekenčiamas Karolius Anjou, kurie baisiai įsigalėjo jo įpėdinių laikais, kurių negalėjo ilgam pažaboti karalius Vladislovas (Ladislaus). Nuolat maištininkaujančiais baronais remdamies popiežiai gynė ir stiprino siuzerėniškąją savo valdžią, versdavo karalius duoti feodus jų, popiežių, nepotams, didino krašto anarchiją. Tiesa, tuo būdu anarchija skverbėsi į pačią Romos valstybę, nes jos baronai tapo ir Neapolio karaliaus, tad dviejų valdovų, vasalais. Abi valstybės sijo, kaip buvo susijus jų istorija.

Kovoj su popiežiais 1442 m. įsikaraliavo Neapoly Aragono, Sardinijos ir Sicilijos karalius A l f o n s a s. Į padanges kilnojo humanistai tą riteriškąjį ir mokytąjį valdovą, kilnų ir dosnų, Alfonso il Magnanimo. Iš tikro, globojo jis mokslininkus bei literatus, ir peštuką Vallą, ir talentingą blevyzgą Beccadellį-Panormitą; nejudėdamas, kaip kokia statula, klausęs Gianozzo Manetti žodžiais srūvant, nė nepastebėjęs, kad musė jam ant nosies atsitūpus; kartą išgydę jį keli Kvinto Kurcijaus puslapiai; su Cosimu Medici pasirašęs taiką, nes gavęs iš jo brangią dovaną — Tito Livijaus veikalą. Be ginklų ir karių vaikštinėjęs jis gatvėmis — tėvas neturįs bijoti savo vaikų. Bet kariuomenei ir prašmatniam dvarui išlaikyti, nepasotinamiems humanistams patenkinti, su kitais valdovais kariauti bei derėtis reikėjo pinigų. Taigi, sunkiais mokesčiais apdėdavo Alfonsas karų bei suiručių nuvargintąją savo karalystę, ir nei valdysenos pertvarkyti galėjo, nei pavainikiui savo sūnui Ferrantei sosto apdrausti. Tiesa, jam, kadaise savo globėjui, turėjo būti dėkingas popiežius K a l i k s t a s III (1455-58 m.), ir Eugenijus IV bei Nikalojus V buvo įteisėję Ferrantę. Ferrantei paliko Alfonsas Neapolio karalystę, broliui J o n u i (J u a n, C h u a n) — kitas savo žemes.

Alfonsui numirus (1458 m.), F e r r a n t ė s (Fernando,

Ferdinando) pasiuntiniai atvyko Romon prašyti Kaliksto, kad pripažintų jį Neapolio karalium. Bet popiežius atšovė, kad Ferrantė ne Alfonso sūnus esąs, o primestinis, ir kad todėl Neapolio karalystė turinti grįžti į savo siuzerėno, popiežiaus, rankas. Ką reiškė Kalikstui, kad išžabojo jis maištingus Neapolio baronus ir kad tuoj atsirado naujų pretendentų: Alfonso sūnėnas Karolius ir brolis Jonas (Juan, Chuan), Jonas Anjou, „karaliaus René" sūnus! Ką reiškė jam sumaningi Francesco Sforzos patarimai neduoti svetimšaliams progos kištis į Italijos reikalus! Popiežiui niežėjo investinti Neapolio karalyste mylimasis savo nepotas Don Pedro Luis Borgia. Nieko nepešęs, Kalikstas po pusantro mėnesio numirė, bet Ferrantė tik 1464 m. teįsiviešpatavo Neapoly.

Jis buvo vienas iš klastingiausių ir žiauriausių Italijos tironų. Nebuvę, anot Pilypo de Comines, žiauresnio, blogesnio ir rajesnio ištvirkėlio. Niekas negalėjęs atspėti, ką jis manąs ir kada pykstąs. Mandagiai vaišindamas žmones, prisiviliodavęs juos ir apgaudavęs. Pasikvietė vieną kartą baronus į puotą, liepė uždaryti vartus ir visus suėmė, o paskui nubaudė juos mirtimi, kuopomis, kad labiau įbaugintų tautą. Savo priešus laikydavo geležiniuose narvuose, bet sočiai maitindavo ir nesakydavo, kuo jie kalti ir kad nori juos nukankinti; prisimindamas, kad jie narvuose tupi ir nežino savo likimo, garsiai kvatodavo. Jų galvas liepdavo sūdyti ir susidarė tokių galvų muziejų, kur dažnai ateidavo pasilsėti. Tačiau karaliauti Ferrantė mokėjo. Dukart numalšino baronų sukilimą (1465 ir 1486 m.) ir panaikino jų galią; tapo absoliutiniu monarchu, kurį literatai dvariškiai su Dievu ir Saule lygino: credìamo un Dio in gloria, e un sol in ciel vidimo, e un re sopra la terra adoremo. Karaliaus dvaras, Reggia, „kur plevėsuoja vieno tikėjimo vėliava ir spinduliuoja vieno Dievo dieviškumas", rados „teisingumo šventovė" ir kultūros centras. Puošnūs dvariškiai elgėsi pagal sudėtingą, smulkmeniškai nusakytą etiketą; tarnai, cerimonimeisteriai, dvariškiai, gražios panelės žiūrėjo mažiausių karaliaus norų. Karalius pats valdė kraštą, tik savo ministerių — garsiojo humanisto Pontano, grafo Coppolos ir kitų — tepadedamas. Bet krašto gerovė, gera valdysena ir geri teismai mažai jam terūpėjo — tik pinigai, reikalingi valdovui, dvarui, humanistams ir užsienių politikai. Ferrantė, rašo Pilypas de Comines, „pinigų prireikus, niekuomet nesigailėdavo vargingos savo tautos.

Pats prekiavo visoj savo karalystėj; pavesdavo žmonėms saugoti bei auginti net savo kiaules, kad galėtų jis pelningiau jas pardavinėti, o už padvėsusias vertė mokėti".

Taigi, Ferrantė, kaip ir jo tėvas ir sūnus Alfonsas II, nereformavo savo valstybės, sąmoningai jos netvarkė. Tiesa, Neapolio karaliams buvo tai nepalyginti sunkiau, kaip kad Florencijos ar Milano valdovams, nebekalbant apie Veneciją. Dinastinių bei politinių karų ir nuolatinės karalių kovos su baronais laikais Neapoly kuone išnykusios buvo Hohenstaufenų valdžios tradicijos; antra vertus, negalėjo karaliai pasinaudoti ir miestų-respublikų tradicijomis, nes tokių Neapolio karalystėj nebuvo. Neapolio karaliui pirmiausia reikėjo nuveikti baronai, sustiprinti savo valdininkija ir gauti iš krašto kuodaugiausia pinigų, be kurių negalima buvo politikuoti. Visa tai ir darė, bet savaime suprantama, kad minėtomis sąlygomis valdysena negalėjo būti sveika. Nereikia užmiršti dar vieno dalyko. — Ne tik Neapoly, bet ir kitose Italijos valstybėse viską lėmė jų tarpusavio santykiai, užsienių politika. Pavainikio ir užkariautojo, Alfonso, pavainikis, Ferrantė atrodė amžininkams ne teisėtesnis valdovas, kaip Sforza ar Medici. Visų tų Italijos tironų valdžia tik jų galvotumu, jų virtù, tesirėmė. Jų valstybė buvo jų pačių kūrinys; bent niekas, nė jie patys, nežino, kurios tautos ir kokias jos tendencijas vykdė, kokia yra tos jų kuriamos naujo tipo valstybės forma ir kas yra „natūrali" jos teritorija. Nuolat nuo vidaus priešų gindamies, turėjo jie nuolat gintis ir nuo amžinų jų sąjungininkų bei kurstytojų — nuo kitų valdovų. Kasdien laukė, kad kaimynas užpuls jų valstybę, kad bažnyčioj, gatvėj ar rūmuose nudurs juos stulgiu koks karštakošis laisvės mylėtojas, koks priešų pasamdytasis niekšas, kad tarnas atneš užnuodytą valgį, kunigas bažnyčioj pateiks užnuodytą ostiją. Todėl ir buvo jie visi tokie klastingi ir žiaurūs; tiesa, neklastingesni ir nežiauresni už Liudviką XI, Richardą III, Fernandą Aragonietį, kuris pats gyrėsi 10 kartų Prancūzų karalių apgavęs. Visa tai buvo, deja — natūralus, naujosios valstybės ir naujo vadovaujančio valstybei sluoksnio kilimo reiškinys. Italijos evoliuciją padarė sudėtingesnę ir daug sunkesnę dinastinių bei monarchinių tradicijų ir nusistojusių valstybinių sienų stoka, reliatyviai nedidelių valstybių daugovė ir popiežiai.

Su jais Ferrantė čia kariaudavo, čia dėdavosi. Su Sikstu IV susijungęs, tarėsi jis užsikariausiąs Sieną, pasigrobsiąs Toskaną ir susilpninsiąs Florenciją, bet, kaip minėta (§ 94), pasidavė įkal-

bamas gudriajam Lorenzo ir su juo, Sikstą apgaudamas, susitaikino. Lorenzo įtikino Ferrantę, kad „jis, Italijos patronas, nieko nebepultų, bet visiems norėtų labo". Suprato Ferrantė, kad tiktai Lorenzo siūlomoji politinė programa tegali išgelbėti visą Italiją ir visas jos valstybes nuo svetimšalių ir vergijos. Kai Liudviko Mauro kviečiamas Karolius VIII buvo jau besiruošiąs žygiuoti Italijon, Ferrantė iš visų gyslų priešinosi beprotiškiems Milano valdovo planams; juoba, kad Liudvikas norėjo su Karoliaus bei popiežiaus Aleksandro VI pagelba sugriauti Ferrantės galią ir tuo būdu baigtinai įsiviešpatauti Milane: Liudvikas bijojo, kad Ferrantė neduos jam nusikratyti tikru Milano duku G. Galeazzu, o gal — ir pats pasigrobs dukatą. „Mes", rašė Ferrantė, „esame priversti ginkluotis; bet Bari dukas" (vad., Liudvikas Mauras) „turėtų pagalvoti, kas gali išeiti iš jo kurstomojo sambrūzdžio. Kas tokią audrą kelia, nebegalės jos nuraminti. Įsižiūrėk į praeitį ir pamatysi: kaskart, kai dėl Italijos nesandorų būdavo kviečiami jon ir ateidavo svetimšaliai, jie taip ją vergdavo ir tironizuodavo, kad jų pėdsakai ir dabar nėra dar išnykę". Ir dar vieną kartą, prieš mirdamas (1494 m.) — „Sinjoras Liudvikas tvirtina popiežiui..., kad, prancūzams atėjus, bus popiežius išvaduotas iš mūsų, Orsinių bei kitų baronų (jų žemes galėsiąs popiežius duoti savo sūnums) vergijos ir kad toliau valdys popiežiai savo valstybę su lazda rankoje. Tuo būdu prasidės gaisras visoj Italijoj. Pats Liudvikas su tuo sutinka, bet priduria, kad popiežius turi čia paniekinti Italijai gresiančius pavojus, nes, nuolatiniu drugiu nusikratyti norint, reikią mokėti kentėt tridienį... Bari dukas tvirtina, kad mes tik tesidedame ginkluojąsi ir prireikus šauksimės talkon Turkus. Mes esame pasiruošę gintis ir viską padaryti, nes kiti nebegerbia nei ištikimybės, nei tėvynės nei tikėjimo. Prisimenam, ką rašė popiežius Innocentijus, — Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo... Jei tik ateis prancūzai Italijon, tai visai ją sugriaus... Bus tada visiems galas (ruina universale), nors dabar ir atrodė, kad jis tik mums tegresia". Italų patrijotas, maža to — ir tikras pranašas pasidarė gudrusis karalius.

96

Martynas V (1417—1431), Eugenijus IV (1431—1447) ir Nikalojus V (1447—1455) atgaivino bažnytinį popiežių autoritetą. Konkordatais su valdovais pasisekė jiems išardyti sinodininkų partija. Baselio sinodas pats save paleido (1449. IV. 25), o paskutinysis antipopiežius, Feliksas V, išsižadėjo tiaros, buvo Nikalojus V paskirtas kardinolu ir 1451 m. numirė. Žinoma, reformatoriai ilgai dar tebekalbėjo apie sinodą, ir valdovai, prireikus, tebebaugindavo juo popiežius. Tūli teologai ir universitetai (ypačiai karštai Erfurto universitetas) tebegynė sinodininkų teoriją, bet jos laikai praėjo. Ir karšti reformos šalininkai ėmė abejoti, ar galės kada visuotinis sinodas, kuris nepajėgęs nė vieno moterų vienuolyno reformuoti, reformuoti die gantz cristenheit; laukė popiežiaus Bažnyčią reformuojant. Garsusis kanonų teisės žinovas ir kardinolas ispanas Juan (Chuan) Torquemada išleido 1450 m. savo „Summą prieš Bažnyčios priešus", kurie bedieviškai ir nesąžiningai puolą apaštališkojo sosto pirmenybę, aukščiausiąjį paties Dievo jam duotąjį autoritetą, kertinį krikščionių tikėjimo akmenį. Griovė novam et impiam assertionem de auctoritate concilii super papam ir kiti, taip antai, pamaldusis ir mokytasis kardinolas Capranica, Brescijos vyskupas venecijietis Piero del Monte, humanisto Guarino mokinys. Pats Kristus, rašė Capranica, įsteigęs sakramentus ir išrinkęs tarnus tiems sakramentams teikti; iš tų tarnų išsirinkęs jis tik vieną vikarą, šv. Petrą, kad jais ir visa Bažnyčia rūpintųsi. Petras ir jo įpėdiniai turį visą valdžią, reikalingą žmonėms išganyti, o iš jų, kaip iš galvos, einanti ta valdžia į kitus, į kūno narius. Taigi, norint išganytam būti, reikią klausyti popiežiaus. Vienas popiežius, aiškino tas mintis Piero del Monte, tegalįs (tiesiog ar per savo legatą) sušaukti visuotinį Bažnyčios sinodą; šiaip būsiąs jis ne Bažnyčios sinodas, bet paprastas žmonių susirinkimas, conciliabulum. Popiežius (vėl tiesiog ar netiesog) sinodui ir pirmininkaująs. Tiktai schizmai prasidėjus ir nebežinant, kas esąs tikrasis popiežius, tegalįs visuotinis sinodas dviejų „popiežių" ginčą spręsti. Bet su tikru popiežium sinodas ginčytis negalįs, nes popiežius niekeno neteistinas. Žinoma, jeigu popiežius imąs eretikauti, tai gera esą, kad jis pats dėl šventos romybės kreiptųsi į sinodą ir pasiteisintų, bet versti jo tai

daryti negalima, nes jis tik vienam Dievui teatsakąs. Jis — ganytojas, o sinodas — kaimenė. Iš jo gaunąs savo autoritetą ir valdžią sinodas; jis esąs aukščiau, nei sinodas ir Bažnyčia. Popiežius Pijus II 1460. I. 18 (bulė Execrabilis et pristinis) uždraudė visiems nepatenkintiems popiežiaus nutarimais apeliuoti visuotiniam susirinkimui, „kurio niekur nėra ir kuris nežinia ar bus dar kada", ir pasmerkė to nekanoniško ir Bažnyčiai kenksmingo papročio gynėjus.

Taigi, popiežiaus pirmenybės idėja paaiškėjo ir sustiprėjo. Bet, sinodininkus nuveikę, popiežiai užmiršo savo pažadus reformuoti Bažnyčią. Tiesa, reformuoti ji iš pagrindų buvo jau nebegalima, o šiek tiek popiežiai ją reformavo. Eugenijus IV mėgino sudrausminti bei sudorinti vienuolių ordinus ir kunigiją; Nikalojaus V įgalioti garsusis pamokslininkas minoritas Giovanni da Capistrano ir legatas kardinolas Nikalojus Kuesietis reformavo Vokietijos ir Niederlandų Bažnyčią. Pijus II (1458—1464 m.) projektavo kurijos reformą, nuo kurios ir visos Bažnyčios reforma priklausanti, a qua sicut ab exemplo et forma dependet ecclesiae reformatio, ir paskyrė tam reikalui apsvarstyti ypatingą komisiją. Nikalojus Kuesietis įteikė jam reformos planą. Sakėsi noris reformuoti Bažnyčią ir Povilas II (1464—1471 m.), net Sikstas IV (1471—1484 m.). Nieko ypatingo neišėjo iš visų tų gražių žodžių ir projektų, na, juk ir negalėjo išeiti.

Iš tikro, savo valdžią stiprindami, popiežiai priversti buvo elgtis labai atsargiai, paisyti vietinių Bažnyčių, Romos kunigų ir kardinolų nuotaikos bei norų. Ir negalima buvo ne tik kad stiprinti, bet ir saugoti tos valdžios atsisakant nuo visokių pajamų, kurios tvirkino bei žemino Bažnyčią ir be kurių negalėjo popiežiai nei jos reformuoti, nei popiežiauti. Antrasis bažnytinės popiežių valdžios ramstis buvo Romos valstybė ir išviso politinė jų galia. O čia reikėjo ne tik vis naujų pajamų ir visai nekrikščioniškų priemonių, bet ir be galo daug energijos; nebeliko tad laiko ir noro Bažnyčios reforma rūpintis.

Žinia kad politinė popiežių reikšmė Europai nustojo savo reikšmės. Kas gi iš to, kad Eugenijus IV 1433. V. 31 karūnavo imperatorium Sigismundą, o Nikalojus V 1452. III. 18 — Friedrichą III, paskutinį pačioj Romoj apsikarūnavusį imperatorių? Italai nieku laikė menkus didžiųjų Hohenstaufenų įpėdinius, Friedrichą III imperatorišku stabu vadino; prancūzai Vokietijos valdo-

vus niekino; tik bailusis Nikalojus V prisibijojo su 2.000 palydovų atvykusio Friedricho. Nebeverta, rodos, tokiems imperatoriams savo pirmenybė rodyti, o ir su jais derėjosi popiežiai dėl bažnytinių savo teisių! Neišsižadėjo kurija politinės savo pirmenybės idėjos, bet nebebuvo tos pirmenybės objekto — imperatoriaus valdžios — ir ji savaime tuščiu žodžiu virto. Nebeklausė popiežių ir kiti valdovai.

Kadaise popiežiai vadovavo kryžiaus karams su Kristaus priešais. Dabar tie priešai nebesigynė nuo krikščionių Europos, bet patys ją puolė. Iš paskutiniųjų kovėsi su Osmanais Konstantinopolio Palaiologai, šaukėsi talkon vakariečius ir popiežius, net savo tikėjimo išsižadėjo; kovėsi ir žuvo Europos sargybą einą slavai, vengrai, albanai. Europos valdovai suprato, kad kovoti su Osmanais yra švenčiausia jų pareiga, bet nebegalėjo naminiais karais ir valstybiniu darbu nusikratyti; šiaipjau krikščionys laukė vado, žiūrėjo į popiežių. Ir popiežiai savo pareigą suprato — mėgino suvienyti Europos valdovus karui su netikėliais. Tik visų tų mėginimų vaisiai aiškiai parodė, kaip nusmukus buvo politinė jų galia.

Eugenijus IV viešai pripažino save bejėgį esant ir ragino arkivyskupus, vyskupus bei abatus aukoti dešimtinę karui su Turkais; pats penktąją dalį kurijos pajamų paaukojo (1443 m.). Jo legatas kardinolas Cesarini žuvo Varnos kautynėse (1444. XI. 10). Taikingasis Nikalojus V palaimino Vengrų didvyrio Jono Hunyady, krikščionybės skydo, kovą su Osmanais ir net perpus nuleido vengrams kryžiuočiams 1450 m. jubiliejaus proga duodamosios indulgencijos kainą. Padėdinėjo jis ir Skanderbegui bei kitiems Kristaus kovotojams, skatino Europos valdovus padėti Kipro karaliui; žadėjo padėti Graikams, kad tik laikysiąsi Florencijoj paskelbtosios unijos; 1452 m. nusiuntė Konstantinopolin savo legatą kardinolą Izidorių, buvusį Kijevo metropolitą. Osmanams Konstantinopolį paėmus, Nikalojus išleido bulę (1453. IX. 30), kuria įsakė rinkti pinigų ir ruošti kryžiaus karą su „antikristo pirmtakūnu“ sultonu Muhammedu. Pavojus dabar grėsė ir Italijai. Bet net Italijoj šventojo tėvo žodžiai be atbalsio nutilo.

Tikrai užsidegė kryžiaus žygio idėja naujasis popiežius, 77 m. senis Kalikstas III (1455—1458 m.). Tai buvo ispanas Alonso Borja (Borcha, Alfonsas Borgïa, Bordžia); gal būt, amžina ispanų kova su maurais, esmine ispanų tautos žyme

tapusi, ir įkvėpė jam neapykantą turkams. Tik ką išrinktas, viešai ir iškilmingai jis įsižadėjo. — Aš, popiežius Kalikstas III, pasižadu ir įsižadu Šv. Trejybei, Tėvui, Sūnui ir Šv. Dvasiai, Panelei Švenčiausiai Dievo motinai, šv. apaštalams Petrui ir Povilui ir visoms dangaus kariuomenėms. Visa, ką tik galiu, padarysiu, net savo kraują atiduosiu, pasistengsiu, savo garbingųjų brolių patariamas, kad būtų atkariautas Konstantinopolis, kurį, Dievui nuodėmingą žmoniją baudžiant, užkariavo ir sugriovė nukryžiuoto Išganytojo priešas, velnio sūnus Muhammedas, Turkų karalius, ir kad būtų išvaduoti vergijos kančias kenčią krikščionys, ir kad rytuose įsigalėtų tikrasis tikėjimas, o velniška prakeiktojo bei neištikimo Muhammedo sekta būtų išnaikinta. Deja, ten tikėjimo tiesa kuone užgeso! O kad užmiršiu tave, Jeruzale, tai težūnie visos mano teisės" (popiežius buvo didelis kanonų teisės žinovas), „tebūnie man atimtas žadas, kad užmiršiu tave, Jeruzale, kad nebedarysiu tavęs savo džiaugsmų pradžia".

Iš tiesų, visas pasidavė jis kryžiaus žygiui; išleido 1455. V. 15 naują bulę, kuria žadėjo indulgencijas būsimiems kariams su Turkais, įsakė naują dešimtinę ir liepė kryžiuočiams susirinkti 1456. III. 1; nusiuntė Vengrijon, Lenkijon, Vokietijon, Prancūzijon, Anglijon savo legatus ir visur — pasiuntinius bei pamokslininkus; ėmė pats statydinti laivyną. Kalikstas ruošėsi padidinti tą laivyną Neapolio karaliaus Alfonso laivynu ir pulti Turkus jūroje; tuo tarpu Burgundijos dukas Pilypas Gerasis turėjo vadovauti kryžiuočių kariuomenei ir su Vengrijos, Albanijos ir kitų pagelbiniais pulkais įsibrauti Turkijon. Tačiau nepasisekė popiežiui įkūnyti milžiniško savo plano. Visas Burgundijos duko triūsas triukšmingu pokyliu pasibaigė; kiti valdovai, net Venecija dalyvauti žygyje atsisakė, o Alfonsas Aragonietis jam iš pasalų net priešinosi ir kryžiaus karui renkamus pinigus vartojo itališkajai savo politikai. Popiežius prašė pagelbos, bet niekas nekreipė dėmesio į jo žodžius; grasino — niekas nebijojo. Išplaukė iš Ostijos kardinolo Scarampo vadovaujamasis laivynas, sumušė turkus ties Metelino, apiplėšė kelias Archipelago salas ir... grįžo. Labiau paguodė popiežių, kad Jonas Hunyady baisiai sutriuškino Beogradą užpuolusius turkus (1456. VII. 22). Kalikstas tarėsi greit patį Konstantinopolį sultonui atimsiąs, bet perdėjo krikščionys Vengrų didvyrio pergalės reikšmę, ir pats jis po trijų mėnesių numirė. Europos valdovų ta pergalė nepavertė kryžiuočiais; negalėjo tad popiežius daug padėti ir kitam didvy-

riui, „Kristaus atletui“ Skanderbegui, Albanijos kunigaikščiui, kurį paskyrė vyriausiu kurijos kapitanu karui su turkais (1457. XII). Jis šaukė Romon visų valdovų įgaliotinius, tikėjosi sutarsiąs su jais naują kryžiaus žygio planą. Bet tik 1458. III teatvažiavo keli atstovai ir tepradėjo tartis. Popiežius buvo jau mirtinai susirgęs, 1458. VIII. 6 numirė.

Kalikstо III projektą atgaivino jo įpėdinis Pijus II (1458—1464 m., Enea Silvïo Piccolomini). Gražiausia lotynų kalba parašytąja bule (1458. X. 13) pakvietė jis Europos valdovus Mantovos miestan aptarti kryžiaus karo su „netikrojo pranašo Muhammedo“ sekėjais, su „kraugėriškomis nuodingojo slibino miniomis“. Dievas iškėlęs jį, Pijų, aukštyn, į popiežių sostą, kad jis išgelbėtų žemę nuo šitos nelaimės. Pats jis norėjo tam kongresui pirmininkauti; kad ir sunkiai jau sirgdamas, atvyko su kardinolais Mantovon (1459. V. 27), bet — išskyrus su juo atvažiavusius, jo pakelėje aplankytųjų miestų atstovus, nerado čia nei valdovų, nei pasiuntinių: valdovai ir miestai tyčia pavėlavo atsiųsti savo įgaliotinius. Mat, nelabai gerbta popiežiaus autoritetas ir dar mažiau norėta su Turkais kariuti; vienų siekta savo tikslų, kitų, be to, ir popiežiaus politika būta nepatenkintų. Imperatorius Friedrichas troško pasigrobti Vengriją, kuri buvo priešakinis kovotojas su Turkija; Venecija ir Florencija tikėjosi geruoju išsirūpinsiančios iš Turkų taiką bei prekybinių privilegijų; jiedvi ir Milanas bijojo Ferrantės, kurį Pijus pripažino Neapolio karalium; Prancūzija pyko ant popiežiaus, kad jis tuo ją nuskriaudęs — paniekinęs karaliaus René teisę, ir bijojo karo su Anglija; niekas nenorėjo mokėti pinigų karui ruošti ir kariauti. Derantis, daug reikėjo Pijui ir kantrumo, ir gudrumo. Gražią kalbą jis pasakė pirmame ir vieninteliame bendrame kongreso posėdyje (1459. IX. 26). Aprašė šventosios žemės nelaimes, liūdną Konstantinopolio likimą ir turkų žiaurumą. Tvirtino, kad jie norį visą Europą užsikariauti ir išnaikinti Kristaus mokslą. Priminė krikščionybės didvyrius — Gottfriedą, Bohemundą, Tankrėdą, didįjį popiežių Urbaną II, visų Clermont'e susirinkusiųjų atsakymą į jo raginančius Jeruzalę išvaduoti žodžius — šauksmą „To Dievas nori!“ Sakėsi, kad pats dalyvautų naujame žygyje, jeigu būtų jaunesnis ir sveikesnis (čia net Vergilijų pacitavo). Tačiau niekas nesušuko „Dievas to nori“. Po ilgų ir sunkių derybų popiežius savo bulėj išdėstė nedidelius jų vaisius (1460. I. 14). Nutarta paskelbti trejų metų karas su

Turkais ir negaištant rinkti tam karui pinigų; kas pakariausiąs bent aštuonis mėn., gausiąs nuodėmių atleidimą.

Bet nelengva rados ir tas planas įvykdyti. Beveik visi pasyviai tam priešinosi, nors tuo tarpu Turkai užkariavo graikų Morėją, Sinopo ir Trapezundo valstybes ir tebesiruošė pulti Europos valdovų žemes. Čia atėjo nusiminusiam popiežiui keistoka mintis. Parašė jis (1462 m.) laišką, tikrą traktatą, pačiam sultonui; įrodinėjo, kad islamas vistiek negalįs nuveikti krikščionybės, lygino tikrąjį, krikščionių, tikėjimą su islamu ir ragino sultoną krikštytis. „Kad pasikrikštysi", rašė popiežius, „tai visoj žemėj nebebus valdovo, kuris pralenktų tave šlove ar prilygtų tau galia. Mes pavadinsime tave tada Graikijos ir Rytų imperatorium, ir visa, ką esi dabar pasiėmęs smurtu ir turi neteisėtai, teisėtai valdysi. Tavo pagelbos prašysime prieš visus, kurie savinasi Romos Bažnyčios teises ir savo ragais bado savo motiną. Mūsų pirmtakūnai Steponas, Hadrïanas ir Leonas kreipėsi pagelbos į Pippiną bei Karolių Didįjį ir, Graikams atėmę, jiems atidavė imperatoriaus valdžią. Taip ir mes, Bažnyčią puolant, kreiptumės į tave ir gerai atsilygintume tau už tavo gerą darbą. Kokia taika tada visur būtų! Būtų grįžęs Augusto aukso amžius, poetų išgarsintas! Kad susidėtum su mumis, tai netrukus visi Rytai pasiduotų Kristui. Tik vienas žmogus tegali duoti taiką visai žemei; tas žmogus — tu!".

Sultonas 1462 m. atėmė Genovai Lesboso salą, pasiglemžė Chïosą bei Naksosą ir 1463 m. — Bosniją; 1462. XI jo kariuomenė apiplėšė Venecijiečių Lepanto apylinkes, o 1463 m. pavasarį atėmė jiems Argosą. Net Venecijiečiai ėmė kalbėti apie karą ir remti popiežių; o popiežius vilties nenustojo. „Kai atėjo Mums galvon mintis", rašė jis savo „Komentaruose", „sušaukti susirinkimą, tai Mantova mokė Mus, kad to plano tuščio būta. Kai siuntinėdavom savo įgaliotinius karalių talkon šaukti, būdavo tie pasiuntiniai pajuokiami. Kai kunigiją dešimtine apdėdavom, apeliuodavo ji būsimam sinodui... Dabar tik vieną priemonę tematome, gal — paskutinę. Burgundijos dukas Pilypas Konstantinopolio užkariaujamais metais iškilmingai įsižadėjo pats žygiuoti prieš Turkus, jeigu tik vadovaus žygiui koks galingas valdovas. Iki šiol tokio valdovo neatsirado. Taigi, Mes patys, nors paseno mūsų kūnas ir serga, norime imtis karo dėl katalikų tikėjimo, žygiuoti į rytus ir pašaukti Burgundijos duką mus lydėti. Kad Kristaus vietininkas, kuris yra di-

desnis už karalių ir imperatorių, žygiuoja karan, tai nebegali likti namie savo įžodžio pašauktasis Burgundijos dukas... Atsiras savanorių Anglijoj, Vokietijoj ir Ispanijoj; sukils, tiek Europoj — tiek Azijoj, tie, kam grasina Turkai. Kas gi atsisakys padėti, kai Romos vyskupas savo kūną aukoja?... Tikimės, kad šito mūsų nutarimo skelbimas, kaip koks smarkus graiusmas, pažadins tautas iš miego ir uždegs tikinčiųjų širdis tikėjimo ginti".

Deja, apsiriko popiežius: žmonės gražių žodžių griausmu nebelaikė. Bet naujos Turkų pergalės padarė valdovus, net pačią Veneciją, palankesnius kiek popiežiaus pasiūlymams. Popiežius 1463. X sudarė sąjungą su Burgundijos duku ir Venecija — susitarė su jais trejus metus kariauti su Turkais. Dukas pasižadėjo 1464. V atvykti su kariuomene Italijon, popiežius — pats su juo į rytus žygiuoti; Venecija turėjo atsiųsti Anconon laivyną, be to, pasirašė ji sąjungos sutartį su Vengrija. Bet nepavyko kitų valdovų prisitraukti. Veltui prašė Pijus Francesco Sforzą tapti naujo kryžiaus žygio Tankrėdu — Sforza nenorėjęs būti savo tėvynės Decijus. Florencija prisibijojo Venecijos įsigalint, ir Cosimo nuomone popiežius persenas buvęs tokių jaunikaičio žygdarbių imtis. Liudvikas XI gavo iš popiežiaus pašventintą kardą ir... ėmė atkalbinėti Burgundijos duką nuo žygio. Vokiečiai reikalingesniu dalyku laikė Bažnyčios reformą *in capite et in membris*. Tik drąsusis *Skanderbegas* ir Vengrų karalius *Motiejus Korvinas* buvo jau pradėję kariauti su Turkais.

Popiežius savo pažadą ištesėjo: 1464. VII. 19 vos begyvas atvyko Anconon. Daug čia buvo visokių kryžiuočių, ypačiai prancūzų ir ispanų, bet daugumas — be vadų, be ginklų, be maisto. Popiežius priverstas buvo įgalioti kardinolus duoti tiems nelaimingiesiems nuodėmių atleidimą ir pasiųsti juos namo. Uoste bangos sūpavo 4—6 popiežiaus galėras. Trūko butų, duonos, vandens; rugpiūčio pradžioj prasidėjo maras. Tik rugpiūčio 11 d. teatplaukė Anconon du Venecijos laivai kryžiuočių Dalmatijon gabenti. Kitą dieną mirštančiam popiežiui pranešė, kad artinasi Venecijos laivynas. Jis liepė prinešti save prie lango, liūdnai pažiūrėjo į uostan įplaukiančius laivus, atsiduso: „Iki šios dienos trūko man laivyno, dabar laivynui truks manęs". Jis užgeso rugpiūčio 15 d.

Seniai jau užgesęs buvo religinis Europos patrijotizmas. Jos valdovams neberūpėjo vis toliau ir toliau plėsti krikščionių tikė-

jimo-kultūros. Europos ekspansija sustojo, ir visa kultūros energija, taip sakant, pakrypo vidun į tvarkymosi darbą. O tas kultūros tvarkymasis buvo ir jos diferencijavimasis, atseit, Europa susiskaidė atskiromis savarankiškomis valstybėmis, kurios individualėjo ir tapo organiškais vienetais. Politinei Viduramžių vienovei, ideališkai-abstraktiškai, išnykus, kultūra kūrėsi naują organiškesnę nepastovios daugio valstybių pusiausvyros vienovę. Ši nauja vienovės forma, savaime suprantama, sunkino kiekvieną bendrą valdovų darbą, trukdė jiems išvien ginti Europą nuo muslimų ir nebegalimą darė Europos ekspansiją. Tik Bažnyčioj, popiežiams sinodus nuveikus, teišliko senoji vienovės forma. Bet tautos ir valdovai arba vis labiau siaurindavo Bažnyčios veiklos sferą ir, kultūrą kurdami, nuo Bažnyčios atsiskirdavo, arba, kaip kad vokiečiai, stengėsi ir Bažnyčią reformuoti naujų kultūros tendencijų linkme. Antra vertus, pati Bažnyčia buvo ir valstybė, kurios branduolį sudarė popiežių valstybė Italijoj; negalėjo tad popiežiai nesivadovauti naujais kultūros uždaviniais, politikuoti Grigaliaus VII įpėdžiui.

Enea Silvio Piccolomini atstovavo naujai pasaulininkų kultūrai, vadinamajam renesansui (§ 85). Bet gražus lengvabūdis literatas ir žavingasis žmogus pasidarė pirma diplomatas, paskui — kunigas, vyskupas, kardinolas, popiežius. Gal būt, ir pats jis nepastebėjo, kaip, kunigaudamas bei vyskupaudamas, atsivertė, bet, Augustino pavyzdžiu, parašė savo R e t r a c t a t i o n e s, net ne vieną kartą. Gėda jam buvo prisiminti nuodėmingas savo gyvenimas, savo veikalai ir — kaip imperatoriaus Sigismundo prašomas, jo vardu rašė meilės laiškus. Tapo tikrai pamaldžiu ir doru popiežium. Vergilijaus Aeneą (Enėją) galvoj turėdamas, išsirinko sau Pijaus vardą, bet norėjo būti tikrai p i u s, pamaldus; rašė: „užmirškite Enėją, pažinkite Pijų; pirmąjį, pagonišką vardą davė naujagimiui tėvai, antrąjį, krikščionišką, apaštalavimui išsirinkome“. Kunigu dar nebūdamas, jis, kaip ir visi humanistai, be galo troško garbės ir šlovės. Bet neteisingai kaltina Pijų kai kurie mokslininkai tuo, kad visi jo mėginimai kryžiaus žygį suruošti tebuvę tik humanistų garbėtroškos reiškiniai. Čia kitas dalykas svarbus ir būdingas. — Pijus pačia savo prigimtimi buvo literatas; kaipo literatas, kaipo didingos Romėnų ir popiežių imperijos gerbėjas užsidegė jis įspūdinga karo su Osmanais idėja. Tai idėjai paaukojo ir savo gyvybę, ir net popiežių valstybės reikalus. Pats jautė, kad kryžiaus žygis tai valstybei greičiau kenks-

mingas: Mantovoj sakė — „Mes labiau vertiname tikėjimo gynimą, nei kad Šv. Petro tėvonystę". Bet kaip tik tai ir rodo, kad Pijus II atstovavo čia senai Viduramžių pasaulėžiūrai, nebesutinkančiai ir su XV amžiaus dvasia, ir su pačių popiežių, paties Pijaus II politika. Jo skelbiamoji ir tiek karštai vykdomoji idėja buvo nebegyva, kėlė aikštėn popiežių ideologijos antinomiją. Gudrusis Cosimo Medici pajuokė senį popiežių pasiėmusį jaunikaičio darbą. Tikrovėje — jaunos dvasios popiežius politikavo žilo senio politiką.

Žinoma, Pijaus įpėdiniai negalėjo atsisakyti nuo plano kariauti su Turkais, juo labiau, kad Turkai greit įsiviešpatavo Viduržemių jūroj ir sausuma priėjo Adriatiką. Bet iš esmės Poviliui II (1464-71 m.), Sikstui IV (1471-84), Innocentijui VIII (1487—1492) ir Aleksandrui VI (1492—1503) karas su Turkais buvo antraeilis dalykas ir visai ne kryžiaus karas. Innocentijus VIII davė kardinolo kepurę didžiajam jonininkų magistrui Petrui d'Aubusson; bet ne už tai, kad jis drąsiai gynė Rodoso salą nuo Turkų. Mat, 1482 m. pasidavė magistro globon jaunis Muhammedo II sūnus Džėmas, kuris buvo pralaimėjęs karą dėl sosto su savo broliu sultonu Bajazidu. Petras d'Aubusson susitarė su Bajazidu už tam tikrą kasmetinę pensiją (35.000 dukatų) saugoti ir prižiūrėti Džėmą, o 1489 m. atidavė Džėmą popiežiui. Innocentijus liepė savo kardinolams iškilmingai sutikti princą, pats priėmė jį, kaip kokį krikščionių valdovą, ir įkurdino jį savo rūmuose, Vatikane. Nuo to laiko popiežiai kasmet gaudavo iš Bajazido po 40.000 dukatų ir saugojo savo rūmuose turkų karalaitį. Vatikane, ant sosto sėdėdamas, priimdavo Džėmas lankančius jį turkus. Suvaidino Džėmas tam tikrą vaidmenį ir Aleksandro VI politikoj. — Karoliui VIII įsibrovus Italijon (1494. IX), Neapolio karalius Alfonsas II ir Aleksandras VI ėmė siuntinėti pasiuntinius ir laiškus Bajazidui; rašė, kad Karolius VIII norįs atimti popiežiui Džėmą ir, Romą bei Neapolį užkariavęs, užpulti Bajazidą, nuversti, o ant sosto pasodinti Džėmą. Popiežius norėjo parduoti Džėmą pačiam sultonui ir prašė, kad sultonas padėtų jam kariauti su Karolium.

97

Taigi, politinei Viduramžių Europos santvarkai bei ideologijai smunkant, politikai nuo religijos atsiskiriant, smuko ir politinė popiežių reikšmė visai Europai, didžioji jų politika. Pati

kultūros evoliucija vertė popiežius apsiriboti bažnytine, grynai religine veikla. Bažnytinė jų reikšmė XV amžiuje, kaip minėta, padidėjo, bet priklausė politinės jų galios, konkrečiai — Romos valstybės. Norint efektyviai Bažnyčiai pirmininkauti, reikėjo jiems Italijoj įsigalėti, tapti tikrais savo valstybės valdovais ir valdovais ne silpnesniais už Neapolio karalius, Milano dukus ar Florenciją. Tai įvėlė popiežius į sudėtingą Italijos valdovų politiką ir į jų santykius su Vokietija, Prancūzija bei Ispanija; o čia turėjo jie vadovautis nebe religiniais - ideologiniais, bet visai praktiniais sumetimais: religinė ideologija blaivios praktikos priemone virto.

Romos valstybė sutvarkyti buvo kur kas sunkiau, nei sukurti nauja. Romos miestas išsena turėjo savivaldybę ir dažnai tapdavo laisva komuna. Bet nebuvo Romoj nei pramonės, nei prekybos; todėl nepasisekė komunai ilgam įsigalėti ir apginti savo laisvės nuo didžiūnų ir nuo popiežių. Martynas V — p a t e r p a t r i a e, t e m p o r u m s u o r u m f e l i c i t a s — atstatydino kiek apirusią Romą, sudraudė plėšikus bei plėšikaujančius baronus ir įsakė surašyti Romos miesto teises bei privilegijas; tačiau Romos savarankiškumas pavirto popiežiaus prižiūrimąja savivaldybe. Neužmiršo dėlto Romėnai savo laisvės — sukilo 1434 m. prieš Eugenijų IV ir pasiskelbė respubliką, išsirinko S e p t e m G u b e r n a t o r e s l i b e r t a t i s R o m a n o r u m S e n a t o r i s o f f i c i u m e x e r c e n t e s. Tik žiaurusis „Aleksandrijos patrïarchas“ V i t e l l e s c h i ir griežtasis kardinolas S c a r a m p o (§ 84) teatgaivino popiežiaus valdžią. Bet ir po to nenustojo grėsęs popiežių valdžiai Romos respublikos šmėkla. Eugenijui IV numirus, S t e p o n a s P o r c a r o karštai siūlė miesto Tarybai pareikalauti iš naujojo popiežiaus, kad pripažintų Romos teises. Didelė gėda esanti, kad Scipijonų palikuonys pasidarę kunigų vergais! Jis buvo humanistų auklėtinis ir draugas, didelis senųjų Romėnų respublikos ir respublikoniškos jų dorybės gerbėjas; net pakeitė savo pavardę — ėmė vadinti save nebe Porcaro, bet Porcijumi — ir sakėsi Porcijų Katonų palikuonis esąs. Naujasis popiežius, Nikalojus V, irgi buvo humanistas, globojo ir kadai kitkart popiežių valdžią puolusį Lorenzo Vallą, ir Porcaro; nors pagaliau ir išsiuntė šį karštąjį respublikoną Bolognon. Nenurimo betgi Porcaro, sumanė išvaduoti Romą iš kunigų valdžios, atimti popiežiui pasaulinę valdžią, grąžinti tautai senąją jos laisvę. Slapta grįžo jis Romon, paruošė

sukilimą, bet buvo susektas, suimtas ir pakartas (1453. I. 9). Bailus Nikalojus V, be abejo, perdėjo Porcaro sukilimo reikšmę. Po kelerių metų, Pijaus II laikais, sunku rados beatskirti respublikonai nuo plėšikų. Bet šviesuolių, humanistų, tarpe respublikoniškosios idėjos tebegyvavo. Nenuostabu, kad Povilas II išsigando Pomponijaus Laeto, Platinos ir kitų „Romos Akademijos“ narių, liepė juos suimti ir kankinant kamantinėti, ar nenorėję jie jo nuversti ir nužudyti. Nepalyginti pavojingesni popiežių valdžiai buvo anarchiniai Romos elementai ir savavališki baronai.

O tie baronai — Colonnos, Orsini, Savelli, Vicò — valdė savo žemes Romos valstybėj, kaip visai savaimingi valdovai, skyrė teisėjus, notarus bei kitus valdininkus, turėjo savo kariuomenę, kai kurie net savo pinigus kaldino, dėdavosi su Neapolio karalium prieš popiežių ir su popiežium prieš Neapolio karalių (§ 95). Popiežiai turėjo nuolat su jais kovoti. Nuveikė juos, išnaikino Vicò giminę „patrïarchas“ Vitelleschi (1435 m., § 84). Kaliksto III laikais įsigalėjo Anguillaros grafas Eversus Orsini. Susidėjęs su Colonnomis ir Savelliais, rėmė jis Pijaus II valdžios priešus ir pačioj Romoj, ir Romos Kampanijoj, ir Neapolio karalystėj. Tik 1461 m. popiežiaus karvedys Urbino grafas (vėliau dukas) Federigo da Montefeltre tesugriovė Savellių galią; tik grafui Eversui numirus (1464 m.), tepasisekė popiežiui Povilui II įsiviešpatauti Kampanijoj.

Visai nominali tapo popiežių valdžia Anconos Markoj, Emilijoj ir Romagnoj; visai savarankiškos — Bolognos, Fermo, Ascoli respublikos ir Ferraros (Este), Urbino, Imolos, Rimini (Malatestos), Faenzos, Forlì sinjorijos. Ypačiai sunki buvo kova su Riminio tironu Gismondo (Sigismundu) Malatesta, pavainikiu Pandolfo Malatestos sūnumi. Tikras, Macchïavellio prasme — pavyzdingas, tironas, Gismondo Malatesta net italus stebino savo žiaurumu ir klastingumu. Vieną savo žmoną nužudė, kitas išvijo, bet karštai ir švelniai mylėjo „dieviškąją“ Izottą. Ją dainavo eilėraščiais, nes buvo poetas, filosofas ir mokslininkas, o tuos meilės eilėraščius liepė paaiškinti gražiomis simboliškomis statulomis, kuriomis, kaip ir savo paties bei Izottos inicijalais, pagražino savo perstatytoją ir, tarytum, apipagonintoją Šv. Pranciškaus bažnyčią. Gražus, kamėjos veido, bet velnio dvasios tironas globojo menininkus, literatus, poetus. „Nekentė jis kunigų“, skundžiasi Pijus II, „netikėjo amžinuoju gyvenimu

ir sakė sielas drauge su kūnu mirštant". Pajuokdavo Bažnyčios apeigas; kartą liepęs įpilti į bažnyčioj stovinčias šv. vandens talpyklas rašalo ir juokęsis matydamas, kaip pamaldūs žmonės patys save maliavoja. Doros taisyklių, žinoma, nepripažino, filium suum Robertum cognoscore tentavit. Pijus II 1460 m. jį ekskomunikavo ir „atėmė" jam valdžią. Bet Malatesta tvirtino, kad ekskomunikuotiesiems vynas tebęsąs skanus, ir — ties Castell Lione sutriuškino popiežiaus kariuomenę (1461. VII. 2). Romos valstybę beplėšiąs kondottieris Piccinino atsiuntė Malatestai pagelbinius pulkus, Venecija slaptai jį rėmė ir siundė popiežium. Pijus liepė padaryti Malatestos statulą, nepaprastai į jį panašią, prikalti užrašą: „Štai Sigismondo Malatesta, išdavikų karalius, Dievo ir žmonių priešas, šventosios kardinolų kolegijos nutarimu nuteistas būti sudegintas", ir viešai tą statulą sudeginti, o karą su gyvuoju Malatesta pavedė Federigui da Montefeltre. Jis nugalėjo Bažnyčios ir popiežiaus priešą: tik Rimini miestas beliko išsižadėjusiam savo erezijų tironui, jo broliui — tik Cesena.

Blogiausia buvo, kad, tironus naikindami, popiežiai patys kūrė naujus, ir tie naujieji įveldavo juos į karus su kitomis Italijos valstybėmis. Turiu čia galvoj popiežių nepotus, „sūnėnus" (dažnai ir sūnus), Romos valstybei būdingiausią faktą. — Iš tikro, apyseniai, net seni popiežiai, dažniausiai neromėnai, turėjo valdyti maištingą miestą ir apirusią, baronų bei tironų pilną valstybę; negalėjo pasitikėti nei kardinolais, nei kita kuria didžiūnų gimine. Nenuostabu, kad mėgino pasiremti savo giminaičiais — skirdavo juos kardinolais ir atsakingais valdininkais, apdovanodavo juos žemėmis ir feodais. Tuo stiprindavo popiežiai savo valdžią ir pačią valstybę, kuriai trūko nusistojusių įstaigų, dinastijos ir pastovaus vadovaujančio sluoksnio. Romos valstybėj popiežių nepotizmas, tam tikra prasme, atstovavo dinastijai; ir valstybiniai sumetimai, gal būt, svėrė, apskritai imant, daugiau, nei perdidelė meilė savo sūnums ir giminaičiams, kuria pasižymėjo Kalikstas III, Sikstas IV, Innocentijus VIII. Tačiau, kad ir buvo priemonė valstybei aptvarkyti, nepotizmas rados betgi valstybei kenksmingas, tapo naujų pilietinių karų ir suiručių šaltiniu. Nepotas tesirėmė tiktai juo besiremiančiu popiežium, stengėsi iš anksto apsidrausti nuo naujo popiežiaus, sustiprinti ir savo paties galią. Greit jis tapo nauju vasaliniu popiežiaus valdovu ir kovoj su kitais valdovais-didžiūnais, popiežių savo labui politikuoti

versdamas, didino ir stiprino savo valstybę. Popiežiui numirus, jis, žinoma, nenorėjo išsižadėti įsigytosios valstybės; intrygomis, pinigais, kur galima, ir prievarta siekė, kad kardinolai išrinktų popiežium jo papirktąjį arba bent palankų kandidatą. Naują popiežių išrinkus, gynėsi kaip įmanydamas nuo savo paties nuskriaustųjų didžiūnų, prireikus kovojo ir su pačiu popiežium.

Colonnų giminės popiežiui Martynui V nepotų dar nereikėjo — užteko jam pačių Colonnų. Eugenijus IV kovoj su jais rėmėsi Orsiniais, bet 1434 m. priverstas buvo bėgti iš Romos ir tik 1443 m. tegrįžo į Vitelleschio bei Scarampo sudraustąjį miestą. Taikingasis Nikalojus V nepotizmu nekaltas. Jo įpėdinis, Kalikstas III iškėlė savo nepotus: Liudviką (Luis del Mila) ir Rodrigą (Rodrigo Lancol) Borgijas paskyrė kardinolais, Rodrigo brolį Petrą (Don Pedro Luis Borgia) — Romos prefektu ir Spoleto duku. Apie juos susispietė daug Romon atvykusių „katalanų"' (ispanų). Bemanąs buvo Kalikstas įgyti Petrui Borgia ir Neapolį: 1458 m. davė jam Benevento ir Terracinos vikarijatą, Alfonsui Aragoniečiui numirus, atsisakė pripažinti Neapolio karalium Ferrantę. Borgijos pasigriebė visą valdžią Romoj; Colonnos su jais susidėjo, bet Orsiniai jiems priešinosi. Kalikstui susirgus, Orsiniai sukilo prieš „katalanus", ir pats Petras Borgia vos vos bepaspruko iš jų nagų. Karo su Turkais rūpesčiai nesutrukdė ir Pijui II rūpintis savo nepotais. Antonijus pasidarė didysis Neapolio karalystės teisėjas, Amalfi dukas, Celano grafas ir mergautinės Ferrantės dukters vyras. Neužmiršo Pijus ir kitų savo nepotų, net savo tėvyniečių sieniečių. Bet meile nepotams prašoko visus savo pirmtakūnus Sikstas IV. Nepotizmas buvo jo politikos akstinas. Du — Pietro Rïarïo ir Giulïano della Rovere — paskyrė Sikstas, savo pažadus laužydamas, kardinolais, Lïonardo della Rovere — Romos prefektu, be to suvesdino pastarąjį su princese Leonora Aragoniete. Galingiausias Siksto nepotas buvo Girolamo Rïarïo, Pietro brolis, Imolos ir Forlì sinjoras, klastingasis Medičių priešas (§ 94). Tarėsi Girolamo su popiežiaus pagelba įsiviešpatausiąs visoj Romagnoj. Susidėję su Orsiniais, Sikstas ir Girolamo nuveikė Colonnas; po Siksto galvos Girolamo su Orsiniais mėgino net pasigrobti valdžią Romoj; drąsioji Girolamo žmona, Kotryna Sforza, neilgam užėmė patį Castel Sant Angelo; bet šįkart laimėjo kovą

Colonnos. Jiems palankus rados ir naujasis popiežius Innocentijus VIII; tiesa, po dvejų metų persimetė popiežius Orsinių pusėn ir suvesdino savo sūnų Franceschetto Cibò su Lorenzo il Magnifico ir Claricės Orsini dukteria (§ 94). Franceschetto Cibo visai menkas žmogus buvo: popiežiui - tėvui numirus, tuoj pardavė savo Cervetri ir Anguillaros grafystę Virginijui Orsini. Tuo metu vėl iškilo Borgijų klanas — popiežius Aleksandras VI (1492 — 1503) ir jo sūnūs, iš jų Cesare Borgïa, garsiausias nepotas.

Pirmiausia nepotai ir darė popiežių politiką prievartingą ir agresyvią, pavojingą kitoms Italijos valstybėms. O tuo prievartingumu ir agresyvumu reiškėsi kiekvienai valstybei įgimta tendencija tvarkytis, stiprėti ir plisti. Paprastai XV amžiaus ir XVI pradžios popiežiai kaltinami savo politikos nekrikščioniškumu, nors nebuvo jie, nė pats Aleksandras VI, blogesni už kitus to meto tironus (žinoma, tie kiti neatstovavo Bažnyčiai ir nesidėjo jai vadovaują). Prie ko pritapsi, tokiu pats patapsi. Popiežiams reikėjo arba visai išsižadėti politinės valdžios (ko ir reikalavo kraštutinieji Bažnyčios reformatoriai), o tuo ir bažnytinės savo galios, arba viešpatauti bei politikuoti taip, kaip viešpatavo bei politikavo kiti valdovai. Nuostabu ne popiežių ištvirkimas, ne tokios bjaurybės, kaip Aleksandras VI, bet — kad jų permaža buvo ir kad atsirado tokių popiežių, kaip Martynas V, Eugenijus IV, Nikalojus V, Pijus II. Iš tiesų, rinkta popiežiai atsižvelgiant pirmiausia į politinius jų gabumus ir į politines aplinkybes. Kardinolų kolegijos pasaulio reikaluose paskęsta; jų pačių, išskyrus nedaugelį, supasaulėta, prašmatniai gyventa, politikuota, intryguota. Popiežių kanceliarijos humanistų prikimšta, tokių blevyzgų ir palaidūnų, kaip Poggio Bracciolini ar Lorenzo Valla. Šviesuomenės stabmeldžių menu, literatūra, filosofija sužavėta.

Tiek to. Popiežiai buvo tipingi renesanso valdovai, jo reiškėjai ir globėjai. Jau Avignono dvaras tapo naujos renesanso kultūros židiniu. Kurijai Italijon persikėlus. Eugenijus IV prisitraukė daug humanistų, ypačiai Florencijoj, naujos kultūros centre, gyvendamas. Tomas Parentucelli, Sarzanos chirurgo sūnus, mokytas ir žiningas, nors neoriginalus žmogus, tikras humanistas, įžengė 1447 m. Šv. Petro sostan. Jo, Nikalojaus V, tikslas buvo padaryti Romą mokslo, literatūros ir meno sostine. Kad galėjęs būtų, visą Florenciją būtų Romon perkėlęs. Garsiojo Leonės Battistos Alberti ir kitų architektų patariamas, sumanė jis

paversti Citta Leonina popiežių vertu miestu bei tvirtove, perstatyti Vatikaną ir Šv. Petro baziliką; restauravo ir gražino Romą, atstatydino romėnų akveduką. Sukvietė geriausius architektus ir tapytojus, minėtąjį Albertį, Beato Angelico, Benozzo Gozzolį, Benedetto Bonfiglį, Andrea del Castagno, Piero della Francesco ir kitus, kad vykdytų milžiniškus jo planus ir freskomis bei paveikslais papuoštų bažnyčias, o pirmiausia puikiuosius popiežiaus rūmus. Troško Nikalojus, kad jo dvare mūzos įsipopiežiautų: dovanų ir pinigų (mat, gerai žinojo, ko buvusiems jo draugams reikėjo) nešykštėdamas viliojosi humanistus — Gianozzo Manettį, Poggio, Vallą, Aurispą, Decembrio..., ragino juos (vėl pinigais) versti į lotynų kalbą Homero poemas, Thukidido, Polybijaus, Ksenofonto, Strabono, Archimedo, Plutarcho, Aristotelio ir kitų graikų veikalus. Popiežius buvo karštas biblijofilas; visur jieškojo šniukštinėjo knygų, siuntinėdavo žmones pirkti jų jam net į kitus kraštus; surinko apie 5000 kodeksų; jie ir buvo Vatikano Biblijotekos pradžia.

Kitas popiežius - humanistas, Pijus II tik savo paties raštais literatūrą tešelpė. Povilas II išvijo iš savo kanceliarijos (abrevïatorių kolegijos) apie 70 humanistų, o jų vietas atidavė savo žmonėms, dalimi, žinoma, tokiems pat humanistams. Tačiau Eugenijaus IV-Nikalojaus V tradicija nenutrūko. Popiežiaus kurija ir dvaras nebegalėjo jau apsieiti be menininkų ir literatų. Nebegalėjo popiežiai, puikūs kardinolai, pralotai, didžiūnai nebūti mecenatai. Tiktai — mecenatai padeda kultūrai augti, bet jos nekuria — Roma taip ir nepasidarė kūrybiniu jos centru.

98

Toks kūrybinis kultūros centras, Italijos Atėnai, ir antroj XV a. pusėj tebebuvo Florencija. Išmirus jau buvo senoji karta — kūno ir dvasios podagros nuvarytas Piero di Cosimo dei Medici (1469. XII), Poggio (1459), Valla (1457), Guarino (1460), Donatello (1466), Ghiberti (1455), Bruneleschi (1446), Fra Beato Angelico (1455), Fra Filippo Lippi (1469), Andrea del Castagno (1457), Masolino (1428?). Valstybės vairą tvirta ranka pasigriebė jaunas, 21 metus užkliudęs Lorenzo il Magnifico (§ 94), „saulės sūnus". Puikiausiai išmokytas, ir kaip koks karalaitis, išauklėtas, Lorenzo moka kara-

liškai elgtis su žmonėmis — 16 metų jaunikaitis tebebūdamas, gražiomis savo manieromis ir skoningais, prancūzų mados drabužiais padarė didelį įspūdį pačiam Neapolio dvarui. Jis mėgsta prašmatnumą ir puošnumą, turnyrus, kur pats dalyvauja ir laimi, medžioklę, iškilmingas procesijas, šventėms pasipuošusį miestą, gražius pastatus, meną, literatūrą. Karališkai priima jis Florencijoj Galeazzo Mariją Sforzą (1471), Leonorą Aragonietę (1473), Izabelę Aragonietę (1488); 1491 m. pats vaidina Povilo Aemilijaus trijumfą ir tiek tam reikalui pinigų eikvoja, kad keleriems metams atleidžia florencijiečius nuo mokesčių. Tiesa, šventėmis, iškilmėmis, pramogėlėmis jis linksmina tautą ir verčia ją užmiršti prarastąją laisvę, apsvaigina. Miestų magistratai sutinka jį keliaujantį eisenomis, kalbomis, dovanomis; kunigaikščiai, karaliai, popiežiai elgiasi su juo kaipo su sau lygiu valdovu; pats Liudvikas XI vadina jį „brangiu savo brolėnu" ir be kepurės priima Florencijos pasiuntinius. Bet Florencijoj tas pats Lorenzo tik paprastu jos piliečiu tesideda, paprastai — kaip kiti florencijiečiai dėvi, vengia titulų ir garbės, senį pamatęs — lenkiasi jam iš kelio ir su pagarba pirmas jį sveikina. Jo rūmai niekeno nesaugomi. Kiekvienas gali įeiti į gražųjį jų kiemą (c o r o i l e), kur stovi ir visus priima, su visais mandagiai šneka pats Lorenzo. Štai „Dievo, Panelės Šv. ir Šv. Tomo vardu" atėjęs Tribaldo bei Rossi parodyti Lorenzui savo surastojo mineralo; Lorenzo apsigaubęs skraiste ir palydėjęs jį, šnekėdamas, iki jo namų. Florencijos valdovo rūmuose nėra jokio etiketo. Lorenzo žentas, popiežiaus sūnus Franceschetto Cibò stebėjosi, kaip prastai čia gyvenama. Mielai bendrauja Lorenzo su liaudimi, dalyvauja jos pramogėlėse, šneka su prastais žmonėmis ir duoda jiems patarimus, dažnai juos šelpia. Žinoma, daug čia gudraus politikavimo, daug tyčia daroma, bet — ne viskas. Lorenzo, kultūringas ir grakštus žmogus, filosofas ir poetas, buvo ir sveikas, pirmykščių jėgų kupinas, nuo liaudies dar neatsiknojęs buržua. Užteks pažvelgus į šiurkštoką ketvirtotą jo veidą su plokščia bei plačia, klumpiška nosimi, su stipriais žandikauliais. Kurdavo jis ir liaudiškas dainuškas, kartais kaimiškai linksmindavosi, „naktimis su bobomis eiliodavosi ir tokių dalykų pridarydavo, kad gėda ir pasakyti". Tačiau mokėjo ir švelniai, platoniškai mylėti, gražiais eilėraščiais apverkė gražuolės Simonettos, l a b e l l a S i m o n e t t a (ją atvaizdavo savo „Primaveroj" Botticelli), mirtį, Petrarkos stiliumi rašė sonetus, valdė lotynų ir graikų kalbą, braižė fasadą

Florencijos katedrai ir — nors visai nepavyzdingas vyras — buvo rūpestingas tėvas. Su atvirumu derino Lorenzo nepaprastą klastingumą (pačius klastinguosius Italijos politikus pralenkė), su geraširdiškumu — žiaurumą, su linksmu gyvenimu — intensyvų darbą, su tirono būdu — demokratiškumą.

Toks valdovas, gal, tik Florencijos respublikoj ir tegalėjo išaugti ir viešpatauti. Jis nebuvo tiktai mecenatas, bet ir tikras kultūros ugdytojas ir kūrėjas, vienas iš filosofų, mokslininkų, literatų ir menininkų. Tarpininkavo jiems ir tautai, tautino jų kūrybą ir, tarytum, tautai grąžino jos meną. Jo globojami ir kurstomi, dirbo Florencijoj garsieji menininkai — architektai: Leone Battista Alberti, Giuliano da Maiano (vadovavo S. Maria del Fiore statybai), Giuliano da Sangallo (Villa Medici), Antonio da Sangallo (Palazzo Strozzi), Simone Cronaca, skulptoriai: Luca della Robbia, Antonio Rosellino, Desiderio da Settignano, Antonio Pollaiuolo ir Verocchio (abu ir tapytojai), Mino da Fiesole, tapytojai: Alessio Baldovinetti, Piero di Cosimo, Benozzo Gozolli (freskos Medičių Koplyčioj ir jų Palazzo Riccardi, kur atvaizduotas ir jaunas Lorenzo), Domenico Ghirlandaio, Sandro Botticelli, Filippino Lippi, pradėjo jau dirbti genijalieji Verocchio mokinys Lionardo da Vinci ir Michel Angelo Buonarotti, Ghirlandaio mokinys (padarė Lorenzui Madonną ant laiptų ir Kentaurų peštynes). Savo freskomis ir paveikslais vaizdavo tapytojai ne tiek šventąją istoriją, kiek linksmą ir puošnų Medicių Florencijos gyvenimą, jos diduomenę, Medičių šeimą. Florencija vadovavo italų menui (menine savo reikšme jos tapytojams teprilygo tiktai Piero della Francesca, A. Mantegna, venecijiečiai Jacopo, Gentile bei Giovanni Bellini, umbriškis Pietro Perugino ir Luca Signorelli), ir popiežiai bei tironai kvietėsi jos menininkus.

Medičių priglaustasis ir jų namuose išaugęs vargšas vaikas Angelo Ambrogini (g. 1454 m.) tapo Politïanu, garsiuoju visos Italijos poetu bei mokslininku, Lorenzo draugu, jo vaikų mokytoju ir jo dvaro poetu. Puikiai vartojo jis lotynų kalbą (mokėjo ir graikiškai), vertė Ilijadą, į visa savo eilėraščiais atsiliepdavo, gražiai jais aprašė ir gaidį, ir laikrodžio mechanizmą; lotynų kalba pasidarė jam gimtoji. Bet Lorenzą, jo meilę ir

kasdienio gyvenimo niekus dainuojąs poetas buvo ir mokslininkas. Nuo 1480 m. Politiano skaitė Florencijos universitete (Studio) graikų ir lotynų literatūrą; poetiką ir retoriką skaitė buvusis jo mokytojas Cristoforo Landino (1424—1504), filosofinių veikalų ir lotyniškųjų elegijų autorius. Cristoforo Landino komentavo Dantę, o Politiano rašė eilėraščius ir itališkai. Mat, Medičių namuose atgijo italų literatūra. Pati madonna Lucrezia, Lorenzo motina, mėgo liaudies poeziją ir dažnai rimuodavo kokią religinę apysaką arba kurdavo juokingus sonetus, dainuškas. Apie madonną Lucreziją spietėsi Medičių draugai, linksmai su ja šnekučiuodavo, dainuodavo ir patys italų kalbos poetais tapdavo. Net tokiems mokytiems žmonėms, kaip Politiano, buvo tai nesunku, nes ir lotyniškosios jų poezijos turinį sudarė kasdienio gyvenimo faktai, o tokiam turiniui italų kalba, savaime suprantama, labiau tiko. Savo Morgante Maggiore Luigi Pulci parodijavo avantiūrinį - kurtuazinį epą; į grakščią paties Lorenzo poemą Nencia di Barberino atsakė poema Beca di Dicomano. Nenčija, kaip aprašąs ją kaimietis Vallera, esanti gražuolė; jos akys — kaip šventė, nosis — šnervės tarytum grąžteliu gręžtos. Nenčija — baltesnė, nei miltai. Vallera mylįs ją, kaip peteliškė — šviesą, nes ji esanti saldi, kaip medus. Beka balta, kaip muilo putos, ir pajėgi, kaip imperatorius; saldi — kaip bitės subinėlė. Visi madonnos Lucrezijos svečiai — Lorenzo kapelionas Matteo Franco, respublikos kancleris Alessandro Braccesi, trys broliai Pulčiai, Politiano ir kiti — lenktyniuodami rašo balades, dainuškas, vadinamuosius strambotti, rispetti, juokingus sonetus, romanzi, canzoni, canti carnascialeschi, net religines dramas, rappresentazioni sacre. Boccacio Ninfale Fiesolano mėgzdžiodamas Luca Pulci parašė Driadeo d'Amore. Jo brolis Bernardo išvertė Vergilijaus eklogas. Kartais sekdavo jie Petrarka; rašė ir proza (Bernardo Giambullari — Tractato dei diavoli coi monaci, Contenzione di Monna Constanza e di Biagio).

Gabiausieji tos kuopelės poetai buvo pats Lorenzo ir Politiano. Kaip gardžių valgių prisivalgiusiam norisi kartais rupiojo, taip ir mokytam, visas graikų bei lotynų stilistikos gudrybes nugalėjusiam Politianui magėjo primityvios, šiurkštokos liaudies poezijos formos, nesudėtingi jausmai, sveikas juokas. Antra ver-

tus, rūpėjo jam, formos meisteriui, itališkai išreikšti suitalintąjį jau lotyniškų savo eilėraščių turinį, ir visai nesvetimos jam, Lorenzui ir jų draugams buvo Dantės, dolce stil nuovo ir Petrarkos tradicijos. Boccacio tiek mėgiamomis oktavomis (tik padarė jis tą posmų formą tobulą — nutiesė kelią Torquatui Tasso) pradėjo jis dainuoti Giuliano Medici surengtąjį turnyrą (Giostra), bet — Giulianą nužudžius — nepabaigė: teaprašė tiktai, kaip medžiojęs „Toskanos baronas“ Giuliano, etruskės Lėdos sūnus, kaip šį naują Ipolitą, meilę niekinantį jaunikaitį, apgavęs kerštingas Amūras. Šit staiga išnykus jo persekiojamoji elnaitė, ir gražioje miško kerčioje pamatęs jis besėdinčią mergelę, la bella Simonetta. Nustojus ji pynus vainikėlį, baikščiai atsistojus, į jį žiūrėdama. Balta savo rankute kilstelėjus ji kiek ir priglaudžius laukinių gėlių pilną sijoną, nusišypsojus, žemčiūgus ir žibuokles primenančiu balseliu prabilus ir, angeliškais savo drabužiais banguodama, neskubiai nuėjus. Balta ji pati, balti jos drabužiai, išsiūti rožėmis, gėlėmis, žolėmis. Į kukliai puikią kaktą svyrą riesti aukso plaukai. Šypsantisi jai giria ir, kiek tik galinti, ją raminanti. Švelniai, kaip karalaitė, ji judanti, bet antakių judėjimu galinti nutildyti audrą.

Candida è ella, e candida la vesta,
Ma pur di rose e fior dipinta e d'erba;
Lo inanellato crin dell'aurea testa
Scende in la fronte umilmente superba.
Ridegli attorno tutta la foresta,
E quanto può sue cure disacerba.
Nell' atto regalmente è mansueta;
E pur col ciglio le tempeste acqueta.

Gali sakyt, matai Botticellio paveikslą — Primavera (Pavasarį). Į Botticellio Venerą ir Madonnas yra panašios Politïano aprašomosios moterys. Jos nebe mistiški Dantės vaizdai ir, švelnios, grakščios bei liūdnos kiek, dar nėra aistringos Arïosto moterys. Politïano vaizduojamoji gamta, gražus ir stilingas, puošnus ir manieriškas kiek, dirbtinis jo aprašomasis gyvenimas, tai skambiais žodžiais atpasakotieji Ghirlandaio, Botticellio, Piero di Cosimo paveikslai. Žinoma, Politïano poemėlėms, baladėms, išviso jo lyrikai trūksta rimto idėjinio turinio, bet formos atžvilgiu jis yra tikras italų kalbos meisteris; įskiepijo italų poezijai Atikos

skonį. Parašė ir dramatinį veikalą, nebe religinį, bet mitologinį — O r f e o, kuris buvo pastatytas 1471 m. Mantovoj Gian - Galeazzo Sforzos vedybų proga.

Daugiau energijos, bet nedaugiau idėjinio turinio ir mažiau meistriškumo turi paties Lorenzo poezija. Jaunas tebebūdamas, ėjo jis, kaip ir daugis jaunikaičių, Dantės ir Petrarkos pėdomis — mylėjo ir petrarkiškais sonetais garsino svetimą žmoną, Lucreziją Donati. Aprimtėjęs kiek ir 30 metus užkliudęs, surinko juos, suredagavo ir su komentaru išleido. Jo meilė, girdi, gimus ties brolio Giuliano mylimosios, Simonettos, kapu, 1476 m. Po kelių dienų, vaikščiodamas Florencijos apylinkėse, pamatęs jis danguje skaidrią žvaigždelę, o pievoj — žiedelį liūdnai palinkusį į tą pusę, kur saulė buvo nusileidus. Toks esąs, savo mylimajai numirus, ir mylintysis, o tos žvaigždelės šviesa, be abejo, žiūrinčios į žemę jos akys. Štai ir du sonetai. Po to, grožio trokšdamas (o tas troškimas, Platono nuomone, esąs priemonė daiktų tobulybei pasiekti), poetas ėmęs galvoti, ar nėsą Florencijoj kitos ponios, kuri būtų verta meilės ir poezijos. Greit ją, Lucreziją Donati, sutikęs. Savo idealią meilę jai, savo skausmą, jausmus, abejones ir filosofiškas mintis, kurios kylančios iš tos meilės, ir aprašęs Lorenzo gražiame, bet neoriginaliame savo C a n z o n i e r e. Neoriginalios, nors gražios ir gyvos, yra ir mitologinės ir alegorinės jo poemos (A m o r e d i M a r t e e d i V e n e r e, S e l v e, A m b r a). Jis originalesnis kiek ir sveikesnis, kai imituoja liaudies poeziją — rašo religines l a u d i (l a u d e s), balades, o ypačiai minėtąją N e n c i a d i B a r b e r i n o, juokingą poemėlę B e o n i ir dainuškas karnavalui (c a n t i c a r n a s c i a l e s c h i). Linksmai ir mudriai šaukia Lorenzo ponias ir jaunikaičius, visus, kas mylį, šokti, dainuoti. Tegul liepsnojanti jų širdis! Tegul linksminąsi jie be nuovargio ir liūdesio. Tegul ateiną, kas turį būti. „Kas norįs būti linksmas — tebūnie! Nežinia, kas bus rytoj." Liūdnas galas džiaugsmingai dainai! Ir dar liūdniau — tarytum jaučia, kad neilgai tetruks pavasaris bei džiaugsmas ir paties Lorenzo il Magnifico valdžia, — atsako choras: „Kaip graži jaunatvė, kuri taip greit lekia! Kas nori būti linksmas — tebūnie! Nežinia, kas bus rytoj".

Donne e giovanetti amanti,
Viva Bacco e viva Amore!
Ciascun suoni, balli e canti!
Arda di dolcezza il core!
Non fatica, non dolore!
Quel c'ha esser convien, sia.
Chi vuol esser lieto, sia:
Di doman non c'è certezza.

Quant'è bella giovinezza
Che si fugge tuttavia!
Chi vuol esser lieto, sia:
Di doman non c'è certezza.

Taigi, toli nuo tautos nuėjusi humanistų kultūra Florencijoj susikoncentravo Medičių dvare. O Medičių ir jų dvaro kultūra tapdama, ėmė ji tautėti, gaivinti italų literatūrą ir turtinti ją klasikinės senovės temomis, formomis bei dvasia. Ji nustojo buvus pedantiška, perdaug moksliška, pasidarė šviesuomenės gyvenimo ypatybe bei didžia dalimi turiniu, be to ir apdemokratėjo, nes demokratiška Medičių tironija rėmėsi liaudimi ir nuolatiniu bei įvairiausiu bendravimu su ja. Bet čia ir išėjo akštėn, kad visa toji kultūra ir Lorenzui, ir jo draugams, tebebuvo tik džiaugsmų bei pramogų šaltinis. Jų šūkis — Viva Bacco e viva Amore! Stigo ir pirmykščio nesąmoningo entuzijazmo, ir pasiaukojimo, ir absoliučiai reikšmingų uždavinių, vadovaujančių idėjų.

Tiesa, trokšta betgi ir ieškota tokių idėjų, naujos pasaulėžiūros. Neoplatonininkai stengėsi ją išaiškinti, Gemisto Pletono įpėdžiu platonino krikščionybę arba net pakeisdavo ją universalia filosofine religija. Cosimo Medici auklėtinis, Marsiglio Ficino, Platono ir neoplatonininkų veikalų vertėjas, pirmininkavo Florencijos Platonininkų Akademijai; buvo jos dvasia. Accademia Platonica, tai laisva Ficino aiškinamosios Platono filosofijos gerbėjų draugija, kurioj be paties Ficino dalyvavo Leone Battista Alberti, Dantės bei Petrarkos komentatorius ir garsus graikų literatūros žinovas Cristoforo Landino, intymus Ficino draugas Giovanni Cavalcanti, Donato Acciaiuoli, Politïano, Lorenzo il Magnifico ir kai kurie kiti florencijiečiai. Visi

dievino Platoną, bet filosofais tik Ficino, Landino, Alberti ir Pico della Mirandola tegalima pavadinti. Panteistinė kiek Ficino metafizika, labiau platoniška, nei katališka, tikėjimas, kad pasaulis esąs viena gyva, Dievo sukurta ir gyvenama būtybė, o Dievas — to pasaulio vienybė ir absoliuti Dvasia, ir buvo tų platonininkų pasaulėžiūra. Akademikai rinkdavosi dažniausiai Ficino vilelėj (netoli Medicių Careggi vilos), kartais — pačioj Careggi viloj, kartais — Camaldoli girioj arba Florencijoj. Kasmet susirinkdavo jie Platono gimimo dienos pokyliu ir draugišku disputu paminėti. Akademikų susirinkimus bei disputus aprašė Cristoforo Landino (Disputationes Camaldulenses) ir pats Ficino. Taip antai, 1468 m. vasarą susirinko jie Camaldoli vienuolyne. Kasdien po ankstyvų mišių eidavo jie į girią ir drauge svarstydavo filosofijos klausimus; pirmą dieną kalbėta apie kontempliatyvų (jį gynė Alberti) ir karštai Lorenzo ginamąjį aktyvų gyvenimą, antrą — apie didžiausią gėrį, trečią ir ketrvirtą — Alberti komentavo Vergilijaus Enejidą ir įrodinėjo, kad Vergilijus alegorijomis išdėstęs Platono filosofiją, toja — krikščionių religiją. Kitą kartą, 1474 m., Careggi viloj susirinkusieji akademikai (devyni, nes devynios esančios mūzos) po pokylio perskaitė Platono „Pokylį" ir savo kalbomis jį sukomentavo. Fedro kalbą komentuodamas, Cavalcanti įrodinėjo, kad angelai ir esą senųjų graikų dievai, o trečiosios esencijos — Platono idėjos, arba Aristotelio formos. Bet kadangi tas esencijas kurią angelai, tai ir jos esančios minėtieji dievai. Antra vertus, Dzeusas - saulė ir Saturno bei Veneros planetos ir esančios trečiosios esencijos, trys senųjų dievybės, trys angelai ir, pagaliau, pasaulio siela. Landino dar krikščioniškiau paaiškino Aristofano kalbą: Dievo sukurtoji siela nusidedanti puikybe, nes norinti prilygti Dievui ir pasitikėti natūraliąja savo šviesa, protu; kad nenusikratysiąs žmogus savo puikybe, tai ir proto nebeteksiąs.

Be abejo, kai kurie akademikai — Ficino, Mirandola, Alberti, Landino — buvo neoplatonininkų metafizikos sužavėti entuzijastai. Gilinosi jie į filosofų (Mirandola — net žydų Kabalos) ir krikščionių tikėjimo paslaptis, visa norėjo suderinti ir išaiškinti Platonui Aristoteliui, žydams ir krikščionims bendra universalia religija (kur, žinoma, nyko krikščionybės ypatybės). Be abejo, toji religija labiau sutiko su renesanso kultūros dvasia, nei asketinė - dualistinė krikščionybė. Bet daugumui akademikų visa

ta metafizika irgi tik dvasios pomėgis ir žavingas proto žaidimas tebuvo. Be to, patiems Akademijos vadams pirmiausia rūpėjo vaikiškai nayvus ir dirbtinis svetimų minčių komentavimas, ne originalus bei kūrybinis metafiziko darbas. Alegorinį išminčiaus ar poeto žodžių aiškinimą laikė jie giliausia mistine filosofija ir klaidžiojo tų aiškinimų miške, kol jų mintys visai nebeaiškios rados. Kad ir kaip vertingos buvo pagrindinės Ficino idėjos, tokiu būdu negalima buvo ant jų pamatų išaiškinti naujos pasaulėžiūros. Jos turėjo simptomo reikšmę — tai rodo Akademijos garsas ne tik Italijoj, bet ir užsieny. Tačiau vadovauti kultūrai akademikai negalėjo. Po Pazzių sąmokslo jie vis rečiau besusirinkdavo, o Ficinui numirus (1499 m.), ir visai nustojo rinkęsi. Pico della Mirandola pats patarė Lorenzui pakviesti Florencijon Savonarolą, norėjo skelbti žmonėms Kristaus mokslą. Kai kurie kiti akademikai pasidarė griežtojo vienuolio sekėjais ir ėmė kovoti su pasaulio tuštybėmis.

Net demokratiškoj Florencijoj šviesuoliai tapo dvariškiais, kultūra — dvaro kultūra; juo labiau — Neapoly, Romoj ir tironų dvaruose: Milane, Mantovoj, Ferraroj. Nebemininant jau Nikalojaus V ir Pijaus II, popiežiai, Neapolio karaliai, Milano dukai, Mantovos Gonzagos, Ferraros Estės ir kiti tironai buvo išprusę žmonės, dažnai humanistų mokiniai. Jie nusimanė apie meną ir literatūrą, mėgo pasišnekėti su mokslininkais, garsiausiems menininkams užsakydavo statyti rūmus, vilas, bažnyčias, piešti freskas, paveikslus, portretus, lošiamas kortas, dirbti baldus, visokius papuošalus, rengti iškilmes, procesijas, vaidinimus, literatams — versti graikų bei lotynų autorius, prancūzų romanus, rašyti odas, sonetus, vėliau ir dramas. To reikalavo valdovo garbė ir prašmatnus, puošnus jo paties bei jo dvaro gyvenimas, gražios ponios, kurios ėmė pirmininkauti vieno kito valdovo dvarui, „garsiųjų darbų ir gražių studijų draugė“ Izabėlė d'Este Mantovoj, jos sesuo Beatrice d'Este Milane, vėlėliau Lucrezija Borgia Ferraroj. Visa tai padėjo dirbti mokslininkams, literatams ir menininkams; menininkams nė kiek ir nepakenkė. Mat, menas mažai tepriklauso siužeto; menininkas, net meilikaudamas mecenatui, siekia betgi savų, meninių uždavinių. Pirmiausia veikia jį kultūros laipsnis ir šviesuomenės skonis, ne valdovo norai. Bet literatams mecenatai rados pavojingi. Valdovų pažiūros, skoniai ir norai greit ėmė lemti literatūros veikalų turinį, o patys literatai — virsti valdovų samdiniais ir meilikau-

tojais. Ne įsitikinimas, manau, bet karjeros sumetimai paragino Piccolominį pasmerkti savo praeitį (§ 85); tiesa, naujas savo pažiūras jis greit įsitikinimu pavertė — tuo menkesnio žmogaus jo būta. Pradėjęs popiežiams tarnauti, Valla nebepuolė jų pirmenybės ir krikščionių tikėjimo; Vulgatos tekstą taisydamas, klaidomis kaltina ne Šv. Jeronimą, bet perrašinėtojus ir daug Šv. Rašto posakių pats apšvelnino. Humanistai didžiai gerbė respublikoniškus idealus ir garsino tironų žudikus. Sforzos žudikai ir Porcaro (§ 85) ėjo humanistų mokslus, bet žymieji humanistai griežtai pasmerkė Porcaro pasikėsinimą. Dovanomis ir pinigais greit prisijunkė humanistus valdovai. Nereikia perdaug humanistų ir kaltinti: buvo juk jie jautrūs, bet silpnos valios žmonės; aiškios pasaulėžiūros ir tvirtų įsitikinimų neturėjo; stoïkų moralę skelbdami, troško garbės, turto ir gyvenimo smagumų. Visuomet jiems tik forma terūpėjo, o dabar keršijo jiems idėjinio ir moralinio turinio trūkumas. Bet negali literatūra viena forma gyvuoti ir negali rašytojas būti didelis be idėjų ir principų.

Literatus globodami ir junkydami valdovai - mecenatai, apskritai imant, varžė ir kraipė be jų sužydusios italų kultūros evoliuciją, vergė kultūrą. Žinoma, jie darė tai nesąmoningai; ir Neapoly, Ferraroj ar Milane humanistas galėjo laisvai dėstyti graikų kalbą ir filosofiją nebijodamas, kad valdžia uždraus jam paskaitas, kaip bijota Venecijoj, kur graikų kalba laikyta visai nenaudinga jaunuomenei, o atitraukianti ją nuo prekybos filosofija, gal, net kenksminga. Bet draudimai humanistams mažiau svėrė, nei paraginimai ir užsakymai. Šiaip ar taip, kūrybinės mokslo bei literatūros jėgos šaknijosi ne valdovo-mecenato dvare, bet buržuazijos šviesuomenėj, iš kur buvo išaugęs ir pats tas dvaras, ir mokslininkai bei literatai, antra — paaiškėjusios jau kultūros tradicijose ir tendencijose.

Romoj reliatyviai laisvas kultūros židinys buvo Romos universitetas (S a p i e n ż i a), kur 1448-57 m. profesoriavo Lorenzo Valla ir 1473 m. Filelfo. Čia išgarsėjo savo paskaitomis ir žiniomis Vallos mokinys P o m p o n i j u s L a e t u s (P o m p o n i o L e t o), entuzijastiškas senovės Romos gerbėjas. Su kitais profesoriais ir humanistais (B a l t r a m i e j u m i P l a t i n a, G i a n a n t o n i o C a m p a n o ir kit.) įsteigė jis A c a d e m i a R o m a n a. Draugai susirinkdavo katakombose, balandžio 20 d. švęsdavo pokyliu Romos įkurtuves, vaidindavo atellanų farsus ir Plauto komedijas. Savo vardus pakeitė jie lotyniškais, tikėjo

Romos genijumi, laikė save naujo tikėjimo kunigais, o Pomponijų didžiuoju pontifiku; taip ir datavo savo laiškus — ab Urbe condita, regnante Pomponio pontifice maximo. Įtarusis Povilas II 1468 m. suėmė 20 Akademijos narių, bet ir kančios nepadarė jų sąmokslininkais. Sikstas IV grąžino Pomponijų universitetui, o Platiną paskyrė Vatikano biblijotekos prefektu. Atgijo ir Akademija, tik dėl atsargumo garbino akademikai nebe Victoriją, Fortūną ir Romą, bet San Vittore, San Fortunato ir San Genesio. Imperatorius Friedrichas III įgalino Akademiją duoti daktaro laipsnį ir vainikuoti poetus.

Karalius Alfonsas Aragonietis tiek gerbė meną, mokslą bei literatūrą, kad nė nemanė varžyti humanistų — globojo juos, klausė ir davėsi jų vedamas. Humanistai buvo jo draugai: Beccadelli, Giovano Pontano (1426 — 1503 m.) ir kiti susirinkdavo pas jį, jo biblijotekoj, ir Antonio Beccadelli pavadino tuos draugų susirinkimus Porticus Antonianus. Alfonsui numirus, draugai ėmė rinktis Beccadellio viloj, po jo mirties — Pontano viloj ar rūmuose: Porticus Antonianus tapo Academia Pontaniana, laisva draugija, kurioj dalyvavo ir renesanso Vergilijus Jacopo Sannazaro (1458 — 1530 m.), elegijų, žvejų eklogų ir religinės poemos (De partu Virginis) autorius.

Italų poezija pražydo Venecijoj gražiomis, liaudies poeziją imituojančiomis kilniojo patricijaus Leonardo Giustiniani (1388 — 1443 m.) dainomis (strambotti, ballate, canzoni, canzonette), ir Ferraroj. Čia pusiau feodaliniame Lionello (1441 — 1450 m.), Borso (— 1471 m.) ir Ercolės (— 1507 m.) d'Este dvare branginama buvo, iš dalies ir verčiama kurtuazinė - avantiūrinė prancūzų literatūra, o kalbama itališkai. Dvaro literatai itališkai ir rašė (dijalogus, noveles, romanus, sonetus, kancones, poemas). Kilnusis Matteo-Marïa Boiardo, Scandïano grafas (1434 — 1494 m.), be lotyniškų veikalų, kuriais garsino Estes, išleido meilės eilėraščių Canzoniere ir avantiūrinę - kurtuazinę poemą — Orlando Innamorato. Į organinį vienetą, į meilės analizės ir džiaugsmo kupiną poemą, suliedino jis bretoniškąjį ir prancūziškąjį romanų ciklus; neparodijavo, kaip kad Pulci, kurtuazinės poezijos, bet linksmai bei sąmoningai, šypsodamasis kiek, sekė nuostabią didvyriškų žygdarbių, nenuveikiamos aistros, švelnios, bailios meilės ir klastingų gražuolių istoriją, rite-

riškąją Ferraros šviesuomenę vaizduojančią. Poemos pabaigti jam nepasisekė. Jam mirštant, Italijon įsibrovė prancūzai. — „Bedainuodamas — Dieve Išganytojau! — matau, kaip visa Italija dega ir liepsnoja. Degina ją tie smarkūs galai, kurie atėjo išniokoti — nebežinau jau — kokių žemių".

Mentre ch'io canto, o Dio redentore,
Vedo l'Italia tutta a fiamma e foco,
Per questi Galli che con gran valore
Vengon per disertar non so che loco.

99

Italų menas, galima sakyti, normaliai tebeaugo. Apie 1450 m. tapytojai — Domenico Veneziano, Antonïo Pollaiuolo, Verocchio — ėmė pamažėle savintis niederlandiečių techniką (vartoti aliejinius dažus); tuo atrado jie naują realybę ir naują grožį: šviesos ir oro pilną erdvę. Žinoma, neatsisakė nuo savo meno tradicijų. Florencijos tapybai antroj amžiaus pusėj pirmininkavo Benozzo Gozzoli, Domenico Ghirlandaio, Sandro Botticelli ir Filippino Lippi. Jie piešia Lorenzo Florencijos gyvenimą ir žmones, į kurių tarpą įbruka Kristų, apaštalus ir šventuosius. Štai Lucrezia Tornabuoni ir kitos kilniosios panelės atėjo pasveikinti Šv. Joną pagimdžiusios Elžbietos. Ne trys karaliai, bet Cosimo Medici ir kiti Florencijos didikai garbina vaiką Jėzų. Štai joja pagarbinti Kristaus vienas iš karalių — Lorenzo il Magnifico, didelės florencijiečių minios lydimas, o tolėliau, kalnuose, medžioja jaunikaitis. Beato Angelico mokinys Benozzo Gozzoli (1424 - 84 m.) nayviai pasakoja ir gėrisi puošniu vaizduojamuoju gyvenimu. D. Ghirlandaio (1449-98 m.) didesnis tapytojas; jam knieti didelės freskos kompozicija, bendras freskos įspūdis ir monumentališkumas. Filippo Lippi bei Antonio Pollaiuolo mokinys ir Filippino Lippi mokytojas, Sandro Botticelli (Alessandro di Mariano Filipepi, 1444—1510 m.) pirmiausia yra puikus piešėjas, neramių linijų darnos poetas. Geras portretininkas, jis ieško kompozicijos ir kūno grožio, kuria erotišką kiek švelnios ir liūdnos Madonnos tipą ir pats jį banalina. Botticelli piešė ir alegorinius bei mitologinius paveikslus (Primavera = Pavasarį, Veneros Gimimą), reiškė jais Lorenzo bei jo

draugų troškimus ir neilgo kultūros pavasario liūdesį, sielos gelmėse slypintį. Vaizduote, meniškumu ir energija pralenkė Botticellį Filippino Lippi (1460—1505 m.), kuris savo freskomis gaivino paties Masaccio tradicijas, bet irgi neramus, nors ir kita prasme, menininkas buvo: mėgo dramatizmą ir bodėjosi aiškios, nesudėtingos kompozicijos; jis duoda iš anksto pajusti Michel Angelo dvasią.

Florencijiečiai vadovavo italų tapybai ir šiaip ar taip paveikė beveik visus žymius tapytojus; tačiau nenustelbė kitų mokyklų savotiškumo. Dešimts metų gyveno Florencijoj Piero della Francesca (arba dei Franceschi, 1406 — 1492 m.), bet atstovavo ir savo mokytojo Francesco Squarcione (1394 — 1474 m.) įsteigtajai Padovos mokyklai, jos realistinei ir klasikinę senovę gaivinančiai, beveik archeologinei dvasiai. Kaip florencijiečiai, jis karštai tyrinėjo bei sprendė sunkiausias anatomijos ir perspektyvos problemas, mėgo aiškią kompoziciją ir griežtai apibrėžiamas skulptūriškas formas; bet švelnino padoviečių bei florencijiečių griežtumą šviesos bei tamsos niuansais ir žavinčiu koloritu. Jo, taip pat — florencijiečių ir niederlandiečių, mokiniai buvo Melozzo da Forlì (1438—1494) ir umbriškis Luca Signorelli (1441—1523), demoniškas Orvieto freskų (Antikristo, Prisikėlimo, Paskutiniojo Teismo) kūrėjas. Pirmą kartą (iki Michel Angelo) tapytojas išdrįso nuogus nuvilkti ne tik velnius, bet ir pasmerktuosius bei angelus ir paversti paveikslą nuogų kūnų verpetu. Padovos mokyklai priklausė Ferraroj dirbę Cosimo Tura (1430-95) bei Francesco Cossa ir padovietis Andrea Mantegna (1430 — 1506). Mantegną paveikė Florencijos menas (skulptūra, gal, labiau, nei tapyba), ir pats jis savo energija, tikslumu bei dramatiniu realizmu paveikė tiek Turą, tiek Veneciją, tiek pačią Florenciją; pagaliau pasidavė kiek Venecijos koloristų įtakai.

Umbrijos tapytojai (Bonfigli, Fiorenzo di Lorenzo) vis labiau stengėsi reikšti religines - mistines savo meno tendencijas (joms svetimas buvo „pasakotojas" Bernardino Betti Pinturicchio, abejingas ir naujai aliejinių dažų technikai) Florencijos meno formomis. Didžiausias iš jų Pietro Vanucci Perugino (1446 — 1524), Rafaello mokytojas. Jis meistriškai vartojo aliejinius dažus. Bet tikri Italijos koloristai buvo venecijiečiai. Antonello da Messi-

na apie 1473 m. supažindino juos su niederlandiečių technika; padoviečiai įskiepijo jiems realizmą; iš Bizantijos meno paveldėjo jie savo tapybos dekoratyvumą. Carlo Crivelli (1457-93) tebebuvo dar Squarcionės sekėjas. Vittore Carpaccio (1450 — 1522 —), o ypačiai Jacopo Bellini († 1470 m.), jo sūnūs Gentile (—1429—1507) bei Giovanni (1430 — 1416) ir Cima da Conegliano (1456 — 1517) sako mums Venecijos meną jau priaugus, dar religinį, bet puošnų, ramų, realistinį, iš esmės tapybišką tapybą.

100

Net Padovos tapytojų mokyklai klasikinės senovės paminklų mėgzdžiojimas teturėjo tik pagelbinę reikšmę — padėjo aktualinti dvi svarbiąsias italų tapybos bei skulptūros tendencijas: racijonalizmą ir realizmą. Racijonalizmu aš čia vadinu (kiekvienam turi būti aišku, kad ne be pagrindo) nekartą jau pabrėžtąjį faktą: italų tapytojai bei skulptoriai, išskyrus nedaugelį, moksliškai tyrinėjo perspektyvos, anatomijos, nušvietimo (ypačiai della Francesca ir Melozzo da Forlì), kompozicijos ir grožio dėsnius; tapyba dažnai virsdavo pritaikomąja matematika. Apie realizmą nėra ko ir kalbėti.

Senovės literatūra visų Viduramžių branginama buvo, o italus traukė, be to, ir todėl, kad atrodė jiems jų pačių praeities liekana ir kad jos dvasia sutiko su tam tikromis italų kultūros tendencijomis. O tos tendencijos kaip tik ir buvo racijonalizmas ir realizmas. Žinoma, pirmiausia rūpėjo humanistams formali lotynų kalbos bei literatūros pusė: gramatikos, žodyno bei stiliaus klausimai; norėta tiksliai išsiaiškinti, kaip kalbėta, rašyta ir galvota senųjų romėnų, suimti savin jų dvasia. Ne be reikalo tapdino betgi Valla gramatiką su logika. Gramatika, ypačiai lotynų gramatika, moko žmogų logiškai galvoti, lavina ir drausmina jo protą. Šiuo atžvilgiu dar daugiau reikšmės turėjo filologo darbas, tekstų kritika bei interpretacija, ir tai, kad senovės literatūra teikė humanistams aibę naujų žinių bei idėjų, kurios prieštaravo viena kitai bei Viduramžių pasaulėžiūrai, vertė tad ją ir jas kritiškai vertinti, remtis protu, abejoti autoritetais. Visa tai ir yra racijonalizmo akstinas bei reiškinys.

Klasikinė literatūra, ypačiai vėlybesnės Romos rašytojai, padėjo augti ir realizmui, vadinasi, mokė žiūrėti į konkrečią rea-

lybę, domėtis ir grožėtis ja, vertinti individualybę, nes tai, kas yra konkretu, būtinai yra ir individualu. Gyvenant konkrečia realybe, nebegalima jau rados niekinti pačios konkretybės — tautinės italų kultūros, jų galvosenos ir kalbos. Iš tikro, humanistai, savigyros ir peštukai, dažnai skelbdavo stoïkų moralę, bet dėl mažiausios kritiškos pastabos įsiusdavo ir užmiršdavo tiek moralę, tiek iškilmingą senovės rašytojų stilių; tiesa, gražia lotynų kalba plūsdavo, bet liaudies posakius versdavo ir tuo pačią lotynų kalbą turtino bei italino; nevadino juk lotynai savo priešo šuns ar kiaulės vaiku ir jo motinai nieko bloga nelinkėjo. Taip pat kurijos sekretoriai ir abbrevïatoriai, užuot Bažnyčios labui dirbę, mielai atpasakodavo vienas kitam visokias juokingas istorijas ir nešvankius anekdotus — versdavo į lotynų kalbą, ką buvo girdėję ar skaitę itališkai. Vėliau tuos pasakojimus surinko ir išleido Poggïo (Facetiae): norėjęs be jokių nesąmonių parašyti lotyniškai, kas, visų nuomone, lotyniškai pasakyti labai sunku. Turinio ir sąmojo atžvilgiu garsiojo humanisto F a c e t i a e niekuo nesiskiria nuo itališkųjų F a c e z i e ir nuo Franco Sacchetti bei kitų novelininkų rinkinių. Aprašoma ir smuklė, ir miestelėno miegamasis, ir rinka. Šnekama, juokaujama ir baramasi - pešamasi žemdirbių, pirklių, daktarų, kilniųjų ponių... Štai vyras susipešęs su žmona, nes atkakliai vadinanti jį blusium. Veltui pėręs jai kailį: kieto sprando bobos būta. Įleidęs pagaliau surištą į šulinį; grąsinęs prigirdyti, kad neatsisakysianti nuo savo žodžių, rimtą vyrą užgaunančių. Tuščia pastanga! — negi galįs vyras atkaklios moteriškės suvaldyti. Kuo neužsisėmus, bet nenustojus vyro žeidus: kalbėti nebegalėdama, iškišus rankas ir, abiejų nykščių nagus sudėdama, primindavus jam blusas. „Mat, paprastai nykščių nagais muša jas moteriškės“*). Kaip rodo jo laiškai, Poggio akylai žiūrėjo į konkretų gyvenimą, viskuo domėjosi; gražiai aprašė Badeno kurortą, Jeronimo Prahiečio procesą Konstanze, anglų puotas ir būdą, imperatoriaus įžengimą Romon.

Skambiais H e r m a p h r o d i t o pentametrais vaizduoja Beccadelli - Panormita palaidą studento gyvenimą (jis mokėsi

---

*) At illa, loquendi facultate adempta, etiam dum suffocaretur, quod loqui nequabat, nam manibus, digitis exprimebat super caput erectis, atque ungulis utriusque pollicis coniunctis, saltem quod potuit gestu, viro pediculos objiciebat. Unguibus enim eorum digitorum paediculi a faeminis occidi consueverunt.

Sienoj), savo linksmas, gražias ir net mokančias trupučiuką lotyniškai drauges: savo krūtinę dažančią Klaudiją, Ursą, kurios kojos į pieną panašios, o šlaunys nepaprastai švelnios, Aldą ir kitas; pajuokia palūkininką, kuriam turėjo duoti per įkaitą savo Plauto egzempliorių, perilgu apsiaustu negražias savo blauzdas uždengti mėginantį Matteo Lupį; išblyškusį jaunikaitį, kuris nenorįs jo, autoriaus, mylėti. Dažnai pasitaiko gražiai aprašytas gyvenimo vaizdelis*). Poggio sekėjas, Enea Silvio Piccolomini garsiąja Historia de Eurialo et Lucretia (arba H. de duobus amantibus) aprašo savo tėviškės Sienos gyvenimą bei papročius. Nevisai dora, bet graži apysaka tik lotynų kalba ir tesiskiria nuo Boccaccio novelių bei romanų. Piccolomini buvo praktikos žmogus; ne tiek imitavo senovės rašytojus ir jų stilių, kiek aprašinėjo visa, ką tik galėjo pastebėti, o matė labai daug, nes domėjosi gyvais žmonėmis, jų planais, būdu bei gyvenimu, įvairių tautų papročiais, gėrėjosi gamta. Bemanąs buvo Piccolomini aprašyti visą žemę, bet tik Europą šiek tiek teaprašė ir tepradėjo rašyti Azijos geografiją. Bet įdomiausias jo veikalas yra, be abejo, autobijografija, kurią Caesariu sekdamas, pavadino Commentarii (1405 — 1464 m.).

Pats konkretus, aistringas, pusiau pagoniškas Neapolio gyvenimas pasireiškė Beccadellio mokinio ir karaliaus Ferrantės ministerio Giovanni Pontano (1426 — 1503 m.) kūryba. Jis buvo mokytas žmogus, daugelio traktatų (De Prudentia, De Fortitudine, De Liberalite, De Conviventia, De Bello neapolitano, De Sermone, De Rebus coelestibus, De Fortuna ir kt.) autorius ir pirmiausia poetas. Graiko Lukijano įpėdžiu ėmė rašyti dijalogus (Charon, Antonius, Actius, Aegidius, Asinus). Ir čia rimtus klausimus aiškino: kas yra oratoriaus uždavinys, kaip poezija santykiauja su istorija ir kokie jų tikslai, ar siela nemirtinga, ar žmogaus valia laisva, ar galima vartoti etsi ir quamquam su indikativu, o causa rašyti caussa. Tačiau gyvenimo tuose dijaloguose kur kas daugiau, nei mokslo. Kalba šunadvokatis — aiškina, dviems poetams esant liudinin-

*) Inflectit genua ac totum se cogit in orbem,
Imposuit cubitus crure, manusque genis,
Postera jam talos contingere crura videntur,
Se premit, et venter solvitur, inde cacat.

kams, kokiomis sąlygomis parduodama žemės sklypas su nameliu; apyšykštis ir nayvus kaimietis nesiduoda apgaunamas: noręs, kad sklypas priklausytų jam iki dangaus ir žemės centro; noręs jis įsigyti, įspėja jį poetas, kunigų teisę, kurie valdą dangų, nes jį parduodą, ir pragarą, nes į jį žmones siunčią. Štai smuklininkas šneka su praeiviais ir džiaugiasi taika, kurią Pontano (poetas mielai ir dažnai pats apie save kalba) patariamas pasirašė karalius. Štai sako pamokslą vienuolis, bet pertraukia jo kalbą atėjęs su trimitininku ir su didele minia laurais vainikuotas dainius; bematant pastatyta klotas ir dainiaus pradėta deklamuoti apie Sertoriją. O štai iš paties Pontano rūmų pasprunka mažas jo sūnelis ir ima pasakoti, kaip mamytė kaltinanti tėvelį neištikimybe, o tėvelis tik tesijuokiąs arba dainuojąs „vemiamąją dainą" (carmen evomium). — Kas tai per daina? — „Ją dainuojant supykusiai moteriškei, moteriškė tuoj išvemia savo tulžį". — „Nejaugi ta daina tokią jėgą turi?" — „Tu! išbandyta ir įrodyta. Bet nustok klausęs, prašau. Motutė žiūri į langą ir aš bijau, kad manęs nepamatytų". Šitas žvitrus vaikėzas yra tas pats Lucïolus, kurį kadai kitkart raminus, anot Pontano, motina gražiais pentametrais: „Lucïole, štai mano papai; juodu turiu tau. Dešinysis yra tavo, o kairysis — mano. Verkšlena Lucïolus, nori kito. Gerai, dabar tavo kairysis, o dešinysis — mano. Ne, tebūnie tavo abu. Nebeverk! Ir dešinysis tavo, ir kairysis. Prajuko mano Lucïolus ir abu papu įsikando. Žįsk, žįsk abu, Lucïole, kad nenusineštų jųdviejų koks blogas žmogus! Pasislėpk mano krūtinėj!"*)

Didis poetas buvo Pontano, kupinas vaizdų, muzikalus. Dainavo jis Neapolį, triukšmingas jo gatves, fontanus, apylinkių vilas ir kalnus, savo auklėtinius princus, savo žmoną ir meilužę, savo vaikus, namus, sodą, savo asiliuką. Gražiausia ekloga papasakojo poetas, kaip du kaimiečiai, Makronas ir jo mylimoji Lepidina aplankė Parthenopės (Neapolio miesto) ir Sebetho

---

*) Has ego Luciolo mammas, haec ubera servo.
Dextera tua mamma est, ipsa sinistra mea est.
Singultit sed Luciolus, mutare licebit.
Ipsa sinistra tua est, dextera mamma mea est.
Utraque sed potius tua sit. Jam desine flere,
Desine, dextra tua est mamma, sinistra tua est.
Risit Luciolus, mammamque utram momordit.
Nunc, Luci, nunc suge ambas, ne quis malus ullas
Auferat, et clauso scite reconde sinu.

(upės) vestuves. Gyvi žmonės sumišo čia su nereïdemis, nimfomis ir kitomis senovės mitologijos būtybėmis. Bet ir pastarosios atrodo gyvi žmonės: pati juodaplaukė, juodakė Parthenopė, nuo kurios rožinės spalvos krūtinės varvanti Acidalijos rasa, plikas ir klibas karpotu smakru senis Vesuvijus, atjojąs paskutinis be apsiausto ant savo asilo ir dosniai apdovanojąs visus susirinkusius į vestuves. Gražioji nimfa (Pontano vilos simbolis) dainuojanti vestuvinę dainą, pranašaujanti, kad Sebetho ir Parthenopės palikuonys būsią du garsūs poetai — Vergilijus ir Pontano.

Nuostabiai gražiai bei natūraliai supindavo senovės vaizdus su italų gyvenimo vaizdais ir Politïano (§ 98). Grakščia, Graikijos ir Romos klasikų išlavinta forma reiškė jis XV amžiaus italo, kultūringojo florencijiečio mintis bei jausmus. Ir pati lotynų kalba, kuria, eilėraščiais, aiškino jis laikrodžio mechanizmą arba kartojo liaudiškus italų poetų - satyrininkų juokus, atrodė ne tik gyva, bet ir italų kalbos dijalektu, nežinia kodėl pačios tos kalbos vietoj vartojamu. „Žibuoklės, švelnios žibuoklės“, dainavo, „mano mylimosios dovanėlė, tokios didelės meilės uždėlis, sakykite, kokia žemė jas pagimdė. Kokiu nektaru iškvapino jūsų vainiklapius švelnūs zefirai ir oras? O be galo laimingos žibuoklės! — jus nurėškė ji savo rankele, kuri atėmė man mane patį, kuria, rožiniais piršteliais, priartino ji jus prie gražiosios savo burnelės — iš jos mėto į mane savo strėles Amūras... Laimingosios žibuoklės, gyvybe mano, džiaugsme mano, prieglobsti mano, mano ore — bent jus laimingai bučiuosiu!“ Taip lotyniškai atsiliepė Politïano į itališkus Lorenzo eilėraščius*). Kam gi, pagaliau, lotyniškai? argi iš tikrųjų lotyniškai? — Čia lotynų kalba — tik peteliškės, italų kalbos, perauga.

---

*) Molles o violae, veneris munuscula nostrae,
Dulce quibus tanti pignus amoris inest,
Quae vos, quae genuit tellus? Quo nectare odoras
Sparserunt zephyri mollis et aura comas?..
Felices nimium violae, quas carpserit illa
Dextera, quae miserum me mihi subripuit!
Quas roseis digitis formoso admoverit ori
Illi unde in me spicula torquet amor!..
O fortunatae violae, mea vita meumque
Delitium, o animi portus et aura mei,
A vobis saltem, violae, grata oscula carpam...

Esam jau matę, kad pats Politïano rašė ir itališkai; drauge su Lorenzu buvo vienas iš pirmųjų naujos literatūrinės italų kalbos kūrėjų. Tiesa, kaip ir Petrarka bei kuone visi humanistai, tik lotynų kalbą telaikė jis tikrai verta savo genijaus; tyčia rašęs tamsiu stiliumi, nes rašęs mokslininkams, ne liaudžiai. Bet šitą priešybę nuveikė pats gyvenimas. — Humanistai mokslininkai susirado tinkamą sau darbą — ėmė doroti senųjų autorių veikalus ir spausdinti kritiškus jų leidinius bei grynai mokslinius filologijos traktatus. Romoj 1469 m. mokytųjų humanistų išleista Vergilijaus, Tito Livijaus, Caesario, Lucano, Apulėjaus, Suetonijaus, Kvintilïano, Varrono, o 1475 ir Stacijaus veikalai; Bolognoj 1471 m. — Ovidijaus, Venecijoj 1472 m. — Ausonijaus, Martïalo, Plauto ir t. t. Be klasikų veikalų pasirodė Vallos Elegantiae (1471 m.), Politïano Miscellanea, Merulos Quaestiones plautinae, E. Barbaro Castigationes plinianae ir daug kitų panašių mokslo traktatų, graikų kalbos gramatikų (1476 m. — Konstantino Laskario, 1496 m. — T. Gazos, 1489 m. — Bolzanio), graikų kalbos žodynas (1497 m.). Aldas Manucijus atsidavė kilniam spaustuvininko ir leidėjo darbui. Pats labai mokytas žmogus, pavertė jis savo spaustuvę tikra akademija, kvietėsi talkon garsiausius menininkus ir žymiausius mokslininkus; išleido Aristotelio (1495 m.), Hesïodo, Jamblicho bei kitų neoplatonininkų, Aristofano, Thukidido, Sofoklo, Herodoto, Euripido, Demostheno, Platono, Pindaro ir kitų veikalus. Kad nebūtų miręs (1515 m.), būtų išspausdinęs visa, kas ne tik graikiškai, bet lotyniškai, hebraiškai ir chaldaiškai parašyta. Visa tuo italų humanistai padėjo pamatus filologijos mokslui, kuris kritikiniu savo metodu didžiai paveikė istoriją bei kitus humanitarinius mokslus, ir tapo Europos filologų, net tokių garsenybių, kaip Erasmas Rotterdamietis, Reuchlinas, Budé (Budaeus), mokytojais.

Tuo būdu dalis humanistų pasidarė tikrais mokslininkais specijalistais, kurių darbu vis mažiau tesidomėdavo valdovai ir jų dvaro šviesuomenė; antroji dalis, patys virto dvariškiais — dvaro

---

Plg. Lorenzo il Magnifico:

Belle, fresche e purpuree violae
Che quella candidissima man colse,
Qual pioggia o qual puro aer produr volse
Tanto più vaghi fior che far non suole?...

bei valdovo poetais, visokių pramogėlių, iškilmių, procesijų, spektaklių tvarkytojais. Tie dvariškiai literatai, savaime suprantama, turėjo ilgainiui prisiderinti prie valdovo bei dvaro skonių, norų ir nuotaikos. O valdovai, net pas humanistus mokslus ėję, gyveno ne gaivinamąja tų humanistų klasikine senove, bet konkrečiu gyvenimu; bendravo su italų tauta, jos kalba kalbėjo ir jos troškimais užsikrėsdavo, — juo labiau, kad buržuazija nuolat tarpininkavo valdovui bei šviesuoliams, iš vienos pusės, ir liaudžiai, iš antros.

Buržua buvo šiek tiek apsišvietę žmonės; tūli — nusimanė apie trivium bei quadrivium, glėzojo lotyniškai ir draugavo su humanistais. Rašinėjo jie ir patys, pirmiausia — dienoraščius (diarii, libri secreti, libri di ricordi, memorie, zibaldoni), kur įrašydavo savo pajamas ir išlaidas, žmonos kraitį ir mirtį, vaikų gimimo dienas, smulkius šeimyninio gyvenimo įvykius: kokioj puotoj buvę ir kokiais drabužiais žmona vilkėjusi; minėdavo ir politinius įvykius; dažnai virsdavo tad toks dienoraštis tikru miesto metraščiu. Tūli metraštininkais ir tapo; taip antai, Florencijos prijoras ir gonfalonieras Pietro Minerbetti, florencijiečiai Neri Capponi ir Giovanni Cavalcanti (Istorie fiorentine), luccietis Giovanni Sercambi ir kiti. Notaras Stefano Infessura parašė Romos istoriją nuo 1422 m. iki XV amžiaus pabaigos. Gal būt, visų tų veikalų literatūra pavadinti ir negalima, bet norinčiam susipažinti su XV amžiaus istorija ir gyvenimu duoda jie nepalyginti daugiau, nei lotyniškosios mokytų humanistų „istorijos“. Savo patrijotizmą ir politines pažiūras reikšdavo garbingieji buržua publicistiniais veikalėliais, pamfletais, satyriniais eilėraščiais, vadinamosiomis „raudomis“, lamenti. Religiškai nusijautę — kurdavo misteriją, rappresentacione sacra, kaip antai, ir pats Lorenzo il Magnifico, arba giesmes, vadinamąsias laudi, kaip jo motina Lucrezia Tornabuoni. Pamaldusis Florencijos pirklys Feo Belcari (ne jis vienas) vertė į italų kalbą šventųjų gyvenimus (Vita di Fra Egidio, Vita del B. Giovanni Colombini). Knygininkas, daugio humanistų ir popiežiaus Nikalojaus V draugas, Vespasiano Bisticci išleido žymiųjų savo amžininkų bijografijų rinkinį, be to — Libro delle lodi et commendazione delle donne illustri, Trattato

contro all' ingratitudine, Trattato della vita e conversazione dei Cristiani; Giovanni Gherardi da Prato (Paradiso degli Alberti autorius) — Trattato d'una angelica cosa mostrata per una divotissima visione.

Florencijos barzdaskutys Domenico di Giovanni, pramintas Burchiello, buvo neramus pilietis. Perdaug jo plepėta, juoktasi iš kitų ir domėtasi politika. Būta jo albizzininko; tad ištrėmė jį iš Florencijos 1433 m. grįžęs jon Cosimo Medici. Iki mirties (1448 m.) bastėsi po Italiją Burchiello; buvo ir Sienoj, ir Venecijoj, ir Romoj. Bet nenustojo viskuo juokęsis — savo nelaimėmis, prakiurusiu savo apsiaustu, blusomis ir blakėmis, kurios jam miegoti neduodančios, savo ligomis ir žmonėmis. Visa tai, be to dar ginčus su žmona, visokių valgių bei vaistų receptus, patarles, mįsles, įvairias juokingas istorijas ir darė jis savo eilėraščių tema. Tie eilėraščiai, kur nedaug poezijos, bet nemaža juokingų nesąmonių, atstovauja naujam literatūros žanrui — alla burchia. Gal būt, todėl Domenico di Giovanni ir pramintas buvo Burchiello; o gal — iš tos jo praminties išriedėjo žanro pavadinimas. Mėgiamiausia Burchiello ir kitų to žanro poetų priemonė yra derinti nesuderinamieji dalykai ir tuo daryti juokingas įspūdis. Man atrodo, kad jie paveikė ir garsųjį poetą improvizatorių Serafino Ciminellį (1466 — 1500; g. Aquilos mieste). Savo strambotti (8—9 eilučių posmais) sakydavosi taip verkiąs, kad jo ašaros virstančios upe, kur gyvuliai vandenį geria, arba taip degąs meilės liepsna, kad jonvabaliu virstąs ir naktį rodąs kelią paklydusiam keleiviui.

Buržuazija sunku beatskirti ir nuo liaudies, ir nuo šviesuolių; lygia dalia užsikrėsdavo ji tad liaudies ir šviesuolių - humanistų tendencijomis, tai ir tiems tarpininkavo. Venecijos patricijus Giustiniani, Lorenzo il Magnifico ir jo draugai mėgdžiojo liaudies dainuojamas dainuškas (visus tuos strambotti, rispetti, serventesi, sonetti, ballate, canzone, contrasti, t. y. — dijalogines dainas, canti carnascialeschi, lamenti, laudi ir t. t.), rašė misterijas (sacre rapresentazione). Daug jų ir kitų šviesuolių kūrinių tapo pagaliau tautosaka, nes tautos kūryba yra ne tai, kad tauta kolektyviai kuria anonyminius veikalus, bet tai, kad individų kūriniai kūnija jos dvasią ir darosi jos džiaugsmų bei liūdesių formomis, reiškiniais, kad tais kūriniais tauta domisi ir gyvena. O

XIV — XV a. italų tauta maitino savo dvasią ne tiktai lyrika. — Mėgo liaudis apysakas ir poemas, bylojančias apie karus, didvyrių nuotykius ir meilę, apie garsiuosius valdovus, baronus, apie gražuoles ir fėjas, apie stebuklingas šalis. Tokias poemėles (novelette) ir į daugelį „dainų" (cantari) padalintas poemas (storie) dainuodavo kai kur gatvėje ar aikštėje susigrūdusiems žmonėms dainiai - profesijonalai (giullari), kurie turėjo ir užrašytų ar bent konspektyviai išdėstytų poemų rinkinius (cantastorie, cantafavole, canterino). Iš visur sėmėsi temas poetai ir dainiai — iš metraščių, Šventosios Istorijos, šventųjų gyvenimo, Ilijados, Enėjidos, Ovidijaus Herojidų, Caesario Komentarų, Stacijaus Thebaïdos, o ypačiai iš chansons de geste ir avantiūrinių bei kurtuazinių romanų. Visai suitalėjo Karoliaus Didžiojo ir jo paladinų epopėja (matière de France). Garsusis Rolandas pavirto Sutri mieste gimusiu ar Fiesolės etrusku Orlando, kuris savo kalaviju perkirtęs į dvi dali Istrijos salą ir kurį popiežius nusiuntęs kovoti dėl tikėjimo. Sutri mieste rodoma buvo Orlando ola, Pavijoj — jo uola, Perugijoj — jo namas; Corceano miestelis įterpė į savo herbą ir Orlando ginklų atvaizdą. Apitalėjo ir kiti didvyriai (ištikimųjų giminė, Chiaramonti, visai išsiskyrė su išdavikais, su Maganzos gimine), ir pats Karolius, prasčiokas pilvūzas Carlone. Patikėjęs jis išdavikų, Maganzos didvyrių, žodžiais — ištrėmęs vieną Chiaramontę, kuris po to nužygiavęs Paganijon, pagonių žemėn. Daug čia žygdarbių atlikęs, su baisiais žvėrimis, milžinais, su kariuomenėmis vienas drąsiai kovojęs. Bet pranešta Paganijos karaliui, kad jis krikščionis, ir karalius įmetęs jį į pilies bokšto rūsį. Tačiau karaliaus duktė jį įsimylėjus ir išvadavus; apsikrikštijus ir ištekėjus už jo. Prasidėję nauji didvyrio žygdarbiai; o tuo metu pagonys apsiautę patį Paryžių, kur užsidaręs Carlonė. Gaila dabar imperatoriui ištikimojo, neteisingai ištremtojo savo barono, kuris galėtų jį išvaduoti. Iš tikro — pačią paskutinę valandą atūžęs didvyris, baisiai sumušęs pagonių kariuomenę, išvadavęs ir Paryžių, ir imperatorių, ir visus krikščionis.

Tomis istorijomis lygiai domėjosi kaimiečiai ir miestelėnai, liaudis ir šviesuoliai, buržua ir didikai, komuna ir valdovo dvaras. Daug dainių tapo pasiturinčiais, visų gerbiamais žmonėmis. Florencija, Perugija, kitos komunos ir valdovai laikė dainius, maitino juos, mokėjo jiems algą. Kai kurie dainiai — Niccolò Cie-

co d'Arezzo, Francesco Cieco di Ferrara, Antonïo di Guido, kuris, anot Politïano, skyręsis nuo Orfėjo tuo, kad ne žvėris, bet žmones viliojęsis — tikrai išgarsėjo; vienas, Cristoforo Fiorentino, gavo net poeto vainiką. Kai kurie mėgino ir originalius veikalus rašyti. Andrea da Barberino (g. apie 1370 m.) išleido avantiūrinį romaną (Guerrino il Meschino) ir proziniu savo veikalu (Reali di Francia) sukompiliavo įvairias „istorijas" apie Prancūzijos karalius bei didvyrius iki Karoliaus Didžiojo ir Rolando laikų.

Negarsių dainių, aikštinių dainių poemomis pasinaudojo Luigi Pulci (§ 97), kai, Lucrezijos Tornabuoni prašomas, ėmė skaityti savo Morgantę jai ir visai jos bei Lorenzo draugų kuopelei. Paėmė jis Cantare d'Orlando ir dešimtį metų jį pasakojo, kai kur papildydamas ir keisdamas jo tekstą, išviso parašė tuo būdu 23 „dainas"; po dvylikos metų, 1482 m., vėl ėmėsi darbo ir kitą poemą, Spagna in rima, pavertė 5 naujomis savo veikalo dainomis, paskutinėmis. Tai ir buvo Morgante Maggiore; „maggiore" (didesnis) todėl, kad poema 5 dainomis padidėjo, Morgante — todėl, kad taip pavadino Pulci Rolando tarną. Poemos turinys ne Pulčiui priklauso. — Suvaikėjęs pilvūzas Karolius Didysis visai pasidavęs klastingam šmeižikui Gano (Ganelonui) ir taip įžeidęs Orlando (Rolandą), kad didvyris apleidęs dvarą ir nužygiavęs Paganijon. Čia, žinoma, devynias galybes nuostabiausių žygdarbių atlikęs; be kitko — apgynęs abatą Chiaramontę nuo trijų milžinų, kurie svaidydavę dižiulius akmenis į jo vienuolyną, o vieną iš jų, Morgantę, apkrikštijęs ir padaręs savo ginklanešiu. Morgantės būta apykvailio, bet nepaprastai pajėgaus milžino. Varpo klebetu apsiginklavęs, užpuolęs ir sutriuškinęs jis ištisą priešų kariuomenę — tik supliuškintų šarvų, šalmų, kūnų, smegenų, žarnų kautynių lauke bebuvo likę. Kartą atsisėdęs ant žirgo ir trakšt — keterą jam perlaužęs; atsistojęs, užvertęs jį ant sprando ir dukart gražiai pašokėjęs, kad nelaikytų jo Orlando pamete sergant. Morgantė tikįs Kristumi, nes krikščionis Orlando smarkiai pyškinąs. Jis vienas nuveikęs banginį, bet mažas vėžiukas įkandęs jam kojon ir nuo to kandžio milžinas numiręs. Morgantė susitikęs ir susibičiuliavęs su užaugti pamiršusiu milžinu, su milžinu - šašu Margutto. Tai visai kitos rūšies būtybė! Turįs jis 77 mirštamąsias nuodėmes (suskaityk, kad toks geras, kiek paprastųjų!), o gimęs tarp kar-

tuvių ir kalėjimo, kaip Kristus — tarp jaučio ir asilo. Jis netikįs Dievo, netikįs ir velnių, tik — geru valgiu, o ypačiai vynu; be paliovos meluojąs, sukčiaująs, vagiąs; kur penkios moterys esančios, šešias tvirkinąs. Tačiau, jis nepalyginti simpatiškesnis, už Ganą, nes nieko niekuomet neišdavęs. Pamatęs batais autis bemėginančią bezdžionę, Margutto ėmęs juoktis, kvatoti ir susilaikyti negalėdamas numiręs, plyšęs. Baisiai nusiminęs Morgantė. Bet imperatoriui be Orlando visai riesta pasidarę — karalius Erminïonė pagaliau apsiautęs patį Paryžių. Rinaldo, Ulivieri (Olivier) ir Dodone pasišovę ieškoti Rolando. Taip pat išgarsėję rytuose savo žygdarbiais; suradę Rolandą. grįžę su juo ir atrėmę karalių Erminïonę. Bet Gano patariamas Karolius vėl ėmęs persekioti ištikimuosius savo tarnus, ir vėl Orlando âtsidūręs rytuose. Daug čia milžinų ir kitų priešų nuveikęs, tautų apkrikštijęs, karalaičių išvadavęs; antrusyk išvadavęs ir Paryžių, karaliaus Calavrïonės apsiaustą, o numiręs Roncevalės kautynėse. Kadangi Pulci norėjo, kad tose kautynėse dalyvautų ir Rinaldo bei Ricciardetto, kurie tuo metu žygdarbiavę rytuose, tai du velniai, Astarotte ir Farfarello, įlindę į didvyrių žirgus, kurie, jųdviejų kurstomi, bematant nunešę riterius į Roncevalę. Astarottė, tai labai mandagus ir mokytas velnias, net teologas. Jis lankęs Florencijos A c c a d e m i a P l a t o n i c a ir perskaitęs visus Marsilijaus Ficino veikalus. Turįs savo nuomones apie Dievo esmę, Trejybę, laisvą valią ir kitus teologijos klausimus; peršokdamas su Rinaldu ir jo žirgu (kuriame ir tupįs) Gibraltaro sąsiaurį, aiškinąs, kad anapus vandenyno esanti žemė. Ten gyveną žmonės visai panašūs į mus. Jie stabmeldžiaują, bet nebūsią pasmerkti, nes Kristus praliejęs savo kraują už visus žmones.

Luigi Pulci pasisavino visas giullarių meno priemones, visas negudrias jo gudrybes, įsitraukė pačią jų galvoseną, jų psichologiją. Jis pats — tikras giullarė; nemažiau, kaip nayvus aikštės dainius, užjaučia vaizduojamus savo didvyrius, gyvena jų nelaimėmis, pergalėmis, meile. Bet jis toli gražu ne nayvus; tarytum dvejoja — vienas Pulci samprotauja, vaizduojasi savo didvyrius, jaučia, pasakoja, kaip paprastas giullare, o antrasis Pulci, blaivaus proto žmogus, skeptikas, stovi nuošaliai ir su pašaipa žiūri į pirmojo triūsą, klauso jo poemos, kaip įdomios pasakos. Bet kaip tik todėl, kad yra čia antrasis Pulci, pirmasis ir nesidrovi tikėti, džiaugtis bei sielotis nesąmonėmis; jis net pats sveiku savo protu padeda antrajam, gal — perdaug mokytam, pasijuokti

iš miglotos M. Ficino filosofijos. Tuo būdu nayvi giullarės „istorija" pasidarė tikrojo meno veikalas. Juokais įsivaizduodami save liaudimi, liaudį vaidindami, Pulci ir jo klausytojai — Lorenzo, rafinuotasis Politïano, mokytasis Ficino — pagavo tautos būdą ir dvasią. Pagavo tą dvasią ir kilnusis Boiardo (§ 97) — pačia savo poemos forma, nes kurtuazinės riteriuomenės idealams gaivinti perdirbo ir sužiejo apliaudėjusius matière de France ir matière de Bretagne romanus. Žinoma, buvo jis ne šiurkštokas buržua, kaip Pulci, bet — gražiai išauklėtas, skoningas dvariškis ir sinjoras.

Humanistinė italų kultūra sužydo pagaliau tautinės literatūros atgijimu (plg. § 98) ; Florencijoj — visai natūraliai, taip pat, kaip natūraliai turtingieji buržua Medičiai virto demokratinio pobūdžio valdovais, šiaurinės Italijos dvaruose (Ferraroj, Mantovoj) — todėl, kad kaip tik humanistinės kultūros atžvilgiu tie dvarai buvo atsilikę ir senos dinastijos (Estės, Gonzagos) nebuvo atkerusios nuo tautos. Italų literatūrai atgyti labiausiai padėjo betgi buržuazija. Buržua didžiai vertino tre corone ir kaip įmanydami mėgzdžiojo jų, Dantės, Petrarkos ir Boccaccio, veikalus. Fazio degli Uberti (Dittamondo), Foligno vyskupas Federigo Frezzi (Quadriregio), Matteo Palmieri (Città di vita) sekė Dante; Giovanni Santi (Rafaello tėvas), Buonaccorso da Montemagno, Giusto de Conti, Giovanni Gherardi da Prato — Petrarka ir Boccaccio. Maža to — buržua iš pat pradžios kovojo dėl tautinės kalbos garbės su humanistais, — su šitais „išdavikais ir nenaudėliais.

Gasparino da Barzizza ir Francesco Filelfo mokinys, daugelio lotyniškųjų veikalų ir veikalėlių autorius, Leone Battista Alberti (§ 24) daugumą savo veikalų parašė betgi itališkai. Mat, norėjęs jis rašyti ne pats sau, ne mažumai, ne mokslininkams, bet — savo „tėvyniečiams, kurie yra nelabai mokyti", ir žmonijai; norėjęs būti naudingas. Drąsiai gynė jis gimtąją savo kalbą, kuri galinti įsigyti tokį pat autoritetą, kaip ir lotynų, jei tik rašysią ja savo traktatus mokslininkai. Jo pasiūlymu 1441 m. Florencijos katedroj buvo surengtas viešas italų kalbos rašytojų konkursas, Certame coronario (Accademia coronaria), kuriame be paties Alberti dalyvavo notaras Leonardo Dati, matematikas Michele del Gigante, kanauninkas Antonïo Agli, pirklys

M a r ï o t t o D a v a n z a t i, juristas B e n e d e t t o A c c o l t i ir kiti. Florencijos arkivyskupo, sinjorijos, kurijos pralotų ir susirinkusios minios akivaizdoj buvo perskaityta itališkieji konkurentų veikalai — c a n z o n i, hekzametrai, odos, dijalogai. Teisėjai (Poggio, Loschi, Marsuppini, Aurispa ir kiti humanistai) negalėjo išspręsti, kieno veikalas gražiausias, ir atidavė sidabrinį vainiką pačiai S a n t a M a r i a d e l F i o r e katedrai.

Alberti rašė itališkai apie tapybą, skulptūrą, perspektyvą, architektūrą, matematiką, eilėraščius, dijalogus (D e l l a F a m i g l i a, T r a n q u i l l i t a d e l l'a n i m o). D e l l a F a m i g l i a (ketvirtoji knyga parašyta minėtajam konkursui), tai didaktinis traktatas, kur autorius savo patyrimu papildė Cicerono, Ksenofonto ir kitų senovės rašytojų mintis. Tiesa, Alberčio proza yra dar sunki ir kiek dirbtinė; trečiąją knygą (E c o n o m i c o, arba I l P a d r e d i f a m i g l i a) lengvesne kalba išdėstė A g n o l o P a n d o l f i n i (D e l g o v e r n o d e l l a f a m i g l i a). Politinį traktatą (D e l l a v i t a c i v i l e) išleido Alberčio amžininkas minėtasis jau M a t t e o P a l m i e r i († 1475 m.), o C r i s t o f o r o L a n d i n o 1460 išdrįso komentuoti Petrarkos C a n z o n i e r e pačiame Florencijos universitete (S t u d i o). Netrukus imta versti į italų kalbą Hermeso (Merkūrijaus) Trismegistto P o i m a n d r į, Dantės D e M o n a r c h i a, Poggio, L. Bruni, Enea Silvïo Piccolomini ir kitų veikalai. Italų kalba ir literatūra atgijo.

101

Taigi, klasikinės kultūros atgijimas nebuvo kultūrinės italų evoliucijos esmė, bet, kaip ir XII amžiaus Prancūzijoj (III, 51, 54 t.), tik priemonė tautinei kultūrai išaiškinti ir išugdyti. Vadinamasis renesansas, tai pirmiausia Italijos istorijas faktas. Čia reikia sutikti su J. B u r c k h a r d t u, galima — net su B u r d a c h u, kuris būdingu renesanso atstovu laiko ir Romos tribūną Colą di Rïenzo. Neapsiriko ir H. T h o d e, kai susiejo renesansą su Pranciškaus Assiziečio veikla ir su visu pranciškonų sąjūdžiu. Mes jau žinome, kad tautos ir tautinės kultūros susikūrimas visuomet ryzga su religiniais sąjūdžiais, nes tikėjimu pasireiškia kūrybai reikalingas idealų absoliutumas.

Pranciškaus brolija pavirto ordinu ir supasaulėjo. Bet pir-

ma ištikimieji jo broliai, paskui, XIII—XIV a., spiritualai, pagaliau fraticelliai karštai kovojo dėl pirmykščių šventojo idealų. Daug brolių nenorėjo sutikti su naujomis, palengvintomis regulos redakcijomis, ir Konstanzo sinodas leido observantams asketiškiau gyventi ir turėti savo viršininkus. Vienas jų, generalinis observantų vikaras Bernardinas Sienietis buvo garsus ir labai įtakingas pamokslininkas. Jis numirė 1444 m., ir jau po šešerių metų Nikalojus V jį kanonizavo. Senuosius ordinus reformuojant, nenustojo XIV—XV amžiuje dygę ir nauji (G. Colombinio gesuati ir kt.). Tiek senieji, tiek naujieji garsėjo savo šventaisiais. Tuo pat laikotarpiu įsteigta buvo daug brolijų ligonims slaugyti ir kitiems labdaros reikalams: vienoj Florencijoj XV a. buvo 35 hospitaliai. Kartais tikros religinės epidemijos apsėsdavo žmones. Taip antai, 1400 m. po visą Italiją klajojo gausingos atgailininkų, „baltųjų“ (Bianchi), minios. Bolognoj, žemei sudrebėjus (1457 m.), gyventojai ėmė plakti save, pasninkauti — visą savaitę mėsių nieko neuždirbta — ir melstis, net paleistuvės vyrų prie savęs neprisileisdavusios. Sienoj 1496 m. krauju imta lyti: visų katedron susigrūsta, vieno Panelei Šv. žvakių uždegama, kito mišios užperkama, trečio meldžiamasi, ketvirto kalinys išperkama, penkto vargšei mergelei kraitis duodama ir t. t. Ferraroj paties duko Ercolės įsakymu (mat, visuomet gera esą geruoju su Dievu gyventi) kas trečia diena vaikščiojo procesijomis visa kunigija ir apie 4000 vaikų, baltais marškiniais apsivilkusių ir nešančių vėliavėles su nupieštu jose Jėzumi. Devynios galybės piligrimų lankė Romą, Assisį, Loretto, net Šv. Žemę. Visur pasakojama buvo apie stebuklus. Čia apsireiškus pati Panelė Šv.; čia, Florencijoj, alyvmedžio šakelė stebuklingai prilipus prie Dievo Motinos paveikslo: Dievo Motinos siunčiama Florencijai taika; čia žiemos metu ant mokytojo Ambrogio Traversari kapo imta žydėti rožių.

Nereikia dar užmiršti, kaip glaudžiai susijęs buvo Bažnyčios kultas su visu miesto gyvenimu. Mišios, šventės, procesijos, sakramentai ir sakramentinio pobūdžio apeigos tarytum formavo socijalų gyvenimą, nusakydavo jo ritmą. Kiekvienas cechas, kiekviena draugija turėjo savo bažnytėlę ar bent koplyčią, savo patroną, savo šventę. Pačių miestelėnų statoma ir nuolat gražinama, bažnyčia buvo ir įvairių susirinkimų vieta, ir meno muziejus, kuriuo miestelėnai didžiavosi, kur jie grožėjosi didžiųjų menininkų kūriniais, kur matė Ghirlandaio, Botticellio ar kito kurio

tapytojo atvaizduotuosius žymius miesto piliečius. Kiekviena šventė rados pramoga; misterija (sacra rapprezentazione) ir tikėjimo tiesų žmones mokė, ir linksmino. Visiems žinomos buvo giesmės (vadin. laudi). Taigi, ir abejingas tikėjimui žmogus negalėjo betgi apsieiti be Bažnyčios, o jos gyvenime dalyvaudamas, nenoromis užsikrėsdavo kiek ir tikėjimu. Žinoma, toks tikėjimo susijimas su gyvenimu darė tikėjimą perdaug įprastu, kasdieniu dalyku, mažino jo reikšmę, pasaulino jį.

„Žinau", rašė XVI a. pradžioj Erasmas Rotterdamietis, „kiek nutolę yra, ypačiai italuose, nuo krikščionių tikėjimo tie, kas paseno literatūrą bestudijuodami (in bonis litteris), tarytum ties sirėnų uolomis gyvendami." Tačiau ir šviesuolių bei humanistų tarpe nemaža buvo pamaldžių ir dorų krikščionių; dorų, žinoma, mažiau. Paprastai keliama aikštėn renesanso žmonių, humanistų, o ypačiai tironų nedorumas. Bet nedorumas lengvai syja su prietaringumu ir pamaldumu. Baisieji tironai — Everso d'Anguillara, Gismondo Malatesta, Filippo Maria Visconti — dalyvavo Bažnyčios apeigose, statydino bažnyčias ir hospitalius, rankiojo relikvijas. Tikrų bedievių visai maža buvo. Nedaug čia tesveria blasfemiški juokai ir išsireiškimai. Kas gi, iš tikrųjų, galima įrodyti tuo, kad, bažnyčion mišių klausyti eidamas, Domizio Calderini sakydavo: Eamus ad popularem errorem? kad smailaliežuviai pajuokdavo kunigus, sakramentus, dogmas? Viena, Bažnyčiai tebepasaulėjant, XV amžiaus žmonės dažnai laikydavo nekaltu juoku tai, kas mums dabar blasfemija atrodo. Antra, tikroji blasfemija tik tada ir teesti sąmoninga, tik tada ir temaga, kada jaučiama jos nuodėmingumas; taigi, sako tikėjimą neišnykus. Trečia, blasfemija iš esmės nesiskiria nuo kitų nuodėmių — ir ją gali atleisti žmogui kunigas. O romaniškąsias tautas — nekartą esam pabrėžę — kaip tik ir būdina tai, kad jos nesintetina tikėjimo su empiriniu gyvenimu, bet principijaliai juodu vieną nuo kito skiria, o praktiškai gražiai derina, vadinasi, čia gyvena ir nusideda — čia gailisi ir atgailą daro.

L. von Pastor prasimanė krikščioniškąjį humanizmą. Tiesiog nebuvo tokio humanizmo, atseit, humanistų krikščionių (arba bent nekrikščionių) susibūrimo, sistemiškos ideologijos, pasaulėžiūros. Humanistai skyrėsi nuo vieni kitų tuo, kad vieni buvo pamaldūs, kiti tikėjimui abejingi; bet dėl tikėjimo ir pamaldumo tarpusavy jie nekovojo. Dorasis Guarino, jaunuomenės auklėtojas, gynė Beccadellio Hermaphroditą. Nikalojus V glo-

bojo Vallą. Povilas II persekiojo ne Pomponijaus Laeto ir jo draugų stabmeldžiavimą, bet tariamąjį jų sąmokslą. Krikščioniškojo (tiksliau sakant — bažnytinio; Pastorui, Guiraud ir kitiems tie du žodžiai — sinonimai) humanizmo negalėjo nė būti. Mat, humanizmu pasireiškė ne Bažnyčios, bet pasaulininkų dvasia, kuri buvo jau pasireiškus Viduramžių literatūra (ypačiai vagantų poezija, Clopinelio Rožės Romanu, buržuazijos literatūra), kai kuriomis filosofijos srovėmis (averroizmu, occamizmu) ir net — XII amžiaus Prancūzijoj — lotynų kalbos bei literatūros renesansu. Patys humanistai, patrijotai ir garbėtroškos, baisiai išpūtė savo darbo reikšmę bei originalumą; tais jų žodžiais pasitikėdamas, žymusis italų meno žinovas J. Burckhardt paskelbė itališkąjį XIV—XV amžių kultūrine revoliucija, individualistinės naujųjų amžių kultūros pradžia. Tikrovėje XIV—XV amžiaus italų kultūra skiriasi nuo XIII—XIV amžiaus prancūzų kultūros ne principijaliai, ne iš esmės, bet tuo, kad surizgo su italų tautos gimimu ir rados jos kilnumo simbolis, antra — tuo, kad pasaulininkų dvasia XIV—XV amžiuje buvo žymiai įsigalėjus, o Bažnyčia nususus.

Devynioliktojo amžiaus pusės šveicaras (*Die Kultur der Renaissance in Italien* išėjo 1860 m. Basely), Burckhardtas nesugebėjo, kaip reikia, įvertinti tautinės italų renesanso reikšmės, apuniversalino jį ir, lyg užmiršdamas visą europiečių kultūros evoliuciją, pripažino renesansą didžiausia kultūros revoliucija, tikru tiek savo mylimų helenų atgijimu. Pats Burckhardtas, Nietzschės mokytojas, atstovavo individualistinei-estetinei pasaulėžiūrai; buvo skeptikas, Bažnyčia bei dogmomis netikėjo ir, istoriją su poezija painiodamas, renesanso žmonių vaizdais aiškinosi, kas jam pačiam atrodė gražu ir vertinga. Jis perdėjo renesanso žmonių individualizmą, kritiškumą ir bedieviškumą. Bet šitą jo klaidą rėmė tikra intujicija. — Renesanso dvasia (= pasaulininkų dvasia) nesiderino su Bažnyčios; geriausiu atveju buvo tikėjimui abejinga; absoliutino empiriją, kuri Bažnyčiai tik antraeilę reikšmę teturėjo. Žinoma, empirinių dalykų (iš jų ir tėvynės) bei uždavinių absoliutinimas, tai jau religija. Bet įdomu — kiek renesanso žmogus būdavo religingas, tiek jis kreipdavosi į neoplatonizmą, į mistinę filosofiją, būdingą vokiečiams (ne romaniškosioms tautoms), ir troško racijonališkesnės, su renesanso dvasia labiau sutinkančios universaliosios (krikščionims ir stabmeldžių filosofams bendros) religijos. Ta-

čiau nesutiko tai su italų ir išviso romaniškųjų tautų būdu: čia nei italai galėjo vadovauti Europos kultūrai, nei prancūzai. Italas mielai pajuokdavo Bažnyčios kultą ir kunigus, bet nė nemanė jų reformuoti ir, nelaimėn ar pavojun pakliuvęs, jų šaukdavosi; nesuprato Bažnyčios dogmų ir buvo joms abejingas, bet neabejojo autoriteto principu ir tikėjo, kad norint išganytam būti, reikia tikėti protui neįkandamomis autoriteto tiesomis; ne pagal asketinę (romaniškosios) Bažnyčios moralę jis gyveno, absoliutino empiriją, bet tos moralės principus pripažino. Italas galėjo svajoti apie universaliąją religiją, kurią, girdi, skelbią ir stabmeldžių filosofai, ne tik Kristus, galėjo gaivinti mistinę platonininkų metafiziką, bet Bažnyčios tikėjimo išsižadėti nedrįso ir kuriamąją savo sistemą ilgainiui bažnytino. Nenuostabu — jis samprotavo iš esmės taip pat, kaip jo, romaniškosios, Bažnyčios mokslo kūrėjai. Drąsūs Florencijos platonininkai tapo pagaliau savonarolininkais.

Taigi, apaštališku Šv. Pranciškaus gyvenimu prasidėjęs religinis italų tautos kilimas greit subažnytėjo ir nepasireiškė nauja religine pasaulėžiūra, kuri galima būtų buvę padėti tautinės kultūros pamatan. Italai nesusirado naujų pradų savajai kultūrai, kaip nesulaukė ir politinės vienovės.

XIV

Filosofijos gairėmis

102

Tryliktasis amžius troško sintetinės pasaulėžiūros, galvojo sistemomis. Žymiausios — Akvinato ir Dunso Skoto — nenustojo gyvavusios ir XIV—XV amžiuje. Pirmąją, savaime suprantama, skleidė, tobulino ir gynė nuo Skoto bei skotininkų kritikos dominykonai — Bernardas Gannatietis (apie 1300 m.), Petras Paludietis († 1342 m.) ir kiti. Pranciškonai sekė savu daktaru, Dunsu Skotu; Pranciškus iš Meyronnes († 1325 m.) sistemingai išdėstė ir paaiškino Skoto sistemą. Apskritai imant, tie didžiųjų metafizikų sekėjai patys nebuvo originalūs filosofai; tik tesistengė aiškiau bei tiksliau suformuluoti savo mokytojų mokslą ir apginti jį nuo priešų. Todėl ir jų darbas pirmiausia rados formalinis-dialektinis, filosofinis: teologijos problemos savo reikšmės nustojo. Kai kurie mėgino ir suderinti kiek Tomo Akviniečio ir Dunso Skoto idėjas (karmelitas Gerardas Bolognietis, † 1317 m., ir kiti).

Autoritetu remiančiąsi teologiją Tomas Akvinietis griežtai, principijaliai atskyrė nuo protu remiančiosios filosofijos, nors ir pripažino (priešingai averroesininkams), kad filosofija negali prieštarauti teologijai ir kad kai kurios teologijos tiesos gali būti įrodytos filosofiškai. Tos filosofijos išskyrimas buvo didelis Tomo nuopelnas arba — didelė jo klaida. Tuo būdu buvo nusakyta nuo teologijos nepriklausanti filosofijos ir mokslo sritis, o filosofijos ir mokslo pagrindai iš esmės nebeteko absoliučios, religinės reikšmės, nes tie pagrindai rados reliatyvaus žmogiškojo proto aksijomos. Teologijos ir filosofijos-mokslo skyrimasis gražiai vaizdavo romaniškosios pasaulėžiūros dualizmą ir pagrindinę antinomiją, buvo neišvengiamas; ir Tomas ne pats jį prasimanė,

bet, galì sakyt, priverstas buvo jį konstatuoti. Ištikimas Bažnyčios sūnus, Tomas čia tik teapšvelnino averroesininkų idėją ir tarpininkavo jų ginamai filosofijai (bei mokslui) ir Bažnyčiai. Nuosekliau ir drąsiau samprotaujančio Dunkso Skoto (nebekalbant apie averroesininkus) gálva, Akvinatas buvęs nenuoseklus; perdaug teologijos tiesų pripažinęs protu įrodomomis. Bet tas pats nenuoseklumas galima buvo prikišti ir Dunsui. Kad ir kaip Tomas ją švelnino, išreikštoji jo idėja turėjo savo dïalektiką ir būtinai riedėjo link visiško filosofijos bei mokslo išsiskyrimo su teologija. Vilhelmo Occamo sekėjams filosofiškai įrodomųjų teologinių tiesų ir visai nebeliko.

Kadangi autoritetas ne kas kita buvo, kaip Šv. Rašto ir Bažnyčios žodžiai, o remiąs jį tikėjimas savo prigimtimi nesiskyrė, visų nuomone, nuo tikėjimo žmonių žodžiais (vadinasi, nebuvo mistinis susivienijimo su Dievu aktas), tai minėtosios pažiūros į teologiją, savaime suprantama, mažino jos vertę. Bet religingas žmogus negali sutikti su tokiu tikėjimo vertės mažinimu; nori tikėti neabejotinomis tiesomis, nori, kad jos būtų tikresnės, kilnesnės, kaip kad mokslo. Jis gilinasi į tikėjimo turinį; trokšta ne naujų tikėjimo objektų, bet naujų ir tikrų žinių. Jam ne vistiek, kuo tikėti, ir knieti apginti tikėjimo tiesos nuo išdidžių filosofų. Be to, nepavyko filosofams išnaikinti krikščioniškosios tikėjimo-žinojimo idėjos, kuria gyveno Bažnyčios tėvų metafizika ir kuriai atstovavo Viduramžių „platonininkai" iš dalies ir pats Tomas Akvinietis (tuo, kad pagrindines teologijos tiesas pripažino įrodomomis; kompromisinę Tomo nuomonę Bažnyčia pagaliau paskelbė sava). Visai nesutiko tas agnosticizmas su vokiečių teologijos dvasia. Nenuostabu, kad vokiečių tomininkai, meisteris Eckehartas ir kiti (IV, 88, 93—95), ėmė gaivinti „platonininkų" idėjas.

Naujos sistemos nebebūdino XIV amžiaus filosofijos, ir pirmiausia universitetai su jų tracidine mokymo santvarka, su jų tradicijomis ir rutina padėjo išlikti senosioms. Bet kaip tik universitetai pastarąsias ir griovė. Mat, XIV—XV amžiuje universitetai, ypačiai Paryžiaus, tapo faktiškai nieko nepriklausomomis korporacijomis, įsigijo savivaldybę, privilegijų ir nepaprastą autoritetą. Didžiosios schizmos metu mėgino jie vadovauti katalikų visuomenei ir Bažnyčiai, spręsdavo, kuris popiežius yra tikras, aiškino katalikų mokslą, reformavo Bažnyčią. Tam tikra prasme, Konstanzo ir Baselio sinodai buvo universitetų kova su

popiežiais. Universitetai rados dvasinės europiečių kultūros centrai. Savaime suprantama, paveikė juos tos kultūros krizė, kuri reiškėsi ir imperijos, Dievo karalystės, nykimu, ir Bažnyčios suirute, ir popiežių kova su antipopiežiais, ir Osmanų laimėjimais, ir pilietiniais europiečių (Anglų su Prancūzais) karais, ir revoliucijomis. Visa tai vertė universitetų šviesuomenę persijoti pačius Europos kultūros pagrindus, abejoti tradicijomis ir kritiškai žiūrėti į kovojančias tarpusavy filosofines-teologines XIII amžiaus sistemas. Kultūros krizė universitetuose natūraliai virto pasaulėžiūros ir senosios sisteminės teologijos-filosofijos krize. Didžiųjų sistemų kova savybėj nuvylė filosofus bei teologus: imta jų abejoti pačia sistemos idėja, ir sistemos dvasią pakeitė kritikos dvasia. O kritiškai galvoti kurstė filosofus ir mokslas, kurį tebeugdė Oxfordo universitetas, o iš dalies ir Paryžiaus mokslininkai.

Mokslo augimas gražiai sutiko su vis stiprėjusia pasaulininkų dvasia, su tuo, kad žmonės vis labiau domėjosi konkrečia ir individualia realybe. Bet mokslui trukdė augti Šv. Rašto ir Aristotelio autoritetu besiremianti metafizika. Tomas Akvinietis ir net Dunsas Skotas neapgynė dar mokslo laisvės. Ją ir XIV—XV amžiuje tebegynė averroesininkai — Dunso mokinys John Baconthorp († 1346 m.), Jonas Jandunietis († 1328 m.), Pietro d'Abano († 1315 m.) ir visa Padovos averroesininkų mokykla (Urbanas Bolognietis, † 1403 m., Povilas Venecijietis, † 1429, Augustinas Niphus Suessietis, † apie 1546 m., ir kiti; žiūr. IV, 88).

Averroizmas griežtai skyrė filosofiją ir mokslą nuo teologijos, o teologiją stūmė į tikėjimo sritį, kuri neturinti nieko bendra su proto įrodomomis tiesomis. Averroizmo sėkmę motyvavo vis stiprėjanti mokslo ir kritikos dvasia, įsigalėjęs filosofų tarpe skepticizmas, kuris sijo su išlavinta dialektika, abejojimas Bažnyčios mokslu, valstybių kova su ja ir — dažniausiai nesąmoningas — noras atskirti nuo jos pasaulį ir protavimo srityje. Bet averroesininkai buvo neteologai ir erezija įtariami mąstytojai. Teologai, vieni stengėsi naujais argumentais apginti ir paremti senąsias sistemas (tomininkai ir skotininkai), kiti kreipėsi į mistinę patirtį ir platoniškąją, tomininkų ir skotininkų jau nuveiktą filosofiją. Tuo negalėjo jie nugalėti naujų, averroizmą motyvuojančių tendencijų; patys dažnai užsikrėsdavo nauja dvasia, kaip rodo

tomininko Durando iš Saint-Pourçain ir Pierre'o d'Auriole mokslas (IV, 88). Kaip ir Šv. Tomo laikais, teologams, norint tikėjimo tiesos apginti, viena išeitis bebuvo likusi — suimti savin naujos idėjos ir nauji metodai. To uždavinio griebėsi minėtieji Durantas ir Pierre d'Auriole, po jų garsusis Vilhelmas Occam.

Jis gimė (apie 1300 m.) Ockhame, Surrey grafystėj, įstojo į pranciškonų ordiną ir, 1312-18 mokydamasis, o 1318-20 m. mokydamas Oxfordo universitete, pasidavė Oxfordo ir pranciškonų garsenybės, Dunso Skoto, mokslo įtakai. Kaip ir daugumas anglų filosofų, brangino jis pirmiausia konkrečią realybę, faktus ir tikslius matematinius metodus jiems tyrinėti; atstovavo Oxfordo — Grossetestės, Rogero Bacono, Dunso Skoto — mokyklai, jos matematinio ir eksperimentinio, tiksliais įrodymais paremtojo žinojimo idealui. Pasak Dunso Skoto, tik tai neabejotina tėra, kas akivaizdu, o įrodyti tiesą reiškia arba parodyti, kad ji akivaizdi, arba išvesti ją iš kitų akivaizdžių tiesų. Šitą metodinį principą Occamas vartojo nuosekliau, nei pats Skotas.

Čia netiesiog ir pats Skotas jam padėjo. — Tomas Akvinietis, kiek galima buvo, apšvelnino senosios pranciškonų mokyklos realizmą; pripažino betgi daiktuose esančias universalijas (genera et species), kurios tekančios iš daiktų į sielą ir sutinkančios su bendromis proto sąvokomis; tuo būdu ir galimas esąs pažinimas visko, kas bendra ir kas tik ir tesudarą tikrojo pažinimo objektą. Skotui tikra realybė ir tikro pažinimo objektas tebuvo tik tai, kas individualu; bet jis tuo pat metu gynė ir realizmą. Jo ir jo mokinių nuomone, visos bendros proto sąvokos atitinkančios daiktuose esančias universalijas. Esą ir tokių universalijų, kaip corporeitas (lavono forma), lygumas ir panašumas. Žodžiu, tiek daug ir tokių keistų universalijų atsirado, kad pats realizmas nesąmone virto ir savaime kilo abejojimas jo principo tikrumu; juo labiau, kad Skoto mokslu tikroji realybė esanti konkretūs individualūs daiktai (hoc ir haec, haecceitas), ne juose esančios universalijos. Argi tos universalijos akivaizdžios arba galinčios būti išvestos iš akivaizdžių dalykų?

Iš tikro, kad galėtų įvykti pažinimas ir žinojimas, reikią dviejų dalykų — proto (intellectus) ir pažįstamo objekto (res cognita), kurį Occamas vadina esse subiectivum (nes objektas pats sau esąs subjektas; esse obiectivum Occamo terminologija yra kaip tik mūsų sub-

jektyvus objekto vaizdas). Pažinimas esąs loginė proto veikla, kuri remiantisi pačią objektyvią būtį gaunančia patirtimi (experientia). Tą objektyvios būties (ir mūsų pačių psichinio gyvenimo faktų — protavimo, norų, jausmų, kurie Occamo nuomone esą net tikresni, kaip objektyvi materijalioji būtis) pažinimą Occamas vadina intujitiniu pažinimu, notitia intuitiva, ir skiria nuo abstraktinio pažinimo, notitia abstraktiva. Abstraktinio pažinimo (ir žinojimo) turinį sudarančios proto sąvokos ir jų tarpusavio santykiai. Abstraktinis pažinimas nesakąs mums, ar tos sąvokos ir jų santykiai atitinką objektyvią realybę. Pastarąją tik intujitinis pažinimas mums teduodąs; sakąs, kad egzistuojantis daiktas egzistuojąs, o neegzistuojantis ne. Intujitinis pažinimas esąs mūsų patirties (experientia, experimentalis notitia) pradas, net pati mūsų patirtis, abstraktinio žinoijmo priežastis ir mokslo pradas, causa propositionis universalis, quae est principium artis et scientiae.

Taigi, pirmiausia ir reikią tyrinėti konkreti būtis, konkretūs daiktai ir jų priežastingumo bei kiti tarpusavio santykiai. Matydami baltą daiktą, mes negalį abejoti nei tuo, kad jis egzistuojąs, nei tuo, kad jis baltas. Taip pat tiktai patirtimi ir bandymais tegalį mes susekti daiktų kitėjimo priežastis. Faktas esąs kito fakto (padarinio) priežastis, jeigu jam vienam tėsant visuomet esąs ir padarinys, o jam nėsant nėsą ir pastarojo: ipso posito, alio destructo, sequitur effectus, vel... ipso non posito, non sequitur effectus, arba — ad eius praesentiam sequitur effectus, et ad eius absentiam non. Pasitaiką, žinoma, kad kelios priežastys darančios tą patį padarinį. Tačiau niekuomet nereikią manyti, kad padarinys galįs turėti daug įvairių priežasčių, be būtino reikalo: nunquam ponenda est pluralitas sine necessitate: kiekviena priežastis ir pats jos buvimas turį būti intujitiniu pažinimu įrodyti.

Šitą metodinį Aristotelio principą Occamas ir vartojo kovai su Dunso Skoto, Tomo Akviniečio ir paties Aristotelio realizmu. Autoritetai visai jam neberūpėjo: quid quidde hoc senserit Aristotelis, non curo. — Kas gi kada esąs matęs tas garsiąsias universalijas? Visa, ką mes intujitiniu pažinimu pažįstą, esą atskiri individualūs daiktai arba jų ypatybės. Ne sieloj jokių universalijų nėsą: omnis res positiva extra

animam eo ipso est singularis. Visa empirinė būtis ne kas kita, kaip atskirų individualių daiktų suma, skaitmeninė jų vienovė. Kitos daiktų vienovės Occamas pripažinti nenorėjo. Skotas kalbėjo apie tokią kitą vienovę, universaliją, kuri, nors ir mažesnė už skaitmeninę vienovę (t. y., ji sutinka su daiktų daugumu), aiškina daiktų rūšių (genera et species) buvimą, vadinasi, realų daiktų panašumą vienų į kitus. Kaip ir Tomas, Skotas sakė vieną universaliją esant daugely individualių daiktų (universalia sunt in rebus). Kas gi tai per vienovė? klausia Occamas. Žinomi mums atskiri daiktai, kurių kiekvienas esąs vienas, atseit, turįs skaitmeninę savo vienovę; žinoma mums ir skaitmeninė daugelio daiktų vienovė, vadinasi, jų suma; bet realistų prasimanytosios vienovės niekur nematyti. Maža to — realistų prasimanytoji vienovė ir sveikam protui prieštaraujanti. Iš tiesų, arba universalija esanti atskiruose individualiuose daiktuose, taigi, sutrupinta ir nebeviena; arba ji viena, bet tada negalinti būti daugely daiktų.

Filosofai gynė universalijų mokslą, nes tarėsi tuo būdu išsiaiškinsią, kaip nematerijali siela gali pažinti materijalius daiktus. Per universaliją, jų nuomone, materijalusis objektas (daiktas) tampa panašus į sielą, dvasiškesnis kiek. Bet, visai teisingai samprotauja Occamas, jeigu materijalusis objektas negalįs veikti sielos ir būti viena iš pažinimo akto priežasčių, tai negalįs jis ir, bendradarbiaudamas su siela, būti universalijų priežastis, kurios esančios, kaip ir siela, dvasinė būtis. Jeigu kiti sako, kad sielai reikią materijaliojo objekto, kad juo remdamos galėtų ji kurti ar aktualinti universalijas, tai — kam gi čia universalija: galinti siela remtis tuo daiktu tikslu jį pažinti ir be jokios universalijos — svarbu čia, kad pripažinta tiesioginis materijaliojo daikto santykavimas su siela. Sakoma, kad universalija reikalinga sielai, nes teikianti jai materijaliojo daikto vaizdą. Tačiau universalijos (genera ir species), pagal teoriją, esančios anksčiau, nei pažinimo aktas; negalinčios tad jos konkretaus objekto mums vaizduoti.

Žodžiu, pažinimo aktui išaiškinti jokio tarpininko (= jokių universalijų) nereikią: užtenką, kad esąs protą paveikti galįs objektas ir kad jo galįs būti paveiktas protas. Protas tiesiog, be jokio tarpininko, be jokių universalijų, pažįstąs patį objektą. Neįsivaizduoją juk mes jokio tarpininko tarp Dievo ir Jo kūrinių, o

čia skirtumas nepalyginti didesnis, kaip kad tarp sielos ir jos pažinimo objektų.

Taigi, nėsą pamato manyti, kad universalijos egzistuojančios kur atskirai nuo daiktų ar net pačiuose daiktuose. Bet Occamas, žinoma, negalėjo neigti, kad mes turime bendrąsias sąvokas ir kad be jų negali būti paties mokslo. Reikėjo tad jam išaiškinti, kokiu būdu tos sąvokos, universalijos, atsiranda mūsų sieloj ir kokia jų reikšmė. — Pirmiausia, jis skyrė pagavimą (percepciją), kuriuo pažįstamas pats objektas, nuo to objekto vaidinio, kuris, pagavimui pasibaigus ir objektui nebėsant, palieka sieloj. Pagavimas, intujitinio pažinimo aktas, tarytum paliekąs prote tam tikrą pėdsaką, arba — protas įsigijąs tam tikrą kokybę, turėjimą - turinį, habitus; ir to habitus dėka protas galįs protauti abstrakčiai, be pačių daiktų. Tuo būdu ne tik patys daiktai, bet ir vaidiniai sudarą abstraktinio žinojimo pagrindą. Abstraktinio pažinimo bei žinojimo srityje mes ir randą bendrąsias sąvokas. Kas gi esą tos sąvokos ir kokia jų prigimtis? — Protas verčiąs sudėtingą ir neaiškią neišsiskirsčiusių dar pagavų medžiagą abstrakčiomis sąvokomis, o paskui sydinąs jas vienas su kitomis ir sudarąs tuo būdu naujus junginius. Pats protas, be intujitinio pažinimo aktų negalįs, kaip minėta, sakyti, ar atitinkančios abstrakčios jo sąvokos objektyvią realybę, ar ne. Kaip ten bebūtų, jis kuriąs savo veiklai ir netiesioginiam realybės pažinimui tam tikrus ženklus, signa, arba praedicabilia mentalia, galì sakyt — savo žodžius. Occamas vadina juos sąvokomis (conceptus), terminais (termini) ir proto palinkimais, tendencijomis (intentiones). Skiria, be to, pirmąsias ir antrąsias „intencijas". Primae intentiones, tai atskirų pagaunamųjų arba vaizduojamųjų daiktų ženklai; secundae intentiones — sąvokos, taip antai, genera ir species. Antrosios rūšies terminus motyvuojanti ta mūsų proto ypatybė, kad jis negalįs atskiro individualaus daikto pagauti ir tuo pat metu nekurti bendros sąvokos. Baltus daiktus matydamas, žmogus kuriąsis baltumo sąvoką (albedo); matydamas daug žmonių — žmonijos (species-homo) sąvoką; galvodamas apie žmoniją ir kitas gyvių rūšis, susidarąs gyvio (animal) sąvoką ir t. t. Panašiai atsirandančios ir kitos abstrakčios sąvokos — quantitas, qualitas, relatio, duratio ir kt. Visus tuos terminus protas sydinąs ir kombinuojąs pagal loginius

savo dėsnius; tuo būdu susidarą sprendimai ir sprendimų sistema, arba mokslas.

Žinoma, terminai (nuo to žodžio Occamo nominalizmas ir pavadintas terminizmu) turį tik tiek reikšmės ir vertės žinojimui, kiek jie tiesiog ar netiesiog remiąsi konkrečia realybe, vadinasi, individualiais daiktais, nes tik individualūs daiktai realiai ir teegzistuoją. Tą objektyvią bendrųjų sąvokų reikšmę ir stengėsi išaiškinti Occamas. Be abejo, bendrosios sąvokos pačios esančios individualūs dalykai — quodlibet universale et genus generalissimum est vere res singularis existens determinati generis. Bendroji sąvoka (universalija) bendra (universali) tik ta prasme, kad tiesiog ar netiesiog (jeigu reiškianti kitą sąvoką) kalbama apie daug daiktų: ji — universalis per praedicationem, non pro se, sed pro rebus, quas significat. Ji — terminus communis (= intentio secunda) signo universali determinatus. Protas pats kuriąsis bendrąją sąvoką; ji — jo išmone (figmentum). Bet jeigu vienos tokios išmonės tik subjektyvią reikšmę teturinčios, tikri proto prasimanymai (occamiškai = esse obiectivum), tai kitos (o jos kaip tik ir svarbios mokslui) turinčios ir objektyvią reikšmę. Pastarosios šiaip ar taip atitinkančios objektyvius daiktus (kurių visuomet individualių, ne bendrų, esama!): universale non est figmentum tale, cui non correspondet aliquid consimile in esse subiectivo, quale illud fingitur in esse obiectivo. Taigi, universalijos (bendrosios sąvokos) reiškiančios tuos pačius individualius daiktus, tiktai — kitaip, nei kad individualūs ir individualios reikšmės terminai. Mat, protas galįs pagauti individualų daiktą arba aiškiai, t. y. skirdamas jį nuo visų kitų, arba neaiškiai, nuo kitų jo neskirdamas. Taip antai, jeigu aš pažįstąs Sokratą neaiškiai, taip, kad negalįs atskirti jo nuo Platono ir kitų žmonių, tai mano protas turįs ne realaus objekto (Sokrato) pagavą, bet tiktai bendrą sąvoką, terminą, arba universaliją, — „žmogų". „Sokratas yra žmogus" sakydamas, aš sakąs, kad 1) Sokratas esąs Sokratas, 2) Sokratas egzistuojąs, 3) Sokratas esąs žmogus, kiek aš aiškiai jo, Skorato, nepažįstąs, ir jo nuo kitų „žmonių" neskiriąs.

Taigi, universalijos esančios ne objektyvios, bet tiktai subjektyvios būties faktai, entia rationis realia. Jos —

proto aktai (actus inteligendi) arba proto išmonės (ficta), arba, pagaliau, tam tikros kokybės (aliqua qualitas existens subjective in mente, quae ex natura sua est signum rei extra, sicut vox est signum rei ad placitum instituentis).

Aišku, kad tuo būdu bendrosios sąvokos virsta nieko nebeverta tautologija, o didžia dalimi, jeigu ne visai, nustoja reikšmės ir mokslas, nes jį sudaro (čia teisus ne Occamas bei nominalistai, bet Platonas, Aristotelis ir realistai) pirmiausia bendrieji sprendimai. Mokslui belieka abstrakčių sąvokų ir jų junginių sritis, kuri griežtai, iš esmės skiriasi nuo konkrečios individualių daiktų realybės. Ne realūs daiktai, sako Occamas, bet propositiones mentales ex conceptibus esąs mokslo turinys. Negalima esą sudaryti mokslo sprendimo sudedant asilai su jaučiais; o sielos sąvoka su kūno sąvoka jungiant, gyvo žmogaus neatsirandą. Užuot empirinį pasaulį aiškinęs, mokslas atsiskiria nuo jo, įsigyja autonomiją ir ima siekti savų tikslų, kurie dažnai su empirija nieko bendra neturi. Occamas ir jo sekėjai pirmiausia domėjosi grynai formaliais klausimais, logikos definicijomis, gudriais silogizmais, dïalektikos technika. Occamininkų nepaprastai patobulintas dïalektinis menas, bet išgalvota daugumas ir tuščių gudrybių, kuriomis dažnai tebekaltinama scholastika.

Tas mokslo išsivadavimas ne tik iš teologijos, bet ir iš pačios realybės, jo autonomija (primenanti kai kurias XIX — XX amžiaus filosofijos sistemas) galima lyginti ir net sydinti su kapitalistine dvasia (IV, 39), kuria, kaip ir nominalistine Occamo gnoseologija, pasireiškė tas pats racijonalistinis miestelėnų individualizmas. Kaip ir kapitalistinis gamybos - prekybos procesas, mokslo autonomija sako mums kultūros vienovę yrant; ir čia simptominga, kad Occamas griovė universalijas, bendrąsias sąvokas, atseit, visa tai, kas vienija pasaulėžiūrą ir būtį. Savaime suprantama, nuo proto vienybės su būtimi, nuo kultūros vienovės, nuo pačios būties vienovės atkerdamas mokslas ir turėjo virsti tuščiu žaidimu abstrakčiomis, nebegyvomis sąvokomis. Tačiau šitos occamizmo tendencijos nereikia ir perdėti. — Kad ir kaip abstraktus būtų, filosofavimas santykiauja betgi su realybe, remiasi ja (tai ir pats Occamas pripažino) ir — tegul netiesiog bei vienašališkai — aiškina jos problematiką. Antra, Occamas nuosekliai savo gnoseologijos neišrutulavo ir toli gražu nevisuomet jos principais vadovavosi, sydino ją su oxfordininkų empiriz-

mu, dažnai gana nayviu. Trečia, labai didelis yra negatyvus Occamo nuopelnas — tai, kad jis padarė mokslą laisvą nuo metafizinių aiškinimų — nuo priežastimis laikomų formų, genčių, rūšių (žodžiu — universalijų), nuo Aristotelio causa formalis. Tiesa, čia jis pertoli nuėjo. Nebepripažįstant universalijų priežastimis, visai dar nereikėjo tvirtinti, kad jų jokia prasme nėra, o tėra, girdi, tik atskiri, individualūs daiktai. Iš kurgi tada daiktų panašumas? Kodėl, Sokratą žmogumi vadindamas, protas žmogumi vadina Platoną, Aristotelį ir kitus žmones, o nei Platono liūtu ar Aristotelio asilu vadina, nei liūto, asilo, namo — žmonėmis? Šiuo atžvilgiu Dunso Skoto ir Tomo Akviniečio teorijos ne tik filosofiškesnės, bet ir su empirija labiau sutinka.

103

Nominalistinė Occamo gnoseologija padėjo jam pabaigti Akvinato ir Dunso Skoto pradėtąjį darbą — atskirti mokslą nuo teologijos. Occamo galva, teologija ne mokslas, nors jos tiesos ir turinčios būti apdorotos moksliškai. Mat, mokslo metodu teologijos srityje nieko negalima esą įrodyti, demonstrare, bet tuo metodu teologas galįs parodyti, kad teologijos tiesos neprieštaraujančios protui ir net patikimos esančios (probabiles); mokslo metodą vartodamas, galįs jis persuadere auctoritate et ratione ir, žinoma, sisteminti teologijos medžiagą.

Iš tiesų, mokslo įrodymas turįs būti pagrįstas arba akivaizdžiais faktais (t. y. patirtimi, experientia), arba taisyklingai padarytomis išvadomis iš tokių akivaizdžių faktų. Bet iš empirinių, reliatyvių faktų negalima esą padaryti jokių tikrų išvadų, kurios kalbėtų mums apie absoliučią būtį (to nesuprato, esam jau matę, Akvinatas, ir čia glūdi pagrindinė tomizmo klaida), o akivaizdžiai pati absoliuti būtis mums neduota. Senoji pranciškonų mokykla ir net Dunsas Skotas sakė žmogų tiesiog pažįstant patį Dievą ir kėlė aikštėn ontologiškąjį argumentą. Bet Occamas, kaip ir Tomas, jokios žmogaus vienovės su Dievu nebepripažino ir todėl — nuoseklesnis už Tomą mąstytojas — turėjo abejoti visais argumentais Dievo buvimą įrodančiais.

Nepripažįsta Occamas Dievo buvimo įrodymu ir tiek Tomo vertinamojo „pirmojo judintojo argumento“ (prima et manifestior via, IV, 85). Pirmiausia, netiesa esą, kad daiktas

negalįs pats savęs judinti. Tikrovėje daug daiktų patys save judiną — angelas, siela, sunkis (g r a v i t a s), ir pirmasis judintojas neatrodąs būtinai reikalingas. Neakivaizdus esąs ir antrasis argumentavimo pradas, vadinasi, kad negalį būti begalinės judintojų virtinės. Kai aš judinąs vieną karties galą taip, kad judėjimas pasiekiąs antrąjį, tai, kadangi kartis turinti begalę dalių, reikią pripažinti, kad tarp abiejų galų esanti begalė vienas kitą veikiančių judintojų. Be abejonės, Aristotelio (ir Tomo) nuomonė, kad negalį būti begalės priežasčių, patikima esanti, net patikimesnė už priešingą nuomonę, bet toli gražu nėsanti įrodyta. Patikimu (betgi nevisai tikru) dalyku Occamas laiko, kad nėsą begalinės virtinės priežasčių, kurios laikančios pasaulį egzistuojant (ne priežasčių, kurios pasaulį sukūrusios). Tačiau reikią dar įrodyti (o gal, ir negalima), kad pirmoji priežastis (c a u s a e f f i c i e n s) esanti Dievas. Taip pat tik patikima (bet neįrodoma — p o n i t u r p r o b a b i l i s e t e s t p r o b a b i l i o r s u a o p p o s i t a, s e d m i n i m e d e m o n s t r a t a) tėsą tai, kad Dievas esąs vienas (galima įsivaizduoti daug pasaulių ir daug dievų kūrėjų), begalinis, visagalis, nebekalbant jau apie Dievo Trejybę, įsikūnijimą ir t. t.

Be abejo, tiesiogine intujicija mes pažįstą savo jausmus, norus, galvojimo aktus ir pan. psichinio savo gyvenimo momentus; šita intujicija net tikresnė už tą, kuria pažįstama materijalūs daiktai, išorės pasaulis. Bet intujicija nerodanti mums jokio aktyvaus intelekto, apie kurį tiek prigalvota filosofų, jokios nematerijalios ir nemirtingos mūsų formos arba sielos. Nei protas mums sakąs, nei patirtis (e x p e r i e n t i a), q u o d t a l i s f o r m a s i t i n n o b i s, n e c q u o d t a l i s a n i m a s i t i n n o b i s, n e c q u o d t a l i s a n i m a s i t f o r m a c o r p o r i s. Kad visa tuo netikėtume, tai galėtume tvirtinti, jog mūsų siela esanti erdvinė, materijali ir mirtinga.

Taigi, tik tikėjimas tegalįs padaryti teologijos tiesas žmogui neabejotinas. Ir ne tik nominalistinė gnoseologija motyvuoja čia Occamo nuomones, bet ir Dunso Skoto išaiškintoji, o jo, Occamo, savin suimtoji Dievo, absoliučios valios ir galios, p o t e n t i a a b s o l u t a, idėja. Visagalio, tikrai absoliutaus ir absoliučiai laisvo Dievo idėjos sužavėtas, Occamas karštai puola reliatyvaus proto mėginimus suprasti, nusakyti ir tuo apreliatyvinti Dievą, suvaržyti absoliučią Jo laisvę. Todėl ir mėgsta Occamas paradoksus. Jais ne tikėjimą griauna, bet tikėjimo neįrodomumą aiškin-

damas saugo Dievo absoliutumą. — Ne tik Sūnus, bet ir Tėvas galėjęs būtų gimti Panelei Šv., jeigu būtų Dievas to panoręs. Taip pat būtų Jis galėjęs tapti ne tiktai žmogumi, bet ir asilu, ir akmeniu. Pagal teologų pripažįstamą ypatybių bendravimo (communicatio idiomatum) mokslą galima esą sakyti, kad Dievas esąs Kristaus koja (deus est pes Christi). Dievas galėjęs būtų atleisdinėti nuodėmes ir be atgailos. Ne todėl paskelbęs Dievas savo įsakymus, kad jie būtų dori; bet dora ir esanti tai, ką Dievas įsakęs: ne Dievas jos, bet ji Dievo priklausanti. Galėjęs būtų Dievas įsakyti žmonėms, kad Jo nekęstų, kad vogtų ir paleistuvautų; ir tada visa tai būtų buvę doros įsakymai. Savaime suprantama, kad, bausdamas žmones ar dovanodamas jiems amžinąjį gyvenimą, Dievas neturįs vadovautis jų nuopelnais ar nuodėmėmis. Nevaržančios absoliutaus Dievo nei amžinosios idėjos, kurių nėsą, nei kas kita, kas skirtųsi nuo Dievo valios.

Religinis Dievo absoliutumo patosas ir pats karštų Occamo paradoksų būdas aiškiai rodo mums, kad jo būta ne tikėjimą griauti norinčio filosofo racijonalisto, bet tikėjimo gaivintojo. Jis matė, kad filosofija, kokia ji pasidarė XIV amžiuje (o jai jis pats gražiausiai ir atstovavo), nebegalėjo įrodyti tikėjimo tiesų, priešingai — vis labiau jas griovė, ir tikėjimą išgelbėti norėdamas griežtai atskyrė jį nuo filosofijos ir mokslo, atsisakė pamatuoti jį proto išvedžiojimais. Occamas tikėjo, kad Dievas savo malone dedąs krikštijamojo žmogaus sielon tam tikrą palinkimą (habitus) tikėti Dievo apreiškimu (tuo, kad omne revelatum a deo est verum, sicut revelatur esse verum). Tai esą fides infusa ir principium inclinativum. Bet to grynai potencijalaus tikėjimo dar permaža. — Žmogus turįs dar sužinoti, išgirsti tikėjimo tiesas ir laisvai su jomis „sutikti“ (assensus), „įsigyti“ jas, pripažinti tikėjimu, kurį Occamas vadina „įsigytu“ (fides acquisita) ir kuris aktualinąs minėtąjį malonės tikėjimą (fides infusa). Be to, kiekvienai tikėjimo tiesai pripažinti reikalingas atskiras įsigytojo tikėjimo aktas: quot sunt articuli, tot sunt fides acquisitae. Čia Occamas atsimetė nuo Dunso Skoto ir senosios pranciškonų mokyklos tradicijų, kuriems malonės tikėjimas (fides infusa) buvo mistinis paties Dievo pajautimas, ir sekė Tomu Akviniečiu.

Tikėjimo tiesos, kuriomis reikią tikėti, tai Bažnyčios moks-

las. „Tai yra mano tikėjimas“, sako Occamas, „nes jis katalikų tikėjimas. Tik tuo aktualiai ar potencijaliai tetikiu (vel explicite, vel implicite credo), kuo tiki Romos Bažnyčia“. Pats jis mielai abejotų transsubstancijacijos dogma, nes apie ją Šv. Raštas aiškiai nieko nesakąs, o kiti eucharistijos aiškinimai atrodą jam patikimesni; pripažįstąs betgi tą dogmą Romos Bažnyčios autoriteto dėliai. Taip pat auctoritates sanctorum verčią jį tikėti gimtąja nuodėme. Žodžiu, kaip ir Dunsas Skotas, Occamas teologijos srityje atstovavo kraštutiniam konservatizmui. Tačiau popiežius ir Romos Bažnyčia turį tokį autoritetą tiktai todėl, kad saugą ir aiškiną Šv. Raštą, kuris ir esąs vienintelis tikras tikėjimo šaltinis. Šv. Raštas — Dievo įkvėptas. Kas juo abejojąs ar netikįs, tas turįs būti laikomas eretiku. Nei Bažnyčia, nei popiežius negalį keisti Šv. Rašto skelbiamojo mokslo. Krikščionis neturįs tikėti tuo, ko Šv. Rašte nepasakyta, ir pasitikėti žmonių žodžiais: auctoritati humanae in his, que fidei sunt, est minime innitendum, quia fides nostra est supra intellectum humanum. Žinoma, Occamas nemanė, kad Bažnyčios mokslas galėtų nesutikti su Šv. Rašto mokslu; bet principijaliai antrąjį vertino didžiau. Prireikus, paprastai nepripažindavo Bažnyčios mokslu popiežiaus ir autoritetingų Bažnyčios įstaigų nutarimų, nes tie nutarimai nesutinką su (jo paties aiškinamu) Šv. Rašto (= Bažnyčios) mokslu. Tuo būdu individas (Occamas, Wiclifas, Husas, Liuteris) tapo didžiausiu Bažnyčios autoritetu. Occamo „biblicizmas“ revoliucino teologiją ir griovė Bažnyčios mokslą, kurį pats Occamas norėjo apginti. Nenuostabu, kad nominalistų mokinys Liuteris gyvąjį popiežių pakeitė popieriniu (Šv. Raštu). Ir čia, be abejonės, didelę reikšmę turėjo ir Occamo agnosticizmas, ir jo paradoksai.

Occamas baigtinai atskyrė ne tik kad filosofiją bei mokslą nuo teologijos, bet ir žmones nuo Dievo; tuo suaktualino dualistinę romaniškosios kultūros tendenciją. Kad ir į Dievą bei metafizinę būtį nukreiptas, pats tikėjimas rados empirinės psichologijos, empirijos faktas. Ne Dievas, ne susivienijanti su juo žmogaus dvasia, bet empirinis žmogaus protas turėjo dabar spręsti, kas skelbia tikrąjį Dievo mokslą: popiežius, Bažnyčia ar Šv. Raštas, kaip aiškintina Šv. Rašto žodžiai; protas turėjo pripažinti (nors negalėjo įrodyti), kad Dievas įkvepiąs žmogui tikėjimą (fides infusa). Nuo tikėjimo atsiknojęs, protas tapo tikėjimo krite-

rijumi ir laiduotoju, bet į savo sferą tikėjimo nebeįleisdinėjo. Tai reiškė pasaulininkų dvasios pergalę. Occamas prasmino ilgą tos dvasios evoliuciją, kuriai atstovavo ir buržuazijos literatūra ir humanistai, nors pastarieji nė per nago juodymą to nesuprato ir, savo originalumą ant šakių kilodami, pasiutiškai puolė occamininkų pirmininkaujamąją scholastiką. Tiesa, ir pats Occamas nesuprato savo mokslo reikšmės: tarėsi ginąs tradicinį tikėjimą, bet — gynė jį tuo, kad griovė jo pamatus. Occamizmas vedė dualistinę romaniškosios Europos pasaulėžiūrą neišvengiamų jos išvadų (t. y. religinio agnosticizmo, skepticizmo ir empirijos absoliutinimo) link. Pats Occamas tų išvadų nepadarė. Jis ir jo sekėjas Marsilijus Padovietis (§ 5) susidūrė su tradiciniu tikėjimu tik popiežiaus valdžios ir valstybės bei Bažnyčios prigimties klausimais. Bet daug toliau nuėjo occamininkai ir Occamo, be abejo, paveiktasis (nors jis tai ir neigė) Wiclifas (§ 39).

104

Vilhelmas Occamas 1312 - 20 profesoriavo (komentavo Petro Lombardo „Sentencijas“ Oxfordo universitete). Greit buvo jis apkaltintas eretiškomis nuomonėmis ir patrauktas tieson Avignonan, kur po 4 metų kai kurios jo nuomonės ir buvo pasmerktos. Tuo tarpu Occamas dar daugiau sueretikėjo — įsivėlė į pranciškonų ginčą su Jonu XXII ir ėmė pulti popiežiaus valdžią; pabėgo tad pagaliau pas imperatorių Liudviką Bavarą. Jo globojamas ir jį gindamas parašė Quaestiones octo de auctoritate summi pontificis, Compendium errorum Joannis papae XXII ir daug kitų traktatų. Bet jo mokslui pažinti svarbesni yra Aristotelio logikos ir fizikos komentarai, Super IV lib. Sententiarum subtilissimae quaestiones, Quodlibeta septem, o ypačiai Centiloquium theologicum. Numirė Occamas 1349 ar 1350 m. Münchene (?).

Mokė ir mokėsi jis kurį laiką ir Paryžiuje, kur nuo XII a. nemaža buvo Oxfordo filosofų - mokslininkų bendraminčių (IV, 75) ir plito nominalistų Durando ir Pierre'o d'Auriole (ib. 88) mokslas. Nenuostabu, kad Paryžiuje ir įsigalėjo occamininkų — nominales, terministae, arba moderni — mokykla ir prasidėjo karšta jų kova su senųjų sistemų sekėjais, su reales, arba antiqui. Artistų fakultetas

1339 ir 1340 m. pasmerkė Occamo mokslą ir išviso nominalizmą. „Sofistinių doktrinų“ įsigalėjimu susirūpinęs Klementas VI 1347 m. pasmerkė kai kurias occamininko Jeano de Mirecourt tezes, ir, taip pat jo pasmerktas (1346 m.), Nicolas d'Autreourt turėjo viešame universiteto posėdy išsižadėti eretiškųjų savo nuomonių. Bet visa tai nesutrukdė naujajai filosofijai plisti: po šimto metų (1473 m.) Liudvikas XI savo ediktu vėl uždraudė nominalizmą, ir vėl nieko iš to neišėjo.

Žymūs teologai sekė Occamu — anglai pranciškonas Adomas Wodham (Goddam, † 1358 m.) ir dominykonas Robertas Holkot († 1349 m.), Armand'as de Beauvoir († apie 1334 m.), Marsilijus Inghenietis († 1396 m.), Albertas Saksonas († 1390), Petras d'Ailli († 1420) ir kiti; jo įtakai pasidavė Gersonas, net augustinininkai Tomas Strasburgietis († 1357 m.) ir Grigalius Riminietis († 1357), nors jųdviejų ordinas ir didžiavosi savo tomininko Aegidijaus Colonnos (arba Romėno, † 1316 m.) įsteigtąja mokykla (Schola Aegidiana). Occamiškai išdėstė (tiesa, ir kitų teologų mintimis naudodamasis) visą teologijos sistemą „paskutinysis scholastikas“, vokietis Gabrielius Biel († 1495 m. — Epithoma pariter et collectorium circa IV libros sententiarum, išleista Bielio mokinio Wendellino Steinbacho Tübingene 1501 m.). Bet daug įdomesnis ir svarbesnis filosofiškasis bei moksliškasis occamizmas.

Vienas iš drąsiausių ir nuosekliausių occamininkų buvo Nikalojus d'Autrecourt (de Ultricuria, † po 1350 m.), kurio knygas, multa falsa, periculosa, praesumptuosa, suspecta et erronea et haeretica continentes, Klemento VI legatas įsakė sudeginti (1347 m.). Pripažindamas Occamo gnoseologiją, Nikalojus laiko žinojimo pagrindu patirtį, nes tai, ką duodą mums penkios mūsų juslės, esą, be abejo, akivaizdu (nors duodą mums tos juslės ne pačius daiktus ir, žinoma, ne universalijas, species, bet psichinius faktus, res intelligibiles). Ne kokio to žinojimo esama, modica certitudo. Mat, pažįstą mes psichinius savo faktus, kurie tik daiktų reiškiniai (kantiškai sakant — fenomenai) tėsą, ir galima esą abejoti, ar sutinką jie su daiktais, kurių esmė mūsų protui neįkandoma, ir ar išviso tie daiktai egzistuoją. Non potest evidenter ostendi, quin omnia,

quae apparent, sint vera... De rebus per apparentia naturalia quasi nulla certitudo potest haberi. Tačiau mokslo žmogui reikią ir netobulu žinojimu pasitenkinti, kad tik jis tikras būtų. Kitos išeities nebėsą, ir geriau, kad protas kreiptųsi į daiktus, nei kad į Aristotelio bei Averroeso protą. Illa tamen modica certitudo potest in brevi haberi tempore, si homines convertant intellectum suum ad res, et non ad intellectum Aristotelis et commentatoris. Nuostabus dalykas! — kai kurie žmonės iki žilo plauko studijuoją Aristotelį ir Averroesą ir dėl jųdviejų logikos niekiną doros klausimus bei visų gerovę; o kai ateinąs tiesos mėgėjas ir imąs trimituoti, žadinti tuos bumpsas, tai pykstą jie ir imąsi ginklų žūtinai su juo kovoti.

Tačiau vienos patirties (vienų daiktų, o tiksliau sakant — pojūčių, „fenomenų") mokslui dar permaža: reikią ir neabejotinų, akivaizdžių proto principų. Toks principas, primum principium, esąs tapatybės dėsnis: si aliquid est, aliquid est. Išskyrus tikėjimo tikrumą, nėsą kito tikrumo, kaip tas principas ir tai, kas galima iš jo išvesti (quae in primum principium potest resolvi). Bet, norint proto principas visai aiškiai nusakyti, reikią suformuluoti jis ir neigiamai, vadinasi, tapatybės dėsnis papildyti prieštaravimo dėsniu. Jeigu šitas daiktas (A) tikrai esąs šitas daiktas, tai jis nėsąs kitas (non-A). Proto principas turįs absoliučią reikšmę. Iš tikro, negalį būti, kad daiktas (A) kartu būtų ir šitas (A) ir kitas (non-A). Antra, tuo dėsniu (ir tiktai juo) remiąsi visi sprendimai, visi silogizmai: kad patys tikri būtų, visi jie turį būti iš jo išvesti, tiesiog ar netiesiog — per kitus, tarpinius. Ir aišku, kad išvada visuomet turinti būti bent dalimi tolygi tam, iš ko išvedama, tad pagaliau — ir pirmajam proto principui.

Iš visa to išeiną, kad iš vieno daikto negalima išvesti kito. Tai, kad daiktas egzistuojąs ar ne, jokiu būdu negalį reikšti, kad egzistuojąs ar ne kitas kuris daiktas. Iš tiesų, pastarasis arba sutampąs su pirmuoju, arba esąs tikrai kitas. Jeigu jis sutampąs, tai ir paties klausimo negalį būti, nes paprastai nėsą kito daikto; o jeigu nesutampąs, tai jis jokių ryšių su pirmuoju neturįs, nes proto principas viena mums tesakąs: antrasis daiktas nėsąs pirmasis, ir tiek. Taigi, negalima esą įrodyti, kad vienas kuris daiktas būtų kito priežastis. Žinoma, patirtis rodanti mums, kad vieni

daiktai esą kitų priežastys, tiksliau sakant — po vieno tam tikro daikto atsirandąs kitas tam tikras daiktas. Patikima, kad ir kitą kartą atsirasiąs; bet įrodyti to negalima. Jeigu aš pastebįs, kad, ugniai artinantis prie mano rankos, ji šįlanti, tai aš laikąs patikimu dalyku, kad ir kitą kartą taip būsią; bet patikimumas nėsąs dar tikrumas. Faktas — akivaizdus, bet išvada neįrodyta ir negalinti būti įrodyta. Negalima tvirtinti, kad esą priežasčių (c a u s a e f f i c i e n s); bet Nikalojus t i k i (n e žino), kad Dievas esąs daiktų priežastis. N e s c i m u s e v i d e n t e r, q u o d a l i a a D e o p o s s i t e s s e c a u s a a l i c u i u s e f f e c t u s, arba — q u o d a l i q u a c a u s a c a u s e t e f f i c i e n t e r, q u a e n o n s i t D e u s, a r b a — q u o d a l i q u a c a u s a e f f i c i e n s n a t u r a l i s s i t v e l e s s e p o s s i t.

Kaip negalima įrodyti, kad vienas daiktas esąs kito priežastis, taip — ir kad jis esąs kito tikslas, c a u s a f i n a l i s. Žinoma, priežastingumo ryšiai neprieštaraują proto principui; jie galį būti net patikimi; tik negalį būti įrodyti ir tapti tikrojo, mokslinio žinojimo faktais. Dar labiau reikią abejoti, kai mėginama išaiškinti empirinis faktas hipotetine, niekeno niekur nematyta priežastimi — substancija. Penkiomis savo juslėmis mes betarpiškai pažįstą vadinamąsias akcidencijas, tariamosios substancijos reiškinius, bet jos pačios patirtis mums niekur nerodanti (šiaip — visiems, net kaimiečiams būtų ji žinoma, ir nesiginčytų dėl jos filosofai), o samprotavimai pripažinti jos neverčią. Iš tikro, jeigu akcidencijos nesutampančios su substancija (kad sutampančios — kuriems galams pati substancijos sąvoka?), tai jų buvimas negalįs reikšti kito daikto (substancijos) buvimo. Žodžiu, nieko tikro negalima pasakyti apie substancijas, išskyrus, gal, mūsų sielą (d e s u b s t a n t i a m a t e r i a l i a l i a a b a n i m a n o s t r a n o n h a b e m u s c e r t i t u d i n e m e v i d e n t i a e). Maža to — neaišku, ar ir pati mūsų siela esanti substancija. Bent nelaiko Nikalojus įrodytu dalyku sielos galių — intelekto, valios ir t. t.: visa, ką mes pažįstą, tik intelekto, valios ir t. t. aktai tėsą.

Dabar mes suprantame, kodėl Nikalojus sako patį daiktų buvimą neįrodytą esant. Juk čia irgi reikia iš vieno daikto (psichinio fakto, „fenomeno“) daryti išvada kitą daiktą (objektyviai egzistuojantį) liečianti, vartoti priežastingumo sąvoka. Tą — objektyvių daiktų buvimo — problemą buvo jau iškėlęs Sigeras

Brabantietis; Nikalojus tiktai griežčiau ir aiškiau ją besuformulavo.

Savo išvedžiojimais Nikalojus d'Autrecourt patvirtino ir dar pagriežtino Occamo pažiūras į teologiją ir jos santykius su filosofija bei mokslu. Net argumentai, kuriais teologai įrodinėjo, kad Dievas yra, ir kuriuos pats Occamas pripažino patikimais, nustojo buvę ir patikimi. Neįrodoma hipotezė rados ir tai, kad Dievas yra causa efficiens, ir tai, kad Jis causa finalis, ir tai, kad Jis turi būti, nes yra tobulumo hierarchija (jos, Nikalojaus nuomone, nėsą, nes kiekvienas daiktas visiškai skiriąsis nuo kitų ir neturįs su jais to bendro, kurio atžvilgiu galėtų būti laikomas mažiau ar daugiau tobulu už juos). Sakiniai „Dievas yra ir Dievo nėra — reiškia, griežtai formuluoja savo išvadą Nikalojus, „tą patį, nors įvairiais žodžiais" (alio modo); vadinasi, abu sakiniai lygia dalia neįrodomi, net nepatikimi (probabiles?).

Didelę ir principinę reikšmę turėjo mūsų išdėstytosios Nikalojaus d'Antrecourt idėjos filosofijai ir mokslui. — Aristotelininkai priežastingumo ryšius aiškino vieno daikto (priežasties) panašumu į kitą (padarinį), t. y., daline daiktų tapatybe, kurią taip griežtai ir paneigė Nikalojus. Nikalojus, gali sakyt, sugriovė senąją priežasties ir priežastingumo sąvoką, o kartu padarė abejotinas aristotelininkų nuolat vartojamas hipotetines metafizines priežastis (causa finalis, causa formalis, substanciją). Tuo jis kad ir nesugriovė, tai bent baisiai suklibino Aristotelio fizikos pamatus. „Visoj Aristotelio fizikoj ir visoj jo metafizikoj nėra nė dviejų tikrų išvadų, o gal — ir nė vienos". Taigi, reikėjo išnauja kurti fizikos mokslas ir kurti visai naujais pamatais. Tie pamatai — pirmasis proto principas (tapatybės ir prieštaravimo dėsnis) ir patirties duomens, empirinė būtis, kurios vienovė dogmatiškai neigiama, kuri occamiškai laikoma atskirų individualių daiktų suma arba neorganiniu agregatu. Universalijoms ir aristotelinei priežastingumo sąvokai išnykus, empirinė būtis visai atsiskyrė nuo antempirinės ir tarytum subyrėjo. Tokia gnoseologija bei metodologija visai natūraliai pasireiškė religiniu agnosticizmu ir skepticizmu (teologijos srityje — tik autoritetu tesiremiančiu, autoritatyviniu, romaniškosioms tautoms būdingu tikėjimu), kuris ilgainiui turėjo virsti ateizmu, o filosofijos srityje — kritišku empiristiniu mokslu. Tas mokslas užsimezgė XIII amžiuje Grossetestės, Rogero, Bacono, kitų oxfordiečių ir kai ku-

rių paryžiečių (iš dalies ir Alberto Didžiojo) veikalais. Iš jo išaugo Dunso Skoto filosofija ir Occamo nominalizmas, kuris tapo teoriniu jo pagrindu ir būtina tolimesnio (iki XX amž.) jo augimo sąlyga. Šitą procesą ir aiškina mums Nikalojaus d'Autrecourt idėjos, ne atsitiktinai atgijusios Hume'o ir Kanto (Kritik der reinen Vernunft) filosofija.

Nikalojus nepasitenkino kritika — mėgino sava sistema pakeisti aristoteliškąją ir ėmė gaivinti Epikūro atomizmą (vėl — labai būdingą vėlybesnei fizikai). Susijungdami atomai sudarą daiktus ir kūnus. Atomams išsiskirstant, daiktai ir kūnai nykstą. Net šviesa esanti ne kas kita, kaip šviečiančių atomų judėjimas. Kai kūną sudarantieji atomai išsiskirstą ir išsisklaidą, siela nenykstanti: ji (intelektas ir jausminė siela) susirandanti naują kūną, doro žmogaus siela — geresnį, nei anksčiau, nedorėlio — blogesnį. Kadangi tas metamorfozės procesas niekuomet nesibaigiąs, tai tuo būdu galima esą išsiaiškinti amžinojo gyvenimo ir amžinųjų kančių dogma.

Tokia teorija, žinoma, negalėjo lenktyniuoti su Aristotelio fizika bei metafizika ir tik simptominę reikšmę teturi. Svarbiausias Nikalojaus d'Autrecourt nuopelnas buvo negatyvus — aristotelizmo kritika. Tačiau jau pats Occamas ėmėsi ir pozityvaus darbo — vietoj kai kurių fizinių Aristotelio teorijų išdėstė naujas. Jo nuomone, nėsą jokio reikalo skirti dangaus kūnų materijos nuo žemiškųjų kūnų materijos (nunquam ponenda est pluralitas sine necessitate), o judėjimas galima esą išsiaiškinti paprasčiau, nei buvo padaręs Aristotelis. Aristotelis aiškino daikto judėjimą atskiru nuo daikto judintoju (siela, forma, daikto prigimtimi). Taip antai, akmuo krintąs žemėn todėl, kad jis iš prigimties sunkus ir kad traukianti jį natūrali jo vieta, žemė; o ugnis einanti viršun todėl, kad iš prigimties esanti lengva ir kad jos vieta esąs oras. Judėjimas esąs siekimas tikslo, aktualėjimas, priemonė ramiam būti, ir todėl negalįs būti esminė daikto ypatybė, t. y., negalįs būti be judintojo. Kitaip sakant, Aristotelio filosofija nežino, kas tai yra judėjimo inercija, ir verčia ją neigti. Bet kodėlgi rankos mestas akmuo toliau lekia, nors ranka jo ir nebestumia? kodėl netuoj ima kristi žemėn, siekti natūraliosios savo vietos? Todėl, atsako Aristotelis, kad ranka, mesdama akmenį, kartu stumianti ir jį apsupančią dalį oro, šita oro dalis — kitą ir t. t.; tuo būdu rankos mestąjį akmenį tebejudinąs rankos pajudintasis oras.

Su tokiu aiškinimu, tiesa — labai dirbtiniu, Occamas nesutiko. — Ranka, be abejo, pajudinus akmenį, bet jis lekiąs (judąs) ore ne todėl, kad jį tebejudintų ranka ar oras, o todėl — kad pradėjęs judėti, ir tebejudąs, kol nesustabdysiąs jo oras. J e a n a s B u r i d a n a s gražiai paaiškino šitą Occamo išdėstytąją judėjimo inercijos teoriją. Vieno Aristotelio komentatoriaus mintį gaivindamas, sako jis, kad judintojas (ranka) duodąs metamajam daiktui (akmeniui) tam tikrą veržimąsi (i m p e t u s), kuris esąs proporcinis judėjimo greičiui ir daikto masei (= daikto materijos kiekiui). Tas veržimasis ir veikiąs (judiną) daiktą, kol oras sustabdąs judantį daiktą, ir daiktas, natūraliosios savo vietos, žemės, traukiamas, krintąs žemyn. Todėl kiekvieno daikto judėjimas lėtėjąs, sunkus daiktas galima esą mesti toliau, kaip lengvas, žemėn krintąs daiktas krintąs vis greičiau — faktai, kurių negalįs išaiškinti Aristotelis. Buridano teoriją patobulino ir patikslino jo mokinys A l b e r t a s S a x o n a s, o ypačiai N i k a l o j u s O r e s m e.

Judėjimo analizė, tai gražus naujų mokslo metodų ir kovos su aristotelininkų dogmatizmu vaisius. Naują judėjimo teoriją rutuluodami, Occamas ir Paryžiaus profesoriai Buridanas, Albertas, Oresme bei kiti dėjo pamatus naujųjų amžių mechanikai (fizikai), sistemiškai Galilėjaus išdėstytai. O fizikos problemos glaudžiai buvo susijusios su nauja astronomija ir su nauju pasaulio vaizdu. Buridanas laikė nebereikalingais tuos „intelektus“ (inteligencijas), kurie, anot Aristotelio, judiną dangaus sferas. Sferų judėjimui išaiškinti užtenką Dievo joms duotojo veržimosi (i m p e t u s) ir kad niekas joms judėti netrukdytų. Nuo XIV amžiaus pradžios kai kurie „garbingieji Paryžiaus universiteto magistrai“ abejojo Ptolemajo teorija: „geresnė tvarka būtų, kad žemė judėtų, o dangus būtų ramus“. Nikalojus Oresme prancūzišku savo traktatu „Apie Dangų ir Pasaulį“ įrodė, kad nėra dangaus judėjimą remiančių argumentų, bet kad, priešingai, yra daug „gražių argumentų“ žemės sukimąsi rodančių. Oresme sakė savo samprotavimus labai naudingus esant tikėjimui ginti. Galima tuo abejoti, nes rėmėsi jie naujojo mokslo principais, kurie griovė visą Viduramžių pasaulėžiūrą.

Svarbus ir, manau, ne tik simbolinės reikšmės faktas. — Occamui ir Paryžiaus mokslininkams judėjimas nebėra pasaulio netobulumo žymė, empirinio pasaulio pastanga ir priemonė sutobulėti, vadinasi, pasiekti ramumui; ne potencija akto-ramumo.

Jiems nebereikia judėjimo aiškinti, išvedžioti iš ramybės, nes jis egzistuoja ne mažiau, kaip ji, o gal — ir daugiau. Tuo būdu nauja pasaulėžiūra rados ne tik empiristinė, bet ir dinaminė; ėmė tarytum vaizduoti vis stiprėjančią ir senąsias gyvenimo formas griaunančią kapitalistinę dvasią. Sutiko naujoji pasaulėžiūra ir su pačiu kultūros procesu, kuris XIV amžiuje nepaprastai sugreitėjo ir tapo nepalyginti dinamiškesnis, reiškėsi nuolatine tiek valstybių, tiek socijalinių sluoksnių bei grupių kova, socijaliniais sąjūdžiais bei revoliucijomis ir racijonalistiniu, kartais galima pasakyti — „moksliniu", valstybių kūrimu bei reformavimu.

Mokslinis Paryžiaus profesorių sąjūdis, kuriuo ir prasidėjo naujųjų amžių mokslas (čia Paryžiaus mokslininkai turėjo daug daugiau reikšmės, nei italų humanistai), išaugo ne iš nominalizmo. Nominalizmas tik tepadėjo jam augti savo kova su scholastikos dogmatizmu ir su Aristotelio fizika bei metafizika. Kaip ir Occamas bei occamininkai, minėtieji mokslininkai atstovavo Oxfordo, iš dalies ir paties Paryžiaus tradicijai, tik, tuo tarpu kai Occamas pirmiausia domėjosi principiniais gnoseologijos klausimais, jiems svėrė konkrečios mokslo problemos. Jeanas Buridanas (—1300—1358— m.), Paryžiaus universiteto profesorius ir (1327 ir 1348 m.) rektorius, tik filosofijos ir mokslo problemas tetyrinėjo. Jo mokinys Albertas Saksonas († 1390 m., Albertas Mažasis, Albertutius), Paryžiaus (1357 m.), o 1365 m. pirmasis Vienos universiteto rektorius, buvo 1366 m. įšventintas Halberstadto vyskupu, bet teologija, rodos, nesidomėjo. Rašė logikos, fizikos, matematikos (tiesa, ir moralės) klausimais. Svarbiausias jo veikalas — De coelo et mundo (kur išdėstyta svorio teorija). Oresme († 1382) buvo ir teologijos magistras, ir (nuo 1377 m.) Lisieux vyskupas, bet dirbo mokslo srityje. Išvertė į prancūzų kalbą Aristotelio „Politiką" ir „Etiką" (§ 34), parašė prancūziškai traktatą apie pinigus ir kai kuriuos filosofinius veikalus, o svarbiausius savo darbus paskyrė fizikos ir astronomijos problemoms (De difformitate qualitatum, Traité de la sphère, Commentaire aux livres du Ciel et du Monde d'Aristote). Buvo jis vienas iš žymiausių XIV a. mokslininkų; Descartes'o pirmtakūnas, ėmė filosofuoti prancūziškai ir suformulavo analitinės geometrijos principą.

Occamininkas teologas ir mistikas, kardinolas Pierre d'Ailli (1350—1420 m.) išgarsėjo savo astronomijos ir geogra-

fijos traktatais. Iš Paryžiaus naujasis mokslas įsiskverbė į Vokietiją, kur Albertas Saksonas tapo Vienos, o Marsilijus Inghenietis († 1396 m.), irgi Paryžiaus universiteto auklėtinis, Heidelbergo universiteto rektorium. Tiesiog ar netiesiog Paryžiaus mokslininkai paveikė Lïonardo da Vinci, Cardano, Galilėjų, Bernardą Palissi ir kitus garsiuosius XVI—XVII amžiaus mokslininkus.

105

Religinis occamininkų agnosticizmas reikšdino vyraujančią Europos kultūros tendenciją — buvo prinokęs romaniškosioms tautoms įgimto dualistinio polinkio vaisius. Tačiau nuoseklusis dualistinio krikščionybės momento rutulavimas vertė pačią krikščionybę dualistine ir žadino kitą jos momentą, kurį mes vadiname panteistiniu; pirštu prikišamai rodė, kad filosofų čia apsirikta. Tikintieji žmonės nenorėjo pripažinti nominalistų teologijos, kuri niekino intymų žmogaus bendravimą su Dievu ir riedėjo religinio indiferentizmo, net ateïzmo link; su visa nauja pasaulėžiūra negalėjo sutikti, nes ji, užuot niekinus žemę dangaus dėliai, dėl žemės dangų niekino. Visa tai gaivino senąsias teologijos ir tikėjimo tradicijas; o pats nominalizmas, via moderna, susidūrė ne tik su senosios pasaulėžiūros, via antiqua, atstovais (tomininkais ir skotininkais), bet ir su savo paties aišktėn keliamu ir pamatuojamu empirizmu, su vyraujančia XVI—XV a. tendencija. Realius daiktus keitė jis proto sąvokomis, terminais; draudė mokslininkui į pačią realybę gilintis. Be abejonės, tomininkai ir skotininkai labiau atstovavo XIV—XV amž. tendencijoms, kai, nominalistus puldami, sakė: „einam daiktų link, o terminais nesirūpiname“, nos imus ad res, de terminis non curamus; skotininkai savo šitybe (haecceitas) net individualybę aikštėn kėlė. Nebaugino senųjų ir išdidus nominalistų atsakymas: „kai, terminus niekindami, į daiktus einate, įpuolate jūs į visišką daiktų nežinojimą“, dum vos ad res itis, terminis neglectis, in totam rei caditis ignorantiam.

Jonas Capreolus († 1444 m.) drąsiai atgaivino Tomo Akviniečio mokslą; sistemiškai jį išdėstė ir kiekvieną tėzę apgynė nuo visų priekaištų (Defensiones theologiae divi doctoris Thomae). Tas princeps Thomistharum, Florencijos arkivyskupas Antoninas († 1459 m.),

Dïonysius Rickel (Carthusianus, † 1471 m.), o vėliau Pranciškus Ferrarietis (Franciscus de Silvestris, † 1528 m.), Kajetanas (Thomas de Vio Cajetanus, † 1534 m.) ir ispanų teologai (Pranciškus iš Vittorijos, † 1546, Melchïoras Cano, † 1552, Dominykas Soto, † 1560) savo darbais padarė, kad tomizmas rados Bažnyčios teologijos pagrindas. Kiti teologai (Vilhelmas Vorillon, † 1464, Pranciškus Lychetus, Mauritijus Hibernicus, Petrus Tartaretus, Steponas Brulefer, † apie 1496 m.) gaivino Dunso Skoto sistemą. Kai kurie skotininkai kreipėsi į Bonaventūrą ir kitus senosios pranciškonų mokyklos atstovus, bet augustiniškai platoniškoji pasaulėžiūra buvo svetimesnė naujosios Europos dvasiai, kaip pats occamizmas: įsigalėjo, kaip minėta, kompromisinė Akvinato sistema.

Tiesa, krikščioniškasis platonizmas nepasidavė. Kad ir formaliai-juridiškai sprendžiami būdavo, žmogaus atsakomybės ir laisvės, gimtosios nuodėmės ir Dievo malonės klausimai nuolat kreipė betgi akis į Augustino mokslą (plg. Tomo Bradwardinos, † 1349 m., ir jo sekėjo Wiclifo predestinacijonizmą, Jono Puppero von Goch, † 1475 m., De libertate christiana, Jono Wesselio augustinizmą ir kt.), o augustinizmas rėmėsi platoniška tiesioginio žmogaus bendravimo su Dievu idėja, kurstė platoniškai filosofuoti ir ugdė mistiką, iš esmės giminią platonizmui. Neatsitiktinai occamininkas Gersonas buvo ir mistikas, sekė Bonaventūra bei viktoriečiais ir stengėsi suderinti vis cognitiva su vis affectiva, cognitio su amor. Abejojimas protu vertė ješkoti kitų kelių į Dievą. Religinė filosofija baigėsi agnosticizmu. — Argi nereikėjo ne grįžti į kompromisines, nominalizmo sugriautąsias sistemas, bet remtis mistine patirtimi? Aristoteliu sekdama filosofija turėjo pagaliau išsižadėti Aristotelio. — Ar nereikėjo vėl šauktis talkon Platono, kurį taip paniekinamai atmetę buvo didieji scholastikai? Dualistinis krikščionybės momentas nuslėgė panteistinį, visai atskyrė teologiją nuo filosofijos, tikėjimą nuo proto, Dievą nuo pasaulio ir žmonių. — Ar neatėjo laikas vėl imtis sintezės darbo? Kas iš to, kad jis nepasisekė XII amžiaus metafizikams?.. Tai buvo lemiamoji Europos kultūros problema. Europiečiai turėjo arba atsisakyti nuo religinių metafizinių savo kultūros uždavinių ir tik empirinius jos tikslus tevykdyti, pasi-

duoti įsigalėjusiai pasaulininkų dvasiai, arba taip perprasminti savo tikėjimą, kad tie tikslai būtų ir religiniai, ar nauja sintetinė pasaulėžiūra susydinti empirinę būtį su antempirine, pasaulį ir žmones su Dievu. Romaniškosios tautos — šiuo atžvilgiu prasmingas yra italų renesansas — to padaryti negalėjo. Bet vokiečiai visuomet troško sintetinės pasaulėžiūros ir brangino panteistinį krikščionybės momentą, romaniškųjų tautų paniekintą. Kaip tik XIV—XV a. mėgino jie tautiškai susitvarkyti ir buvo kupini kūrybinių jėgų. Jų mistika nutiesė kelią naujai pasaulėžiūrai, naujai krikščionybės formai. Nikalojus Kuesietis ėmėsi milžiniško sintezės darbo.

105

N i k a l o j u s C h r y p f f s (Krebs) gimė K u e s o (lot. C u s a, iš čia ir pramintas Kusanu, C u s a n u s) apskrity (Pamosely, netoli Triero) 1401 m. Jo tėvas buvo pasiturįs žvejys, bet gabusis vaikas nenorėjo tėvo amatu verstis; pabėgo ir, Manderscheido grafo globojamas, įstojo į garsiąją bendrojo gyvenimo brolių mokyklą Deventery. Čia ne tik daug žinių įsigijo, bet susipažino su vokiečių mistika; suėmė savin meisterio Eckeharto, jo sekėjų ir jo mokytojų — Dïonysijaus Areopagitos, Eriugenos, išviso neoplatonininkų — tradicijas. Kai sukako jam 15 metų, Nikalojus ėmė studijuoti teisę pirma Heidelbergo, paskui Padovos universitete. Padovoj, „teisės bei įstatymų mokslo karūnoj ir šventos teisybės buveinėj“, įsigilino jis be to į matematiką, gamtos mokslą ir filosofiją, kurią dėstė J u l i j o n a s C e s a r i n i, vėliau kardinolas ir Kuesiečio globėjas. Gal būt, klausė Kuesietis ir augustinininko P o v i l o V e n e c i j i e č i o paskaitų, kur tas e x c e l l e n t i s s i m u s p h i l o s o p h o r u m m o n a r c h a skleidė Averroeso mokslą apie vieną, visiems žmonėms bendrą aktyvų intelektą (IV, 74), o be abejo gerai susipažino su occamizmu. Dar svarbiau, kad priėjo jis pagaliau prie pačių neoplatonizmo šaltinių — prie Plotino, Jamblicho bei Proklo veikalų; mat, tapo ilgainiui dideliu graikų kalbos, be to — dar žydų ir arabų, žinovu. Tačiau, universitetą baigęs, ėmė jis pirma ne filosofuoti, bet advokatauti (1423 m. Mainze); tiesa, apie 1430 m. įšventė kunigu, netrukus pasidarė Šv. Florïano (Koblenze) dekanas. Sirgo jis Bažnyčios supasaulėjimu ir nelaimėmis; sinodininkų teorijos prasme parašė D e c o n c o r d a n t i a c a t h o l i c a ir, kardinolo Cesarinio į Baselio sinodą

pakviestas, čia su jais susidėjo. Bet ilgainiui Nikalojus nusivylė sinodininkais ir jų teorija; pasidarė popiežininkas ir dalyvavo Ferraros-Florencijos sinode. Eugenijus IV tinkamai įvertino Nikalojaus ištikimybę ir gabumus; pavedė jam drauge su Taranto vyskupu pirmininkauti pasiuntinybei, kuri turėjo lydėti graikus iš Konstantinopolio Ferraron, o paskui paskyrė jį, kaip ir Carvajalą, savo legatu Vokietijai. Carvajalui, Piccolominiui ir Kuesiečiui tarpininkaujant ir buvo pasirašytas Vienos Konkordatas (1447 m.). Nikalojus V paskyrė Nikalojų kardinolu (1448 m.) ir Brixeno vyskupu (1450); be to — pavedė jam reformuoti Vokietijos vienuolynus ir dvasininkiją (§ 92). Bažnyčiai reformuoti Nikalojus daug padirbo, bet tik 8 metus tevyskupavo (1452-60): Tirolio hercogas Sigismundas, vyskupo reformatoriaus priešų kurstomas, įsakė jį suimti ir, tiktai popiežiui interdiktą paskelbus, teišleido. Kuesietis nuvyko Romon Sigismundo su popiežium taikinti. Valdė čia kurį laiką Romą, rėmė Pijaus II sumanymą suruošti naują kryžiaus žygį, parašė De cribratione Alchorani, kur įrodinėjo muslimams krikščionybės tiesas (tuo veikalu ir pasinaudojo Pijus II garsiąją savo bulę rašydamas, § 96), bet į savo diecezija nebegrįžo: 1464. VIII. 11 numirė Todi mieste.

Su diplomato, reformatoriaus ir ganytojo veikla mokėjo darbštusis kardinolas susieti tikrai milžinišką mokslo darbą. Parašė daug metafizinių veikalų, iš kurių reikia paminėti De docta ignorantia, De conjecturis l. II, De filiatione Dei, Dialogus de Genesi, Idiotae de sapientia, de mente et de staticis experimentis l. IV, De visione Dei, Dialogus de pace seu concordantia fidei, Dialogus de Possest, Liber de beryllo, De venatione sapientiae, De apice theoriae, kelis matematinius veikalus (De mathematicis complementis, Complementum theologicum), De reparatione Calendarii (apie kalendoriaus reformą), minėtąjį veikalą De Concordantia catholica ir kt.

107

Imdamas domėn visą Occamo bei occamininkų padarytąjį kritikos darbą, Nikalojus Kuesietis nesutiko betgi skirti teologijos nuo filosofijos ir tenkintis terministų agnosticizmu. Jis troško

sintetinės pasaulėžiūros, stengėsi ją išsiaiškinti ir išdėstyti neoplatonininkų tradicijos ir paties neoplatonizmo pagrindais. Čia atstovavo jis ir sintetinėms vokiečių dvasios tendencijoms, ir vokiečių mistikos bei priešaristoteliškos, nuo rytų krikščionybės dar neatsiknojusios, teologijos tradicijoms. Aristotelizmo ir jo gudrybių mokytasis kardinolas nemėgo — reikėtų, girdi, į Šv. Ambraziejaus litaniją įdėti žodžiai: „Nuo dïalektikų išgelbėk mus, Viešpatie!". Nemagėjo jam ir laisvosios filosofijos, žmogaus proto kūrinio, idealas, kurį skelbė occamininkai. Bet gyveno jis tuo pat Dievo absoliutumo bei neįkandamumo protui patosu, kuris motyvavo ir Occamo agnosticizmą.

Kūriniu remiantis nieko negalima esą pasakyti apie Kūrėją. Juodu, taip sakant, neproporcingi: non est proportio creaturae ad creatorem, finiti et infiniti nulla proportio. Negalima pažinti, kas yra Dievas. Bet negalima pažinti ir to, kas yra intelektinė būtis (intelligibile, intelligibilia). Ji tik savo pačios intelekto, kurio būtis ir esanti, tepažįstama. Kol mano intelektas bent kiek skiriąsis nuo savo pažįstamosios intelektinės būties, tol jis dar nepažįstąs jos, kaip ji tikrovėje esanti, uti est. Jis pažįstąs ją aliter (kitaip ir kitoniškai) — kaipo kitą, nuo jo, intelekto, skiriantįsi dalyką. Pažinimo turinys nesutampąs čia su objektu (intelligibile); tik panašus (similis) į tą objektą tęsąs. Galima sakyti, kad mūsų pažinimo turiny jo objektas (intelligibile) neatskiriamai suplaktas su individualiu mūsų intelektu. Todėl pažįstą mes visa, ką tik tepažįstą, ne tiktai kitaip bei kitoniškai, aliter, bet ir įvairiai, varie; vadinasi, kiekvienas individas pažįstąs visa savaip, individualiai; pažinimas priklausąs ir laiko, ir vietos, ir aplinkybių. Negalį mes tikrai pažinti ir to, kas yra daiktų esmė, jų veritas, arba quidditas: quidditas ergo rerum, quae est entium veritas in sua veritate inattingibilis est.

Tie Kuesiečio gnoseologijos pradai atrodo kad veda į reliatyvizmą bei agnosticizmą. Tačiau Kuesietis nepalyginti gilesnis ir filosofiškesnis už Occamą. Jam, kaip ir didiesiems graikams, tikriesiems jo mokytojams, pažinimo aktas buvo pažinimo subjekto sutapimas su pažinimo turiniu, o to turinio — su pačiu pažįstamuoju objektu, pažinimo subjekto su pažinimo objektu susivienijimas. Bet jeigu tobulas pažinimas esąs pažįstančiojo sutapimas su pažįstamuoju, tikras jųdviejų susivienijimas, tai netobu-

lasis (o žmogus visa tik netobulai ir tepažįstąs) — pažinimo subjekto panašėjimas į pažinimo objektą, vadinasi, nevisiškas, dalinis jųdviejų sutapimas. Tai verčia abejoti viso mūsų žinojimo tikrumu. Tačiau, turint galvoj minėtoji, graikų filosofų išaiškintoji, panašėjimo esmė, nebegalima jau sakyti, kad mūsų pažinimas-žinojimas būtų visai netikras. Jis ne objektyvios realybės nepriklausomoji mūsų proto konstrukcija (kaip linkę buvo manyti terministai, o XIX—XX amž. tvirtino kai kurie kantininkai), bet daliniu subjekto sutapimu su obkjetyvia realybe pamatuojamoji hipotezė, arba, kaip sako Nikalojus, conjectura: consequens est, omnem humanam veri positionem esse conjecturam. „Neprieinama tiesos vienovė pažįstama konjektūriniu kitumu", cognoscitur... inattingibilis veritatis unitas alteritate conjecturali. Konjektūrinio mūsų pažinimo-žinojimo esama hipotetinio; tačiau ne ta prasme, kad jis tik manymas tebūtų, bet ta, kad jis nereiškiąs visos tiesos ir reiškiąs ją ne taip, kaip ji esanti, o kitoniškai, simboliškai. Kiekvienas pažinimo aktas (kad ir kaip klaidingas jis būtų) reiškiąs tam tikrą tiesos aspektą, turįs tam tikrą jos kiekį ir galįs be galo tobulėti; be galo — todėl, kad pati tiesa, kaip ji tikrovėje, arba pati savyje, esanti, mums neprieinama. Tuo būdu mūsų žinojimas buvo Kuesiečiui ne nebegyva žinių suma, pažinimas — ne begalinis žinių sukaupimas ir įsigytojo jau lobio papildymas. Žinojimas buvo jam gyvas, organiškas procesas, begalinis ir turįs nuolat didėti, tobulėti, subjekto panašėjimas į objektyvią realybę, į tikrovę, į tiesą. Žinojimas iš esmės esąs pažinimas, kiek kreipiama dėmesys ne į pažinimo aktą, bet į pažinimo turinį. Antra vertus, tas žinojimas-pažinimas randas ir ontinis (ne tik gnoseologinis) procesas esąs, nes subjekto panašėjimas į objektą ne kas kita, kaip jųdviejų susivienijimas.

Taigi, mūsų žinojimas esąs visuomet netobulas, bet galįs ir turįs be galo tobulėti, tikslingas ir iš esmės tikras absoliučios tiesos pažinimas, labai panašus į mistinį susivienijimą su Dievu, kaip aprašė jį viktorietis Richard'as (III, 70). Kuesietis nenorėjo sekti teologais, kurie tik tradiciją teaiškiną ir laiką save teologais, kai moką kartoti savo autoritetų žodžius, se putant theologos esse, quando sic sciunt loqui, ut alii, quos sibi constituerunt auctores; — troško tikrojo žinojimo, siekė jo tobulumo. Bet tam reikėjo peržengti natūraliojo protavimo ir pačios žmogaus prigimties ribos; nuveikti

bent iš dalies, principijaliai, protavimo netobulumas. Kuesietis ir tarėsi jį nuveiksiąs; tik todėl ir teaiškino mūsų pažinimo - žinojimo netobulumą (iš tikro, nepažįstant bent kiek jo tobulumo negalima nė vadinti jo netobulu) ir tekūrė savo gnoseologiją. Pažinimas prasidedąs tuo, ką duodą mums juslės, jausmai (s e n s u s), ir protas neturįs nieko, ko ankščiau nebūtų turėjusios juslės. Juslės teikiančios mums pačią objektyvią realybę, visa, kas esą „čia" (h i c) ir šituose daiktuose (i n h i s r e b u s), visą daiktų daugybę bei įvairybę, galì sakyt — materiją (filosofine to žodžio prasme). Tačiau ta materija, iš esmės būdama daiktų daugybė ir įvairybė, jausmų neskirstoma betgi atskirais daiktais ir jų pagaunama bei teikiama protui kaipo gryna daugybės potencija, tarsi būtų ji vienovė: skirstąs tą materiją, tą pirmykštę realybės vienovę (potencijalią daugovę), protas. Jeigu būtų buvęs Nikalojus visai nuoseklus, tai turėjęs jis būtų pasakyti, kad, protui nepradedant dar veikti realybės, ta realybė nesiskiria nuo jausmų ir nuo paties žmogaus. Tuo būdu būtų dar labiau paaiškėjus ontinė pažinimo reikšmė. Tiek to. Nikalojaus nuomone, jaučiamoji realybė (s e n s i b i l e) per jutimo organus prieinanti protą, kuris, dvasiškiausiai dvasiai (s p i r i t u t e n u i s s i m o a c s p i r i t u a l i s s i m o) tarpininkaujant, prisiglaudžiąs prie smegenų.

Protas (r a t i o), tai jaučiamosios realybės (s e n s i b i l i a), arba materijos, forma ir jos daugovės, arba kitumo (a l t e r i t a s), vienovė. Tačiau jis ne tiktai tą daugovę vienijąs, bet — pirma — ją ir aktualinąs, vadinasi, keliąs aikštėn jos kitumą (a l t e r i t a s), skiriąs vieną daiktą nuo kitų. Protas vadovaująsis čia prieštaravimo dėsniu. Jausmų duodamąją medžiagą (o savosios jis neturįs) dorodamas, protas, jausminės pajėgos viršūnė (v i r t u t i s s e n s i t i v e s u p r e m i t a s), tampąs į ją panašus, t. y., įsivaizduojąs ją (jis pirmiausia esąs vaizdavimas, i m a g i n a t i o), o tuo pat metu ir skiriąs vieną nuo kito savo vaidinius (= aktualinąs realybės kitumą, jos įvairumą ir daugovę). Tiesa, tuos vaidinius (tad netiesiog bei nevisiškai, i n a l t e r i t a t e, ir pačius objektyvius daiktus, kurie be jo nuo vienas kito nė nesiskirią) protas ir vienijąs kiek, bet tiktai į gimines bei rūšis, g e n e r a e t s p e c i e s. Tai ne visiškas vienijimas, ne tobulas, nes, viena, protui giminėje ir rūšyje galima sakyti kad dingstą atskiri vaidiniai (daiktai), o antra, kiekviena giminė ar rūšis prieštaravimo dėsniu neigianti kitas. Savo veikla protas keliąs aikštėn

priešybes (*contraria*) ir tik iš dalies jas tenuveikiąs: giminėje jų, taip sakant, nebegalima pastebėti, nors potencijaliai (kaipo rūšys ir jų skirtumai, kaipo *species* ir *differentiae specificae*) jos giminėje tebėsančios, *in rationali contaria ut oppositae differentiae in genere sunt.*

Po occamininkų kritikos Kuesietis negalėjo pripažinti tų *genera et species*, garsiųjų universalijų, atskirai nuo daiktų ir anksčiau už daiktus egzistuojančia realybe. Giminė (*genus*) teegzistuojanti tik savo rūšyse, rūšis (*species*)— tik individuose, individualiuose daiktuose. Tačiau tai dar nesaką universalijų esant mūsų proto prasimanytų, kaip kad tvirtino occamininkai. — Protas tik tedorojąs (jausmų jam teikiamąją) realybę ir pats nieko negalįs išgalvoti, ko pirma nebūtų buvę realybėj. Antra vertus, negalima neigti daiktų panašumo ir jo reikšmės visam mūsų žinojimui. Norint objektyvi žinojimo reikšmė ir jo tikrumas apginti, reikia pirmiausia įrodyti objektyvi universalijų reikšmė. Tikrovėje, sako Nikalojus, universalijos teegzistuojančios tik individuose, bet savo prigimtimi ir gamtos santvarka, *ordine naturae*, jos anksčiau, nei individai, kaip giminės — anksčiau, nei rūšys. Ne tiktai proto vaidinys, ne tiktai *ens rationis* esanti universalija. Niekur mes nematą ir objektyviai niekur nėsą taško; taško judėjimo padarinys esanti betgi linija, ir linijoj taškas egzistuojąs. Tiesa, atskirai neegzistuojanti ir linija; bet paviršius ne kas kita, kaip linijos judėjimo darinys. Taip pat, kaip taškas linijoje, o linija paviršiuje, pats paviršius egzistuojąs savo judėjimo dariny — kūne, kuris ir esąs vienintelė konkreti fizikos realybė. Kad nebūtų paviršiaus, tai negalėtų būti ir kūno, kaip be linijos negalėtų būti paviršiaus, o be taško — linijos. Tačiau taškas, linija ir paviršius egzistuoją ne atskirai bei konkrečiai, bet taškas — tiktai linijoj, paviršiuje ir kūne, linija — tiktai paviršiuje ir kūne, paviršius — tiktai kūne. Apskritai imant, universalija (sakysim — „žmogus“, „gyvis“) reiškianti visus savo individus (žmones, gyvius) ir esanti jų dauginga vienovė. Kadangi būtis, kaip ir žinojimas, Kuesiečiui yra gyvas procesas, tai jis ir vadina tą daugingą vienovę universalijos išsivyniojimu, išdėjimu, *explicatio* (minėtasis geometrinis pavyzdys gražiai tą „eksplikaciją“ aiškina); nors nereikią užmiršti, kad atskirai nuo savo individų universalija nė valandėlės neegzistuojanti. Kad būtų mūsų protas tobulas, tai kartu pažintų jis ir

visus tam tikros rūšies individus, jų daugovę, ir jų vienovę. Universalija būtų jam tikra dauginga vienovė. Dėl netobulumo protas pažįstąs arba atskirus individus, arba jų vienovę, o tą vienovę taip, kad joje tarytum tirpstą individų skirtumai. Individus suvienydamas (= objektyvią jų vienovę reikšdamas) jis, taip sakant, sutraukiąs, suglaudžiąs (contrahit) juos, kol jie nustoją vienas nuo kito skyręsi. Protas pažįstąs universaliją (daugingą vienovę) „sutraukiamai", contracte. Maža to, jis atitraukiąs universaliją nuo konkrečių individualių daiktų ir tarytum darąs ją atskirai egzistuojančią, facit ea extra res per abstractionem esse. Tokia universalija, tikrai, tik prote teegzistuojanti, tik ens rationis tėsanti.

Tačiau ir (individus) sutraukdamas (contracte) protas nieko nauja nekuriąs, bet vaizduojąs pačią realybę. Mat, ir realybė esanti netobula: ir objektyvi universalija (dauginga vienovė) esanti viena tik sutraukiamai, contracte, ir objektyviai vyraujanti ne vienovė, bet daugovė. Kadangi individas esąs universalijos (daugingos ne tik jo, bet ir visų kitų individų vienovės) aktualėjimas - individualėjimas, tai jis, individas, turėtų turėti savyje ir visą universaliją (ir visus kitus individus). Tikrovėje, jis turįs universaliją ir esąs universalija tiktai contracte (jame universalia sunt contracte ipsum), o universalija contracte egzistuojanti individuose, kaipo universale contrahibile per singulare. Taigi, individualus protas, individuali siela, individas-žmogus čia ne išimtis. Bet jeigu individas - žmogus sutraukiamai esąs universalija ir visa, ką jis tik pažįstąs, visas pasaulis, tai jis reikią pripažinti mažu pasauliu, mikrokosmu (microcosmus homo). Tai vėl aiškina ontinę žinojimo - pažinimo reikšmę.

Proto srities esama logiškos. Prieštaravimo dėsniu remdamasis, protas skirstąs realybę į daugelį atskirų daiktų, kiekvieną nusakąs — kitus neigdamas apribojąs, paskui sujungiąs juos, darąs išvadas, silogizuojąs. Taip veikiąs jausmų jam duodamąją realybę tiek žmonių, tiek gyvulių protas, nes ir gyvuliai turį protą bei samprotaują. Galima manyti, kad, Kuesiečio galva, individualus protas ne tiek veikiąs realybę, kiek vaizduojąs ir individualinąs objektyvų jos vyksmą. Bet pats protas negalįs dar pažinti savo veikimo ir įvertinti savo daromųjų sprendimų bei išvadų; tam reikią kitos, aukštesnės pajėgos — intelekto (intellectus, mens), kuris — proto forma ir vienovė (kaip protas —

jausmų) — formuojąs, nušviečiąs ir tobulinąs protą. Intelektas darąs protą pažįstantį, ką jis, protas, samprotaująs, silogizuojąs. Ratio syllogizat et nescit, quid syllogizet, sine mente; sed mens informat et dilucidat et perficit ratiocinationem, ut sciat, quid syllogizet.

Jausmas teigiąs, vadinasi, teikiąs realybę; bet teigiąs taip, kad jos neskirstąs ir, gal būt (čia aš darau išvadą iš Kuesiečio tvirtinimų), neskiriąs jos nuo savęs. Todėl jo teigimas nėsąs dar pažinimas: pažinimu tą teigimą tik protas tedarąs. Protas pažįstąs per jausmą. Bet protas remiąsis prieštaravimo dėsniu, vadinasi, neigiąs realybę ir tiktai neigimu, netiesiog ją teteigiąs: jo teigimas — jo neigimo rezultatas. Todėl protas negalįs būti ir protauti, jeigu nėsą, jo aikštėn ir keliamos, daugybės bei įvairybės; todėl jis ir esąs glaudžiai susijęs su jaučiamąja erdvės bei laiko realybe, esąs jaučiamosios realybės viršūnė (virtus rationalis seu discursiva — supremitas sensitivae); todėl, pagaliau, negalįs jis nuveikti priešybių, t. y., išsižadėti savo pagrindo ir esmės — prieštaravimo dėsnio. Visa tai rodą, kad proto pažinimas esąs apribotas ir netobulas. Esam jau matę — protas negalįs pažinti absoliučios būties, Dievo, ir net daiktų esmės, jų quidditas, o negalįs todėl, kad nesutampąs su jais, bet tėsąs tiktai į juos panašus. Tas pažįstančiojo (proto) ir pažįstamojo skirtumas ir esąs kitumas, alteritas, prieštaravimo dėsnio, neigimo rezultatas ir reiškinys. Tuo būdu mes pažįstą ne tiktai savo proto ribotumą, bet ir — kas esąs tas ribotumas; atseit, pažįstą — tiesa, netiesiog ir netobulai — kas turįs būti tobulas pažinimas. Kadangi proto pažinimas esąs logiškas, tai tobulas pažinimas turįs būti metalogiškas, vadinasi, jis nebesiremiąs prieštaravimo dėsniu, nėsąs apribotas (arba pabaigus), bet begalinis, neneigiąs ir neteigiąs, bet — anapus neigimo ir teigimo. To tobulojo pažinimo nebegalima vadinti pažinimu ir žinojimu. Palyginti su žinojimu jis esąs nežinojimas, arba, tiksliau sakant, jis esąs mokytasis nežinojimas, nebe žinojimas, docta ignorantia. Mat, čia svarbu, savaime suprantama, ne tai, kad žmogus nieko tikrai nebežinąs, bet tai, kad jis pažįstąs savo nežinojimą, o tuo ir keliąs į tobulą žinojimą. Non est scientia, qua quis credit se scire, quod scire nequit; ibi scire est scire, se non posse scire. Todėl docta ignorantia est perfecta scientia.

D o c t a i g n o r a n t i a labai primena Dïonysijaus Areopagitos apofatinę teologiją, Erïugenos (jį Kuesietis vadina Skotigena) bei kitų mistikų mokslą apie dvasią (m e n s) ir jos susivienijimą su Dievu. Bet Kuesietis daug platoniškesnis už visus Viduramžių mistikus. Jam rūpi ne tiktai mistinis procesas, bet ir pažinimo aktas: jis stengiasi priversti žmogų, savo proto ribas pažinus, pripažinti, kad yra aukštesnė, metaloginė žinojimo sfera, kuri pamatuoja loginį, „konjektūrinį" žinojimą, ir nurodyti jam kelią į tą sferą, kiek tik galima ją apibūdinti. Jis ne tiek skiria metaloginę sferą nuo loginės, kiek jiedvi sydina. Kuesietis, be abejo, irracijonalistas, bet ir intelektualistas; atstovauja tai intelektinei mistikai, kuri buvo Plotino mokslo branduolys.

Nenuveikiamosios priešybės ir pats prieštaravimo dėsnis sako mūsų protą apribotą, pabaigų esant tik todėl, kad mes pažįstame kiek tai, kas yra neapribota, absoliutu. Taigi, norint įeiti į metaloginę begalybės sferą, reikią peržengti proto ribos ir nuveikti jo sąvokų bei jo paties pabaigiamumas. Begalybės sferą saugojąs angelas su ugnies kardu, ant kurio parašyta c o i n c i d e n t i a o p p o s i t o r u m (priešybių sutapimas); ir mes jokiu būdu negalį matyti priešybių sutampant. Galį betgi žinoti, kad jos tikrai sutampančios. Padedanti čia mums matematika. Iš tikro, be galo ilginant skritulio radijų, kreivoji lanko linija turi pagaliau sutapti su liečiamąja. Be galo didinama trikampio kraštinė turi sutapti su dviem kitom. Taip pat absoliučiai smailus kampas (= už kurį smailesnio nebegali būti) sutampa su absoliučiai buku kampu, nes abudu yra lygūs nuliui; absoliučiai greitas kūno judėjimas aplink centrą yra ir to kūno ramybė. Taigi, matematinis ribos mokslas rodąs, kad begalinėmis tapdamos priešybės turinčios sutapti. Ir negalima sakyti, kad priešybės (tiesioji ir kreivoji, trikampio kraštinės, smailus ir bukas kampas, judėjimas ir ramybė ir t. t.) nepasiekiančios bendros savo ribos, t. y., nesutampančios. — Mes pažįstą jas einant tos ribos link ir — šiek tiek — pačią tą ribą, o protas, kaip minėta, nieko neišgalvojąs, bet tik objektyvią realybę teanalizuojąs. Antra vertus, begalinis judėjimas link tam tikros ribos, be abejo, egzistuojąs, bet mes pažįstą, kad toks judėjimas, tokia begalybė (moderniškai sakant — i n d e f i n i t u m, arba potencijali begalybė) esanti netobula, o galį tai pažinti tik todėl, kad pažįstą kiek ir tobulą begalybę („įvykdytą", aktualią begalybę, t r a n s f i n i t u m) esant. Taigi, turinti būti aktuali begalybė, potencijaliosios prin-

cipas, dėsnis ir visuma, wohlgeordnete unendliche Mannigfaltigkeit, kurią XIX amžiuje nusakė (Kuesiečio mintis aiškindamas) genijalusis matematikas Georg Kantor. Maža to — kaip ir Kantoras, Kuesietis nuo potencijalios ir aktualios begalybės skiria absoliučią begalybę (infinitum, absolutum).

Taigi, esanti žinojimo (tiksliau sakant — nebežinojimo, doctae ignorantiae) sritis, kur priešybės sutampančios ir nebėsą kitumo (alteritas), bet kur tos priešybės nenustojančios ir būti. Priešybės galinčios ir tebebūti, ir sutapti, nes nebeveikiąs jau čia prieštaravimo dėsnis; bet mūsų, imanentiniu sau prieštaravimo dėsniu remiąsis protas, žinoma, negalįs suprasti ir įsivaizduoti šitos nesudėtingos vienovės, simplicissima veritatis unitas. Net patį priešybių sutapimą pažįstąs ne protas, bet jį formuojąs, vienijąs ir nušviečiąs intelektas.

Intelektas, kurio nepripažįstą aristotelininkai ir kurį averroesininkai, tapdindami, be to, jį su protu, klaidingai laiką antindividualiu, bendru visiems žmonėms, esąs anapus prieštaravimo dėsnio, nors ir esąs tokia pat (tiesa, aukštesnė) žmogaus sielos galia, kaip ir protas bei jausmas. Intelektas neigiąs priešybes ir tuo teigiąs jų vienovę — in intellectuali (vad. complicatione, sudėjime, susivyniojime) contradictoria se compatiuntur, pažįstąs pačią tiesą. Jis nesamprotaująs, nesilogizuojąs, bet matąs: jo veiklos ne diskursyvinės, bet intujitinės, intujicijos (intuitus, simplex intellectio) esama — jeigu ne taip, tai turėtų jis remtis prieštaravimo dėsniu ir nebesiskirti nuo proto. Protas esąs susijęs su jaučiamąja (erdvės ir laiko) realybe, kurią būdinanti įvairybė bei daugybė (alteritas et diversitas), kitumas. Priešybes nuveikiąs intelektas esąs laisva nuo jaučiamosios realybės dvasia, nepriklausąs erdvės ir (iš esmės) laiko. Nuveikiąs jis ir proto pažinimą pamatuojančią priešybę — pažįstančiojo subjekto ir pažįstamojo objekto skirtumą. „Intelektas mato intelektinę būtį nieko kito nepriklausydamas; nieko kito jam nereikia, nes jis pats yra savo pradas". Visa, ką jis matąs, randąs ir matąs jis savyje; tuo būdu pažinimo subjektas iš esmės sutampąs su pažinimo objektu, ir, savo idėjas pažindamas, intelektas, gali sakyt, pats save aktualinąs. Tobulas intelektas ir jo pažįstamoji tiesa (intelektinė būtis, intelligibilia, idėjos) esą viena esmė, in unitate es-

sentiae. Potencijaliai intelektas esąs visas intelektinis pasaulis, arba, tiksliau, — visas pasaulis kaipo intelektinis. Bet intelektas — ta pati siela, kaip ir protas bei jausmas, o pasaulis — tas pats vienas pasaulis, kurį intelekto padedamas protas pažįstąs per jausmus. Todėl, nors ir savo paties gelmėse semiąs savo pažįstamąsias idėjas intelektas, proto veikla esanti vis dėlto intelekto pažinimo - aktualėjimo proga. Intelekto pažįstamoji intelektinė būtis ne kita kokia būtis, bet ta pati, kurią pažįstąs ir protas; tik intelektas matąs jos esmę, kuri su juo sutampanti, o protas — jos kitumą: ją, kiek ji esanti prote ir jausme, in alteritate. Tuo Kuesietis, pats to nesakydamas, tvirtina, kad pasauliui pažinti intelekto intujicijos (mistinio pažinimo) neužtenka — reikia dar ir proto, ir jausmų.

Tačiau ir mūsų intelektas toli gražu nėsąs tobulas. Tik potencijaliai tėsąs jis visata; jis — visatos potencija ir turįs suaktualėti, tapti aktualia visata, aktualia begalybe. O aktualioji begalybė surišta su savo potencijalia begalybe ir nuo jos skiriasi: esama čia nenuveiktų dar priešybių ir būtinai turima galvoj dar aukštesnė, absoliuti begalybė, kurioj minėtosios priešybės galėtų sutapti. Savo potencijalumą — jį, be kitko, rodo tai, kad intelektas skiria save kaipo pažinimo subjektą nuo savęs kaipo pažinimo objekto, ir tai, kad jis nuolat aktualėja, — gal būt, intelektas galėjęs būtų ir pats nuveikti. Bet absoliučia begalybe (infinitum) intelekto laikyti nebegalima, nes jo tobulumas tik aktualioji begalybė (transfinitum) tėsanti.

„Pats intelektas kinta, bet mato tai, kas iš esmės nekinta. O mato jis nekintama ne pats savyje tiek, kiek kinta, bet tame, kas nekinta. Tai, kas nekinta, yra tiesa. Tuo būdu tai, kur mato intelektas, ką mato, yra jo paties tiesa, lygiai — ir tiesa visko, ką jis mato. Taigi, žmogaus intelekte yra tiesos šviesa, kuri yra intelektas ir kurioj jis visa mato". Kaip be saulės šviesos nieko negalinčios matyti akys, taip be tiesos šviesos — intelektas. „Ta žmogaus intelekte esanti tiesa panaši į nematomą veidrodį, kur intelektas mato visa, kas jam matoma. O tas, mūsų su veidrodžiu lyginamas, pradas yra toks didis, kad viršija mūsų intelekto pajėgą ir aštrumą. Tačiau, juo labiau kyla ir aštrėja intelekto pajėga, juo tikriau ir aiškiau matome mes viską tiesos veidrody... Šita intelekto matomoji veikla yra jo judėjimas nuo būties į esmę". Tas judėjimas niekuomet nesibaigiąs, nes kelias į absoliučią Tiesą neturįs galo. Bet begalinis judėjimas nevarginąs inte-

lekto, priešingai — džiuginąs jį ir kurstąs vis toliau bei greičiau skristi". „Ir juo greičiau skrenda intelektas, juo džiaugsmingiau skrenda, gyvybės šviesos savo paties gyvenime traukiamas. Intelektas juda tarytum tokia linija, kuri kartu yra ir tiesioji, ir kreivoji. Iš tikro, eina tas judėjimas iš tikėjimo, kad yra Tiesa, o veda į žinojimą, arba į Tiesos esmę. O kadangi tikėjimą skiria nuo žinojimo begalinė linija", begalinis kelias, „tai judėdamas intelektas stengiasi praeiti jį ir linijos pradžioje atrasti jos galą, vadinasi, būtyje — esmę. Ješko juk jis sutapimo taško, kur judėjimo pradžia sueina su jo pabaiga, kas ir yra skriejimas. Tuo būdu kontempliatyvus intelektas stengiasi tiesiu keliu pasiekti, kad sutaptų tai, kas yra viena nuo antro tolimiausia. Todėl mąstančio ir į Dieviškąjį panašaus intelekto judėjimas vaizduojamas linija, kurioj sutampa tiesioji ir kreivoji".

Kas gi yra toji Tiesos šviesa, be kurios intelektas nieko negalįs matyti ir negalįs suaktualėti? — Mes negalį pažinti materijalių daiktų, jeigu jų neapšviečianti tiek objektyvi šviesa, tiek mūsų proto šviesa. Taip pat ir intelektas negalįs matyti-mąstyti intelektinės būties (kuri ir pats potencijaliai esąs; taigi — negalįs aktu pavirsti, suaktualėti), jeigu intelektinė (absoliuti, dieviškoji) šviesa neapšviečianti tos būties (su ja sutampančios) ir paties intelekto, kurio šviesa, kuriuo pačiu, tam tikra prasme, tampanti. (Intelektinė, absoliutinė šviesa galinti ir būti, ir nebūti intelektinė būtis, būti ir nebūti intelektas, nes čia mes esą anapus proto prieštaravimo dėsnio). Klausimas dar labiau aiškėjąs, kai pažįstama Dievas (arba kai, intelektinė būtis pažįstant, turima galvoj, kad Jisai pažįstamas): kad galėtume Jį bent kiek pažinti, reikią, kad pirma Jis pats norėtų mums apsireikšti. Taigi, tikrojo intelektinio pažinimo pradas esanti antgamtinė Dieviškosios Dvasios Šviesa, lumen Dei, ir tiksliau būtų sakyti, kad ne mes tąja šviesa Dievą bei intelektinę būtį pažįstą, bet kad ji pažįstanti mumyse. Tą šviesą Kuesietis vadina dar Dievo malonės šviesa, Dievo Žodžiu ir, kreipdamas dėmesį į subjektyvią jos pusę, į mūsų intelektą, tikėjimo šviesa, kuri aktualinanti intelektą — apšviečianti jį, kad pralenktų protą ir pakiltų Tiesos pagauti, ad apprehensionem veritatis. Savo pastangomis Tiesos pasiekti mes negalį — tegalį tik tikėjimu: veritas non aliter, quam fide, attingitur. Ir tik tiek galima pažinti Tiesa, kiek ja tikima. Tikėjimo šviesa (= tikėjimas) esanti Dievo malonė; bet kartu tikėjimas esąs ir Dievo duo-

damoji mums mūsų ypatybė, mūsų turėjimas-turinys, h a b i t u s; o duodamas mums tikėjimas tam, kad juo būtų atkurtos, „restauruotos“, tos objektyvios tiesos, kurių negalįs pasiekti intelektas. Tikėjimas priklausąs žmogaus valios (žmogus galįs ir tikėti, ir netikėti), bet esąs intelekto pradas, i n i t i u m i n t e l l e c t u s. Potencijaliai, suglaudžiamai, sudedamai tikėjimas turįs savyje visą intelektinę būtį — e s t i n s e c o m p l i c a n s o m n e i n t e l l i g i b i l e; jis — intelekto c o m p l i c a t i o, susivyniojimas. Intelektas — tikėjimo išsivyniojimas, f i d e i e x p l i c a t i o. Taigi, galima pavadinti tikėjimas ir v e r i t a s r e v e l a t a.

Tikėjimas ne tik kurstąs intelektą suaktualėti — traukiąs jį dar toliau: kurstąs tobulai pažinti Dievą ir sudievėti. Kai Dieviškoji šviesa perversianti ir visiškai nušviesianti intelektą, intelektas toj šviesoj visą save pažinsiąs, o savyje ištisai ir kaipo visako vienovę pažinsiąs intelektinę būtį, kurią anksčiau tik iš dalies, į išorinius daiktus nužengdamas, tepažindavęs — kiek rodžiusios jam ją teofanijos (Dievo apsireiškimai). Tada iškilsiąs intelektas aukščiau, nei Tiesos šešėliai bei vaizdai, ir — pats į save įėjęs — aukščiau, nei kitumas ir pats pažįstančiojo, pažįstamojo bei pažinimo skirtumas. „Tiesa nebebus intelektui kas kita, nei jis pats; gyvybė, kuria jis gyvena, nebebus kita, kaip pats gyvenąs intelektas. Mat, pagal savo galią ir prigimtį intelekto jėga viską apiplaukia ir viską daro savimi, nes visa, kas yra intelekte, yra jis pats“. „Dievas yra pati visų daiktų esmė, o intelektas, Dievo panaša (s i m i l i t u d o), — visų daiktų panaša. Tąja panaša vyksta pažinimas. Ir kadangi intelektas yra gyva intelektinė Dievo panaša, tai viską pažįsta intelektas tik savyje. O save pažįsta jis tada, kai mato save, kaip jis tikrovėje yra, pačiame Dieve. Bet tada jame ir Dievas yra jis pats, intelektas. Visa pažinti yra ne kas kita, kaip matyti, kad tu esi Dievo panaša. O tai yra įsūnėjimas (f i l i a t i o)“. Iš tikrųjų — nebėsą čia kitumo ir įvairybės (a l t e r i t a t i s e t d i v e r s i t a t i s): visa esą suskydę ir pasidarę viena, arba — viena į visa esą išsilieję (r e s o l u t i o o m n i u m i n u n u m, q u a e e s t t r a n s f u s i o u n i u s i n o m n i a). „Dievas yra viena, kur viskas yra vienovė, esanti ir vieno išsiliejimas į viską, kad viskas būtų tai, kas yra. Taip pat pažįstančiame intelekte b ū t i v i e n a, k u r y r a v i s a, sutampa su b ū t i v i s a, k u r v i e n a. Taip iškildami tikrai dievėjame, kad viename būtume tai, kur visa, o visuose — viena (u t

in uno simus ipsum, in quo omnia, et in omnibus unum)". Čia Dievas nebesiskiriąs nuo intelekto, arba dvasios, (non alius, neque diversus, neque distinctus); intelektas nebesiskiriąs nuo Dievo proto, Dievo Žodžio, Dievo Dvasios.

107

Savo gilią ir nepaprastai nuosekliai rutuluojamą gnoseologiją Kuesietis pamatuoja, baigia ir vainikuoja mistinio (intelektinio) pažinimo teorija. Jo gnoseologija iš esmės gimini ir neoplatonininkų bei Rytų Bažnyčios tėvų gnoseologijai, ir Viduramžių mistikų (Eriugenos, viktoriečių, Bonaventūros) teorijoms. Intelektinę intujiciją aprašo jis taip pat, kaip Richardas Viktorietis ir Bonaventūra buvo aprašę žmogų su Dievu vienijantį meilės vyksmą. Intelektinė intujicija Kuesiečiui yra ne tiek pažinimas (be to — docta ignorantia), kiek, kaip ir Bonaventūrai, visiškas susivienijimas su Dievu, žmogaus transformavimas, įsūnėjimas, sudievėjimas. Jos (o kadangi ji pamatuoja visą žmogaus žinojimą, tai ir žinojimo) pradas — tikėjimas (plg. Bonaventūros mokslą). Tuo būdu Nikalojus Kuesieties sąmoningai griovė visą averroesininkų, aristotelininkų (Tomo Akviniečio) ir Occamo bei occamininkų darbą, kurie, dualistinį kultūros momentą aktualindami, skyrė tikėjimą nuo žinojimo, teologiją nuo filosofijos ir mokslo. Ne laisvas nuo tikėjimo spėliojimų, o gal — ir nuo konkrečios realybės (plg. 102), tik išdidžiuoju protu ir tesiremiąs mokslas knietėjo Kuesiečiui ir ne savimi pasitikinti, o mokslo problemoms abejinga mistinė patirtis, bet sintetinė pasaulėžiūra. Čia įkvėpdavo jį pirmosios Viduramžių pusės tendencijos ir vis dar potencijalios vokiečių kultūros dvasia (neveltui mokėsi Deventery ir studijavo Eckeharto mokslą). Romaniškajai Viduramžių kultūrai lūžtant ir eižėjant, Nikalojus Kuesietis aiškino germaniškojo Europos kultūros aspekto pradus. Tais pradais, gal, ir galima būtų buvę atgaivinti nykstanti Europos kultūros vienovė, bet priklausė tai, žinoma, ne Nikalojaus Kuesiečio metafizikos (kurią jis pats, Romos Bažnyčios kardinolas, priverstas buvo švelninti ir romaninti), o vokiečių tautos — ar pasiseks jai politiškai - tautiškai susitvarkyti ir, slegiančiąja romaniškosios kultūros įtaka nusikračius, įvykdyti germaniškasis Europos kultūros aspektas ir imti jai vadovauti. Penkioliktame amžiuje Vokietija riedėjo tautinės-kultūrinės revoliucijos link.

Tiek to. — Kad pasaulėžiūra būtų tikrai sintetinė, reikia, kad tebūtų tik vienas pažinimo pradas ir kelias. Iš tiesų, Kuesietis pagrindė proto (r a t i o) pažinimą intelektine intujicija, be kurios protas nė nepažįstąs, ką samprotaująs, o intelektinę intujiciją — tikėjimu ir Dieviškąja Šviesa. Tuo būdu tikėjimas (susivienijimas su Dievu, iš esmės mistinis aktas) rados vienintelis viso mūsų žinojimo pamatas: n i s i c r e d i d e r i t i s, n o n i n t e l l i g e t i s, primena Kuesietis pranašo žodžius. Be tikėjimo žmogus negalįs pažinti ne tik kad Dievo bei teologijos tiesų, bet ir q u i d d i t a s r e r u m, išviso nieko. Visas mūsų žinojimas randas tad mistiniu, tam tikra prasme, antgamtiniu, Dievo apsireiškimu, arba teofanija; kitaip sakant, pats mistinis pažinimas, Dievo apsireiškimas virsta natūraliu faktu. Žodžiu, Kuesiečio gnoseologija dildo metafizinės ir empirinės būties dualizmą, ir, ji pripažįstant, vargu ar belengva išlaikyti svarbiosios tradicinio krikščionių tikėjimo dogmos: apreiškimo (r e v e l a t i o) idėja, ypatingas Dievo įkvėptųjų rašytojų autoritetas, ypatinga krikščionybės, vienintelės apreikštosios religijos, reikšmė ir kt.

Kuesiečio gnoseologija, kaip ir neoplatonininkų, iš esmės ontologinė. Ontologija virsta intelektinės intujicijos teorija, ir tik ontologija tegali išaiškinti, kas yra ir ką reiškia priešybių sutapimas, c o i n c i d e n t i a o p p o s i t o r u m. — Pažinimas, Kuesiečio mokslu, remiasi jausmų vienove su neišnarstyta dar (net nuo jausmų dar neatskiriama?) konkrečia realybe, kuri, gryna daugingos vienovės potencija, „materija“, būdama, nepažįstama betgi nei kaipo daugovė, nei kaipo vienovė, nei išviso. Protas skirsto tą realybę į daugį viena kitą neigiančių priešybių, tarytum trupina ją ir tuo kelia aikštėn jos daugingumą. Jis remiasi prieštaravimo dėsniu, bet, kadangi tik teaktualina pačios realybės daugingumą, tas jo veikimo dėsnis turi būti ir pačios realybės dėsnis. Intelektas (tiesa, ne į proto apdorotąją realybę žiūrėdamas, bet tiktai jos ir proto vyksmo proga) aktualina pirmykštę savo vienovę su realybės esme ir tuo gaivina realybės vienovę, taip pat — jos vienovę su absoliučia būtimi, su Dievu. Tačiau intelektas, aukštesnė už protą jėga, ne tiktai kelia aikštėn proto niekinamąją realybės vienovę. Jis pažįsta realybę (= pats save) tokią, kokia ji tikrovėj yra, ne vienašališkai (kaip protas), bet visiškai. Vadinasi, intelektui realybė yra ne vienovė ir ne daugovė, bet dauginga vienovė, visako vienovė; priešybės intelekte (= tikroj bei tobuloj realybėj) sutampa ir drauge egzistuoja be jokio

skirtumo, bet tebėra, nenyksta. Kartu ir yra jos (o jeigu yra, tai turėtų, rodos, viena nuo kitos skirtis), ir nėra jų. Ta intelektinė būtis, žinoma, negali būti tik potencijaliai dauginga vienovė, nes yra aktuali būtis (tuo griežtai skiriasi nuo jausminės konkrečios realybės); bet negali būti ir vienoda vienybė, paprasta protinės būties priešybė.

Pats Nikalojus visuomet tvirtina, kad negalima aiškiai matyti, įsivaizduoti ar suprasti tos tobulos intelektinės būties, „visų daiktų Tiesos", kur sutampa priešybės. „Vienas Dieviškasis intelektas, kuriuo kiekviena būtybė (omne ens) egzistuoja, tepasiekia visų daiktų tiesą, kaip ji tikrovėj yra" (nes ta tiesa, ta intelektinė būtis sutampanti su Dieviškojo intelekto turiniu); o visi kiti intelektai — kitoniškai ir įvairiai (aliter atque varie)". Žmogaus intelektas galįs, viršydamas žmogiškai pažįstamąsias amžinąsias tiesas, tiktai stengtis nebesuprantamai apglėbti, kas nebesuprantama, incomprenhesibilia incomprehensibiliter amplecti, arba innatingibiliter innatingibilia attingere (neliesdamas paliesti, kas neliečiama). Vis dėlto nėsą galo žmogaus troškimui ir intelekto tobulėjimui, o pats Kuesietis neatsisako vis labiau gilintis į daiktų tiesą ir Dievą. Jis nori ne tik paliesti, kas neliečiama, bet ir kuoaiškiausiai išreikšti. Čia ir šaukėsi jis talkon ontologiją (metafiziką).

Neoplatonininkų ir senųjų krikščionybės tėvų įpėdžiui Eckehartas rodė, kaip Dievybė (Plotinui ji buvo Viena, Ἕν, krikščionims — čia Dievo usija, čia Tėvas) virstanti Trejybe ir visų kūrinių būtimi; dėstė ir aiškino Dieviškąjį vyksmą, kurį aprašė laikiniais bei erdviniais terminais, bet kurį laikė betgi nelaikiniu, neerdviniu ir negriaunančiu Dievo vienybės, amžinumo bei tobulumo. Taip pat Eriugena mokė, kad pasaulio buvimas esąs jo dalyvavimas Dieve (participatio), kuris apsireiškiąs išsirutuliuodamas iš savo pilnumo iki nebūties ir grįždamas atgal į savo pilnumą, ir kad tai nė kiek nemažiną Dievo tobulumo. Taigi, galima buvo štai kaip (žinoma, ne išspręsti, bet) paaiškinti žinojimo, būties ir Dievo problema. — Absoliuti Vienybė išsivynioja (explicat se), išsiskleidžia į hierarchiškai sutvarkytą priešybių sistemą iki individualių daiktų, paskutiniųjų tos sistemos momentų, o paskui susivynioja (complicat se) ir vėl tampa absoliuti Vienybė; tačiau ta explicatio-complicatio nėra laikinis procesas, yra anapus būties - nebūties skirtumo (atseit,

kartu ir yra, ir nėra) ir nereiškia netobulumo. Tuo būdu aiškėja kiek, kas yra coincidentia oppositorum, intelektinė būtis ir intelekto žinojimas, bet problemos neįmanomumas virsta pačios absoliučios būties neįmanomumu. Tokia linkme, apskritai imant, ir riedėjo teologinė Kuesiečio metafizika.

108

Pažinimo analizė, rodo mums, kad aukščiausias, paskutinysis jo objektas yra absoliuti begalybė (infinitum, absolutum, § 106), arba Dievas. Dievas esąs anapus visko, kas tik tegalima sakyti arba mąstyti, absolutus omni eo, quod aut dici, aut cogitari potest. Jis, kaip sakė Anselmas Canterburietis (II, 82), id, quo maius cogitari nequit, vadinasi, Didžiausia, Maximum, net absoliučiai Didžiausia, absolute Maximum: paprastai didžiausia galį būti lyginama su kitais dydžiais, ir visuomet galima esą įsivaizduoti dar didesnis dydis, bet Dievas negalįs būti lyginamas su kuo kitu (Jis atskirtas, laisvas nuo visko — absolutus omni) — esąs absoliučiai Didžiausia. Todėl Jis — visa, kas tik tegalį būti; šiaip — nebūtų Jis Didžiausia, Maximum. Todėl negalįs Jis būti ir mažesnis, nei kad esąs. Maža to — Didžiausia būdamas, Jis esąs ir Mažiausia, Minimum. Iš tikro, mažiausia esą tai, kas nebegalį mažėti ir ko mažesnio negalima esą nė įsivaizduoti. Bet jeigu kas būtų mažesnis dydis už Dievą, tai būtų tas dydis savo mažumu didesnis už Dievą, o to negalį būti, nes Dievas esąs visiškai didžiausia. Taigi, Dievas kartu esąs ir maximum, ir minimum: Jame maximum sutampą su minimum. Pati mūsų pažinimo analizė verčianti mus pripažinti Dievą ne tik maksimumu, bet ir minimumu. Iš tiesų, pažinti — reiškią panašėti į tai, kas pažįstama, ir tai, kas pažįstama, savimi matuoti. Bet tam reikią mato; o kad būtų tikras matas, reikią, kad būtų jo (ir skaitmenų) pradas. Tik mažiausia (minimum) ir tegalį būti tas pradas; be to — absoliučiai mažiausia, nes tik tada matavimas (= pažinimas) galįs turėti absoliučią reikšmę, vadinasi, būti tikras. Čia glūdi metafizinis reliatyvumo teorijos pradas.

Filosofavimas reikalaująs tikro principo, kuriuo negalima būtų abejoti. Štai toks principas — „nėra to, ko negali būti". Jeigu taip, tai „viskas, kas yra, gali būti". Galimybė (potencija,

posse) esanti tad ankstyvesnė už būtį (esse). Tačiau tai, kas tiktai galį būti, negalį padaryti savęs esančiu: kad galimybė būtų pati galimybė, reikią, kad būtis būtų ankstyvesnė už ją. Bet šita būtis savo rėžtu pirma galėjus būti, o tik paskui esanti tikra būtis. Taigi, galimybė (posse) ir turinti būti anksčiau, nei būtis (esse), ir negalinti; taip pat — ir pati būtis. Taigi, pirmasis pradas, visko pradas, turįs kartu būti ir galimybė, ir būtis, būti galimybės ir būties tapatybė. Pirmasis pradas, Dievas, esąs posse ir esse, arba — Possest, kur „posse" reiškią galimybę, potenciją, „esse" — būtį, aktą, o „e" („e" lygiai priklausanti abiem žodžiam: ir posse, ir est) — jųdviejų susivienijimą. Kadangi Dievas esąs Possest, Jis esąs visa, kas tik tegalį būti, arba — absolute maximum ir absolute minimum. Dievas, aiškina savo mintį Kuesietis, esąs ta prasme maksimumas, kad Jis viršijąs bet kurį erdvinį dydį, pačią tysą, ir ta prasme minimumas, kad jokios tysos neturįs, visai neerdvinis. O pati erdvinio dydžio sąvoka atmetant, reikią pripažinti, kad maksimumo ir minimumo tapatybė ne kas kita, kaip priešybių sutapimas, coincidentia oppositorum. „Dievas yra anapus (super) visų teigimų, lygia dalia — ir visų neigimų. Jis ne daugiau yra, kaip nėra, visa, ką mes sakome Jį esant; ir ne daugiau nėra, kaip yra, visa, ką mes sakome Jį nėsant. Bet taip Jis yra šita, kad yra ir visa; ir taip visa, kad — niekas; ir taip daugiausia yra šita, kad yra šita ir mažiausia", ...super omnem affirmationem est, pariter et negationem, et omne id, quod concipitur esse, non magis est, quam non est. Et omne, quod concipitur non esse, non magis non est, quam est. Sed ita est hoc, quod est omnia, et ita omnia, quod est nullum, et ita maxime hoc, quod est minime ipsum. Jis esąs, ir Jo nėsą, arba Jis nėsąs nei esąs, nei nėsąs. Jis — būties ir nebūties vienovė, o kartu ir neigiąs jųdviejų priešingumą. Vadinasi, Dievas esąs absoliučia prasme: Jis esąs pati absoliuti Būtis. Todėl Jo buvimu negalima nė abejoti. Iš tikrųjų, sakyti, kad Dievo nėsą, reiškią sakyti, kad būtis nėsanti būtis (= Būtis); t. y. Būties (Dievo) negalima nė įsivaizduoti nėsant (plg. Anselmo ontologiškąjį argumentą), arba — tik nebeabejojama Būtis, nebeabejojama Tiesa pripažįstant tegalima ėsą bet kuo (tik ne pačia Tiesa, pačia Būtimi, pačiu Dievu) abejoti. Lai tiesa esanti, kad nėsą tiesos; tai (= kad nėsą tiesos) vis-

tiek esanti tiesa, ir — tiesa tebėsanti. Abejojimo sritis žemiau nei Tiesa, arba Dievas. Taip ir Šv. Augustinas samprotavo.

Dievas — visa ir visų priešybių tapatybė, tikra coincidentia oppositorum, identitas absoluta, ipsum idem, „pats tas pats". Nėsą nieko, kas būtų ne Dievas, bet kas kita (aliud), nei pačiame Dieve, nei išorėj Jo: Jis neturįs jokio kito, jokio kitumo — esąs ne kita, non aliud. „Atskirk visa, kas yra kita, ir tiktai į tą vienybę įsižiūrėk, taip, kad suprastum, jog niekuomet nebuvo, nėra ir negali būti nieko kita; visiškai atmesk daugumą ir atžvilgį, o įsikelk į pačią nesudėtingiausią (simplicissimam) vienybę, taip, kad pripažintum ją ne labiau nesudėtinga, kaip sudėtinga, ne labiau viena, kaip neviena. — Tuo įsigilinsi į visus slėpinius", arcana omnia penetrasti. Tai ir esą doctissima ignorantia, sacra ignorantia.

„Tasai Dievo vardas" (omnipotens, visagalis; o Dievas esąs visagalis ta prasme, kad Jis esąs Possest, arba — įvykdąs visa, kas tik galį būti) „pakelia kontempliaciją aukščiau, kaip visas jausmų, proto ir intelekto pažinimas, ir daro ją mistiniu regėjimu, kur yra viso iškilusio pažinimo pabaiga ir nežinomos Dievybės apsireiškimo pradžia. Čia dvasia, romiausiai trokšdama, laukia tos visagalės Saulės, kad, tekėdama ir tamsą nuvydama, apšviestų ją ir kad ji, dvasia, galėtų matyti kas nematoma, kiek Nematoma apsireiškia". Aišku — Dieve priešybės sutampančios, bet pačios nenykstančios, tebėsančios. Protui atrodą, kad tai prieštaraują Dievo vienybei; bet ta vienybė esanti anapus prieštaravimo dėsnio, o mistinė intujicija galima kiek pagauti, kad Dieve priešybės, sutapdamos, nuo viena antros ir tebesiskiriančios, nors ir negalima suprasti — kaip.

Dievas — vienybė (unitas), viena. Bet viena ontiškai anksčiau, nei kita (aliud). Kitumas (alteritas), tai viena (pirma, ne kita) + kita (antra) ir — vienybei (viena) nekintamumui esant — kitimas, kintamumas. Kad kita (antra) ir kitumas (antrumas) galėtų būti, reikią, kad būtų viena (pirma) ir kažkas kita; todėl kita nelygu tam, kas esą viena (pirma), o kitumas esąs nelygumas. Bet nelygumas savo rėžtu esąs antrumas (kitumas), nes tai, kas nelygu, gaunama — pridedant arba atimant kas — iš to, kas lygu. Taigi, vienybė (viena) esanti lygybė (aequalitas), o kita — dvejybė (antrybė) ir nelygybė: vienybė nekintanti ir amžina, o kita-kitumas — pats kitimas.

Dvejybė esanti pirmas dalijimas ir dalijimo pradas. Bet dvejybės negalį būti be vienybės (antro-kito — be pirmo-vieno); nelygybės, dalijimo — be (pirmykštės to, kas dalijama, vienybės, ir to, kas dalijama) sąsajos (c o n n e x i o). Ir jeigu dvejybė esanti dalijimo pradas, tai sąsajos pradas esanti vienybė. Kadangi vienybė, sąsajos pradas, esanti anksčiau, nei dalijimo pradas, dvejybė, tai ir pati sąsaja turinti būti anksčiau, kaip dalijimas. Be to, kaip ir lygybė, sąsaja esanti vienybėj ir kartu su vienybe. Tuo būdu vienybė, lygybė ir sąsaja (u n i t a s - a e q u a l i t a s - c o n n e x i o) esančios lygiai amžinos. Bet to, kas esą amžina, negali būti daug; šiaip — tai, kas amžina, būtų dvejybė, kuri esanti po vienybės, ir kitimas. Taigi, vienybė, lygybė ir sąsaja esančios ir viena, t r i n a u n i t a s, Trejybė, kuri jau Pythagorui buvus žinoma. Vienybė kartu esanti ir tai, kas esą, e n t i t a s, būtybė, arba Būtis. Todėl lygybė esanti ne tik vienybės, bet ir Būties lygybė, sakanti, kad Būtis negalinti būti didesnė ar mažesnė. Iš čia išeiną, kad lygybė esanti pačios vienybės (Būties) kartojimasis: Būtis gimdanti lygybę kaipo savęs pačios lygybę. O kadangi tik vienkartinis vienybės kartojimas tėsanti lygybė, tas gimdymas esąs vienkartinis ir amžinas. Taip pat vienkartinė bei amžina ir sąsaja, nes ji tik vienybės ir vienybės lygybės sąsaja tegalinti būti.

Šitą Trejybės dedukciją Kuesietis aiškina ir stengiasi paremti samprotavimais apie Dievą kaipo absoliučią potenciją (P o s s e I p s u m = 1) P o s s e, arba absoliuti galia, 2) tos galios lygybė ir 3) jųdviejų sąsaja-vienovė), kaipo meilę (1) a m o r a m a n s, arba p o s s e i n i n f i n i t u m a m a r e, 2) a m o r a m a b i l i s, arba p o s s e i n i n f i n i t u m a m a r i, 3) a m o r a m o r i s a m a n t i s e t a m a b i l i s n e x u s) ir kaipo viso pradą. Reikia vis dėlto pripažinti — Kuesiečiui nepasisekė į r o d y t i, kad vienas Dievas esąs ir Trejybė, o ypačiai — kad trys Dievo momentai esą asmenybės. Čia jis visai nesuprato savo mokytojų — neoplatonininkų ir senosios krikščionybės tėvų — mokslo, kur Trejybės problema pirmiausia buvo gnoseologinė - ontologinė, t. y., klausimas: kaip gali būti ir kas yra absoliuti savižina, pažinimo-žinojimo ir būties (kuri pati save pažįsta) pradas bei pamatas. Be abejonės, įsitikinti, kad vienas Dievas yra ir Trejybė, mes, žmonės, galime tiktai „oikonomiškai“, vadinasi, tik tiek, kiek turime galvoj Dievo leistąjį pasaulį, Dievo kūrinį. Bet pirmiausia turime mes kreipti dėmesį patys į

save, į Dievą ir pačią save pažįstančią būtį, į savo savižiną. Užuot ta savižina rėmęsis (kaip kad buvo darę Plotinas, Origenas ir jų sekėjai), Kuesietis remiasi tuo, kad yra Dievo kūrinys — kita (aliud) ir kitumas (alteritas). Tik todėl Dievas - Vienybė randas ir Dievas - Lygybė (Dievui vienam esant, reikia ir jųdviejų susivienijimo — Sąsajos). Tačiau lygybė, sąsaja ir net vienybė yra abstrakčios, nė kiek į gyvus asmenis nepanašios sąvokos, o lygybė be to ir dirbtinė. Kuesietis pats pabrėžia abstraktų savo aiškinamosios Trejybės pobūdį. — „Šventieji mūsų mokytojai vienybę pavadino Tėvu, lygybę — Sūnumi, o sąsają — Šv. Dvasia", bet tie vardai tiktai kūrinių atžvilgiu, creaturarum respectu tantum, tevartojami. Taip antai, Lygybė (aequalitas) vadinama Sūnumi todėl, kad tėvas ir sūnus tam tikra prasme turį bendrą prigimtį (quaedam communitas naturae, quae una est) ir kad sūnaus prigimtis esanti tuo būdu lygi (aequalis) tėviškajai. „Kadangi Dievas nuo amžių amžių galėjo sukurti visus daiktus, kad ir nebūtų jų sukūręs, Lygybė, turint galvoj tie daiktai, vadinama Sūnumi. Sūnus, kuris yra būvimo (essendi) lygybė, yra tai, už ką aukštesnių ar žemesnių daiktų negalėtų būti. Tai reiškia, kad Sūnus, kuris yra lygybė, todėl ir yra būtis (entitas) daiktų, kuriuos galėjo sukurti Dievas... Kad negalėjęs būtų Dievas jų sukurti, tai nebūtų Jis buvęs nei Tėvas, nei Sūnus, nei Šv. Dvasia, nei išviso Dievas". (Kitaip sakant, Nikalojus Kuesietis laiko Sūnų idėjų pasauliu, idealiu pasauliu, κοσμος νοητος, ir, Eckeharto įpėdžiui skiria Dievą nuo Dievybės).

Kuesiečio įrodinėjimų neklotingumą motyvavo, mano nuomone, teologinės vakarų krikščionybės tradicijos. Dualistinių romaniškosios krikščionybės tendencijų valdomi, vakarų teologai bodėjosi neoplatoninio panteizmo ir to, kas jiems atrodė panteizmas. Jie bijojo glaudžiai sydinti žmogaus savižinos su Dievo savižina ir iš pat pradžios nesuprato, kad Trejybės dogma turėjo ir gnoseologinę reikšmę. Net aiškindami Trejybę empirine būtimi, jie visuomet griežtai skyrė Dievą nuo Jo kūrinio. Senosios krikščionybės (ir neoplatonininkų) problematika rados vakariečiams svetima. Patys panteistinio pobūdžio mistikai vienijo (kai kurie ir tapdino) žmogų su Dievu mistinės meilės, būties, bet ne žinojimo srityje. Meisteris Eckehartas aprašo, kaip Dievas gimdąs Sūnų žmogaus dvasios gelmėse, bet gnoseologiškai šito Dieviškojo proceso neaiškina. Taip pat ir Nikalojui Kuesiečiui dualistinė

(= monoteistinė) vakarų tradicija užtemdė tikrą Trejybės dogmos prasmę, jo paties gnoseologijos pamatą. Tik XIX amžiuje iškėlė aikštėn tą pamatą vokiečių romantizmo metafizikai — Fichte, Baader, Schelling ir Hegel.

Dualistinė vakarų krikščionybės tradicija pasireiškė ir tuo, kad Nikalojus Kuesietis pats švelnina monistinius savo kosmologijos motyvus. Kai dominykonas Jonas Wenck iš Herrenbergo užpuolė De docta ignorantia ir apkaltino jos autorių panteizmu bei Eckeharto erezija, Kuesietis (Apologia doctae ignorantiae) ne tik pabrėžė esminį kūrinių skirtumą nuo Dievo, bet ir taip paaiškino savo mokslą, kad ėmė klibėti patys jo pamatai. — Jis, Nikalojus, nė nemanąs tapdinti Dievo ir kūrinių esmės, kaip kad darę teisingai už ereziją pasmerktieji Amalrikas ir begardai. Jo galva, Dievas esąs pasaulio pavyzdys (exemplar) ir priežastis, causa creatrix, omnium... causa efficiens, formalis seu exemplaris et finalis. Dievas esąs visuose savo kūriniuose kaipo absoliuti priežastis savo padariniuose ir su savo kūriniais nemištąs, non immisceri creaturae. Jis galėjęs būtų sukurti ir tobulesnį pasaulį (!?). Visa tai ir neoriginalu, ir su pagrindinėmis paties Kuesiečio idėjomis nelabai sutinka. O jis pats prašo skaitytoją aiškintis jo mokslą, turint galvoj visus jo raštus ir taip, kad vienos mintys kitoms neprieštarautų.

Dievas esąs visa, kas esą ir kas tik galį būti. Bet Jis esąs visa (visi daiktai ir kiekvienas daiktas) aktu. T. y., Kuesietis negali laikyti Dievo tiktai visiems daiktams bendra jų potencija, nei išviso tiktai tuo, ką jie visi turi bendra, sakysim — jų būtimi, kaip mokė Eckehartas. Kitaip sakant, Dievas, Kuesiečio mokslu, turi būti visi daiktai ir kiekvienas atskiras daiktas. Jeigu taip, tai Dievas turi būti ir individuali kiekvieno daikto ypatybė, ir jo skiriamumas. Tačiau Dieve, moko Kuesietis, nebėsą priešybių skirtumo, ir pats Jis esąs absoliuti vienybė, absoluta identitas. Aišku — negalima suderinti Dievo kaipo aktualios visako vienovės su Dievu — absoliučia vienybe (arba tapatybe, identitas), kurią meisteris Eckehartas vadino Dievybe (Gottheit, ne Dievu, IV. 93). Bepigu sakyti (Kuesietis ir sako), kad tik mūsų protas ir net intelektas negalį suderinti tų priešybių, ne Dievas, kuris yra anapus priešybių. — Protui - intelektui neįkandomą Dievą bent kiek aiškindamasis žmogus vistiek

tapdina Jį čia su visako vienove, čia su vienybe. Nenuostabu tad, kad svyravo ir Kuesietis.

Dievas, sako jis, taip esąs šitas daiktas (h o c), kad esąs visi daiktai, ir taip esąs visi daiktai, kad nėsąs nė vienas iš jų, i t a e s t h o c, q u o d e s t o m n i a, e t i t a o m n i a, q u o d e s t n u l l u m. Dievas — universali buvimo forma, nes duodąs būtį visiems daiktams, u n i v e r s a l i s e s s e n d i f o r m a, q u i a d a t o m n i b u s e s s e. Jis — formų teikėjas, d a t o r f o r m a r u m. Bet Jis nėsąs (individuali) žemės, vandens, oro arba bet kurio daikto forma, ne žemė, vanduo ir t. t. Žemė esanti žemė, vanduo — vanduo, oras — oras ir t. t., kiekvienas daiktas egzistuojąs sava (individualia) forma (p e r s u a m f o r m a m), o Dievas esąs absoliuti jų formų forma, vadinasi, formos principas, pradas, iš kurio einančios visos (individualios) formos. „Dievo esmė (e s s e n t i a) yra nesudėtingiausia visų esmių esmė, ir visos daiktų esmės, kurios yra, buvo ar bus, aktu visuomet ir amžinai yra toj esmėj; tuo būdu visos esmės yra pati visų jų esmė. O pati visų jų esmė taip yra kiekviena iš jų, kad yra ji kartu jos visos ir nė viena pavieniui (s i n g u l a r i t e r). Kaip begalinė linija yra tikriausias visų linijų matas (a d a e q u a t i s s i m a m e n s u r a), taip ir pati didžiausia esmė yra tikriausias visų esmių matas". Išskyrus, gal, „tikriausią mastą", visa tai aišku. — Dievas esąs vienybė, kurianti visa, kas tik teegzistuoją — ir jokia d o c t a i g n o r a n t i a čia nereikalinga. Kodėlgi tada Kuesietis tvirtina, kad i p s a s i m p l i c i s s i m a e n t i t a s, q u a e e s t e s s e n t i a o m n i u m e n t i u m, tematoma tiktai i n d o c t i s s i m a i g n o r a n t i a? Kam gi čia c o m p r e h e n s i b i l i s i n c o m p r e h e n s i b i l i t a s, jeigu visos mūsų išdėstytosios mintys galima proto sąvokomis, paprasčiausios logikos terminais išreikšti? Be abejo, tais žodžiais Kuesietis nori pasakyti daugiau, nei kad yra pasakęs: Dievą vienybe vadindamas, neužmiršta, kad Jis yra ir v i s a k o vienovė. Todėl ir vadina jis Dievą (pasaulio atžvilgiu) ne vienybe, ne Kūrėju, bet visai nauju terminu — c o m p l i c a t i o (= sudėjimas, su(si)rutulavimas, su(si)vyniojimas). Jis nori sakyti, kad Dieve visi daiktai neišnyko (tada Dievas būtų vienybė) ir tebeegzistuoja neišsiskyrę (tada Jis būtų dauginga vienovė), bet susivynioję. D e u s e s t c o m p l i c a t i o o m n i u m, D e u s c o m p l i c i t e e s t o m n i a, bet, visumai išsivyniojus ir tapus daugeliu atskirų daiktų, Jis nėsąs nė vienas iš jų: D e u s e s t n i h i l o m n i u m

explicite. Kiekvienas daiktas esąs Dieve aktualiai, bet ne atskirai nuo kitų daiktų ir nuo pačios Dievo esmės. Taigi, Dieve jis esąs pats Dievas, o todėl ir visi kiti daiktai. Dievo vienybė tikrai esanti visako vienovė.

Visa tai, kas Dieve esą susivyniota ir pats Dievas, išsivynioją išorėj Dievo ir esą pasaulis, Dievo sukurtas: omnia explicite in creatura mundi sunt mundus. Dieve visi daiktai esą vienybė, pasaulyje — daugybė; čia visi jie skiriąsi vieni nuo kitų savo ypatybėmis: vieninga kadaise visuma išsisklaidanti ir jos vienybė virstanti daugybe. Tačiau visai išnykti, išsisklaidyti iki galo, visuma negalinti; kitaip — jos visai nebebūtų. Kadangi dieviškąja savo esme visi daiktai esą viena, o kiekvienas daiktas esąs ir visi kiti, tai aišku, kad visumos vienovė, net visumai išsivyniojus, turinti šiek tiek išlikti. Ta vienovė nebeabsoliuti, kaip Dievo būties vienovė, bet reliatyvi, ne visiška. — Ji unitas contracta in pluribus, sutrauktoji vienovė. Vadinasi, nei daiktų visuma esanti tikra, visiška vienovė, nei visumos vienovė objektyviai bei išorėj daiktų egzistuojanti; bet kiekvienas daiktas (iš esmės — tikrosios visako vienovės momentas ir suindividualėjimas) turįs savyje visus kitus, tiktai — sutraukdamas juos į tokią vienybę, kad joje negalima jų nuo vienas kito beatskirti. Kitaip sakant, išsivyniojusios visumos vienovė galima pavadinti universalija, kaip aiškino ją pats Kuesietis, universale in rebus; ir čia Kuesiečio gnoseologija gražiai sutinka su jo kosmologija.

Visa, kas esąs Dievas, esąs ir pasaulis. Bet Dievas — visko susivyniojimas (complicatio), tobula visako vienovė, o pasaulis visko išsivyniojimas ir netobula, dauginga visako vienovė, sutrauktoji vienovė, unitas contracta in pluribus. Kaip ir Dievas, pasaulis esąs didžiausia, maximum, tik sutraukiamai didžiausia, contracte maximum, atseit, neegzistuojąs be savo daugingumo ir be sutraukimo; ta pačia prasme pasaulis turįs būti ir mažiausia, minimum. Taip pat pasaulis esąs begalinis, bet — contracte infinitus, arba daugelio savo būtybių-momentų sutrauktoji begalybė, t. y., jis be-galinis ta prasme, kad niekeno neribojamas, beribis. (Čia su Kuesiečio metafizika sutinka Einsteino fizika). Tiesa, pasaulis sukurtas, pradėjęs būti; tačiau jis neturįs galo ir a parte post amžinas. Pasaulis esąs visuose savo momentuose kaipo sutrauktasis jų pradas ir sutrauktasis jų tikslas,

principium contractum et contractus finis rerum, sutrauktoji visų daiktų esmė.

Kadangi pasaulis vaizduojąs (tiesa — „sutraukiamai", apribotai) Dievą, turįs jis (irgi sutraukiamai bei apribotai) vaizduoti ir Trejybę. Iš tikro, pasaulis esąs (ne tikra Trejybė, kuri sutampanti su Vienybe, bet — tuo ir pasireiškianti jo neabsoliutumas, jo apribotumas —) vienybė trejybėje. — Niekas negalį būti apribota, jeigu nėsą to, kas apribojama, arba materijos, to, kas apriboją, arba formos, ir jųdviejų sąsajos (nexus, connexio). Materija reiškianti galimybę (posse, potentia) ir Dievo Vienybės atžvilgiu esanti kitumas (alteritas). Forma, kuri apribojanti materiją-galimybę — sutraukianti ją į šitą, o ne į tą būtį, einanti iš Lygybės, iš Dievo Žodžio (Logoso), arba idealaus visų daiktų prado ir pavyzdžio (archetypo, idėjų pasaulio). Sąsajos pradas — Dieviškoji Sąsaja, arba Šv. Dvasia ir Meilė. Toj trejybėj ir esanti sutrauktoji viso pasaulio ir kiekvieno jo daikto vienybė. Materijos sąsaja su forma (vadinasi, materijos aktualėjimas), savaime suprantama, galinti būti įvairi, čia didesnė — čia mažesnė. Ir įvairūs pasaulio daiktai nelygiai esą suaktualėję. Vienuose vyraujanti forma, kituose — materija, trečiuose esanti tam tikra formos ir materijos pusiausvyra. Pirmieji, tai dvasios, kurių materija beveik visai pavirtusi forma, kurių potencija beveik visai pasidariusi aktas; jie — visa tai, kuo galį būti. Tretieji, tai materijalūs daiktai, kurie nėsą visa, kuo galį būti, nes jų potencija nėsanti dar suaktualėjus; jie negalį tad būti tvarūs; jų visuma mažiausiai vaizduojanti Vienybę ir išsisklaidžiusi daugove daiktų. Antros rūšies daiktai, kur galima pastebėti tam tikra materijos-potencijos ir formos-akto pusiausvyra, esą žmonės; jie sydiną dvasių būtį su materijalių daiktų būtimi ir atsidūrę pačiame pasaulio vidury.

Materijalūs daiktai aiškiausiai ir rodą mums, kad pasaulio daugingos vienovės esama. Bet kad jis būtų vienovė (t. y. — kad jis išviso būtų), reikią skaičiaus, be kurio būtų išnykę daiktų skirtumai, santvarka, proporcijonalumas ir darna. Tačiau skaičiai negalį be galo didėti ir mažėti; jų visuma negalinti būti blogoji, potencijalioji begalybė, ir pastaroji pati tarytum reikalaujanti aktualiosios, savo principo. Kitaip sakant, reikią, kad būtų realusis maximum ir realusis minimum, kurie, esam jau matę, sutampą ir kurie esą skaičiaus ir paties pasaulio principas. Mes žinome jau, kad pats pasaulis ir esąs su maksi-

mumu sutampąs minimumas. Tuo būdu — jis esąs savo paties principas ir matas. Kad pasaulis būtų sutvarkytas, taškas (= minimumas, kuris sutampąs su maksimumu ir esąs pats pasaulis, nors ir sutraukiamai) virstąs linijos riba, linija — paviršiaus, o paviršius — geometrinio kūno riba. Tai esą taško (= minimumo = pasaulio) išsivyniojimas (explicatio) ir darą matavimą galimą. Bet taškas esąs nedalomas, neturįs dydžio ir negalįs pats sukurti erdvės. Tam reikią materijos. Jos dėka taškas ir kuriąs erdvinę liniją, linija — erdvinį paviršių, o jis — erdvinį, fizinį kūną.

Fiziniai kūnai, materija, protu galima be galo dalyti. Bet dėl pačios pasaulio struktūros, realiai materiją dalindami, mes prieiną prie atomų, kurių realiai, actu, dalyti toliau jau nebegalima, nes atomas — quantitas ob sui parvitatem actu indivisibilis. Atomai ir esą įvairūs (nes pačios materijos kintamos, nuolat aktualėjančios esama) taško aktualėjimai-materijalėjimai. Taškas esąs nesudėtingas, bet tik intelekto ir tepažįstamas. Atomas — sudėtingas, nevienodas. Taip pat tik sudėtingus, iš atomų sudėtuosius kūnus, paviršius ir linijas teduodą mums jausmai. Tiesa sakant, pasauly mes nerandą nei taškų, nei linijų, tik sudėtingus paviršius, kuriuos galima nusakyti trimis taškais. Bet, kad paviršius tikrai, realiai egzistuotų, turįs jis būti kūnas; o kūnui nusakyti reikią ir ketvirto taško. Taigi, esą keturi elementai, kurie atskirai neegzistuoją, bet sudarą visus fizinius kūnus.

Tuo būdu Nikalojus Kuesietis, kaip ir Nikalojus d'Autrecourt, gaivina atomizmą ir kuria naujųjų amžių fiziką. Bet jis neabsoliutina atomų: laiko atomą realiu, bet reliatyviu minimumu; antra vertus, filosofiškai ir giliai prasmina atomizmą. Iš esmės atomas ne kas kita, kaip pats pasaulis, daugio atomų sutraukiamas minimumas (= maksimumas). Be to, pasaulis (maximumas-minimumas) išsivyniojąs (explicat se) atomais tik tiek, kiek jis esąs materijalus pasaulis, kiek mažiausiai aktualėjąs. Vadinasi, atomistinė struktūra tik žemesnį pasaulio išsirutulavimo laipsnį tebūdinanti. Kuesietis nevadina atomų dvaselėmis, substancijomis (kaip daro jo sekėjo Giordano Bruno idėjas savin suėmęs Leibnizas) arba substanciniais veikėjais (kaip nayviai tebedaro kai kurie mūsų laikų metafizikai); jis toli gražu ne panpsichistas. Bet žinoma, tas atomas, suaktualėjęs, sutobulėjęs, turįs, jo galva, virsti individualia dvasia (Kuesiečio

mintį tikslindamas aš sakyčiau — ir individualia dvasia), įsikūnijusia arba bekūne (angelu).

Taško kartojimasis ir materijalėjimas materijos kintamumo dėka esąs pasaulio išsivyniojimas: pasaulis-minimumas virstąs pasauliu-maksimumu. Tuo pasaulis aktualinąs savo daugingumą, darąs jį daiktų (fizinių kūnų) daugove. Mes žinome, kad pasaulis esąs ne tik explicatio, bet ir tam tikra complicatio — netobula sutrauktoji visako vienovė. Bet materijalioji būtis negalinti suaktualinti pasaulio daugovės taip, kad pasaulis kartu būtų ir vienovė; todėl ji reiškianti pasaulio daugingumą atomų daugove, kuri esanti ir pasaulio erdvumas. Panašiai — kiekvienas atomas negalįs kartu savęs suaktualinti; todėl — judąs, išsirutuluojąs, ir tas jo judėjimas esanti laikinė būtis. Pats pasaulis, kaip visuma, nejudąs, nes kiekvienas daiktas tegalįs judėti tiktai kito daikto atžvilgiu (judėjimo, kaip kad ir naujųjų amžių fizika moko, visuomet reliatyvaus esama), o pasaulis esąs visa būtis, visata. Kaip jis neturįs centro (nes esąs beribis), taip ir nejudąs. Tačiau visi pasaulio daiktai aliai vieno judą. Judanti ir mūsų žemė: kaip ir kiti dangaus kūnai, sukantisi apsuk pasaulio ašį (Koperniko pirmtakūnu Kuesiečio laikyti negalima, nors Ptolemajo sistemos jis ir nepripažino; šiuo atžvilgiu Nikalojaus Oresmės mokslas daug svarbesnis). Neaišku tiktai, ką vadina Kuesietis pasaulio ašimi ir ašigaliais. Juk pats sako, kad nėsą pasaulio centro, nes judėdamas nė vienas pasaulio daiktas negalįs pasiekti ramaus ir pastovaus taško: tas taškas būtų absoliutus minimumas ir sutaptų su absoliučiu maksimumu, o tada pasaulio centras būtų ir jo periferija. Pasaulio centras ir periferija — pats Dievas.

Pasaulio kūnų judėjimas aiškinąs visų daiktų tarpusavio ryšius ir jų tarpusavio poveikį, be kitko — svorio jėgą, visuotinę trauką. Bet Kuesietis gražiai supranta ir metafizinę judėjimo reikšmę. — Judėjimas vienijąs visus pasaulio daiktus, verčiąs vienus kitais, o visus — viena visata. Judėjimu pasireiškianti pasaulio vienovė: gamta esanti quasi complicatio omnium, quae per motum fiunt. Todėl Kuesietis lygina pasaulio judėjimą net su Dieviškąja Sąsaja, su Šv. Dvasia.

Visko, kas aktu esą Dieve, išsivyniojimas, empirinė visata, sprendžia pagrindinę Kuesiečio filosofijos problemą — darąs pažįstamą (žinoma, reliatyviai, apytikriai, „konjektūriškai") nepažįstamąjį Dievą. Čia lengva susekti Eckeharto ir neoplatonininkų

idėjų įtaka. Iš tiesų, Eckeharto mokslu Dievybė (G o t t h e i t), kur kūriniai nesiskirią dar nuo Dievo-Trejybės, kur nei pirmųjų dar nėsą, nei antrojo, išsiskaidanti į Dievą ir kūrinius, kad pagaliau visa vėl Dievybe virstų. Neaplatonininkai dėstė emanacijos teoriją — mokė, kad pasaulis rieda iš Dievo, kol, nuolat nutobulėdamas pririeda būties galą, materiją, iš kur grįžta atgal į Dievą. Panašias teorijas rutulavo kai kurie Rytų Bažnyčios tėvai bei mokytojai (Origenas, Grigalius Nisietis, Areopagita, Maksimas Išpažintojas) ir, vakaruose, Erïugena, Amalrikas bei Dovydas Dinantietis. „Paprasta sutrauktojo maksimumo emanacija iš absoliutaus maksimumo ėmė būti (p r o d i i t i n e s s e) visas pasaulis“, sako Nikalojus Kuesietis. Visas pasaulis (ne tik žmonijos istorija) esąs, kaip ir žinojimas, vyksmas, o ne tiktai hierarchiškai sutvarkytoji visata. Pasaulis, tai, viena, visumos išsivyniojimas, arba riedėjimas iš Dievo iki materijos-galimybės, antra — susivyniojimas, arba visumos grįžimas atgal į Dievą. Tą grįžimą gražiausiai rodo mums žinojimo-pažinimo vyksmas, kurio ontinę reikšmę aiškina Kuesiečio metafizika. Ir neatsitiktinai baigiasi pažinimo vyksmas nebe pažinimu, bet docta ignorantia ir visišku žmogaus susivienijimu su Dievu (§ 106 t.). Pasaulio vyksmo esama hierarchiškai sutvarkyto: pirma einančios giminės, paskui ryšys, pagaliau individai. Tačiau ta pirmenybė tik prigimties, natūros, pirmenybė tesanti: realiai giminės teegzistuojančios tiktai rūšyse, o rūšys — tiktai individuose, ir galima sakyti, kad visos pasaulio rutulavimosi stadijos egzistuojančios kartu, kaipo viena konkreti visata. Tuo būdu Kuesietis nusikratė filosofiniu neoplatonininkų natūralizmu, kuris mažino tiek krikščionybei svarbią ž m o n i j o s istorijos reikšmę, ir padarė principijaliai pažįstamą paties pasaulio istoriją (mat, norint ji pažinti, reikia, kad pažįstama būtų nė vienas kuris jos momentas, bet — nors ir sutraukiamai — jie visi).

Pasaulis atrodė Kuesiečiui negalimojo pažinti Dievo apsireiškimas esąs, t e o f a n i j a (plg. II, 37). „Kas gi yra pasaulis, kad ne nematomojo Dievo apsireiškimas? Kas Dievas, kad ne to, kas matoma, nematomumas?“ Platonas vadinęs pasaulį jaučiamuoju Dievu, d e u s s e n s i b i l i s. Vadina pasaulį Dievu ir pats Nikalojus: pasaulis esąs Dievas, kuris kintąs ir esąs kaitaliojimosi paunksny, o pasaulis, kuris nekintąs ir esąs be jokio kaitaliojimosi paunksnio, — amžinasis Dievas, m u n d u s e s t D e u s t r a n s m u t a b i l i s e t a b s q u e o m n i v i c i s-

situdine obumbrationis, et mundus intransmutabilis et absque omni vicissitudine obumbrationis est Deus aeternus. Tačiau, nors ir negalima laikyti tų žodžių tiktai drąsia metafora, nereiškia jie vis dėlto visos Kuesiečio minties.

Be abejo, pasaulio (visako eksplikacijos) dieviškumas padarytų Dievą pažįstamą, išspręstų pagrindinę tiek gnoseologijos, tiek ontologijos problemą. Bet, viena, tada Dievas virstų Eckeharto Dievybe, pirmykšte ir neįkandoma protui Dievo ir pasaulio vienybe, gal, net jųdviejų potencija. Antra, visa sistema virstų panteizmu ir prieštarautų krikščionių mokslui. Trečia, pasaulis, Kuesiečio mokslu, ir negali būti Dievas, nes yra netobulas, o Dievas — pati tobulybė. Iš tikro, pasaulis ne vienybė, bet unitas contracta, reliatyvi dauginga vienovė; jis beribis ir nepabaigus, bet ne begalinis ir ne amžinas tikra tų žodžių prasme. Net mes, žmonės, galime įsivaizduoti (arba — matyti kiek) tobuląją būtį, absoliučią begalybę (infinitum, absolutum), kuri sutampa su Dievu, bet skiriasi nuo potencijalios ir aktualios pasaulio begalybės, nuo indefinitum ir transfinitum. Tai sako mums absoliučią, tobulą begalybę esant (iš kurgi, kad ne iš jos, žinome, kad pasaulis — netobula begalybė?) ir skiriančiąsi nuo pasaulio. Kuesiečio mokslas leidžia manyti, kad pasaulis, sutobulėjęs, gali visiškai sudievėti, bet netobulo pasaulio tapdinti su Dievu neleidžia.

Kiek tik galima, mokytasis kardinolas sydina pasaulį su Dievu: Dievas, absoliutus maksimumas, per sutrauktąjį maksimumą esąs kiekviename pastarojo momente ir kiekvienas jo momentas, kaip kiekvienas momentas per sutrauktąjį maksimumą esąs Dieve ir Dievas; Dievas esąs visuose daiktuose, o visi daiktai Dieve. Bet visai nuosekliai Kuesietis pasaulį nuo Dievo ir skiria: pasaulis — kita esmė, kita substancija. Pasaulis tik Dievo vaizdas (imago) ir kūrinys tęsąs. Galima esą pavadinti Dievas pasaulio siela, bet tiktai ta prasme, kad Jis esąs absoliuti pasaulio forma.

Pasaulis esąs Dievo-formos suaktualintoji materija. Reikią skirti posse facere (galia, arba galimybė, daryti), posse fieri (galimybė būti daromam, arba tapti) ir posse factum (galimybė būti padarytam). Pasaulis ir esąs įvykdytoji, suaktualintoji galimybė būti padarytam (posse factum). Ankstyvesnės esančios galimybė būti daromam (posse fieri),

arba materija, ir galimybė daryti (posse facere). Pastaroji esanti ankstyviausia: nėsą nieko, kas būtų anksčiau; ji pati nepadaryta, nes ankstyvesnė už posse fieri, ir esanti possest, Dievas. Posse fieri, galimybė, arba materija, esanti po Dievo (possest), kuris esąs visa, kas galįs būti. Ir net negalima sakyti, kad galimybė pati sau egzistuojanti: tada ji būtų suaktualėjus, nebebūtų galimybė ir reikėtų ieškoti kitos, tikros galimybės, nes tai, kas esą (išskyrus Dievą-possest), pirma galį būti. Taigi, galimybės-materijos nėsą, bet mes saką, kad tai, kas esą, esą padaryta iš materijos, nes esą todėl, kad galį būti, ir esą tiek, kiek galį būti. Taigi, sakyti, kad Dievas sukūręs pasaulį iš materijos, reiškią sakyti, kad Jis sukūręs pasaulį iš to, ko nebuvę, iš nieko, ex nihilo. Galima sakyti ir taip, kad pati materija padaryta iš nieko. Šiaip ar taip, materija (posse fieri) ir posse factum savo esme nesiskiria viena nuo kita, bet skiriąsi nuo tos esmės priežasties, nuo posse facere, nuo Dievo. Dar trumpiau. — Materija esanti nebūtis (non esse). Bet nebūtis neigianti būtį (yra ne-būtis) ir tuo pat metu teigianti būti, nes tik pastarąja remiantis tegalima teigti. Teigianti nebūtis absoliučią būtį, kurios neigti negalima ir kuri ankstyvesnė už ją, o neigianti būtį, kuri esanti po jos, nebūties, arba reliatyvią būtį. Bet visa, kas tik esą pasauly, esą atskiras daiktas, kuris neigiąs kitus daiktus (žemė nėsanti dangus, šitas daiktas nėsąs tas daiktas ir t. t.). Taigi nėsą pasauly amžino daikto, ir pats pasaulis neamžinas: jis ir visi jo daiktai esą po nebūties. Bet nebūtis (tai, ko nėsą) nieko negalinti ir padaryti. Taigi, pasaulį iš to, ko nebuvę ir nėsą, sukūręs Dievas.

Savo noru, savo valia, laisvai sukūręs Dievas pasaulį. Visas pasaulis, kiekvienas individas, kiekvienas daiktas esąs Dievo valios ir intencijos (intentio) reiškinys. O leidęs Dievas visatą todėl, kad Jis esąs absoliutus Gėris ir absoliuti Meilė. Pasaulį leisdamas, Dievas norėjęs jam apsireikšti, kad pažintų Jį, absoliutų Gėrį, pasaulis ir Juo džiaugtųsi.

Šitas tradicines mintis Kuesietis netradicijonaliai supranta: gilina jas ir derina su visa savo sistema. — Dievo būtis ir veikimas esą tas pats. Todėl Dieve kurti (creare) sutampa su kuriamam būti (creari). Dievo kūrimas reiškiąs, kad Dievas viskam duodąs savo būtį: tuo būdu viskas ir esą, kas esą. Kuriamam būti reiškią ne ką kitą, kaip kad Dievas visame tampąs visa, va-

dinasi, kiekvieną daiktą kurdamas Jis pats save kuriąs. Kiekvienas daiktas esąs sukurtasis Dievas. „Bet anapus šito kurti ir kuriamam būti sutapimo esi Tu, Dievas absoliutus ir begalinis, nei kuriąs, nei kuriamas... Kai matau absoliučią Tavo begalybę, aišku — nedera Tau nei kuriančiojo kūrėjo, nei kūriamojo kūrėjo vardas" (Plg. II, 37).

109

Individualus konkretus daiktas esąs paskutinis pasaulio išsivyniojimo momentas, ir kiekvienas toks daiktas sutraukiąs savin visą pasaulį, sutraukiamai ir individualiai esąs visas pasaulis, mikrokosmas; juo labiau — individas žmogus. Žmogus pats savyje sydinąs visą dvasinę pasaulio būtį su visa materijaline jo būtimi. Jis — sutrauktoji pasaulio komplikacija ir todėl tikras Dievo atvaizdas, sukurtasis Dievas, žmogiškasis Dievas. Žinoma, sutraukiamai (contracte) esąs jis ir visi žmonės, žmonija.

Žmogaus siela esanti pirmiausia intelektinė būtybė, žemiausioji (nes įsikūnijusi dvasia (mens) ir, tam tikra prasme, Dievo sėkla: mens est semen quoddam divinum. Bet žmogaus dvasia sujungta su jo kūnu — todėl, kad ji esanti ir siela, vadinasi, substancinė kūno forma, jo gyvybės ir jausmų pradas. Siela esanti visose kūno dalyse, kaip kad vienybė esanti visuose skaičiuose. Arterijomis plaukiodamos, „gyvybės dvaselės" tarpininkaujančios sielai ir kūnui. Sielos santykių su kūnu komplikacijos su eksplikacija santykių esama.

Kiekvienas individas turįs savo individualią sielą, nes vieno konkretaus kūno pradas negalįs būti kito kūno pradu. Tą sielą tiesiog kuriąs pats Dievas. Iš esmės, per se, siela nesudėtinga gyva dvasia (kuri savo veikla esanti anima, arba vis animativa, per quam corpus animat vivificando), viva substantia, ir suimanti savin nekintamas bei amžinas formas, kurias abstraguojanti nuo to, kas kintą ir nykstą. Toks sielos-dvasios panašumas į tai, kas amžina, sako pačią sielą esant, nemirštant, juo labiau, kad siela-dvasia esanti anapus judėjimo ir judėjimo matas, o mirimas kaip tik judėjimu ir pasireiškiąs, arba atvirkščiai — judėjimas mirimu. Dievas esąs visų daiktų komplikacija; žmogaus dvasia, begalinės dvasios, arba Dievo, atvaizdas, — visų daiktų vaizdų, arba panašybių, visuma, universalitas assimilationis rerum, notio-

num universitas. Dievui pažinti ką — reiškią sukurti kas pažįstama; mūsų dvasiai — panašėti į tai, kas pažįstama, arba turėti to, kas pažįstama, sąvoką. Conceptio divinae mentis est rerum productio, conceptio nostrae mentis est rerum notio, arba — entium assimilatio. Visa esą ir Dieve, ir mūsų dvasioj, tik Dieve — rerum exemplaria, o dvasioj — rerum similitudines. Todėl ir galinti dvasia visa pažinti ir patikrinti, de omnibus judicium facere, kad Dievas, visko archetipas, omnium exemplar, atsispindįs dvasioj, kaip tiesa savo atvaizde. „Mūsų dvasia (mens) yra gyvasis amžinos ir begalinės išminties aprašymas. Bet tas mūsų dvasios gyvenimas pradžioje yra panašus į sapną, kol pagaliau ima dvasią budinti ir judinti jausminių dalykų gimdomoji nuostaba (admiratio). Tada intelektinės savo gyvybės judėjimu dvasia atranda aprašytą viską, ko ješko“.

Pasaulio vienovė esanti ne absoliuti, bet sutrauktoji, unitas contracta. Todėl jo būtybės negalinčios būti visai panašios, nes visiško panašumo esama tapatybės ir vienybės. Taigi, visos pasaulio būtybės sudarančios tam tikrą giminių, rūšių ir individų (kurie vieni tekonkretiną visatą) hierarchiją. Bet šita hierarchija esanti potencijali begalybė, atseit, realiai neturinti nei maksimumo, nei minimumo; kitaip — nebūtų sutraukimo. Tačiau nei potencijalioji sutvertosios visatos begalybė tenkino Kuesietį, nei aktualioji. Jam rūpėjo, kad ir sutvertoji visata tikrai sutobulėtų, sudievėtų. Tyrinėjo tad kokiomis sąlygomis tai galėtų būti.

Jeigu didžiausia (maximum) būtų į vieną giminę (genus) sutraukta ir tuo pat metu būtų visai aktualu, tai ir sutraukta aktu būtų didžiausia, visa, kas galinti būti ta giminė. Be to, kaip absoliučiai didžiausia sutampa su absoliučiai mažiausia, taip ir sutraukiamai didžiausia turėtų būti tada ir sutraukiamai mažiausia, t. y., individas. Toks individas turėtų minėtosios giminės visumą ir būtų visai lygus (supra omnem proportionem summam teneret aequalitatem) visiems individams, kuriuos ta giminė turinti ir galinti turėti; jis suvyniotų pats savyje visų tobulybes ir nebūtų nei didesnis, nei mažesnis už kiekvieną kitą giminės individą, nulli maior et nulli minor esset. Aišku, kad toks tobulumas nesutinkąs su pačiu sutraukimu, kad toks tobulas ir kartu

sutrauktas maksimumas negalįs būti tiktai sutrauktasis. Negalįs jis, antra vertus, būti ir absoliutusis Dievas. Taigi, turįs jis kartu būti ir Dievas, ir kūrinys (= sutrauktasis maksimumas-individas); ir būtų jis sutrauktasis maksimumas tuo sutraukimu, kuris negalįs pats savimi pasiremti, bet kuris remiąsis absoliučiu maksimumu, contractione, quae in se ipsa subsistere non posset, nisi in absoluto maximitate subsistente. Iš tikro, tik vienas maksimumas tėsąs, kuriuo tai, kas sutraukta, galį būti maksimumas: non est enim nisi una tantum maximitas, per quam contractum dici posset maximum. Tą būtybę turį mes įsivaizduoti kaipo Dievą, kuris kartu esąs ir kūrinys, ir kaipo kūrinį, kuris kartu esąs ir Dievas, bet taip, kad juodu nemištų — kad nekistų sutrauktojo prigimtis ir kad Dievas jame neišnyktų, kad viskas nebūtų sudėta iš sutrauktojo ir absoliučiai didžiausio, kaip iš materijos ir formos — „Koks intelektas gali tai suprasti?"

Kuesiečiui jau nebesunku įrodyti, kad maximum contractum turįs būti Dievas ir individas žmogus, kuris vieniją dvasinę būtį su materijaline (esąs mikrokosmas) ir kurį Dievas įstatęs į laiko ir amžinumo sieną, in horizonte temporis et perpetui. Ir kaip individuose konkretus ir aktualus žmogus-žmonija esąs pasaulio centras, taip individas Jėzus esąs žmonijos centras, tobuliausias žmogus, kuris savyje vieniją su Dievu ir visus žmones, ir Dievo sutvertąją visatą. Reikią pridurti, kad be tos vienovės, be Jėzaus Kristaus, visata negalėjus būtų suimti savin Dievo būties ir pati būti. Antra vertus, su žmogumi susivienijęs Dievas esąs Dievas-Lygybė, arba Sūnus, nes Dievas teikiąs pasauliui būtį kaipo Būties Lygybė.

Visais tais išvedžiojimais Kuesietis įrodo ir netobulą (palyginti su Dievu) pasaulį Dievo sudievintą esant. Tuo būdu visi žmonės, su Kristumi susivienydami, galį ne tiktai tobulėti iki sutrauktojo pasaulio tobulumo ribų, bet tas ribas ir peržengti — tikrai sudievėti. Absoliutus pažinimo ir išviso religinio gyvenimo tikslas atrodo pasiekiamas, o Dievo sutvertoji visata — tikras Dievo apsireiškimas (visatai, o gal, ir pačiam Dievui?) esąs. Su žmogumi, su pasauliu susivienydamas Dievas nuveikia patį jo netobulumą (sutraukimą, kuriamumą), nes jį dievina: sutraukimas-išsivyniojimas virsta susivyniojimu-komplikacija, ir visata grįžta į Dievą, iš kurio yra išsivyniojus. Šmėkšo visai nauja idė-

ja — nebe negalima pažinti Dievybė ir jos kuriamoji visata, bet Dievybė, kuri, protui neįkandoma būdama, visiškai apsireiškia savo kuriamuoju pasauliu ir, nuo jo skirdamos, su juo ir susivienija, virsta Dievu-Žmogumi, esančiu anapus tiek Dievybės, tiek Kūrėjo ir kūrinio skirtumo bei vienovės. Čia (bet tiktai čia) galima kalbėti apie panteistinę Kuesiečio sistemos tendenciją, nors, mano galva, ta sistema yra iš esmės krikščioniška, vadinasi, anapus panteïzmo ir dualizmo (teïzmo) skirtumo. Kaip ten bebūtų, bet pats Kuesietis nedrįso iki galo vadovautis savo paties sistemos dïalektika ir visų logiškai būtinų išvadų iš jos nepadarė. Labai atsargiai ir ortodoksaliai aprašo jis žmonių susivienijimą su Dievu. — „Kiekviena racijonali būtybė (rationalis natura), jeigu, žemėje tebegyvendama, didžiausiu tikėjimu, viltimi ir meile kreipsis į Viešpatį Kristų, tai, kiekvienos asmenybei sveikai tebėsant (remanente cuiuslibet personali veritate), tiek susivienys su Juo, kad visi, tiek angelai, tiek žmonės, bus tiktai Kristuje (nonnisi in Christo subsistant), o per Jį, dvasiai įsitraukus kūną (veritate corporis per spiritum absorpta et attracta), Dieve. Bus jie Kristuje taip, kad kiekvienas iš laimingųjų, jo individualybei tebėsant (servata veritate proprii esse), Kristuje bus Jėzus Kristus, o per Jį Dieve Dievas, ir kad Dievas, tebėsant tam absoliučiam Didžiausiam (eo absoluto maximo remanente), Kristuje Jėzuje bus pats Jėzus, o per Jį — visuose viskas“.

110

Kaip ir didžiai jo gerbiamas Ramonas Lull (IV, 81), Nikalojus Kuesietis stengėsi paversti religiją filosofija, visiškai įrodomų tiesų sistema. Čia jis griežtai skyrėsi ne tik nuo occamizmo, bet ir nuo Tomo Akviniečio; gaivino augustinininkų ir Šv. Anselmo tradiciją. Vienkamienį Kuesiečio sistemos pobūdį gražiai rodo ir tai, kad jis lygia dalia domėjosi ir religine metafizika, ir grynu, eksperimentiniu mokslu. Ne tik kad neniekino mokslinio occamininkų darbo, bet ir pats pralobino mokslą naujomis idėjomis (skaičių filosofija, ribos ir begalybių, reliatyvumo, visuotinės traukos ir atomizmo teorijomis, astrofizikos idėja). Nenuostabu, kad mokytasis kardinolas, kaip ir Ramonas Lull, tarėsi galėsiąs pačius kitatikius krikščionybės tikrumu įtikinti (Dia-

logus de pace seu concordantia fidei, De cribratione Alchorani). Jo manymu, įvairios religijos tesiskiriančios viena nuo kitos tiktai tobulumo laipsniu ir apeigomis, bet ne iš esmės: iš esmės tik viena religija tėsanti, non est nisi una religio in rituum varietate. Įvairioms tautoms Dievas pasiuntęs įvairius pranašus, kad mokytų jas pagal kiekvienos būdą. Tik todėl teėmusios tos tautos išpažinti įvairias religijas, kad labiau vertinusios formą, kaip turinį, ir kad nekreipusios dėmesio į tai, kas visoms religijoms bendra. O iš esmės ir dabar graikai, italai, arabai, žydai ir skitai išpažįstą vieną ir tą pačią tiesą; net politeistai, daug dievų garbindami, tikį vieną Dievybę. Visos religijos turinčios Dievo Trejybės idėją, nors dažniausiai ji ir neaiškiai suprantama. Visiems žmonėms galima esą įrodyti, kad Dievas įsikūnijęs, ir kitos krikščionybės tiesos. Tiktai nereikią, norint įvairios religijos suderinti, kovoti su jų ypatybėmis. Tegul žydai tebepjausto savo vaikams, o stabmeldžiai lai sau tebegarbina stabus, kad tik laikytų tuos stabus vieno Dievo atvaizdais.

Tokia universalioji religija buvo perdaug abstrakti ir vargiai būtų ją pripažinę sava vakarų ar rytų krikščionys, greičiau — senovės neoplatonininkai. Bet gražiai sutiko ji su paties Kuesiečio mokslu. — Religiją mokslu versdamas Kuesietis taip filosofiškai išaiškino reveliacijos sąvoką, kad ji pavirto natūraliu pažinimo procesu. Abstrakti Vienybės-Lygybės-Sąsajos trejybė sunku laikyti trijų Dievo hypostasių trejybe, juoba, kad Tėvo, Sūnaus, ir Šv. Dvasios vardai, Kuesiečio nuomone, tik oikonominę reikšmę teturį. Dievo Sūnaus įsikūnijimas irgi beveik natūraliu procesu tampa, ir ne sistemos pagrindai, bet tiktai tradicinis tikėjimas tegali paremti gimtosios nuodėmės, Dievo įsikūnijimo kapo žmonių išganymo, rojaus, skaistyklos ir pragaro dogmas.

Kuesiečio sistema, tai paskutinė, tikrai genijali pastanga nuveikti ideologinę Europos krizę, jos krikščionybės krizę, ir, dualistinį krikščionybės momentą panteistiniu apšvelninus, išrutuluoti pagaliau sintetinę krikščionies pasaulėžiūrą, kuri suderintų žmogų su Dievu, kultūrą su religija, žemę su dangumi. Tuo pat metu Kuesiečio sintezė buvo ir vokiečių kultūros reiškinys, tarytum pačios vokiečių tautos mėginimas Europos kultūrai vadovauti ir išsiaiškinti savą krikščionybės formą. Nenuostabu, kad kaip tik Vokietijoj esminės Kuesiečio idėjos XIX a. atgijo ir su-

žydo romantikų (Fichtės, Schellingo, Baadero, Hegelio) sistemomis.

Bet XV amžiuje sintetinės vokiečių pasaulėžiūros pergalė priklausė visos vokiečių kultūros ir politinės jų galios likimo; tiksliau sakant — vokiečių kultūros ir imperijos silpnumas sako, kad ir vokiečių pasaulėžiūra negalėjo laimėti kovos su romaniškąja. Nors ir baisiąją krizę gyveno, romaniškoji (pirmiausia — prancūziškoji) kultūra buvo daug stipresnė ir turtingesnė, labiau paaiškėjus, kaip kad vokiečių. Todėl ir Kuesiečio sinteze aiškiausiai pasireiškusios vokiečių kultūros tendencijos nenuveikė romaniškosios kultūros, bet padėjo jai geriau suprasti savo paties pradus ir susitvarkyti. Tariamojo vokiečių panteizmo pavojus ir sakramentinei Bažnyčiai priešingos jų tendencijos privertė romaniškųjų vakarų teologus bei metafizikus gaivinti Tomo Akviniečio sistemą.

Vis dėlto didelė rados Kuesiečio mokslo įtaka ir romaniškajai Europai, jos filosofijai ir mokslui. Pačiame Paryžiuje Kuesiečio idėjas skleidė Jacques le Fèvre d'Etaples (Jacobus Faber Stapulensis, 1445? — 1537?) ir žymusis jo mokinys Charles Bouillé (Carolus Bovillus, 1470 — 1553 m.). Bet didžiausias ir įtakingiausias Nikalojaus sekėjas buvo italas Giordano Bruno (1548 — 1600). Bruno veikalus atidžiai studijavo Kepleris ir Galilėjus; jo perdirbtasis Kuesiečio mokslas paveikė Descartes'ą, Gassendį, Leibnizą, kuris skaitė ir paties Nikalojaus raštus, ir Schellingą. Pradžioje, XV — XVI a., Kuesiečio mokslui padėjo plisti ir tai, kad tiek Prancūzijoj, tiek ypačiai Italijoj buvo vėl įsigalėjęs neoplatonizmas.

III

Savo sistemos šaltiniu Nikalojus Kuesietis laikė Dievo apreiškimą, kurį gavęs jis, graikus iš Konstantinopolio į Ferraros-Florencijos sinodą lydėdamas; vėliau paaiškinę jam tą apreiškimą Areopagitos ir kitų teologų mistikų veikalai. Bet, gal būt, paveikė jį kiek ir pasikalbėjimai su graikų teologais, minėtojo sinodo dalyviais, ypačiai su garsiuoju Gemistu Pletonu. Su Pletonu, jo mokiniu Nikajos arkivyskupu, o vėliau Romos kardinolu Bessarïonu, su jųdviejų sekėjų ir priešų polemika yra susijus itališkojo platonizmo istorija.

Viduramžių scholastiką ir Aristotelį puldami, italų humanistai garsino dieviškąjį Platoną ir todėl, kad mažiau buvo jis vakariečiams žinomas, ir todėl, kad žavėjo senovės grožio gaivintojus meniška savo dijalogų forma. Tačiau, be abejonės, turėjo čia reikšmės ir neoplatoniškoji pačių vakarų filosofijos srovė; ypačiai religingiems žmonėms. Be to, žiūrint į sausą occamininkų moksliškumą, į religinį jų agnosticizmą ir į scholastikų tarpusavio ginčus, natūralu rados kreiptis į Platoną ir, jo filosofija remiantis, pamėginti padaryti tai, ko nebegalėjo padaryti aristotelininkai, — filosofija pamatuoti tikėjimą. Čia Nikalojus Kuesietis ir romaniškajai Europai būdingas. Ne jis vienas troško sumokslinti krikščionių tikėjimą ir paversti jį universalia religija. Pati krikščionybė turi tapti tokia religija, o religijos-mokslo idėja iš esmės yra universalios religijos idėja — negi galì žmogus, mokslą dėstydamas, laikyti nemokšomis didžiausių mokslininkų, genijalių metafizikų. Kad taip — reikią ieškoti krikščionybės tiesų ir didžiųjų stabmeldžių raštuose, kas verčia būti tolerantingus ir praktiškai nukrikščionino krikščionybę. Bet romaniškos tautos ištikimesnės buvo visai Bažnyčios tradicijai, kaip vokiečiai. Ne tik Prancūzijoj — ir Italijoj daug atsirado platonininkų, kurie ir Viduramžių teologijos bei Aristotelio išsižadėti nenorėjo. Daug kas troško suderinti ne tik kitas religijas su krikščionybe, bet ir Platoną su Aristoteliu.

Kaip tik tuo metu, XV amžiuje, ir graikų tarpe aristotelininkai kovojo su platonininkais. Mat, nuo Jono Damaskiečio (m. iki 754 m.) laikų rytų teologijos srityje ėmė stiprėti aristotelizmas. Sistemino teologiją pirmiausia aristotelininkai; ir aristotelizmu VIII—XV a. pirmiausia rėmėsi tradicinis Bažnyčios mokslas. Tačiau platonizmas turėjo tam mokslui nepalyginti daugiau reikšmės, kaip vakaruose, ir perijodiškai atgydavo. Taip antai, XI a. gaivino ir akiavo teologijai neoplatonizmą Mykolas Psellas (1018 — 1076/7 m.), o XIII — XIV a. vadinamieji isihastai (Grigalius Palama † 1360, Nikalojus Kavasila ir kiti), kurių mokslas daug kuo primena tiek Areopagitos ir Maksimo Išpažintojo, tiek Eriugenos ir Eckeharto sistemas. Jurgis Gemistas Pletonas (1355—1450) buvo karščiausias ir kraštutinis Platono bei neoplatonininkų sekėjas. Pletonas manė ir įrodinėjo, kad Platonas genijaliai išdėstęs ir išrutulavęs Zoroastro ir gilios pačių graikų senovės mokslą. Tą mokslą iškraipęs Aristotelis ir vėl atgaivinę Plotinas, Porfiri-

jas, Proklas, Jamblichas bei kiti neoplatonininkai. Labai klaidinga esanti Aristotelio Logika, kur autorius, išvesdamas universalijas iš individualių daiktų, aukštyn kojom apvertęs natūralią visatos hierarchiją ir tikrą filosofiją padaręs nebegalimą. Aristotelis nepripažįstąs idėjų ir tuo, užuot amžinąjį realybės pradą aiškinęs, keliąs aikštėn gamtos dėsnius ir amžiną judėjimą. Perdaug vertinąs jis jausminę būtį ir materiją, kurią net tapdinąs su tuo, kas bendra. Visatos kūrėjas, Dievas, Aristoteliui tik dangaus judintojas tęsąs; maža to — tik vienas iš dievų judintojų, kurie judiną kitus dangus. Taip siaurinant Dievo veiklą ir galią, Stagiritui, savaime aišku, nesuprantama esą, kas esą pasaulio tikslingumas, Dievo Apvaizda ir žmonių dora. Pasaulį amžinu laikydamas, abejojąs jis žmogaus sielos amžinumu. Žinoma, nereikią mažinti Aristotelio nuopelnų; tik beveik visa, ką jis sakąs gero, esą jau Platono pasakyta.

Pats Pletonas toli gražu nebuvo originalus ir gilus mąstytojas; schematiškai tedėstė neoplatonininkų sistemą. Kaip ir platonininkams, ta sistema buvo jam ir religija, kurią jis griežtai skyrė ne tik nuo žydų bei stabmeldžių tikėjimo, bet ir nuo krikščionybės. Jautėsi jos pranašas esąs ir tarėsi laimėsiąs kovą su krikščionybe. Savaime suprantama, nepalankus jis buvo Bažnyčių unijai, bet ne todėl, kad norėjęs būtų, kaip jo priešas aristotelininkas Jurgis Scholarijus Gennadijus (vėliau Konstantinopolio patriarchas), apginti graikų tikybą: troško ir ją pakeisti sava, neoplatoniškąja. Pats vieną kartą pasakęs, kad greit visas pasaulis išpažinsiąs vieną religiją ir kad nebūsianti ji panaši nei į Kristaus, nei į Muhammedo, bet nelabai skirsiantis nuo stabmeldžių tikėjimo. Į vakariečius žiūrėjo jis kaipo į barbarus, nes nežinoma jiems Platono filosofija, ir Ferraros - Florencijos sinodo metu kaip įmanydamas tą religiją - filosofiją ir skleidė.

Didelį įspūdį padarė italams senas, bet, kaip jaunuolis, gyvas ir gražiakalbis graikų išminčius. Paveikė mokytinius ir jo paskaitos, ir elementariai, bet aiškiai dėstomoji neoplatonininkų pasaulėžiūra, ir universaliosios religijos idėja; pats Cosimo Senasis sumanė įsteigti Florencijoj Platoniškąją Akademiją. Be abejo, daug Pletono mokinio Manuïlo Chrisoloro mokinių ir kitų graikiškai pramokusių humanistų skaitė Pletono (Italijoj parašytą veikalą „Apie Platono ir Aristotelio filosofijos skirtumą“, „Apie zoroastrininkų ir platonininkų dogmas“, „Apie keturias pagrindines dorybes“, „Apie likimą“ ir kt.) ir jį užpuolusių graikų

veikalus. O karštų Pletono mokslo kritikų atsirado nemaža. Neglostė jo Italijoj apsigyvenę graikai aristotelininkai, ypačiai Jurgis Trapezundiškis, ir net platonininkai, Theodoras Gazietis ir kiti. Pletonui grįžus Graikijon, ėmė polemizuoti su juo ir žymusis aristotelininkų ortodoksų vadas Jurgis Scholarijus Gennadijus, kuris, Muhammedo II Konstantinopolio patrïarchu paskirtas, net liepė viešai sudeginti Pletono veikalą „Apie įstatymus".

Priešai kaltino Pletoną kova su krikščionių Bažnyčia ir politeizmu. Daugis jų ne be pagrindo aiškino tą politeizmą Platono metafizikos įtaka, ir visas ginčas savaime virto aristotelininkų kova su platonininkais. Čia didelį vaidmenį suvaidino Bessarïonas (1403—1472 m.). Buvo jis Pletono mokinys. Visai dar jaunas paskirtas buvo Nikaijos arkivyskupu ir pasiųstas Ferraros-Florencijos sinodan. Drauge su Kijevo metropolitu Izidoriumi Bessarïonas daug padirbėjo Bažnyčių unijai įvykdyti ir liko, kitiems graikų atstovams tėvynėn grįžus, Italijoj. Eugenijus IV davė jam kardinolo titulą. Penkerius metus popiežiaus vardu valdė Bessarïonas Bologną, paskui gyveno Romoj, kur daug humanistų, tiek graikų, tiek italų, apskerę kardinolą-mecenatą. Pats jis mokėjo ir lotyniškai, į lotynų kalbą vertė graikų rašytojus, globojo savo tėvyniečius ir kaip įmanydamas artino juos lotynams. Bet graikiškoji barzda sutrukdė jam tapti popiežium.

Bessarïonas buvo taikos ir kompromisų žmogus. Stengėsi jis ir platonininkus su aristotelininkais sutaikinti, nors pripažino Platono pirmenybę. — Be abejo, Platonas tikėjimui esąs daug artimesnis, kaip Aristotelis: nujaučiąs arba net aiškiai dėstąs kai kurias esmines krikščionybės tiesas — Trejybės, Dievo Apvaizdos, pasaulio įkūrimo, sielos nemirtingumo mokslą. Bet daug kur jis ir suklydęs, nors reikią pripažinti, kad pačios jo klaidos dažnai padedančios tiesos ieškotojui. Tačiau nereikią niekinti ir kito filosofijos „koryfajo", Aristotelio, kuris daugį žmonių privedęs prie Kristaus. Aristotelis laikąs pasaulį amžinu, mažinąs Dievo Apvaizdą, dviprasmiškai kalbąs apie sielos nemirtingumą, bet ir Platonas savo rėžtu mokąs, kad esą daug dievų, pasaulio siela, žvaigždžių sielos ir t. t. Taigi, abiejų mokslas nevisai sutinkąs su krikščionybe, ir nė vienu negalima perdaug pasitikėti. Vis dėlto platonizmas, kaip pripažįstą patys Bažnyčios tėvai bei mokytojai, teikiąs daugiausia gerų argumentų kovoti su krikščionių tikėji-

mo priešais ir su tuo tikėjimu abejojančiais. Tai, žinoma, neverčią neigti Aristotelio nuopelnų, ir reikią saugotis kaltinti Aristotelį klaidomis visur, kur jis nesutinkąs su genijaliu savo mokytoju. Taip antai, tuo, kad neigiąs sąmoningą gamtos tikslingumą, visai dar neneigiąs Aristotelis, kad įskiepijanti jai tikslų aukštesnioji dvasia. Jis čia pirmiausia esąs fizikas ir tiktai artimesniųjų priežasčių težiūrįs, o nematerijaliosios nenorįs tyrinėti, kad nepainiotų įvairių mokslų. Žodžiu, kur tik galima buvo, Bessarïonas mėgino suderinti aristotelizmą su platonizmu. Šita tendencija ir turėjo didžiausią reikšmę italų renesanso filosofams, kurie, kaip jau minėta, patys nelinkę buvo visai nusikratyti romaniškosios teologijos tendencijomis. Jų idealą XVI amžiuje gražiai paaiškino Rafaelis garsiąja savo freska (S c u o l a d'A t e n e), kur Platonas ir Aristotelis greta vienas kito draugiškai žengia į filosofų susirinkimą, kaip du neabejotini jų vadai.

112

Ne tiktai su platonizmo idėjomis, bet su pačių jo kūrėjų veikalais pažindino amžininkus Platoniškosios Akademijos vadas M a r s i g l i o F i c i n o (1433—1499 m.; žiūr. § 98). Cosimo paragintas, išvertė jis Platono dijalogus, paskui Plotino Enneadas, Jamblicho ir Proklo raštus. Neoplatonininkų platonizmą padėjo Ficino ir savo paties sistemos pamatan, kurią dėsto T h e o l o g i a P l a t o n i c a d e a n i m o r u m i m m o r t a l i t a t e ir, trumpiau, C o m p e n d i u m t h e o l o g i a e p l a t o n i c a e (be jųdviejų parašė jis dar D e c h r i s t i a n a r e l i g i o n e, D e v i t a c o e l i t u s c o n s e r v a n d a, A p o l o g i a ir daug laiškų). Kaip ir Pletonas, tapdino Ficino filosofiją su universalia religija, kurios neskyrė nuo krikščionybės; kaip Bessarïonas, stengėsi sutaikinti Aristotelį su Platonu. Gerbė jis ir didžiuosius scholastikus, ypačiai Tomą Akvinietį, „teologijos šviesą".

Savo vertimais ir originaliais veikalais tarėsi Ficino apginsiąs tikėjimą nuo jo priešų. Dabar ir poetai, ir filosofai, o jie — beveik visi aristotelininkai, religijos slėpinius laiką niekų pasakomis. Vieni aristotelininkai, vadinamieji aleksandrininkai, saką sielą esant mirtingą; kiti, averroesininkai, nebepripažįstą individualios žmogaus sielos; ir tie, ir tie neigią žmones valdančiąją Dievo Apvaizdą. Tiktai tikroji filosofija, Platono filosofija, tegalinti sutvirtinti visų tų filosofų klibinamus religijos pamatus. Be

abejonės, pats apvaizdusis Dievas pakurstęs jį, Ficino, išversti į lotynų kalbą Platono bei Plotino veikalus, kad tuodu filosofai nuginčytų netikėlius ir peripatetikus. Krikščionių tikėjimas skelbti čia permaža esą: tokioms paklaidoms nugalėti reikią Dievo stebuklų arba bent filosofinės religijos. Apvaizdusis Dievas ir panoręs, kad dabar būtų sustiprintas tikėjimas filosofiniais argumentais, o paskui kad visas tautas jo tikrumu stebuklai įtikintų. Filosofinių argumentų tik platonininkų mokslas tegalįs duoti. Nevisai krikščioniška esanti jų filosofija, bet krikščionių tikėjimui dėlto artimiausia. Tai jau Šv. Augustinas buvęs pripažinęs ir tikslu krikščionybės tiesas paremti kreipęsis į Platoną. Iš tikrųjų, niekur Platonas nesitenkinąs tik artimesnėmis priežastimis, bet visur jieškąs Dievo ir visa Dievo pažinimu remdamasis aiškinęs. Ypač atidžiai tyrinėjąs Platonas žmogaus sielą, kur, kaip veidrody, atsispindį visa, kas Dieviška.

Paties Platono mokslą suprato ir aiškino Ficino neoplatoniškai. Kaip ir Gemistui Pletonui, platonizmas atrodė jam esąs didžiausias filosofinės religijos apsireiškimas, kurios steigėjas buvęs aigiptiečių karalius, vaidila ir filosofas Hermesas Trismegistas. Jis, aigiptiečių Totu pramintas ir kaipo dievybė garbinamas, pirmas ėmęs tyrinėti ne tik matematiką bei fiziką, bet ir sielos, demonų bei Dievo prigimtį. Tuo „teologijos tėvu" sekęs graikų Orfėjus, kurio sekėjai buvę Aglaophamas, Pythagoras, Philolajas ir Platonas. Tų slėpiningų mąstytojų, be to — ir Zoroastro apreiškimus padėjęs savo filosofijos pamatan Platonas, kuris pats pranašavęs, kad senovės religijų paslaptys būsiančios pagaliau visiems paskelbtos. Iš tikro, Philonas ir Numenijus įrodę, jog Platonas skelbiąs senovės teologijos mokslą, o, Šv. Jono Evangelisto, Povilo, Hïerothėjo ir Areopagitos pamokyti, Plotinas, Proklas ir Jamblichas aiškiai išdėstę visa, ką Platonas tik užuominais tebuvęs sakęs.

Šitie žodžiai ir mintys gražiai būdiną žmogų ir filosofą. — Jis buvo pirmiausia religingas žmogus, trokštąs mistinio patyrimo. Bet niekuomet nėra gavęs nei mistiko-ekstatiko regėjimų, nei mistiko-metafiziko intujicijų. Linkęs buvo tad nayviai tikėti viskuo, kas slėpiningumu atsiduoda, o slėpiningumu dažniausiai laikė savo paties protavimo miglotumą. Nenuostabu, kad, neoplatonininkais sekdamas, gyvai domėjosi magija ir astrologija. Ficino buvo labai žiningas, darbštus ir pedantiškas filosofas — ypatybės, kurios retai tesiderina su originalumu. Ir visa jo sistema

tėra tik baisiai suprastintas, gali sakyt — išromytojo, neoplatonizmo varijantas.

Žemiausia būtis esanti daiktinė būtis, kuri neveikianti, tik veikiama, „kenčianti", pasyvi tėsanti ir kuri kaip tik todėl esanti aukščiausios, arba pirmosios būties (natūros), tiktai tebeveikiančios (bet visai neveikiamos), priešybė. Kur esą veikimo, ten turįs būti ir jo pradas, nebedaiktinė būtis, — pirmiausia forma, kurią platonininkai vadiną kokybe (q u a l i t a s). Forma-kokybė esanti nedaloma, bet, su materija susijungdama, esanti visose daikto, arba fizinio kūno, dalyse, t. y., erdvėje. Todėl forma-kokybė virstanti (kiek susijungianti su materija) ir veikiama bei daloma, „kenčiančia". Taigi, negalima esą jos laikyti gryna, tikra ir tobula forma; reikią prileisti aukštesnės ir tobulos formos buvimas. Ta forma turinti būti visai nepriklausoma kūno, nedaloma ir nekintanti, nesudėtinga ir vientisa. Tokia forma ir esanti siela.

Žinoma, ir siela judanti (jos potencijos virstančios aktais, ji veikianti, ir jos veikimas laikinis), bet ji kartu ir nejudanti, nes jos esmė ir substancija visuomet esanti ta pati, o toj substancijoj esančios įsikerėjusios sielos galios, kurios pasireiškiančios jos veikla. Iš čia išeiną, kad siela nėsanti dar aukščiausia būtis — turinti būti aukštesnė, angelas, kuris savo esme, galia ir veikimu visai nejudąs, nekintąs. Tačiau angelas, kaip ir siela, esąs ne vienybė, bet kartu vienybė ir daugybė, dauginga vienovė. Jo esmę (e s s e n t i a) mes skirią nuo jo buvimo (e s s e), jo pažinimo potenciją — nuo pažinimo akto ir formos. Sielai judančiai daugybei (daugingai vienovei) esant, angelas esąs nejudanti daugybė; vis dėlto — daugybė, o todėl turinti būti dar aukštesnė būtis. Tokia aukštesnė už angelą, aukščiausia būtis esanti absoliuti vienybė, kurioj nebėsą daugybės, arba Dievas.

Dievas, absoliuti vienybė, galįs būti tik vienas. Daugybei (= išsisklaidymui) esant silpnybei, Jis — didžiausia, absoliuti galybė. Jis — grynasis aktas ir todėl absoliutus intelektas (vadinasi, nematerijalus), bet kartu ir absoliuti valia. O kadangi esąs Jis dvasia ir intelektas, tai ir pasaulis negalįs būti Jo emanacija: pasaulio esama Dievo valios ir išminties kūrinio. Bet Dievas netik pasaulio kūrėjas: Jis ir apvaizdusis jo valdytojas.

Iš penkių būties rūšių (daiktinė būtis, forma-kokybė, siela, angelas ir Dievas) ypatingą reikšmę turinti siela. Ji sydinanti dvi aukštesnes būties rūšis su dviem žemesnėm ir joms tarpininkau-

janti; galinti kilti aukštyn iki Dievo ir žengti žemyn iki materijos. Bet daug esą ir sielos rūšių: pasaulio siela, dangaus sferų sielos ir įvairių kiekvienos sferos būtybių sielos, iš jų — žmonių sielos. Pasaulio siela judanti ir daranti gyvą visą pasaulį; per ją idėjos nužengiančios materijon ir, su ja susijungdamos, aktualėjančios ir pasireiškiančios.

Žmogaus siela esanti nematerijali ir amžina būtybė. Ji nematerijali, ne kūnas, nes pati save judinanti ir esanti kūno judėjimo bei gyvybės šaltinis. Nematerijali ji ir todėl, kad nepriklausanti kūno ir mintanti, gyvenanti amžinąja Tiesa. Kūnui sudėtingam esant, siela pažįstanti tai, kas vientisa, o vientisą formą pažindama nenustojanti buvus ir siela; be to, žiūrinti ji ir pati į save — pati save pažįstanti, ko negalįs kūnas. Kūnas būtinumo suvaržytas; siela — laisva ir tuo laisvesnė bei tobulesnė, juo labiau tolstanti nuo kūno. Tačiau ji esanti individualaus kūno forma (nevisai nuosekliai tvirtina Ficino), todėl ir pati individuali. Ir kadangi protu skiriąsis žmogus nuo kitų būtybių, tai individuali turinti būti kaip tik protaujanti siela, protas. Tuo būdu Ficino griežtai atmeta bendrąjį averroesininkų intelektą. Visi tie argumentai įrodą ir sielos nemirtingumą. Neveltui trokštanti ji amžino gyvenimo, stengiantisi panašėti į Dievą ir, tam tikra prasme, sudievėti. Kad nebūtų siela nemirtinga, tai neturėtų jokios prasmės religija, o žmogus būtų nelaimingiausia būtybė.

Ne tik gaivinanti siela kūną, bet per jį ir pažįstanti pasaulį, pirmiausia jį jaučianti ir vaizduojantis. Jausmais ir vaizduote reiškiantis pirmoji sielos jėga, kuria ji nukreipta į pasaulį. Kita jėga, intelektu (m e n s), kreipiantis siela į Dievą, Jį pažįstanti ir mylinti. Intelektas syjąs su Dievu, ir Ficino kartais vadina jį Dievo kibirkštimi. Tom dviem jėgom tarpininkaujanti trečioji, diskursyvinis protas, kuris čia kreipiąsis per intelektą (dvasią) į Dievą, čia į jaučiamąją būtį. Pažinimo esmė, tai sielos susivienijimas su dvasine forma, kuri atstovaujanti pačiam pažinimo objektui. O dvasinė forma ir esanti s p e c i e s (rūšis), universalija. Tačiau nuo jaučiamųjų daiktų protas galįs abstraguoti tiktai jausminę rūšį (s p e c i e s). Net vaizduotės universalijos nesiskverbiančios į ją iš daiktų, bet kylančios iš jos pačios gelmių. Juo labiau intelektinės universalijos (s p e c i e s). Pastarosios iš pat pradžios glūdinčios intelekte-dvasioj (m e n s), o pagavimo, jausmų patirties, proga tik teaktualėjančios. Jos esančios įgimtosios universalijos, arba formos, f o r m u l a e

innatae, kurias, sielą kurdamas, įdedąs į ją Dievas. Mat, Dievas turįs savyje visų daiktų idėjas, kurios ir formuojančios iš materijos pačius daiktus; o mūsų siela turinti įgimtas tų idėjų kopijas ir, jas aktualindama, pažįstanti daiktų esmę. Jausmų gaunamas objektas, daiktas, tarytum primenąs intelektui įgimtąją idėją, ir per tą idėją intelektas matąs objekto idėją (= objekto esmę), kuri esanti Dieve; todėl matąs tą idėją intelektas irgi Dieve, o ne objekte ir ne pats savyje.

Neturėjęs būtų taip sakyti Ficino, nes — kokiu būdu gali siela būti ir pažinti ką Dieve, jeigu jos idėjų ne paties Dievo, bet Dievo idėjų kopijų esama, vadinasi, jeigu ji atskirta nuo Dievo? Savo filosofijos (tiksliau — savo apkatalikintosios neoplatonininkų filosofijos) pagrindais Ficino negali įrodyti, kad kopijos (įgimtosios iėjos) atitinka originalą (Dievo idėjas) ir kad tas originalas išviso egzistuoja. O kadangi Ficino tuo atitinkamumu, tuo, kad Dievas formuojąs žmogaus protą (neque aliud quidquam est, quod intelligere dicimus, quam ab intelligentia divina formari), pamatuoja visą pažinimą, tai tiek jo gnoseologija, tiek metafizika randas neįrodyta ir negalimà įrodyti hipotezė. Tiesa, neaiškiai formuluoja jis savo mintį: sako, kad Dievo protas liečiąs žmogaus protą substanciniu palytėjimu, tactu quodam... substantiali potius quam imaginario, tvirtina, kad intelektas nieko negalėtų pažinti, jeigu nebūtų jame su savo idėjomis paties Dievo intelektas (intelligentia). Tačiau tiesiog suprantami tie žodžiai nesutinka su visu dualistiniu Ficino nusistatymu, o suprantami metafiziškai nieko negali įrodyti.

Ficino pajuto Europos pasaulėžiūros krizę ir jai nuveikti kreipėsi į krikščioniškąją-neoplatoniškąją filosofiją, kurią buvo atmetęs aristotelizmas. Bet nusikarti tradicinės, aristoteliškosios teologijos jungu jis nedrįso: perdaug romaniško žmogaus jo būta. Todėl Ficino mėginimas pasibaigė platonizmo derinimu (dažnai vaikiškai nayviu) su aristotelizmu, ne sinteze, bet kompromisine sistema, kur aristotelizmas ir platonizmas lygia dalia nebeteko metafizinės bei gnoseologinės savo prasmės. Nė galvon nebuvo neatėjo Ficinui pasinaudoti platonizmu naujoms mokslo problemoms (pirmiausia individualios konkrečios būties problemai) išaiškinti. Tų — tiek karštai Paryžiuje svarstomų — problemų, kaip ir naujosios gnoseologijos, jis, galì sakyt, nė nepastebėjo. Mokslo ir gyvosios filosofinės problematikos atžvilgiu Florencijos

platonizmas buvo bergždžias baisiai suprastinto neoplatonizmo renesansas, ne filosofų, bet literatų-filologų filosofija. Neturėjo jis ypatingos reikšmės ir krikščionių tikėjimui: galėjo jam pakenkti miglota universaliosios filosofinės religijos idėja ir nevisai sveikais lakios vaizduotės vaisiais, bet galėjo ir padėti kiek — tuo, kad kaip ir Gersono mistika (§ 74), gaivino emocinę tikėjimo pusę.

Septyneriopai galima esą aiškinti Mozės pasakojimas apie pasaulio sutvėrimą; ir kiekvienas žodelis turįs čia giliausią prasmę. Taip antai, Pirmoji Mozės Knyga prasidedanti žodžiais In principio (pradžioje). Jeigu kiekvieną hebrajišką tų žodžių raidę mes pakeisią ta raide prasidedančiu hebrajišku žodžiu, tai gausią sakinį: Pater in Filio et per Filium principium et finem sive quietem creavit, caput, ignem et fundamentum magni hominis, foedere bono, vadinasi, „Tėvas Sūnuje ir per Sūnų pradžią ir galą, arba ramybę, sukūrė galvą, ugnį ir pradą didžio žmogaus, santaika gera". Žinoma, sakinys išeina tamsokas, aišku betgi, kad Mozė kalbąs čia apie Dievą Sūnų, būties pradžią (α) ir galą (ω), ir apie Jo įsikūnijimą. Taip Pico della Mirandola, Ficino sekėjas ir draugas, aiškino Genesį ir panašiais metodais įrodė, kad Mozė dėstąs visą žmonijos istoriją, aprašąs žmogaus prigimtį, Mesijo atėjimą, Bažnyčios įsteigimą, skelbiąs mokslą, visai ir su krikščionių tikėjimu, ir su universalia religine filosofija sutinkantį.

Giovanni Picò della Mirandola, Konkordijos (Concordia = santaika, labai reikšmingas Florencijos platonininkui titulas!) grafas (1463—1494 m.) tėvų skirtas buvo į kunigus, mokėsi Bolognoj, Padovoj, studijavo kanonų teisę, Akvinato, Dunso Skoto bei kitų scholastikų ir paties Averroeso filosofiją. Atvykęs 1483 m. Florencijon, susibičiuliavo jis čia su Mediciais ir Ficinu; užsidegė Ficino ir platonininkų filosofija. Savaime suprantama, ir jam Platono bei platonininkų mokslas atrodė aiškiausias universaliosios religijos-filosofijos apsireiškimas, kuriai senovėje atstovavę Zoroastras, Hermesas, Orfėjas, Pythagoras ir kiti išminčiai. Be abejo, su ta universalia, o kartu ir krikščioniška filosofija turįs sutikti senųjų žydų mokslas. Reikią tiktai tas mokslas išaiškinti. Ir štai jaunasis grafas nuostabiai greit pramoko žydų kalbos ir įsigilino į — jo nuomone, senų senovėje, o iš tikrųjų tik XIII amžiuje parašytąją — Kabalą (Zohar,

I, 31; Sefer Jecira, neopythagorinio pobūdžio knyga, priklauso VIII amžiui). Tai, ko nesakė jam Kabala, atrado jis pats Kabalos metodu, kurį iliustruoja mūsų trumpai išdėstytas pirmųjų Mozės žodžių aiškinimas. Pasak Pico, Kabala aiškiai skelbianti Trejybės, Dievo įsikūnijimo, Mesijo dieviškumo, gimtosios nuodėmės, išganymo, pragaro, skaistyklos ir kitas dogmas.

Ficinu įkandin sekdamas, ėmė Pico aiškinti universaliosios religijos filosofijos turinį; parašė Tractatus de ente et uno cum objectionibus quibusdam et responsionibus, Heptaplus de opere sex dierum geneseos, sumanė didelį veikalą De concordantia Platonis et Aristotelis. Kabalos tyrinėjimas pavertė tą sumanymą tikrai milžiniškos sintezės idėja. — Norėta įkūnyti drąsiausios iš Florencijos platonininkų svajonių — moksliškai įrodyti, kad visi filosofai ir visi pranašai skelbią vieną ir tą pačią universalią religinę filosofiją. Pagaliau, 1485 m. (tuo metu jis gyveno ir dirbo Paryžiuje), Konkordijos grafas 900 tezių (Conclusiones nongentae in omni genere scientiarum) išdėstė didžiųjų filosofų (400 tezių) ir savo paties (500 tezių) idėjas, iškabino tas tezes, popiežiaus Innocentijaus VIII leistas, Romoj ir pasikvietė Romon į viešą disputą universitetų mokslininkus, teologus, filosofus bei matematikus. Siūlė jiems visiems apmokėti kelionės išlaidas ir parašė kalbą De hominis dignitate, kuria bemanąs buvo pradėti disputą. Būtų jis pasakęs visiems susirinkusiems, kad žmogų sukūręs Dievas todėl, kad permaža Jam buvę tiktai pasaulis sukurti. Norėjęs Dievas, kad būtų būtybė, kuri galėtų Jį pažinti ir stebėtis Jo darbais. Kadangi visa buvę jau leista ir, taip sakant, nebelikę vietos naujai būtybei, tai nutaręs Dievas visa sujungti žmoguje ir pastatyti jį pasaulio vidury, kad galėtų laisvai į visas gyvenimo sferas kreiptis ir į kiekvieną panašus būti. Iš tiesų, nei žemės būtybė esąs žmogus, nei dangaus, nei mirtingas, nei nemirtingas; bet laisvai galįs jis tapti dangišku ir nemirtingu arba mirtingu ir žemišku. Jis galįs nusižeminti ir gyventi, kaip žvėrys, arba pasiekti dangiškąjį angelų gyvenimą. Tam tikra prasme esąs jis savo paties kūrėjas, tobuliausias ir garbingiausias Dievo kūrinys. Ne tiktai žvėrys jam tarnaują — pačius angelus paskyręs tarnauti jam Dievas, kad padėtų jie žmogui dangų įsigyti.

Deja, gudrūs popiežiaus teologai greit pastebėjo, kad iš 900 tezių mažų mažiausia trylikos eretiškų būta. Innocentijus už-

draudė disputą, ir grafo parašytoji A p o l o g i a t r e d e c i m q u a e s t i o n u m neįtikino jo kaltintojų ir šv. tėvo. Jis net pasmerktas buvo ir turėjo pasislėpti Prancūzijoj. Laimė, kad popiežius rados nuolaidus kilniajam jaunikaičiui ir pasidavė jo draugo Lorenzo il Magnifico įkalbamas: pasmerkimo Picui nenuėmė, bet leido jam ramiai gyventi Florencijoj.

Nelaimė palaužė išdidų garbėtrošką. Išsižadėjo jis linksmo savo gyvenimo ir moterų meilės; savo Mirandolos bei Konkordijos grafystes ir didžiąją dalį savo turtų atidavė sūnėnui, kitą dalį išdalijo vargšams. Gyveno savo dvaruose arba Florencijoj, bendravo su savo draugais platonininkais ir vis labiau gilinosi į Bažnyčios mokslą. Popiežius 1493 m. priėmė jį pagaliau atgal į Bažnyčią. Tačiau Pico tebetyrinėjo filosofijos klausimus ir, kad ir kaip primygęs patardinėjo jam S a v o n a r o l a, iki mirties neįstojo į dominykonų ordiną; tik teįsakė palaidoti save naujo savo vado Savonarolos vienuolyne (San Marco).

Neabejojama ir karšta Pico meilė filosofijai tik nayviu, paviršutinišku eklektizmu tepasireiškė. Jis dar mažiau filosofas, nei Ficino, ir dar abejingesnis XV a. mokslo bei filosofijos problematikai. Tuo tarpu, kai Paryžiaus magistrai ir Nikalojus Kuesietis klibino geocentrinę Ptolemajo sistemą, Pico ramiai sau gyveno senųjų graikų ir Kabalos kosmologija. Mokė, kad Dievas, absoliuti vienybė ir begalybė (Kabalos En-Sof), sukūręs tris pasaulius. Pirmasis esąs antdangiškas, paties Dievo ir devynių angelų luomų (kiekvienas angelų luomas turįs savo sferą, bet visos sferos — vieną centrą, kur ir esąs Dievas; antdangiškas pasaulis primena Kabalos „Acilutą“). Antrojo pasaulio centras esąs empirėjus, apie kurį sukančiosis 9 dangaus sferos ir kurį gaivinanti pasaulio siela, valdanti devynias sferų sielas. Tretysis pasaulis — mūsų mėnulio pasaulis, kur iš materijos sutverta trys negyvų daiktų, trys augalų ir trys gyvių rūšys. Bet visi trys pasauliai sudarą vieną visatą; kiekvienas aukštesnis veikiąs žemesnį, o žemesnis jį vaizduojąs. Taip antai, mūsų ugnis antrame pasauly virstanti saule, o trečiame — serafiškojo intelekto ugnimi-meile. Esam jau minėję, kad visatą (kosmosą) vienijąs mikrokosmas-žmogus, Dievo pavidalas. Tas žmogus yra labai panašus į Kabalos Adomą Kadmoną.

Nereikia vis dėlto istorinės Florencijos platonizmo reikšmės ir mažinti. — Viena, jis rodo mums, kad ne tik germaniškoji, bet ir romaniškoji Europa pajuto pasaulėžiūros krizę, o ją nuveikti

stengdamos, kreipėsi į organišką savo evoliucijos gadynę: gaivino augustinininkų ir krikščionių neoplatonininkų metafiziką, susidomėjo jos šaltiniais ir neoplatonizmo pagrindais mėgino susikurti sintetinę pasaulėžiūrą, kuri vėl susydintų filosofiją bei mokslą su tikėjimu. Antra, Ficino, Pico della Mirandola, Cristoforo Landino ir kiti Platoniškosios Akademijos nariai buvo ne tiktai simptomingi. Savo entuzijazmu užkrėsdavo jie mokytinius; savo veikalais populiarino Platono ir neoplatonininkų filosofiją. Daug čia padarė pats Ficino savo vertimais, o Pico della Mirandola pirmas suvedė į pažines plačiąją šviesuomenę su mistine žydų metafizika, su tūlomis Zoharo ir Sefer-Jeciros idėjomis. Pats akademikų neoriginalumas, net vaikiškumas turėjo ir teigiamą reikšmę, nes jų dėstomasis platonizmas buvo nepalyginti suprantamesnis šviesuomenei, kaip kad gilus Nikalojaus Kuesiečio mokslas.

Tačiau — tai vėl aiškiai rodo mums Florencijos platonizmas — tiktai kuesietiško, germaniško tipo mokslas tegalima buvo padėti naujos, tikrai sintetinės pasaulėžiūros pamatan; tik jis tegalima buvo suderinti su naujomis mokslo tendencijomis. Aristoteliškosios filosofijos bei teologijos, išviso dualistinių pasaulėžiūros tendencijų suvaržytas, romaniškasis platonizmas negalėjo laisvai išsirutuluoti, būti nuoseklus ir gilus. Jis turėjo nustoti buvęs filosofija ir virsti poetine neatsakinga mistika, emocijonalia tradicinio tikėjimo parama. Svarbesnis rados platonizmas mokslui ir naturfilosofijai, nes ne tiktai griovė bei nebesuprantamą darė Aristotelio fiziką, bet kėlė aikštėn naują pasaulio sąvoką. Platonininkams pasaulis atrodė nebe paprastas Dievo kūrinys, kurį savo nusakytaisiais įstatymais-dėsniais Dievas ir valdąs, bet glaudžiai su Dievu susijęs, dieviškas, savą sielą turįs gyvas ir laisvas organizmas. Toks savarankiškas gyvas pasaulis su Dievu sydinant, tikrai sunku išvengti žeminančiojo Dievą panteizmo. Bet galima, tas pasaulis tyrinėjant, ir visai be Dievo apsieiti — tiktai imanentinių, paties pasaulio dėsnių ieškoti; o čia magėjo XV a. filosofams įsivyravę jau Paryžiuje atomistiniai ir mechanistiniai aiškinimai.

Taigi, platonizmo įkvepiamas mokslas buvo Bažnyčios tikėjimui taip pat pavojingas, kaip ir nuoseklusis platonizmas, kaip ir vokiečių teologija, o apšvelnintas romaniškasis platonizmas negalėjo nuveikti pasaulėžiūros krizės ir tiktai tedidino filosofijos suirimą. Norint apsaugoti ir atgaivinti tradicinis Bažnyčios tikėjimas, reikėjo grįžti atgal, žinoma, ne į augustiniškąjį XI—XII

amžių, bet į XIII amžių, prie kompromisinės Tomo Akviniečio sistemos. Tai XVI amžiuje romaniškosios tautos ir padarė. Vokiečių tauta ėjo savo keliu vadinamosios reformacijos link — stengėsi išsiaiškinti savą krikščionybės formą, savą vokišką pasaulėžiūrą ir savą kultūrą. Neatsitiktinai tas procesas sutapo su tautine Vokietijos revoliucija ir su nauja Vokiečių imperijos ir Prancūzijos tarpusavio kova. Tik Vokietijai vadovavo dabar nebe vokietis, bet romaniškosios kultūros atstovas ir Ispanijos karalius K a r o l i u s V H a b s b u r g a s. Tuo būdu imperijos kova su Prancūzija buvo tarytum ir pilietinė romaniškųjų valdovų bei tautų (prancūzų, ispanų, italų) kova.

I

Popiežiai, antipopiežiai, visuotiniai Bažnyčios sinodai ir imperatoriai

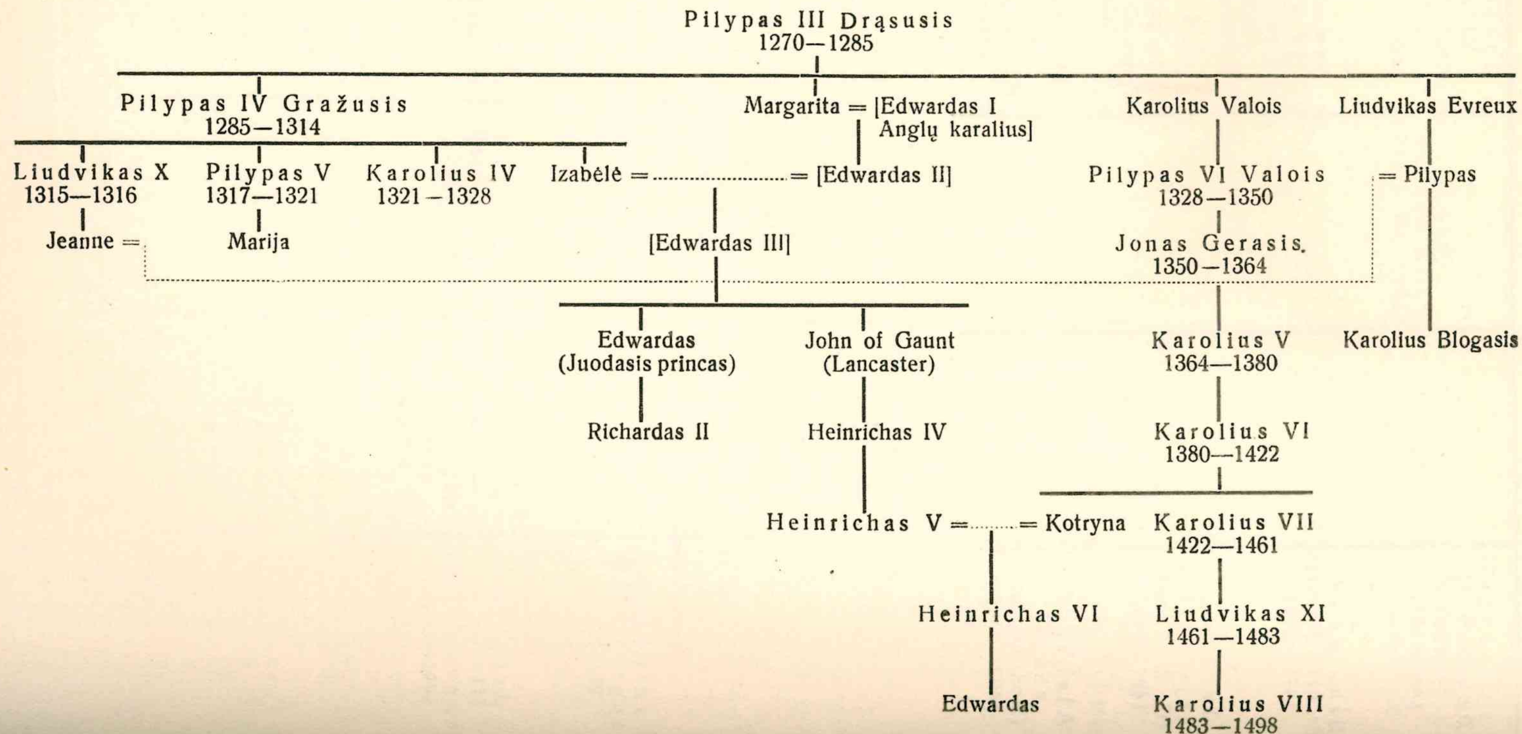
Klementas V (Bertrand de Got) 1305—1314			Heinrichas VII Luxemburgas (1308—13)
			Ludvikas IV Bavaras Wittelsbachas (1314—47)
Jonas XXII (Jacques Duèse) 1316—1334	Nikalojus V (Pietro Rainalucci) 1323—1330		[Friedrichas III Habsburgas 1314—1330]
Benediktas XII (Jacques Fournier) 1334—1342			
Klementas VI (Pierre Roger) 1342—1352			Karolius IV Luxemburgas 1347—1378
Innocentijus VI (Etienne Aubert) 1352—1362			
Urbanas V (Hugues Roger) 1362—1370			
Grigalius XI (Pierre Roger de Beaufort) 1370—1378			
Urbanas VI (Bart. Prignano) 1378—1389	Klementas VII (Robert de Genève) 1378—1394		Vaclovas (Wenzel) I Luxemburgas 1378—1400

Bonifacijus IX (Pietro Tomacelli) 1389—1404	Benediktas XIII (Pedro de Luna) 1394—1417		Ruprecht v. d. Pfaltz Wittelsbachas 1400—1410
Innocentijus VII (Cosimo de Migliorati) 1404—1406			
Grigalius XII (Angelo Correr) 1406—1409—15		Pisos Sinodas 1409—1410	Sigismundas I Luxemburgas 1410—37
Aleksandras V (Petras Philargi) 1409—1410			
Jonas XXIII (Bald. Cossa) 1410—1415		Konstanzo Sinodas 1415—1418	
Martynas V (Odo Colonna) 1417—1431	Klementas VIII (Gil Sanchez Munoz) 1424—1429		
Eugenijus IV (Gabriello Condulmèr) 1431—1447	Benediktas XIX 1425—	Baselio sinodas 1431—1449	Albrechtas II Habsburgas 1438—39
Nikalojus V (Tom. Parentucelli) 1447—1455	Feliksas V (Amadėjus VIII) 1439—1449	Ferraros (1438—) — Florencijos (—1439) Sinodas	Friedrichas III Habsburgas 1440—1493
Kalikstas III (Alfonso Borja) 1455—1458			
Pijus II (E. S. Piccolomini) 1458—1464			

Povilas II (Barbo) 1464—1471			
Sikstas IV (Fr. della Rovere) 1471—1484			
Innocen- tijus VIII (G. B. Cibò) 1484—1492			
Aleksand- ras VI (Rod. Borja) 1492—1503			Maksimili- jonas I Habsburgas 1493—1519

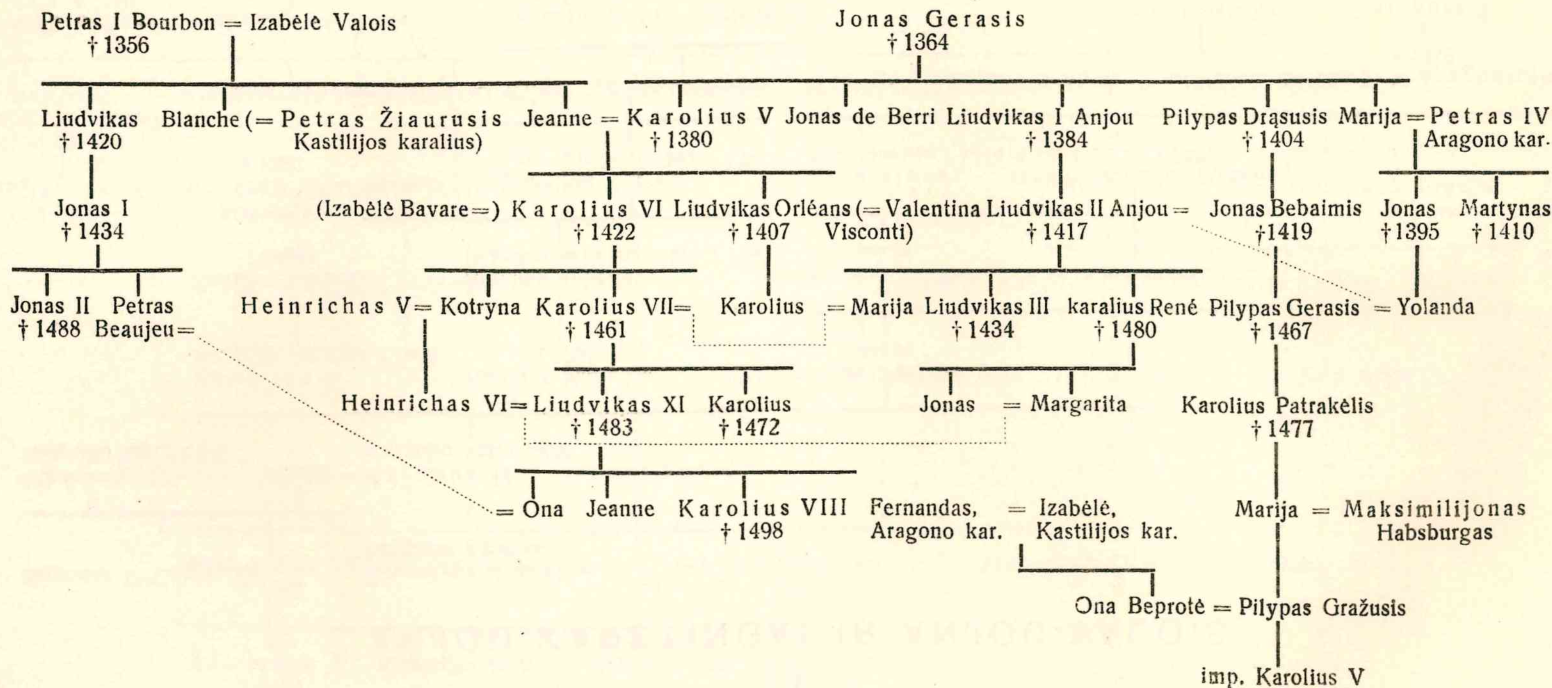
II

KAPETINGAI IR VALOIS

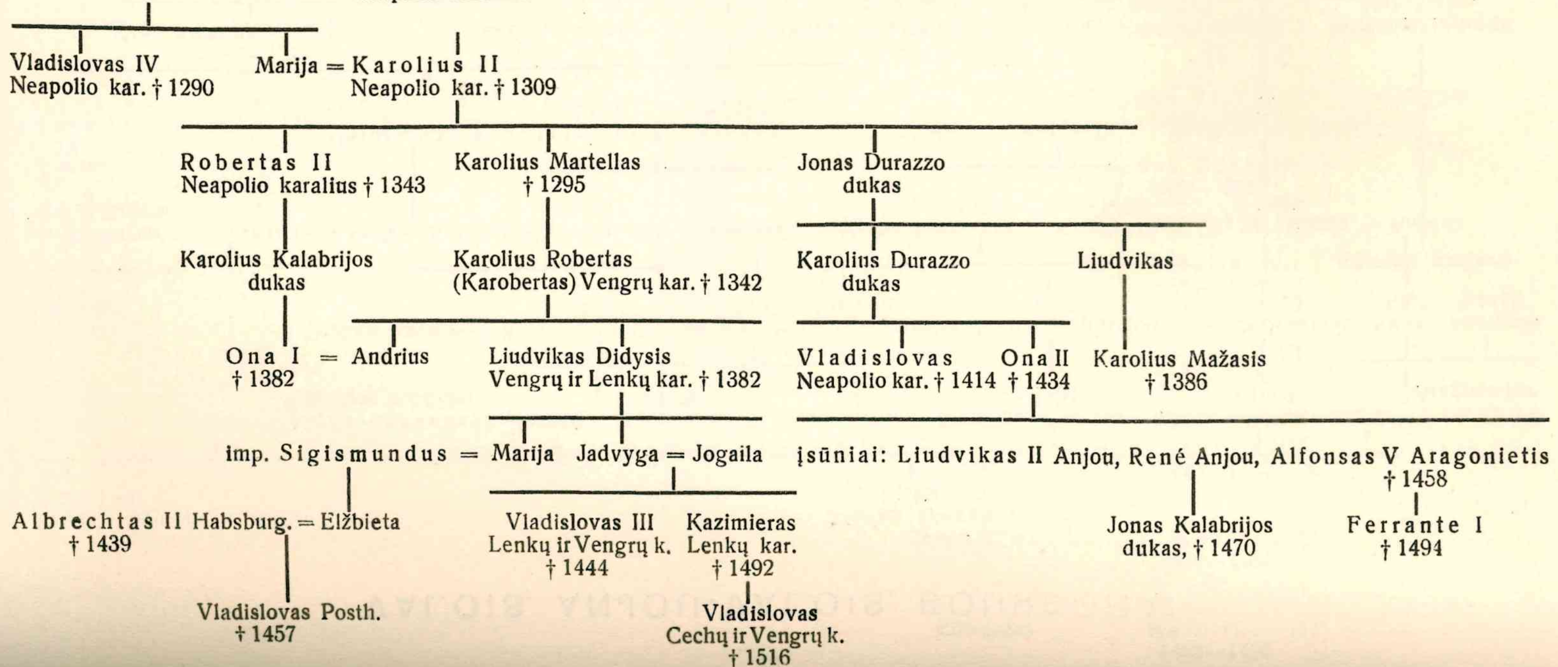
III

VALOIS, ANJOU-VALOIS, BOURBONAI

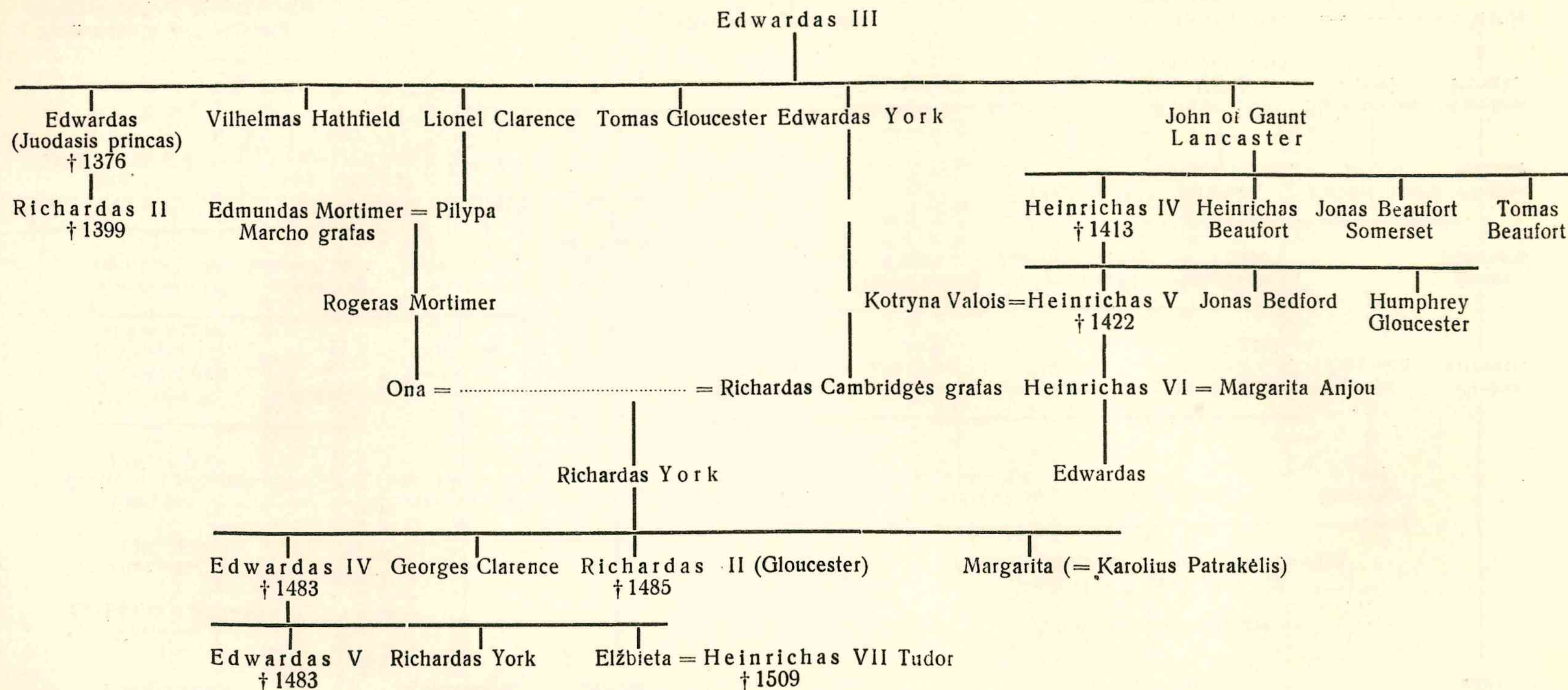
IV

ANJOU-KAPETINGAI IR ANJOU-VALOIS

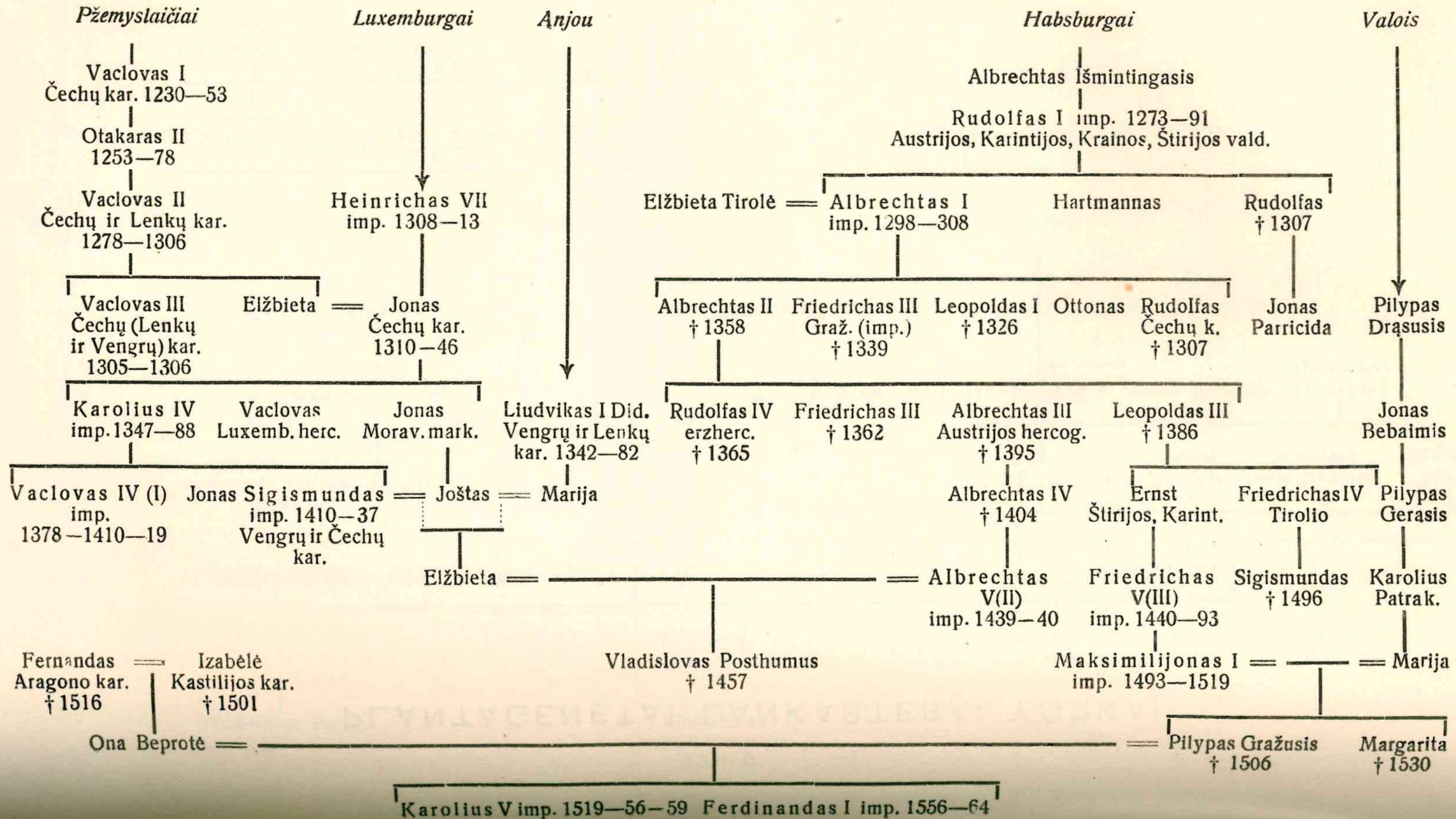
V

PLANTAGENETAI, LANKASTERAI, YORKAI

VI

LUXEMBURGAI IR HABSBURGAI

BIBLIOGRAFIJA

I

Bendrieji veikalai

Žiūr. I—IV tomų bibliografiją — I, 3, 6, 52, 53, 63, 74, 78, 121, 148, 158—163, 176, 179, 187, 190, 198, 212; II, 1—12, 16—25, 27, 29—40, 42, 44—50, 53—64, 67, 70—83, 85; III, 1, 3, 4, 8, 9; IV, 1—4; be to —

1. L. Halphen La Fin du moyen âge. L'annonce des temps nouveaux (1453—1492) par H. Pirenne, A. Renaudet, E. Perroy, M. Handelsman, L. Halphen. P. 1931 (plg. IV, 2).
2. H. Hauser et A. Renaudet Les débuts de l'âge moderne. La Renaissance et la Réforme. P. 1929 (plg. IV, 2),
3. J. Calmette L'élaboration du monde moderne (= „Clio" v. V).
4. H Sée Le XVI s. (Renaissance, Réforme, Guerres de Religion) = „Clio" v. VI.
5. L. von Pastor Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, B. I fg.; B. I—III Aufl. 1924—25.

II

Specialieji veikalai

I, §§ 2—8

6. G. Mollat Les papes d'Avignon (1305—1378), 6 ed., P. 1930. Plg. Gregorovius (II, 28), Hefele (I, 115; ypačiai pranc. vertimas), Gebhardt (I, 160).
7. J. Haller Papsttum und Kirchenreform, I B. 1893.
8. C. Котляревскій Францисканскій орденъ и римская курія.
9. F. Tocco La quistione della povertà nel secolo XIV, secondo nuovi documenti. Napoli, 1910. Plg. Tocco (II, 34), Volpe II, 35) Lea (III, 163).
10. F. Callaey L'idéalisme franciscain spirituel au XIVe s. Etude sur Ubertin de Casale. Louvain, 1911.
11. F. Ehrle 1. Die Spiritualen, ihr Verhältniss zum Franciscanerorden und zu den Fraticellen. 2. Zur Vorgeschichte des Concils von Vienne. 3. P. J. Olivi, sein Leben und seine Schriften (Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters, I—IV, 1885—1888).
12. K. Müller Der Kampf Ludwigs des Baiern mit der römischen Curie. Ein Beitrag zur kirchlichen Geschichte des 14. Jahrh., I—II. Tübingen, 1879—80.
13. R. Moeller Ludwig der Bayer und die Kurie im Kampf um das Reich. B. 1914.
14. A. Dempf Sacrum Imperium. Geschichts- und Staatsphilosophie des Mittelalters und der Renaissance. B. 1929.

15. S. Riezler Die literarischen Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwig des Baiern. Leipzig, 1874. Plg. IV, 45.
16. L. Stieglitz Die Staatstheorie des Marsilius von Padua (= Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance hgb. v. W. Goetz, 19). B. 1914.
17. E. Emerton The Defensor pacis of Marsilio of Padua. Cambridge, 1920.
18. F. Battaglia Marsilio da Padova e la filosofia politika del Medio Evo. Firenze, 1928.
19. W. Goetz König Robert von Neapel (1309—43). Seine Persönlichkeit und sein Verhältniss zum Humanismus. Tübingen, 1910.
20. R. Caggese Roberto d'Angiò ed i suoi tempi. Firenze, 1922.

II, §§ 9—15

21. Reincke Machtpolitik und Weltwirtschaftspläne Kaiser Karls IV. Lübeck, 1924.
22. E. Werunsky Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit, I—III. Innsbruck, 1880—92.
23. F. Vigener Karl IV. (=Meister der Politik hgb. v. E. Marks u. K. A. v. Müller, I). 1924.
24. Th. Lindner Deutsche Geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern, I—II. Stuttgart, 1890—93. Plg. Gebhardt (I, 160).
25. J. F. C. Hecker Der schwarze Tod im 14. Jahrh. B. 1882.
26. F. A. Gasquet The Black death of 1348 and 1349. L. 1908.
27. М. Любавскiй Исторiя западныхъ славянъ, 2 изд. М. 1918.
28. Bachmann Geschichte Böhmens I—II, (= Heeren und Ukert Geschichte der europäischen Staaten). Gotha, 1899.
29. J. Lippert Socialgeschichte Böhmens i. vorhusitischen Zeit, I—II. Praha—Wien, 1896.
30. V. Novotny Nabożenské hnuti české v XIV. a XV stoleti. Do Husa. Praha, 1915.
31. J. Dierauer Geschichte der Schweizerischen Eidgenossenschaft, I. Gotha, 1924.
32. H. Fehr Die Entstehung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Bern, 1929.
33. Th. Lindner Die deutsche Hanse, ihre Geschichte und Bedeutung, 4 Aufl. Leipzig, 1911.
34. E. Daenell Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrh. Leipzig, 1896.
35. D. Schäfer Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark, Hansische Geschichte bis 1376. Jena, 1879. Plg. Schäfer, Stein, Daenell (IV, 72—74).
36. J. Jakštas Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu (= „Senovė", 1—2. Kaunas, 1935—36). Plg. Waddington, Voigt, Lohmeyer (IV, 27—28a, 34).
37. J. Stakauskas Lietuva ir Vakarų Europa XIII a.
38. H. Lowmiański Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego, I—II. Wilno, 1931—32.
39. М. Любавскiй Очеркъ исторiи литовско-русскаго государства до Люблинской Унiи. М. 1915.
40. Vytautas Didysis (Dėdino, Ivinskio, Kučinsko, Krasauskaitės, Šležo, Sužiedėlio, Šapokos straipsnių rinkinys) redag. Šležas. Kaunas, 1930.
41. Jogaila (Jakšto, Sužiedėlio, Šapokos, Šležo, Ivinskio straipsnių rinkinys) redag. Šapoka. Kaunas, 1935.

42. J. Pfitzner Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann. Praha, 1930 (yra liet. vertimas).
43. H. Paszkiewicz Jagiełłonowie a Moskwa. I. Litwa a Moskwa w XIII i XIV w. W., 1933.
44. A. Prohaska Dziejie Witołda wielk. księcia Litwy. Wilno, 1914.
45. O. Halecki Dziejie unii Jagiełłonskiei, I. 1919.
46. J. Jonynas Kęstutis, 1932 (= Lietuvos Aidas, 1932, Nr. 218, 222, 223, 226, 234, 241).
47. ———— Jogaila, 1934 (= Židinys, 1934, 8—10).
48. ———— Algirdas ir kiti straipsniai Lietuvos Enciklopedijoj.
49. Z. Ivinskis Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų (= Athenaeum, t. VI, 1935).
50. V. Smoleński Lenkų tautos istorija. Kaunas, 1925. Plg. Nr. 27.
51. Historya polityczna Polski. Kraków, 1920.
52. Grodecki, Zachorowski, Dąbrowski Dziejie Polski śriedniowiecznej, I—II. 1926.
53. Papée Polska i Litwa na przełonie wieków śriednich, I. 1904.
54. St. Kutrzeba Historya ustroju Polski w zarysie. Kraków, 1925.
55. J. K. Kochanowski Kazimierz Wielki. W. 1908.
56. E. Sayons Histoire générale des Hongrois. P. 1900.
57. F. Eckhardt Introduction à l'histoire hongroise. P. 1928.
58. A. Domanovski Die Geschichte Ungarns. 1923 (plg. Nr. 28).
59. J. Dąbrowski Ostatnie lata Ludwika Wielkiego. Kraków, 1918.

III, §§ 16—27

Žiūr. Gregorovius (II, 28), Boüard (IV, 52), Luchaire, Heinemann, Solmi, Diehl, Kretschmayer, Davidsohn, Caggese (III, 62—64, 67, 68, 70, 71), Gianani, Orsi, Lanzani (IV, 51, 82, 83), Mollat, Goetz, Caggese (Nr. 6, 20, 21).
60. N. Ottokar I communi cittadini del Medio Evo. Firenze (=Quaderni di Critica, V). Plg. III, 72.
61. P. Piur Cola di Rienzo. Wien, 1931.
62. H. J. Wurm Cardinal Albornoz, der zweite Begründer des Kirchenstaates. Paderborn, 1892.
63. F. Filippini La riconquista dello Stato della Chiesa per opera di Egidio Albornoz (= Studi storici, VI—VIII, 1897—99).
64. P. Sella Costituzioni Egidiane. R. 1912.
65. R. Heynen Zur Enstehung des Kapitalismus in Venedig. B., 1905.
66. A. Schulte Geschichte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien, I—II. Leipzig, 1900.
67. G. Yver Le commerce et les marchands italiens dans l'Italie meridionale au XIII et au XIV s. P. 1903. Plg. Pirenne (IV, 3).

Žiūr. Hauvette, Rossi, A. d'Ancona, Venturi, Marcel - Reymond, Schneider, Thode (IV, 156 — 158, 162, 168, 169, 167), Springer, Michel (II, 57, 58).
68. J. Nordström Moyen - âge et Renaissance. P. 1933.
69. K. Burdach Vom Mittelalter zur Reformation. Studien zur Geschichte der deutschen Bildung. II, 1—2 Rienzo und die geistige Wandlung seiner Zeit. B. 1913—28.
70. ———— Vorspiel. Gesammelte Schriften zur Geschichte des deutschen Geistes. I, 1. Mittelalter, II. Reformation und Renaissance, 1925—27.

71. ————— Reformation, Renaissance, Humanismus. B. 1926.
72. J. Burckhardt Die Kultur der Renaissance in Italien. Ein Versuch. Basel, 1860 (nauja „Phaidono" laida su iliustracijomis; yra prancūzų, italų ir rusų vertimai).
73. ————— Der Cicerone. Eine Anleitung zum Genuss der Kunstwerke Italiens. Basel, 1855 (nauja laida su iliustracijomis — Kröner - Verlag, Leipzig).
74. A. v. Martin Die Soziologie der Renaissance; zur Physiognomik und Rytmik bürgerlicher Kultur. Stuttgart, 1932.
75. E. Gebhard Les origines de la Renaissance en Italie. P. 1879 (yra rusų vertimas).
76. C. Neumann Byzantinische Kultur und Renaissancekultur. B. 1903.
77. G. Koerting Geschichte der Literatur Italiens im Zeitalter der Renaissance. I. Petrarcas Leben und Werke; II. Boccaccios Leben und Werke; III. Die Anfänge der Renaissanceliteratur in Italien. 1878—80—84.
78. F de Sanctis Storia della letteratura italiana, ed. B. Croce. Bari, 1912.
79. V. Rossi Il Quattrocento. Milano, 1898.
80. Ph. Monnier Le Quattrocento, I—II. P. 1901 (yra rusų vert.).
81. G. Voigt Die Wiederbelebung des klassischen Altertums, I—II 3 Aufl. (Lehnerdt). Leipzig, 1893.
82. P. de Nolhac Petrarque et l'humanisme. P. 1892.
83. Hauvette Petrarque.
84. ————— Boccace. P. 1914.
85. A. H. Веселовскiй Вилла Альберти
86. ————— Бокаччьо. I-II.
87. ————— Петрарка.
88. V. Zabughin Storia del rinascimento cristiano in Italia. Milano, 1924.
89. Guiraud L'Eglise romaine et les origines de la Renaissance. P. 1911. plg. 5.
90. R. van Marle The development of the Italian schools of painting. 1923—31.
91. K. Escher Malerei der Renaissance in Italien. B. 1922.
92. B. Berenson The florentine painters of the Renaissance. New-York, 1893 (= Les peintres florentins de la Renaissance. P. 1926).
92a. F. Burger und A. Brinckman Handbuch der Kunstwissenschaft.

IV, §§ 28—36

93. Coville Les premiers Valois (= Lavisse, Histoire de France, IV, 1).
94. E. Déprez Les Préliminaires de la guerre de Cent ans. P. 1902.
95. Vanderkindere Le siècle des Artevelde. Bruxelles, 1879.
96. Ashley James and Philipp van Artevelde. P. 1883. Plg. Pirenne (IV, 111).
97. Wrottlesley Crécy and Calais. L. 1898.
98. Delachenal Histoire de Charles V, I—V. P. 1909—31.
99. Y. Le Febre Etienne Marcel et le Paris des marchands au XIV s. P. 1927.

100. P. Champion L'avénement de Paris. P. 1933.
101. S. Luce Histoire de la Jacquerie, 2 ed. P. 1894.
102. H. Denifle La désolation des eglises, monastères et hôpitaux de France pendant la guerre de Cent ans, I—II. P. 1897—99.
103. Lavisse Etude sur le pouvoir royal au temps de Charles V (= Revue Historique, XXVI, 1884).

V, §§ 37—47; VII, §§ 58—62.

Žiūr. Trevelyan (II, 81, yra vokiečių vertimas), Green (I, 21), Halévy (II, 83), Tout (IV, 84 ir 85), Stubbs (IV, 89), Deprez (Nr. 94), Gasquet (Nr. 26), Engl. liter. (IV, 94), Jusserand (I, 158), Huchon (IV, 96).
104. Hughes The early years of Edward III. L. 1915.
105. Oman The art of war in the middle ages. Oxford, 1885.
106. R. P. D. Pattison The Black Prince. L. 1911.
107. Oman History of England, 1377—1485. L. 1918 (= Hunt and Poole The political history of England, IV).
108. Trevelyan England in the age of Wicliffe. L. 1909.
109. W. W. Capes The English Church in the XIV and the XV cent. (=W. Stephens and W. Hunt History of the English Church, III). L. 1909.
110. J. Loserth Studien zur Kirchenpolitik Englands in XIV. Jahrh. I. Bis zum Ausbruch des grossen Schizmas. Wien, 1897.
111. H. B. Workman John Wiclif, a study on the English mediaeval Church, I—II. Oxford, 1926.
112. R. L. Poole Wyclif and Movements for Reform. 1889.
113. W. J. Ashley An introduction to English economic history and theory, II. 1893.
114. Oman The great revolt of 1381. Oxford, 1906.
115. Réville Le soulèvement des travailleurs d'Angleterre en 1381. P. 1898.
116. Θ. Петрушевскій Возстаніе Уота Тайлера, 2 изд. М. 1905.
117. Gairdner The houses of Lancaster and York, I—II. Oxford, 1892.
118. Ramsay Genesis of Lancaster, 1307—1399, I—II. Oxford, 1913.
119. Wylie History of England under Henry IV, I—IV, L. 1884—98.
120. Wylie and Mowat The reign of Henry V, I—III. Cambridge, 1914—29.
121. M. E. Christie Henry VI. L. 1922.
122. Mowat The war of the Roses. L. 1914.
123. C. Scofield The life and reign of Edward IV, I—II. L. 1923.
124. Oman Warwick, the Kingmaker. L. 1891.
125. Gairdner The life and reign of Richard III. Cambridge, 1898.
126. J. Jusserand Les Anglais au Moyen âge: l'épopée mystique de W. Langland. P. 1893.
127. E. Legouis Chaucer. P. 1910.
128. G. L. Kittredge Chaucer and his Poetry. 1915.
128a. E. K. Chambers The Mediaval Stage, I—II. Oxford. 1903.

VI, §§ 48—57; VIII, §§ 63—67; IX, 68—71

129. Petit - Dutaillis Charles VII, Louis XI et les premiers années de Charles VIII, 1422—92 (= Lavisse Histoire de France, IV, 2). Plg. Nr 93, Pirenne (IV, 111).
130. Drouot et Calmette Histoire de Bourgogne. P. 1928.
131. Kleinclausz Histoire de Bourgogne. P. 1909.
132. Coville Les Cabochiens et l'Ordonnance de 1413, I—II. P. 1888.

133. Mirot Les insurrections urbaines au début du regne de Charles VI. P. 1906.
134. Coville Jean Petit, la question du tyrannicide au commencement du XV s. P. 1932.
135. A. France Vie de Jeanne d'Arc, I—II. P. 1908 (yra vokiečių vertimas).
136. P. Champion Jeanne d'Arc. P. 1933.
137. Taylor Joan of Arc soldier and saint. L. 1920.
138. Calmette et Perinelle Louis XI et l'Angleterre. P. 1930.
139. P. Champion Louis XI. I. Le Dauphin. II. Le roi. P. 1927.
140. Sée Louis XI et les villes. P. 1892.
141. P. Viollet Histoire des institutions politiques et administratives de la France, II—III. P. 1898, 1903.
142. E. Maugis Histoire du Parlement de Paris de l'avènement des rois. Valois à la mort de Henri IV, I—III. P. 1913—16.
143. N. Valois Le Conseil du Roi au XIV, XV et XVI s. P. 1888.
144. Huizinga Herbst des Mittelälters. 1931 (yra prancūzų vertimas).
145. M. Darmesteter Froissart. P. 1894.
146. P. Champion François Villon, sa vie et son temps, I—II. P. 1913.
147. Paris François Villon. P. 1901.
148. Champion Histoire poétique du XV s., I—II. P. 1923.
149. W. Creizenach Geschichte des neueren Dramas. I. Halle, 1893.
150. G. Cohen Le Théâtre en France au Moyen age. Le Théâtre religieux. P. 1928. II. Le Théâtre profane. P. 1931.
Žiūr. G. Cohen (IV, 3), Bédier, Dubas, Suchier (II, 47—49), Lanson (II, 46); Michel (II, 58), Focillon (IV, 3).
151. E. Mâle L'Art religieux à la fin du moyen âge. P. 1908.
152. A. Kleinclausz Claus Sluter et la sculpture bourguignonne du XVe s. P. 1905.
153. David De Sluter à Sambin, I—II. P. 1923.
154. M. Auber La sculpture Française du Moyen Age et de la Renaissance.
155. E. Durand Gréville Hubert et Jean Van Eyck. Bruxelles, 1910.
156. Schmarsow Hubert und Jan Van Eyck. Leipzig, 1924.
157. Friedländer Die Altniederländische Malerei, I—II. B. 1924.
158. Fierens - Gevaert Histoire de la peinture flamande, des origines à la fin du XV s., I—III. P. 1927—29.
159. J. Destrée Roger de la Pasture, Van der Weyden, I—II. P. 1930.
160. L. Curmer L'oeuvre de Jehan Fouquet, I—II. P. 1866.

X, §§ 72—80; XI, §§ 81—85.

Žiūr. Müller (I, 74), Hefele (I, 115), Rocquain (II, 29), Hauck (I, 190), Pastor (Nr 5), Gregorovius (II, 28), Boüard (IV, 52).
161. Mirot La politique pontificale et le retour du Saint-Siège à Rome en 1376. P. 1899.
162. L. Homo Rome médiévale. P. 1934.
163. Salembier Le grand schisme d'Occident, 5 ed. P. 1921.
164. N. Valois La France et le grand schisme d'Occident, I—IV. P. 1896—1902.

165. ——————— La Crise religieuse du XVe s., Le Pape et le Concile, I—II. P. 1909.
166. ——————— La Pragmatique Sanction de Bourges sous Charles VII. P. 1906.
167. L. Gayet Le grand schisme d'Occident; les origines, I—II. P. 1889—90.
168. P. Imbart de la Tour Les origines de la Réforme, I—III. P. 1905—1914.
169. Bliemetzrieder Das Generalkonzil im grossen abendländischen Schizma. Paderborn, 1904.
——————— Literarische Polemik zu Beginn des grossen abendländischen Schizmas. Wien, 1909.
170. Hirsch Die Ausbildung der konziliaren Theorie in XIV Jahrh. Wien, 1903.
171. Lafontaine Jean Gerson. P. 1906.
172. Conolly John Gerson, reformer and mystic. Louvain, 1928.
173. Salembier Petrus de Aliaco. Lille, 1886.
174. Gorce Saint Vincent Ferrier. P. 1924.
175. E. G. Gardner S. Catherine of Siena. London, 1907.
176. V. F. de Revigny S. Brigitte de Suède, sa vie, ses révélations. P. 1892.
177. Vansteenberghe Le Cardinal Nicolas de Cues. P. 1920.
178. Werminghoff Nationalkirchliche Bestrebungen im deutschen Mittelalter. Stuttgart, 1910.
179. P. Joachimson Gregor Heimburg. Hamburg, 1891.
180. Finke Bilder vom Konstanzer Konzil. Heidelberg, 1903.
181. Pérouse Le Cardinal Louis Aleman, président du Concile de Bâle. P. 1905.

Žiūr. Gregorovius (II, 28), Boüard (IV, 52), Davidsohn (III, 63), Caggese (III, 64), Orsi (IV, 82), Nr. Nr. 72—30.

182. Th. Lindner Geschichte des deutschen Reiches unter König Wenzel, I—II. Braunschweig, 1875—80. plg. Nr. 24.
183. J. Loserth Hus und Wiclif. Zur Genesis der Hussitischen Lehre. 2 Aufl. B. — München, 1925.
184. Novotny - Kybal Mistr Jan Hus, I, 1—2, II, 1—3, Praha, 1919—1931.
185. E. Denis Huss et la guerre des Hussites. P. 1878.
186. ——————— La fin de l'indépendance de la Bohême, I—II. 1930.
187. Н. Ястребовъ Этюды о Петрѣ Хельчицкомъ и его времени, I. СПБ. 1908.
188. J. Beblavy Lietuvių čekų santykiai Vytauto D. laikais. Kaunas, 1930. plg. Nr. Nr. 38—42, 51.
189. Norden Das Papsttum und Byzanz: die Trennung der beiden Mächte- und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis 1453. B. 1903.
190. Vacandard An attempt at union between Greeks and Latins at the council of Ferrara - Florence, 1438—1439 (= The Constructive Quaterly, VI, 1917).
190a. Г.Вернадскiй Соединенiе церквей въ исторической дѣйствительности (= Россiя и Латинство, Берлинъ, 1923).
191. Vasiliev L'empire byzantin, II. P. 1932.

XII, §§ 86—93

Žiūr. 24, 27, 28, 30, 38—59; Hauck V, 2 (I, 190), Seeberg (I, 78), Gerdes (III, 3), Lindner (N 182), Denis (183),

Tonnelat (IV, 154), Vogt (IV, 155), Focillon (IV, 3), Hamann (III, 9).
192. V. v. Kraus Deutsche Geschichte im Ausgange des Mittelalters, 1438—1519. B. 1905.
193. F. v. Bezold Aus Mittelalter und Renaissance B. 1918.
194. Main The emperor Sigismund. Oxford. 1903.
195. Bachmann Deutsche Reichsgeschichte im Zeitalter Friedrichs III und Maximilians. Leipzig, 1884—94.
196. Huber Geschichte Oesterreichs, I—VI. Gotha, 1885—1912.
197. G. Franz Der deutsche Bauernkrieg, 1933.
198. A. Bossert Histoire de la littérature allemande. P. 1912.
199. G. Dehio Geschichte der deutschen Kunst, 3 Aufl., I—IV.
200. J. Bernhart Die philosophische Mystik des Mittelalters. München, 1922 plg. Preger (III, 193).
201. Horstein Les grands mystiques allemands du XIV s. Bâle, 1922.
202. Jundt Les amis de Dieu au XIV s. P. 1879.
203. Zöpf Der Mystiker J. Tauler. 1915.
204. K. Rieder Der Gottesfreund von Oberland. Insbruck, 1905.
205. J. Eretas Heinrichas Seuse ir Elsbieta Stagel. Kaunas, 1929.
206. ———— Heinrichas Seuse ir jo traktatas apie Tiesą. Kaunas, 1929.
207. ———— Jonas Tauleris iš Strassburgo. Kaunas, 1930.
208. A. Hyma The christian Renaissance, a history of the Devotio moderna. New-York-L. 1925.

XIV, §§ 94—101

Žiūr. III skyriaus bibliografiją.
209. F. Foffano Il poema cavalleresco. Milano 1905.
210. L. Venturi Le origini della pittura veneziana, 1300—1500. Venezia, 1907.

XV, §§ 102—112

Žiūr. Baumgartner (II, 39), Gilson (II, 36), Stöckl, (II, 38).
211. K. Werner Die Scholastik des späteren Mittelalters, II—III. Wien, 1883.
211a. J. Lappe Nikolaus von Autrecourt. Sein Leben, seine Philosophie, seine Schriften. Münster, 1908.
211b. P. Duhem Etudes sur Léonard de Vinci. Ceux qu il a lus et ceux qui l'ont lu, 3 séries. P. 1906—09.
212. ———— Les origines de la statique, I—II. P. 1905—06.
213. ———— Un précurseur français de Copernic. Nicole Oresme (= Revue génér. des sciences pures et appliquées, 1909. XI. 15).
214. E. Bridrey Nicolas Oresme, étude d'histoire des doctrines et des faits économiques. P. 1906.
215. A. Riekel Die Philosophie der Renaissance. Münster, 1925.
216. Falckenberg Grundzüge der Philosophie des Nikolaus Cusanus. Breslau, 1880.
217. Uebinger Die Gotteslehre des Nikolaus Cusanus. Münster, 1888. Plg. Vansteenberghe (176). Heidelbergo Akademija pradėjo leisti monumentalinį N. Kuesiečio veikalų laidą.
218. F. Fiorentino Il risorgimento filosofico nel Quattrocento. Napoli, 1885.
219. I. W. Taylor Georgius Gemistus Pletho's criticizm of Plato and Aristotle. Menasha (Wisconsin), 1921.
220. G. Saita Filosofia italiana e umanesimo. Venezia, 1928.
221. A. Della Torre Storia dell'Academia Platonica.

INDEKSAS